

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

ФІНАНСИ, ОБЛІК І АУДИТ

Збірник наукових праць

Заснований 2003 р.

Виходить двічі на рік

Випуск 16

УДК 336.1:368.1:657.1

Засновник та видавець

Державний вищий навчальний заклад

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Зареєстровано в Державному комітеті
інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 7219 від 17.04.2003

Адреса редакційної колегії: 03680, м. Київ, проспект Перемоги 54/1,
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Тел. (044) 456-98-15

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України,
у яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з економіки
(постанова президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1)

Редакційна колегія: **А. М. Мороз**, д-р екон. наук (відп. ред.), **Л. М. Кіндрацька**, д-р екон. наук (заст. відп. ред.), **А. В. Нікітін**, канд. екон. наук (відп. секр.), **М. Д. Алексеєнко**, д-р екон. наук, **М. Д. Білик**, д-р екон. наук, **М. І. Діба**, д-р екон. наук, **В. М. Добровський**, канд. екон. наук, **В. І. Єфіменко**, канд. екон. наук, **О. В. Небильцова**, канд. екон. наук, **В. М. Опарін**, д-р екон. наук, **С. С. Осадець**, д-р екон. наук, **О. А. Петрик**, д-р екон. наук, **А. М. Поплюйко**, канд. екон. наук, **А. М. Поддєрьогін**, канд. екон. наук, **Л. О. Примостка**, д-р екон. наук, **М. І. Савлук**, д-р екон. наук, **В. Я. Савченко**, канд. екон. наук, **В. М. Федосов**, д-р екон. наук, **В. К. Хлівний**, канд. екон. наук, **М. Г. Чумаченко**, д-р екон. наук.

Рекомендовано до друку Вченою радою КНЕУ
Протокол № 11 від 26 червня 2010 р.

Редактор **Ю. Пригорницький**
Художник обкладинки **Т. Зябліцева**
Коректор **Г. Беляк**
Верстка **І. Андрієнко**

Підп. до друку 30.09.10. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 19,35.
Обл.-вид. арк. 22,02. Наклад 100 пр. Зам. 10-3989.

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Аржевітін С. М.</i> Чому Україні потрібен перехід до нового монетарного режиму?	7
<i>Баріда Н. П.</i> Ризик застави в системі менеджменту кредитного ризику банку	16
<i>Бичіна Ю. С.</i> Інституційний підхід у дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку	25
<i>Буряченко А. Є.</i> Підвищення рівня фінансування благоустрою територій	32
<i>Гапонюк М. А., Телятников В. М.</i> Ринок облігацій місцевих органів влади в умовах кризи	43
<i>Гладчук К. М.</i> Китайський ринок IPO та його місце на світовому ринку акціонерного капіталу	50
<i>Дегтярьова Н. В., Завора О. А.</i> Рациональне та ірраціональне у прийнятті інвестиційних рішень на фінансовому ринку	59
<i>Івасів І. Б.</i> Правовий підхід до визначення сутності банку	66
<i>Кірсєва К. О.</i> Тенденції розвитку банківських операцій з платіжними картками в Україні	75
<i>Конопатська Л. В.</i> Регулювання кредитної діяльності банків з боку Національного банку України	82
<i>Корнацька Р. М.</i> Економічна сутність медичної послуги	89
<i>Корнилюк Р. В.</i> Антикризова політика іноземних банків в Україні	99
<i>Краснова І. В.</i> Організація та проведення фундаментального аналізу на фінансовому ринку	108
<i>Кремцова Н. Л.</i> Податок на нерухомість як один із антикризових засобів оздоровлення бюджету	116
<i>Мазун Н. Г.</i> Теоретичні основи стрес-тестування як інструменту управління банківськими ризиками	121
<i>Петренко І. П.</i> Правові аспекти регулювання емісії та обігу корпоративних облігацій в Україні	129
<i>Примостка Л. О.</i> Вплив кризи на фінансовий стан банків України	137
<i>Пуховкіна М. Ф.</i> Еволюція політики рефінансування в Україні	145
<i>Супрін А. А.</i> Організація фінансового менеджменту страхових компаній в умовах економічної нестабільності	152
<i>Філімошкіна І. О.</i> Теоретико-методичні підходи до визначення сутності фінансових ресурсів місцевих органів влади	159
<i>Ходакевич С. І.</i> Трансформація банківської системи України	167

<i>Шварц О. В.</i> Практичні аспекти управління процентним ризиком банку на основі використання моделі ГЕП-аналізу	174
<i>Шевалдіна В. Г.</i> Підвищення ролі аналізу кредитоспроможності позичальника в сучасних умовах	183

Розділ II. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

<i>Безверхий К. В.</i> Внутрішньогосподарський контроль непрямих витрат промислових підприємств	193
<i>Бурчевський В. З.</i> Когнітивне моделювання в стратегічному аналізі страхового бізнесу	209
<i>Галенко С. М.</i> Теоретичні основи аналізу господарської діяльності комунальних підприємств	214
<i>Головки Т. В.</i> Методичні засади обліку інвестиційної нерухомості	220
<i>Дорошенко О. О.</i> Методичні аспекти аудиту ефективності виконання бюджетних програм	227
<i>Івченко Л. В.</i> Особливості оцінки інвестицій	233
<i>Кондратюк І. О.</i> Індикатор ефективності використання бюджетних коштів — фінансовий результат у секторі ЗДУ	241
<i>Кругла М. М.</i> Формування якості молока у молочному скотарстві: управлінський та обліковий аспекти	247
<i>Ларікова Т. В.</i> Історичні передумови виникнення та впровадження стандартизації бухгалтерського обліку в банківську практику	256
<i>Лисенко Н. М., Януш М. В.</i> Вплив трансформації відносин власності на облік власного капіталу	263
<i>Михалюк А. Д.</i> Оцінка ефективності інноваційної діяльності на підприємствах геологорозвідувальної галузі	270
<i>Осмятченко В. О.</i> Методика введення початкових залишків у автоматизовану систему бухгалтерського обліку	278
<i>Поплюйко А. М., Лесняк В. О.</i> Використання системи АВС для управління витратами	286
<i>Свірко С. В.</i> Порядок розкриття інформації щодо зв'язаних сторін у фінансовій звітності суб'єктів державного сектору відповідно до МСБОДС	293
<i>Семеніченко Ю. К.</i> Методичні підходи до аналізу взаємозв'язку показників розвитку банків і суб'єктів господарювання окремих областей	299
<i>Старченко Н.</i> Оподатковуваний прибуток у системі бухгалтерського обліку і звітності	306
<i>Ткач І. В.</i> Склад і структура капітальних вкладень в Україні	313
<i>Троц Н. М.</i> ПДВ в Україні: проблеми застосування	321
<i>Ходзицька В. В.</i> Методичні аспекти інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень на виробничих підприємствах	328

CONTENTS

PART I. MONEY, FINANCES AND CREDIT

<i>Arzhevitin S.</i> Why Ukraine needs a transition to the new regime.....	7
<i>Barida N.</i> Collateral risk management system of credit risk bank	16
<i>Bychina Y.</i> The institutional approach to the research of financial relations of the subjects of the insurance market.....	25
<i>Buryachenko A.</i> Increasing of public amenities funding.....	32
<i>Gaponyk M. Telyatnykov V.</i> Bonds of local government bodies in the conditions of crisis.	43
<i>Gladchuk K.</i> Chinese IPO market & its place in the global equity capital market.....	50
<i>Degtyaryova N., Zavora O.</i> Rationality and irrationality of investors decision-making at the financial market	59
<i>Ivasiv I.</i> A legal definition of a bank.....	66
<i>Kiryeyeva K.</i> Tendencies of bank operations with Charge Card development in Ukraine	75
<i>Konopatska L.</i> Regulation of credit activity of banks by National Bank of Ukraine.....	82
<i>Kornatska R.</i> Economical essence of the medical service	89
<i>Kornyliuk R.</i> Anti-crisis policy of foreign banks in Ukraine	99
<i>Krasnova I.</i> Organization and leadthrough of fundamental analysis is at the financial market.....	108
<i>Krempova N.</i> Property tax as a method of health budget.....	116
<i>Mazun N.</i> Theoretical bases of stress testing as a tool of bank risk management.....	121
<i>Petrenko I.</i> Legal aspects of corporate bonds issue and turnover regulation in Ukraine	129
<i>Primostka L.</i> Effect of crisis for financial state of the banks	137
<i>Pukhovkina M.</i> Refinancing policy evolution in Ukraine	145
<i>Suprun A.</i> Organization of financial management of insurance companies in terms of economic instability.....	152
<i>Filimoshkina I.</i> Theoretical and methodical approaches concerning the determination of essence of financial resources of local authorities.....	159
<i>Khodakevych S.</i> Transformation of banking system of ukraine	167
<i>Shvarts O.</i> The practical aspects of interest rate risk management of bank on the basis of model of the GAP-analysis.....	174
<i>Shevaldina V.</i> An increase of role of analysis of solvency of borrower is in contemporary terms	183

Part II. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

<i>Bezverhiy K.</i> The internal control indirect costs of industrial enterprises.....	193
<i>Burchevsky V.</i> Cognitive modelling in strategic analysis of insurance business.....	209
<i>Galenko S.</i> Theoretical fundamentals business analysis electronics enterprises.....	214
<i>Golovko T.</i> Methodology of calculation of investment property.....	220
<i>Doroshenko O.</i> Methodological aspects of the performance audit of the budget programs.....	227
<i>Ivchenko L.</i> Peculiarities of investments estimation.....	233
<i>Kondratuk I.</i> Indicator of efficiency of budget funds — financial results in the sector of general government.....	241
<i>Krugla M.</i> The formation of milk quality in dairy cattle breeding: administrative and account aspects.....	247
<i>Larikova T.</i> Historical conditions of standardization and implementation of accounting in banking practice.....	256
<i>Lysenko N., Yanush M.</i> Impact of transformation of property relations of equity accounting.....	263
<i>Mihaluk A.</i> Evaluating the effectiveness of innovation in enterprises geological field.....	270
<i>Osmyatchenko V.</i> Methods of introduction of initial balances in automated accounting system.....	278
<i>Poplyuiko A., Lesnyak V.</i> Using ABC for cost management.....	286
<i>Svirko S.</i> Order disclosure of related parties in the financial statements of the public sector in accordance with IPSAS.....	293
<i>Semenichenko Y.</i> Methodical approaches to the analysis of interrelation of development's indicators of banks and subjects of managing of separate areas.....	299
<i>Starchenko N.</i> Taxable income in the accounting and reporting.....	306
<i>Tkach I.</i> The composition and structure of capital investments in Ukraine.....	313
<i>Troch N.</i> VAT in Ukraine: problems of application.....	321
<i>Hodzitka V.</i> Methodological aspects of information provision on decision-making industrial enterprises.....	328

Розділ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71

С. М. Аржевітін,
народний депутат України,
канд. екон. наук, докторант
кафедри банківської справи
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЧОМУ УКРАЇНІ ПОТРІБЕН ПЕРЕХІД ДО НОВОГО МОНЕТАРНОГО РЕЖИМУ?

Автором обосновано необхідність впровадження нового монетарного режиму в Україні. Проаналізовано предумовия і перспективи переходу НБУ к інфляційному таргетуванню. Разрушительное влияние ценовой нестабильности на экономику, необходимость обеспечения стабильности денег, на усмотрение автора, есть основным вызовом изменению монетарного режима.

Ключевые слова: монетарный режим, инфляция, инфляционное таргетирование, ценовая стабильность

Author the necessity of implementing a new monetary regime in Ukraine. Preconditions and prospects of Bank of transition to inflation targeting. Devastating effects of price instability on the economy, the need to ensure stability of money, according to the author is a challenge of monetary regime change.

Keywords: monetary regime, inflation, inflation targeting, price stability.

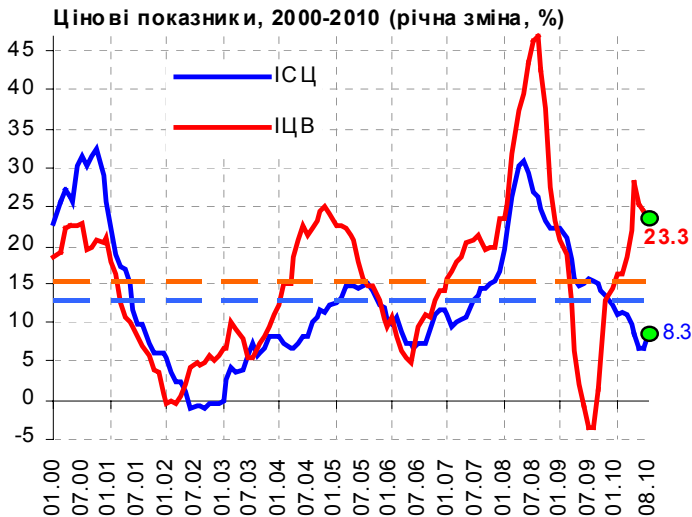
Автором обґрунтовано необхідність впровадження нового монетарного режиму в Україні. Проаналізовано передумови та перспективи переходу НБУ до інфляційного таргетування. Руйнівний вплив цінової нестабільності на економіку, необхідність забезпечення стабільності грошей, на думку автора, є викликом зміні монетарного режиму.

Ключові слова: монетарний режим, інфляція, інфляційне таргетування, цінова стабільність.

Протягом останніх десяти років середнє значення річної інфляції в Україні складало 12,5 %, але при цьому вона була дуже нестабільною. Це значно вище, ніж у розвинених економіках.

У США середня інфляція за той же період склала 2,6 %, у Франції і Великобританії — 1,9 %, у Німеччині — 1,6 %, в Італії — 2,3 %, у Канаді — 2,1 %. Для країн з економікою, що розвивається, українські темпи зростання цін теж не характерні: середня річна інфляція за 2000—2009 рр. у Китаї дорівнює 1,9 %, в Індії

— 5,5 %, у Бразилії — 6,9 %, у Малайзії — 2,2 %¹. Утім, у сусідніх Росії та Білорусії ситуація схожа з українською, тобто в цих країнах інфляція за цей період у середньому була двозначною, помітно перевищуючи 10 %. Між тим очевидно, що такі темпи зростання цін в Україні є занадто високими, і це негативно впливає на довгострокове економічне зростання.

Незважаючи на постійні заяви про важливість боротьби з інфляцією, не можна сказати, що на практиці це завдання для уряду є одним з пріоритетних. У нинішній кризовій ситуації гальмування зростання цін відбувається природним чином (за рахунок зниження сукупного попиту), тому є шанс використовувати цей фон для стратегічного переходу до забезпечення більш низьких темпів інфляції².

В якості нової політики, яка сприяла б подібному переходу, розглядається режим таргетування інфляції. Відзначимо, що ідея

¹ Дані по інфляції розраховані на основі середньорічних даних МВФ.

² Але за експертними оцінками провідних аналітичних центрів інфляція в Україні до кінця року знов зросте під дією як зовнішніх так і внутрішніх чинників.

переходу до практики таргетування інфляції обговорюється вже досить давно. У цій статті ми спробуємо дати відповіді на такі питання: Чи володіє НБУ відповідними інструментами впливу на інфляцію? Чи доцільно взагалі переходити до режиму таргетування інфляції? Що розуміється під ціновою стабільністю?

Насамперед, розглянемо чому питання цінової стабільності у будь-якій економіці є ключовим у процесі здійснення макроекономічної політики. Передусім тому, що нестабільність цін в економіці даної країни спричиняє чимало негативних ефектів, а також (і це головне) — підвищує невизначеність у процесі прийняття рішень для всіх суб'єктів економічної діяльності.

Ось лише деякі можливі негативні наслідки слабкості грошової одиниці та пов'язаної із цим цінової нестабільності й інфляції:

- спотворення цінових сигналів і неефективність розміщення інвестицій. Ціна на ресурси в ринковій економіці має принаймні дві економічні функції — інформаційну та розподільчу. Спотворена структура цін і цінова нестабільність призводять до кредитування збиткових галузей і втрат для бюджету і неефективності економіки в цілому;

- зростання нестабільності як цін, так і самої інфляції. У підсумку це призводить до обмеження кредитної діяльності, передусім у сфері надання довгострокових кредитів (до того ж, що особливо важливо, скорочується обсяг інвестицій в економіку), та до зростання контрактних витрат. Наслідок нестабільності інфляції — невизначеність для всіх учасників ринку. Тобто їм важко зорієнтуватися, що саме є причиною зміни базових цін — інфляція чи зміна загальних попиту та пропозиції (а це у свою чергу призводить до виробничих шоків);

- збільшення перетікання ресурсів із виробничої до сфери фінансових послуг із єдиною метою — хеджування проти інфляції;

- невірноваженість цін на кредитні ресурси (відсоткові ставки) призводить як до фінансових труднощів кредиторів і дебіторів, так і до непропорційного зростання агрегованого внутрішнього кредиту та його неефективного розподілу на макрорівні між макроекономічними агентами;

- спотворення бухгалтерського обліку, фінансових контрактів, податкової системи та реальної ціни запасів в економіці;

- «витрати стоптаних черевиків». Так образно називають ще одну статтю інфляційних витрат, викликану потребою частіше звертатися до банку чи спробами вкладення коштів у інші активи-

ви, що призводить до «швидкого зношування черевиків» (а якщо серйозно — до марнування часу та коштів суб'єктів господарювання);

— «витрати меню» (часта зміна цін теж вельми дорого обходиться для фірм);

— втрата цінової конкурентоспроможності економіки;

— втрата грошима функції міри вартості;

— зростання загальної економічної, соціальної та політичної нестабільності.

Щодо парадигми цінової стабільності, то сьогодні її визнають і дотримуються як теоретики, так і банкіри-практики центральних банків, і базується вона на таких загальноприйнятих положеннях:

- збільшення грошової пропозиції нейтральне відносно реального економічного зростання та безробіття у середньостроковому та довгостроковому періоді, тобто, монетарна експансія у кінцевому підсумку впливає тільки на рівень цін (парадигма про нейтральність грошей у довгостроковому періоді);

- інфляція є витратною як з точки зору ефективності розподілу ресурсів, так і в контексті підтримання економічного зростання у довгостроковому періоді;

- монетарна політика впливає на зміни рівня інфляції із змінними часовими лагами та різною силою впливу, що обмежує можливості центрального банку контролювати інфляцію на основі рівномірних змін у пропозиції грошей або інструментів політики період за періодом;

- гроші не є нейтральними у короткостроковому періоді, тобто, монетарна політика може впливати на низку реальних макроекономічних показників, зокрема на реальне економічне зростання та рівень зайнятості, але, механізм передачі є дуже складним для кількісної оцінки, з точки зору як сили впливу, так і лагів впливу.

Таким чином, в останні 25 років світова теорія з монетарної економіки, спираючись на практику всіх центральних банків, виробила і додержується консенсусу щодо необхідності досягнення цінової стабільності як основного завдання центрального банку для забезпечення сталого економічного зростання незалежно від рівня економічного розвитку даної економіки або інших факторів.

Що ж розуміється під ціновою стабільністю? Передусім, її в жодному разі не можна ототожнювати із ситуацією, коли рівень

цін лишається незмінним, тобто, інфляція є нульовою. Хоча, здавалося б, це найочевидніше визначення. У класичному викладі, під ціновою стабільністю розуміється не нульовий рівень цін, а їх постійне незначне зростання, тобто, дотримання низької і стабільної інфляції. Кількісне втілення цього визначення асоціюється із малими однозначними значеннями рівня інфляції у річному вимірі, тобто, концепція цінової стабільності базується на підтриманні низькоінфляційного середовища у даній економіці у довгостроковому періоді. Це надає переваги з точки зору зменшення невизначеності у довгостроковому періоді для успішного довгострокового планування та інвестиційних рішень.

Виходячи із світової практики такі рівні інфляції знаходяться в діапазоні 1—3 % для розвинутих країн та 1—5 % для країн, що розвиваються або з перехідними економіками.

Водночас, постає логічне питання (яке, до речі, залишається одним з найбільш дискусійним серед теоретиків і практиків з монетарної економіки): які монетарні режими для яких країн дають найкращий результат у досягненні цінової стабільності?

Кількість країн, у яких застосовується інфляційне таргетування постійно зростає

Розвинуті країни	Дата введення	Країни, що розвиваються	Дата введення
Нова Зеландія	1989	Чилі	1990
Канада	1991	Ізраїль	1991
Ісландія	1991	Чехія	1997
Великобританія	1992	Польща	1998
Австралія	1993	Бразилія	1999
Фінляндія	1993*	Мексика	1999
Швеція	1993	ПАР	2000
Іспанія	1994*	Таїланд	2000
Швейцарія	2000	Колумбія	2000
Норвегія	2001	Корея	2000
		Угорщина	2001
		Перу	2002
		Філіппіни	2002
		Словаччина	2005
		Туреччина	2005
		Румунія	2006

* До приєднання до зони євро

27

На жаль, універсальних рецептів економічна теорія і практика ще не виробила. Разом з тим, у 90-х роках минулого століття з'явився новий підхід до розв'язання проблеми забезпечення низької і стабільної інфляції — система інфляційного таргетування

(ІТ). Нині дедалі більше країн (і, що важливо, в тому числі і з транзитними економіками) застосовують цю систему. Більше того, світова практика доводить, що країни з відносно низьким рівнем ВВП на душу населення, запровадивши режим ІТ з перехідним періодом, успішно використали його переваги. Чим же приваблює інфляційне таргетування?

Насамперед, інфляційне таргетування — це монетарний устрій, що характеризується офіційним проголошенням кількісної інфляційної цілі для монетарної політики із дотриманням її у довгостроковому періоді із повним погодженням усіх гілок влади, що низька та стабільна інфляція є пріоритетною ціллю для монетарної політики держави. Цей устрій дозволяє підвищити ефективність цієї політики задля досягнення визначених цілей щодо низької і стабільної інфляції та прийнятних темпів економічного зростання. Іншими словами, ІТ у жодному разі не розглядається як панацея від високої інфляції, а обирається для того, щоб поліпшити якість економічної політики, провести необхідні реформи в економічній, фінансовій та соціальних сферах. Тому можна вважати, що ІТ є певним каталізатором позитивних змін в економіці.

Разом з тим, якщо перехід до ІТ формально декларується, але не супроводжується кроками з пришвидшення структурних змін, удосконалення фіскальної та бюджетної політик, соціальних програм, то результату від ІТ (утім, як і від будь-якого іншого режиму монетарної політики) не буде. Йдеться про те, що запровадження ІТ вимагає паралельного удосконалення інших складових економічної політики.

Водночас ця система диктує і центральному банку, і уряду, і парламенту необхідність запровадження більшої відкритості, прозорості рішень, зобов'язує створити необхідні умови для переходу до ІТ: розвивати фінансові ринки, чіткіше координувати грошово-кредитну і фіскальну політики, досягти інституціональної згоди та злагоджених дій центрального банку та уряду щодо заходів із зниження інфляції, підвищення реального рівня політичної та інструментальної незалежності НБУ, закладених у закон про НБУ.

Що вже зроблено в Україні в напрямі переходу до режиму інфляційного таргетування?

Усвідомлюючи необхідність підвищення ефективності монетарної політики, Національний банк України розпочав роботу

щодо створення передумов для поступового переходу до монетарного режиму, який базується на ціновій стабільності. Необхідність такого переходу була задекларована в Основних засадах грошово-кредитної політики на 2009 рік. Зокрема у документі зазначалося, що Національний банк України концентруватиме зусилля на створенні спільно з Урядом макроекономічних, фінансових та інституційних умов для переходу до монетарного режиму, що ґрунтується на ціновій стабільності. Для цього після стабілізації ситуації у грошово-кредитній сфері буде розроблений план заходів з переходу до нового монетарного режиму, який, поміж іншого, має відображати питання макроекономічної та фінансової збалансованості, застосування більш гнучких курсових режимів, розвитку внутрішнього ринку капіталів, удосконалення комунікацій з громадськістю тощо. Запровадженню такого режиму передуватиме системна робота з удосконалення законодавства, зокрема, ініціювання внесення змін до законів про НБУ та про Кабінет Міністрів України в частині більш чіткого визначення поняття стабільність національної грошової одиниці, а також розмежування відповідальності за її забезпечення. При цьому визначено, що враховуючи надзвичайне значення стабільної грошової одиниці для відновлення позитивних тенденцій в економічному розвитку основне завдання грошово-кредитної політики полягатиме в зниженні темпів інфляції та створенні фундаментальних засад для її стабілізації в подальшому на низькому рівні.

Загалом же, головними кроками, що вже здійснені в Україні на шляху переходу до монетарного режиму, який базується на ціновій стабільності, є такі.

Насамперед, це внесення змін до Закону України «Про Національний банк України», яким цінова стабільність визначена як головна ціль монетарної політики, посилена операційна незалежність центрального банку (в частині перерахування прибутку в бюджет тільки на наступний рік після аудиту), а також посилена роль правління та подовжено термін перебування Голови на посаді.

Здійснюється поступовий перехід до режиму з плаваючим обмінним курсом. Крім того, в НБУ вже створена дієва аналітична прогнозна система, результати якої використовується для здійснення монетарної політики.

Посилена ефективність системи комунікацій між Національним банком України та економічними агентами. Серед її важливих елементів — Монетарний огляд та Опитування ділових очі-

кувань підприємств, які проводяться для з'ясування суспільної думки щодо перспектив розвитку економічної ситуації в країні, інфляційного розвитку, оцінки суб'єктами господарювання поточної та майбутньої ділової активності та свого фінансового стану. Відзначимо, що починаючи з 2006 року, в рамках реалізації заходів з підготовки до переходу до монетарного устрою, базованого на ціновій стабільності, Національний банк України щоквартально проводить такі опитування.

Важливою, в тому числі і у контексті переходу до інфляційного таргетування, є програма співробітництва з МВФ. Адже це стабілізує та підвищує довіру інвесторів.

Узагальнюючи вищевикладене, можна сказати, що в Україні ще не виконано повністю умови, необхідні для введення інфляційного таргетування. Однак, це не означає, що рух до інфляційного таргетування помилковий. Взагалі успішне таргетування інфляції потребує приблизно тих же умов, що й будь-який інший активний режим грошової політики. У кінцевому рахунку питання якості грошово-кредитної політики залежить від рівня незалежності Центрального банку і професіоналізму його керівників, а також від стану фінансової системи. Ці характеристики надзвичайно інертні, і швидко їх поміняти неможливо, тому потрібно мати на увазі, що будь-який режим грошової політики — інфляційне таргетування або який-небудь інший — буде мати обмежений успіх, особливо на перших порах. У разі відсутності необхідних передумов, немає нічого поганого в тому, що НБУ буде все більше опікуватися інфляцією і на постійній основі публікувати свої прогнози і цільові інтервали по інфляції. Від більшої прозорості грошової політики економіка тільки виграє.

Серед академічних економістів немає єдиної думки, наскільки жорстко повинні виконуватися вимоги, про які йшлося вище. Чи є вони абсолютно необхідними умовами або скоріше побажаннями? Досвід країн, які перейшли до режиму таргетування інфляції, свідчить, що впровадження цього режиму може приводити до помітного зменшення темпів інфляції та її нестабільності, навіть якщо спочатку не всі вимоги були виконані. У наукових колах поширена точка зору, що таргетування інфляції слід розуміти не як жорстке монетарне правило, а скоріше як режим грошової політики, при якому пріоритетною метою грошової влади є втримання інфляції в довгострокових цільових рамках. При цьому в принципі допускається сприяння по досягненню інших макро-

економічних параметрів, зокрема зростанню, якщо тільки це не суперечить стабілізації довгостроковій інфляції. Іншими словами, ні стабілізаційна стимулююча грошова політика, ні згладжування короткострокових курсових коливань не суперечать таргетуванню інфляції. Цілком можна стверджувати, що з сьогоднішніх позицій таргетування інфляції — це просто режим грошової політики, який проводить відповідальний центральний банк, причому стабілізація довгострокової інфляції є його головним завданням. Насправді для успішного таргетування інфляції важливе саме прагнення влади сконцентруватися на стабілізації інфляції. У цьому випадку навіть суттєві відхилення фактичної інфляції від цільових орієнтирів не стають нерозв'язною проблемою, оскільки вирішальну роль в успіху таргетування грає передбачуваність дій центрального банку.

У цілому, перехід до інфляційного таргетування представляється вірним напрямком грошової політики найближчих років для України. Це може зіграти вирішальну роль у зниженні процентних ставок і інфляції, що, у свою чергу, стратегічно важливо для підтримання цінової конкурентоспроможності економіки та сталого економічного розвитку. Головною загрозою для такої перспективи є тиск і обмеження реальної незалежності Національного банку України. Таким чином, ключову роль у цьому випадку відіграє готовність керівництва країни взяти на себе зобов'язання не втручатися в діяльність НБУ. Але одночасно вимагати прозорості ті підзвітності його політики.

Література

1. *Петрик О. І.* Шлях до цінової стабільності: світовий досвід та перспективи для України: Монографія. — НАН України, Інститут економіки та прогнозування. — К.: УБС, НБУ, 2008. — 372 с.
2. *Петрик О. І.* Перехід до більшої гнучкості обмінного курсу в Україні — виклик часу // Вісник НБУ. — 2005. — № 6. — с. 4—11.
3. *Горюнов Е. Л.* Перспективи переходу к режиму инфляционного таргетирования в России // Аналитик ИФИ. <http://www.ifs.ru/upload/110909-macro.pdf>
4. *Fisher S.* «Why Are Central Banks Pursuing Long-Run Price Stability?» In Achievement of Price Stability: A Symposium Sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City. Kansas City.
5. *Bruno M.*, 1991 «High Inflation and the nominal Anchors of an Open Economy» Princeton Essays in International Finance 183. Princeton, N. J.

6. *Bernanke B., Mishkin F.* 1997, «Inflation targeting: A New Framework for Monetary policy?» *Journal of Economic Perspectives* 11, № 2. — 97—116.

7. *Bernanke B. Mishkin F.* 1992, «Central Bank Behavior and the Strategy of Monetary Policy: Observations from Six Industrialized Countries» In *Oliver Blanchard O. and Stanley Fisher, eds., NBER Macroeconomic Annual, 1992, 1983—238. Cambridge: MIT Press.*

8. *Mishkin F.* 2000 Inflation targeting for emerging market economics, *American Economic Review*, 90 p. 105—109.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2010 р.

УДК 336.71

Н. П. Баріда,

старший викладач кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РИЗИК ЗАСТАВИ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ

В статье основное внимание уделено роли залогового риска в системе менеджмента кредитного риска банка. Автором дано определение сущности залогового риска, произведено классификацию залогового риска, предложены основные способы минимизации залогового риска банка.

Ключевые слова: залоговый риск, кредитный риск, критерии классификации залогового риска, мониторинг залогового риска.

In the article special attention paid to the role of risk in mortgage banking credit risk management system of the bank. Author of the definition of the essence of the risk of bank collateral, the classification of the risk of collateral offered ways to reduce the risk of collateral.

Keywords: collateral risk, credit risk, mortgage risk classification criteria, monitoring risk mortgage.

У статті основну увагу приділено ролі ризику банківської застави в системі менеджменту кредитного ризику банку. Автором дано визначення сутності ризику банківської застави, проведено класифікацію ризику застави, запропоновано способи зниження ризику застави.

Ключові слова: ризик застави, кредитний ризик, критерії класифікації ризику застави, моніторинг ризику застави.

Сьогоднішня ситуація у сфері банківського кредитування відзначається високою часткою проблемних кредитів, за різними експертними оцінками — це приблизно 30—34 % від загальних кредитних вкладень банків. Часто, майже безальтернативним варіантом вирішення зазначеної проблеми є реалізація заставного майна.

Дефолтні ситуації по забезпечених кредитах, необхідність звернення стягнень на заставні активи змушують ризик-менеджерів банку значну увагу приділяти питанням застави. Адже, одним із класичних інструментів хеджування кредитних ризиків є внесення позичальником застави. Застава — це свого роду вторинне (резервне) джерело погашення кредиту, первинним все-таки залишається дохід позичальника.

Сучасна вітчизняна економічна наука має багато напрацювань з теорії кредиту та кредитного ризику. Вітчизняні науковці здійснюють достатньо ґрунтовне вивчення питань, пов'язаних із роллю заставного майна у кредитному процесі банків. Так, професори А. Мороз, М. Алексеєнко, М. Савлук [1], О. Дзюблюк [2], В. Лагутін [3] — розкривають основи застави як способу забезпечення зобов'язань. І. Волошин [4], В. Галасюк та В. Галасюк [5] досліджують вартісну оцінку застави, пропонуючи оцінювати заставу за ліквідаційною вартістю, і на цій основі визначити ліміти кредитування. Найбільше проблемами теорії та практики заставних відносин переймаються сьогодні такі вітчизняні науковці, як Д. Гридчук, В. Олійник, І. Волошин, О. Євтух, І. Пучковська та ін. Разом з тим, поняття «ризик застави», питання класифікації ризиків застави та способів зниження їх рівня, впливу ризику застави на кредитний ризик банку, у вітчизняній науковій літературі майже не розглядаються.

Актуальність зазначеної проблеми викликана наслідками фінансово-економічної кризи 2008—2010 рр. Сьогоднішня ситуація на ринку нерухомості та в сфері іпотечного кредитування свідчить про те, що **застава стала одним із факторів підвищення кредитного ризику**. Зниження цін на нерухомість та землю, що перебувають у банківській заставі, в останні роки на 30—40 %, свідчить про те, що приблизно на стільки ж фактор ризику застави підвищив кредитний ризик. Отже, ринкова вартість активів, що формують заставний портфель банку, суттєво нижча від заставної вартості, тобто вартості по якій майно прийняли у заставу та відповідно до якої надано кредит і сформовано резерв під кредитний ризик. Це означає, що, у випадку звернення стягнень на заставне майно, отриманої виручки від реалізації застави буде недостатньо для погашення витрат, пов'язаних із кредитною операцією.

Зрозуміло, що докризові ринкові ціни на українську нерухомість (земля, житло) у великій мірі були «спекулятивними», тобто не відповідали національному рівню платоспроможності насе-

лення та продуктивності праці. При цьому банки, приймаючи у заставу таку нерухомість, не враховували спекулятивну складову ринкової ціни і не прогнозували ймовірність «обвалу» цін.

Отже, однією із основних причин зростання частки проблемних кредитів, поряд із погіршенням платоспроможності позичальників, є зниження ринкових цін на майно, яке перебуває у банківській заставі, та погана диверсифікованість заставних портфелів банків.

В Україні основна частка заставних портфелів банків належить іпотеці (земля, житлова та комерційна нерухомість) — 67 %, транспорт та обладнання — 16 %, цінні папери та майнові права — близько 12 % та інші види застави — решту.

Вважаємо, що зниження заставної вартості до рівня нижчого від ринкових цін на заставне майно стало можливим через настання ризику об'єктивності оцінки вартості застави. Оцінку ринкової вартості застави здійснюють незалежні експерти-оцінювачі, а тому об'єктивність висновку про ринкову вартість застави в значній мірі залежить від їх професійності та від організації роботи із заставою у банківських підрозділах.

Отже, проблеми хеджування кредитного ризику банків свідчать про необхідність підвищення уваги питанням виявлення ризиків застави та способам мінімізації їх рівня.

Ризик застави не є самостійним видом ризику; він розглядається тільки при настанні ризику непогашення кредиту. А тому, ризик застави є складовим елементом кредитного ризику банку та об'єктом управління в системі менеджменту кредитного ризику банку.

У вітчизняній економічній літературі на сьогоднішній день практично відсутнє визначення сутності поняття «ризик застави». У зарубіжній літературі дане питання розглядається більш активно, але однозначного визначення його економічного змісту немає [6—8]. Найчастіше поняття ризику застави розглядають у контексті недоотримання виручки від реалізації застави, необхідної для погашення кредиту та покриття всіх витрат, пов'язаних із кредитною операцією.

Дослідження сутності ризику застави варто здійснювати через вивчення етимології поняття «ризик». Більшість економістів схильні до думки, що під поняттям ризик слід розуміти певну невизначеність події у майбутньому. В економічній літературі зустрічаються такі визначення, як те, що «ризик — це ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться або відбудеться з певними від-

хиленнями, що зрештою приведе до небажаних наслідків» [9]. У даному визначенні закладено дві складові ймовірності: по перше — це ймовірність настання небажаної події, по друге — ймовірність відхилень від очікуваного результату.

У фінансово-економічному словнику присутній такий зміст терміну ризик — «усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами» [10]. Як бачимо, в даних визначеннях ризик розглядається як можливість настання події (з певною ймовірністю), і для нього характерні небажані наслідки.

Тому можна зробити висновок про те, що ризик — це можливість настання певної події у майбутньому, внаслідок якої настане небажаний результат. Таке визначення ризику є досить загальним. Для нас важливо, ґрунтуючись на загальному понятті ризику, дати тлумачення поняття ризику застави у контексті ролі застави та заставної вартості у кредитному процесі [11].

Отже, ризик застави — це небезпека понесення втрати ліквідності застави, значимості застави для бізнесу позичальника або зменшення ринкової вартості застави, внаслідок несприятливого впливу кон'юнктурних факторів, форс-мажорних обставин чи інших причин. Безперечно, результатом настання події ризику застави є отримання виручки від реалізації застави, недостатньої для покриття витрат пов'язаних із кредитною операцією.

Ризик банківської застави різноплановий. Залежно від причин настання ризикової події можна провести класифікацію ризику застави на певні його види. В межах кожного виду ризику в банках застосовують певні адекватні способи його мінімізації. Отже, в банківській практиці мають місце та найпоширеніші такі види ризику застави (рис. 1) [7].

Рис. 1. Види ризику застави кредитів

- *Ризик знецінення (знищення) предмету застави* пов'язаний з можливою зміною ринкової вартості предмету застави протягом строку дії договору застави. Ціна предмету застави може змінюватися як у меншу, так і в більшу сторону. Частіш за все зміна відбувається в сторону зменшення, так як окрім законів ринку в даному випадку діє ще і фактор, пов'язаний з фізичним і моральним зносом предмета застави. Подібна зміна ринкової вартості може привести до того, що у випадку необхідності реалізації предмета застави банк не зможе повернути грошові кошти і компенсувати свої збитки в повному об'ємі.

- *Ризик втрати чи пошкодження предмету застави* пов'язаний відповідно з повною втратою предмета застави чи з частковою втратою ним своїх властивостей, що також приводить до зниження ринкової вартості предмету застави чи до повної її втрати.

- *Юридичний ризик*, як правило, пов'язаний з можливими порушеннями законодавства недобросовісними заставодавцями. Наприклад, у банк можуть бути надані підроблені документи, що підтверджують право власності на заставне майно, чи майно може бути заставлено кілька разів. У даній ситуації банк може зазнати додаткових фінансових, моральних, матеріальних затрат та затрат часу.

- *Ризик неліквідності застави* означає неможливість реалізації предмета застави на ринку за обґрунтованою вартістю, а також можливу втрату предметом застави своєї ліквідності протягом дії договору застави.

- *Ризик необ'єктивної оцінки вартості предмета застави* може виникати у випадку відсутності достатньої кількості інформації про предмет застави, низької кваліфікації співробітників, які проводять оцінку, чи при здійсненні співробітниками посадового злочину (наприклад, підкупу). В даному випадку ринкова вартість застави виявляється нижчою від вартості, вказаної у документах, і відповідно не може покрити витрат банку.

- *Ризик низької професійності співробітників банку* може виникати на всіх етапах банківського кредитування під заставу майна. Результатом може стати як уже згадана завищена оцінка предмета застави, так і недійсність угоди (при неправильному оформленні договору застави) чи отримання недостовірної інформації (у випадку неякісної перевірки наданих заставодавцем документів) тощо.

- *Ризик, пов'язаний з недостатнім досвідом роботи з банківською заставою*, може узагальнювати в собі всі попередні види

ризиків, так як вони бувають наслідком недостатнього досвіду роботи.

Залежно від виду застави та притаманних їй ризиків у процесі управління ризиками актуальність набувають ті чи ті способи його мінімізації.

Щоб зрозуміти, які методи управління найбільш сприяють зниженню того або іншого ризику, розглянемо інформацію, наведену в табл. 1. У даній таблиці представлено види ризиків та плюсом (+) відмічено адекватні даному ризику методи управління.

Таблиця 1

**ВІДПОВІДНІСТЬ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
ЗАСТАВИ ТА РІЗНИХ ВИДІВ РИЗИКІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЗАСТАВОЮ**

Види ризиків, пов'язаних з заставою	Методи управління ризиками застави						
	Моніторинг	Переоцінка майна	Диверсифікація предмета застави	Юридичний супровід, експертиза майна	Перевірка службою безпеки	Страхування	Підвищення кваліфікації співробітників
Ризик знецінення предмета застави	+	+	+	—	—	—	—
Ризик втрати чи пошкодження предмета застави	+	+	+	—	—	+	—
Правовий ризик	+	—	—	+	+	+	+
Ризик неліквідності забезпечення	+	+	+	+	—	—	—
Ризик неправильної оцінки предмета застави	+	—	—	+	+	—	+
Низька кваліфікація співробітників	—	—	—	—	—	—	+
Недостатній досвід роботи з банківськими заставами	—	—	—	—	—	+	+

Понизити *ризик знецінення вартості застави* можна за допомогою комплексу *моніторингових заходів*, основним завданням яких є запобігання зниженню кількісних і якісних характеристик предмету застави.

Для мінімізації величини даного ризику використовується також *переоцінка майна*, яка може проводитися при зміні ринкової вартості застави, й у разі виявлення значного зниження вартості банк може претендувати на додаткове забезпечення.

Ризик знецінення мінімізують також за допомогою *диверсифікації предмету застави*. В тому випадку, якщо забезпечення складається з кількох видів майна, ризик падіння ринкової вартості відразу всіх складових застави невеликий. Крім того, по окремих видах майна може зберігатися не тільки стабільна вартість, але й спостерігатися її зростання.

Для *управління ризиком втрати або пошкодження предмету застави* використовується:

- моніторинг — для виявлення факту погіршення якісних характеристик;
- переоцінка майна — для визначення нової вартості після втрати або пошкодження;
- диверсифікація — з метою запобігання загибелі або пошкодження всіх складових застави, а також вибору предмету застави, що найменш піддається впливу даного ризику;
- страхування, яке повинно компенсувати зниження вартості предмету застави у разі його втрати або пошкодження в результаті надзвичайних обставин.

Для мінімізації *правового ризику* використовується попередній моніторинг на стадії укладення договору застави, а також попередня юридична експертиза документації і експертиза майна з метою виявлення сумнівності позичальника і правильності оформлення всіх документів і операцій.

Крім того, уникненню даного ризику сприяє *перевірка з боку служби безпеки* на предмет несприятливої кредитної історії, поточної заборгованості і повторної застави майна, а також страхування майна від протиправних дій третіх осіб і підвищення кваліфікації співробітників заставного підрозділу з метою своєчасного і повного виявлення порушень законодавства і несумлінності позичальника.

Ризик неліквідності забезпечення — неможливість реалізації предмету застави на ринку за обґрунтованою вартістю. Лік-

відність забезпечення встановлюється на етапі моніторингу закладеного майна в процесі переоцінки майна за реальною ринковою вартістю, у рамках експертизи майна для оформлення застави.

Також даним видом ризику можна управляти за допомогою диверсифікації предмету застави: по-перше, необхідно вибирати найбільш ліквідні види забезпечення, по-друге, у разі різних складових застави падіння ліквідності по одній з них не веде до падіння ліквідності по інших складових застави, і таким чином середня ліквідність усієї застави залишається на високому рівні.

Для мінімізації ризику необ'єктивної оцінки предмету використовується:

- моніторинг динаміки ринкових цін на об'єкти застави;
- акредитація банком незалежних експертів з оцінки майна (застави) — суб'єктів оціночної діяльності (СОД) та формування пулу СОД, звіти про оцінку майна яких, приймаються банком при кредитуванні;
- юридичний супровід і експертиза майна — з метою виявлення порушень і помилок на етапі укладення кредитної угоди;
- попередня перевірка з боку служби безпеки на предмет несприятливої кредитної історії, поточної заборгованості і повторної застави майна — з метою виявлення несумлінності позичальника і завчасного усунення негативних явищ;
- підвищення кваліфікації співробітників заставного підрозділу — з метою запобігання помилкам і недолікам у роботі, повнішого збору і правильної оцінки первинної інформації.

Ризик, пов'язаний з низькою кваліфікацією співробітників, знижується за рахунок безпосереднього *підвищення кваліфікації співробітників* заставного підрозділу. Навчання персоналу новим методикам, передача практичного досвіду, своєчасна оцінка кваліфікації співробітників і регулярний супровід заставних операцій дозволяє понизити негативний вплив даного чинника на процес кредитування.

Ризик, пов'язаний з недостатнім досвідом роботи з банківськими заставами, також може стимулювати всі вище перелічені види ризиків. Знизити його можна за допомогою:

- *підвищення кваліфікації співробітників* заставного підрозділу, що сприятиме накопиченню досвіду і розширенню практич-

них знань і відповідно ліквідації пропусків у роботі, формуванню необхідних навиків;

- **перевірки з боку служби безпеки** на предмет несприятливої кредитної історії, поточної заборгованості і повторної застави майна, що дозволить зібрати максимальну інформацію і таким чином компенсувати деякий брак досвіду;

- **страхування.** Дозволить компенсувати різного роду втрати у разі виникнення надзвичайних обставин, які через недоліки досвіду роботи чи інші причини не могли спрогнозувати.

Література

1. Банківські операції: Підручник. — 3-тє вид./ А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2008. — 608 с.
2. Дзюблюк О. В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин. — Тернопіль: Тернопіль, 1996 — 140 с.
3. Лагутін В. Д. Кредитування. Теорія і практика. — К.: Знання, 2003. — 216 с.
4. Вітлінський В. В., Пернарівський О. Є., Наконечний Я. С. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб. / За ред. В. В. Вітлінського. — К.: Т-во «Знання», 2000. — 480 с.
5. Галасюк В. В., Галасюк В. В. Кредитование под залог и ликвидационная стоимость. — Днепропетровск: Наука и образование, 2000. — 89 с.
6. Брилон А., Минимулин Д. Контроль залогового имущества банком: методические аспекты // РИСК. — 2009. — № 2. — С. 77—84.
7. Слущкий А. Банківські застави: неочевидні операційні ризики // Банківське кредитування. — 2007. — № 6. — С. 15—25.
8. Фомін Д. Є. Організація заставної роботи в банку // Банківське кредитування. — 2007. — № 3. — С. 7—22.
9. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — 2-ге вид. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
10. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. — К.: Знання. 2007. — 1072 с.
11. Баріда Н. П. Роль застави та заставної вартості у кредитному процесі // Збірник наукових праць «Фінанси, облік та аудит». — К.: КНЕУ, 2009. — Вип. 14. — С. 14—21.

Стаття надійшла до редакції 24.06. 2010 р.

УДК 368.013

Ю. С. Бичіна,
асистент кафедри фінансів,
Кримський економічний інститут ДВНЗ
«КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ СТРАХОВОГО РИНКУ

В статье рассматривается институциональный подход в исследовании финансовых отношений субъектов страхового рынка. Исследуются сущность и роль финансовых институтов как элементов институциональной структуры страхового рынка. Раскрыты направления институционализации данного рынка государством и другими организациями.

Ключевые слова: институционализм, институты, институциональные изменения, финансовый институт.

The article examines the institutional approach to the research of financial relations of the subjects of the insurance market. We investigate the essence and role of financial institutions as elements of the institutional structure of the insurance market. Were disclosed the directions of the institutionalization of this market by the state and other organizations.

Keywords: institutionalism, institutions, institutional changes, financial institute.

У статті розглядається інституційний підхід у дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку. Досліджено суть і роль фінансових інститутів як елементів інституційної структури страхового ринку. Розкрито напрями інституціоналізації даного ринку державою і іншими організаціями.

Ключові слова: інституціоналізм, інститути, інституційні зміни, фінансовий інститут.

Страховий ринок виконує особливі функції у національній економіці, пов'язані з регулюванням, розподілом ризиків і відшкодуванням пов'язаних з ними різного роду втрат і збитків. Обов'язковою умовою існування страхового ринку є наявність та задоволення суспільно значущої потреби — забезпечення безпеки і захисту інтересів економічних суб'єктів від несприятливих подій, ризиків, пов'язаних з невизначеністю і асиметричністю інформації. Це припускає наявність відповідних суб'єктів страхового ринку — страховиків, здатних задовольнити цю потребу, і страхувальників, що усвідомили ці потреби і зацікавлені в задоволенні їх на умовах, запропонованих страховиком. Але, система фінансових відносин суб'єктів страхового ринку, що склалася в

Україні, не в повній мірі враховує економічні інтереси цих суб'єктів, зокрема страхувальників і держави, як органу контролю і нагляду за страховою діяльністю, і не забезпечує їх взаємного узгодження. З метою вдосконалення економічних і організаційних основ страхової діяльності, підвищення ступеня реалізації потенціалу страхування як важливого інструменту ринкової інфраструктури використано інституційний напрямок при аналізі фінансових відносин суб'єктів страхового ринку України.

Сутність інституціонального підходу полягає в тому, що суспільство розглядається як цілісна система, механізми і зв'язки суб'єктів ринкових відносин досліджуються у нерозривному взаємозв'язку із соціальними, політичними, правовими, організаційними, психологічними явищами, які характерні для даного суспільства у конкретно-історичний момент розвитку [1].

Основою дослідження інституційного напрямку в економічній науці були праці таких відомих зарубіжних учених, як Т. Веблен, Дж. Гэлбрейт, Р. Коуз, Р. Нельсон, Д. Норт, О. Уільямсон, Т. Еггертсон, Т. Парсонс, Дж. Хікс, Дж. Ходжсон, російських науковців, як І. Балабанов і О. Гончарук. Ними розроблено понятійний апарат інституційної теорії, що включає такі категорії, як інститут, інституційна структура, інституціоналізація та інші, виявлені причини трансформації різних інститутів, основні вектори їх змін, визначені критерії оцінки ефективності інститутів і їх вплив на національне господарство в цілому. Вітчизняні напрацювання у сфері інституціональної теорії з проекцією на економічну поведінку суб'єктів господарювання, дослідження передумов використання інституційного підходу в теорії фінансів здійснюються В. Якубенком, Т. Пасєнко, В. Зимовцем, О. Прутською та ін. Разом з тим, напрацювання інституціональної теорії недостатньо використовуються в дослідженнях фінансових відносин суб'єктів страхового ринку.

Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих положень інституційного підходу в дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку в Україні.

Реалізація інституціонального підходу у дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку потребує визначення головних методологічних принципів в інституційному дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку; характеристики інституційних основ фінансових відносин суб'єктів страхового ринку; розкриття напрямків інституціоналізації страхового ринку державою та іншими організаціями.

Основними методологічними принципами в інституційному дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку, є:

1) принцип історизму — виражається в генетичному підході до вивчення реальних економічних структур, у прагненні виявити рушійні сили і чинники розвитку, основні тенденції суспільної еволюції, а також обґрунтувати цілеспрямовану дію на перспективи суспільного розвитку;

2) принцип холізму або міждисциплінарний підхід, пов'язаний з самим об'єктом дослідження — інститутами, структурними і функціональними аспектами економічної системи як частини суспільного механізму.

Принцип історизму вимагає розгляду фінансових відносин суб'єктів страхування у розвитку та історичному взаємозв'язку, а не тільки з точки зору їх сучасного стану (табл. 1) [2, с. 14—23].

Таблиця 1

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ У XVIII—XXI СТ.

Період	Основні економічні, соціальні та правові умови	Стан страхової галузі
Кінець XVIII ст.	Перехід до цивілізованого самодержавства. Звільнення дворянства, підйом економіки.	Поява державних комерційних страховиків, обмеження іноземних страховиків, здійснення морського страхування, страхування на випадок пожежі, страхування посівів від знищення або пошкодження градом
30-ті роки XIX ст.	Посилення державного апарату і абсолютизму влади, зародження державного капіталізму, стагнація економіки	Імператорська підтримка створення приватних страхових суспільств, поширюється морське, вогневе страхування, від нещасних випадків, поява страхування життя
70—80-ті роки XIX ст.	Лібералізація самодержавства. Звільнення селянства. Розвиток приватного капіталізму	Бурхливий розвиток приватного і взаємного страхування, з'являються страхові картелі та концерни. Введення окладного страхування селянських господарств від вогню, поширення самострахування
Початок XX ст.	Зниження авторитету і ослаблення самодержавства. Бурхливий розвиток економіки. Підйом рівня життя. Боротьба трудящих за свої права	Бурхливий розвиток страхування. Введення обов'язкового соціального страхування на казенних підприємствах. Розвиток добровільного соціального страхування на умовах паритету працівників і працедавців

Закінчення табл. 1

Період	Основні економічні, соціальні та правові умови	Стан страхової галузі
30-ті роки XX ст.	Перехід до тоталітаризму. Бурхливий розвиток державної економіки. Падіння рівня життя	Державний розвиток добровільного страхування, відновлення обов'язкового страхування від вогню приватних будинків. Впровадження обов'язкового страхування в державній промисловості, індивідуального змішаного страхування, страхування на випадок смерті і втрати працездатності, страхування від нещасних випадків
60—80-ті роки XX ст.	Поступове ослаблення тоталітаризму і перехід до демократії. Уповільнення темпів розвитку економіки. Підйом рівня життя. Турбота про людину	Введення обов'язкового страхування врожаю. Розвиток накопичувального страхування життя. Державні підприємства дістали право на здійснення добровільного страхування майна та відповідальності
1-ша пол. 90-х років XX ст.	Політичні та економічні зміни. Криза у всіх сферах	Зародження страхового ринку. Перехід соціального забезпечення на страхові принципи. Бурхливий розвиток приватного страхування
2-га пол. 90-х років XX ст.	Подолання кризи, зміцнення демократії з окремими проявами авторитаризму. Розвиток економіки, перш за все в сировинному секторі. Відновлення рівня життя	Цивілізація страхового ринку, відновлення добровільного страхування. Інтенсивний розвиток всіх форм і видів страхування
Початок XXI ст.	Підйом національної самосвідомості. Перехід, в рамках демократії, від авторитаризму до патерналізму. Різкий підйом з подальшим спадом економіки. Загальне підвищення рівня життя	Вдосконалення законодавчих норм, регулюючих галузь страхування. Адаптація українського фінансового законодавства до європейських стандартів. Розвиток обов'язкових видів страхування. Розвиток сервісної складової страхової послуги.

Слід зауважити, що інституціональний підхід у дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку предметом свого аналізу висуває як економічні, так і неекономічні аспекти соціально-економічного розвитку, не відокремлюючи їх від еволюційної концепції суспільного прогресу [3, с. 5].

Вивчаючи передумови використання апарату інституціональної теорії у дослідженні фінансових процесів, підсумовуючи по-

гляди різних учених на сутність і роль інститутів [4, с. 6; 5, с. 47; 6, с. 30; 7, с. 4], Т. Пасєнко зробив висновок, що інститут — це сукупність формальних і неформальних обмежень, які впливають на поведінку індивідів і прийняття ними рішень про вибір тих чи інших альтернативних варіантів дій, а фінансовий інститут — особлива сфера фінансових відносин (обмежена формальними та неформальними рамками), приналежність до яких є підґрунтям акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу [8, с. 18]. Науковець визначив ознаки інституту як інструменту аналізу економічних процесів у суспільстві, серед яких суспільне визначення, легітимність, власна сфера функціонування та можливість здійснення впливу на прийняття рішень індивідами та членами суспільства.

Виходячи з цього, функціонування сучасної національної економіки ґрунтується на цілій системі інститутів — організаційних, законодавчих, фінансових, які формують поведінку економічних суб'єктів і взаємопов'язані між собою. Складовою їх частиною є інститути, властиві страховому ринку як важливій сфері фінансових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формується попит і пропозиція на нього.

Відповідно до інституційного підходу, страховий ринок є складною інтегрованою системою фінансових відносин між різними взаємодіючими інститутами — страховиками (страховими компаніями) та їх об'єднаннями, страхувальниками (фізичними і юридичними особами) та державою, яка здійснює правове забезпечення і нагляд за страховою діяльністю з метою забезпечення його стабільного функціонування.

З розвитком ринкової економіки страхові компанії стають первинним, найважливішим інститутом сучасного національного господарства, що забезпечує його безперервне і ефективне функціонування за допомогою перерозподільних відносин, пов'язаних, з одного боку, з формуванням страхового фонду за допомогою заздалегідь фіксованих страхових платежів, з іншого — з відшкодуванням збитків з цього фонду учасникам страхування.

Специфічність фінансових відносин суб'єктів страхового ринку полягає в імовірнісному характері цих відносин, оскільки страхується тільки ймовірний (можливий за певних умов) ризик. Страховик убачає свій економічний інтерес у тому, що за певних обставин ризик не реалізується, певна подія не відбудеться, і він

отримає сплачену страхувальником премію для власного використання. У разі ж настання страхового випадку наявність створеного страхового фонду забезпечить економічні умови для виконання страховиком його обов'язків щодо оперативного відшкодування збитків страхувальника. Економічний інтерес страхувальника виявляється у ймовірності певного ризику, реалізація якого може призвести до небажаних економічних наслідків. Аби уникнути втрат від ризикових подій чи зменшити їх економічні наслідки, страхувальник погоджується сплатити страховику певну частку своїх коштів заради відшкодування втрат при настанні страхового випадку. Отже, вірогідність збитку лежить в основі побудови страхових платежів, за допомогою яких формується страховий фонд, використання коштів якого пов'язане з настанням і наслідками страхових подій [9, с. 16—17].

Таким чином, різноманіття і складність фінансових відносин сфери страхування дозволяють визначити інституційні основи фінансових відносин суб'єктів страхового ринку, серед яких невизначеність, ризик, як вимірна невизначеність з негативними наслідками, вірогідність збитку і настання страхової події, можливість страхового захисту.

Оскільки інституціоналісти підтримують ідею державного регулювання економіки, відкидаючи здібність капіталістичної системи до саморегулювання, неможливо не визначити роль на національному страховому ринку держави. Держава виконує численні функції, але нас цікавлять тільки ті підсистемні інститути держави, що виступають суб'єктами впливу на фінансові відносини учасників страхового ринку.

Державне регулювання страхової діяльності в Україні здійснюється на базі двох взаємопов'язаних і найвпливовіших форм: правового забезпечення і здійснення нагляду за страховою діяльністю. Правове забезпечення встановлює необхідні «правила гри» і передбачає сприятливі умови для розвитку страхової діяльності за пріоритетними напрямками. Державний нагляд за страховою діяльністю дає змогу реалізувати всі функції державного регулювання щодо найважливіших завдань розвитку страхової діяльності як на стадії запобігання системному ризику, так і на стадії стимулювання ефективності страхової системи [10, с. 44].

Можна стверджувати, що інституційний підхід полягає в розумінні страхового ринку як системи з багатьма елементами, що взаємодіють один з одним та з елементами зовнішніх систем. Се-

ред зовнішніх інституційних систем, які безпосередньо впливають на внутрішні фінансові відносини суб'єктів страхового ринку і формують зовнішні фінансові відносини, необхідно виділити Європейський Комітет страховиків, до складу якого входить Ліга страхових організацій України (ЛСОУ). Членство у Європейському Комітеті страховиків дозволяє ЛСОУ представляти національну страхову галузь на міжнародних ринках, здійснювати захист економічних інтересів українських страховиків, а також вирішувати питання, пов'язані із страхуванням, на європейському рівні.

Таким чином, застосування інструментарію інституціоналізму при дослідженні фінансових відносин суб'єктів страхового ринку дозволило оцінити важливість формальних інститутів в інституційній системі і розкрити зміст інституційного устрою страхового ринку як багаторівневої системи взаємопов'язаних елементів, до складу якої слід включати первинні інститути, що функціонують на страховому ринку — страховики та страхувальники; державу, яка встановлює правила та норми взаємодії економічних суб'єктів у страховому секторі та контролює їх дотримання усіма учасниками; інші інститути — організації (Європейський Комітет страховиків), які оптимально поєднують інтереси всіх суб'єктів страхового ринку.

Запропоноване інституційне дослідження фінансових відносин суб'єктів страхового ринку України припускає розширення рамок економічного аналізу за рахунок чинників, що формують соціально-культурне середовище, в якому протікають економічні процеси. Напрямами подальших досліджень має бути аналіз особливостей організації фінансових відносин суб'єктів страхового ринку України в контексті розбудови ефективного механізму узгодження економічних інтересів.

Література

1. Гонта О. І. Інституціональний підхід до функціонально-цільового узгодження інтересів суб'єктів транснаціоналізації економіки регіонів України // www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vcndtu/Ekon/2009_38/9.htm
2. Страхування: Підручник / За заг. ред. С. С. Осадця. — К.: КНЕУ, 2002. — 595 с.
3. Акулич М. М. Функционально-целевое согласие: становление и развитие / М. М. Акулич // Социологические исследования. — 2002. — № 1. — С. 7—17.
4. Серл Дж. Что такое институт? // Вопросы экономики. — 2007. — № 8. — С. 5—27.

5. Ходжсон Дж. Институты и индивиды: взаимодействие и эволюция // Вопросы экономики. — 2008. — № 8. — С. 45—60.
6. Ходжсон Дж. Что такое институты? // Вопросы экономики. — 2007. — № 8. — С. 28—48.
7. Вірченко В. В. Фінансові інститути та їх роль у суспільно-економічному відтворенні в умовах переходу до ринкової економіки // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — № 7. — С. 3—7.
8. Пасенко Т. В. Передумови використання інституціонального підходу в теорії фінансів // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 11. — С. 12—20.
9. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхова справа. — К.: Знання, 2006. — 351 с.
10. Страховий бізнес в Україні // Вісник Національного банку України. — 2007. — № 11. — С. 41—44.

Стаття надійшла до редакції 14.05. 2010 р.

УДК 336.645.3

А. Є. Буряченко,
канд. екон. наук, доц.,
докторант кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСУВАННЯ БЛАГОУСТРОЮ ТЕРИТОРІЙ

В статье рассматриваются составляющие расходов местных бюджетов на благоустройство. Исследуются проблемы финансового обеспечения благоустройства территорий. Предлагаются различные способы количественного и качественного улучшения благоустройства.

Ключевые слова: Расходы местных бюджетов, благоустройство, жилищно-коммунальное хозяйство, показатели благоустройства.

The article analyses the components of local budget expenditures on public amenities provision as well as the problems of its funding. The author suggests the different ways of qualitative and quantitative public amenities improvement.

Keywords: Expenditures of local budgets, infrastructure, housing and utilities, indicators of infrastructure.

У статті розглядаються складові видатків місцевих бюджетів на благоустрій. Досліджуються проблеми фінансового забезпечення благоустрою територій. Пропонуються можливі способи кількісного та якісного поліпшення благоустрою.

Ключові слова: Видатки місцевих бюджетів, благоустрій, житлово-комунальне господарство, показники благоустрою.

Житлово-комунальне господарство є однією з важливих і пріоритетних галузей національного господарського комплексу, яка забезпечує життєдіяльність населених пунктів та суттєво впливає на розвиток економічних відносин у державі. Гарантування ефективного функціонування підприємств житлово-комунального господарства — чи не найголовніше завдання в кожній країні. А значимою складовою житлово-комунального господарства є благоустрій населених пунктів. Недосконалість здійснення видатків на благоустрій призводить до дедалі сильнішого загострення нерозв'язаних проблем економічного й соціального життя населення.

Інтеграція України у світове співтовариство, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами, створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, гарантування постійного зростання рівня життя і добробуту населення є визначеними пріоритетами національних інтересів у забезпеченні соціальної політики України [1, с. 19—21].

Досягнення цих пріоритетів пов'язане з реалізацією реальних та потенційних можливостей у сфері благоустрою населених пунктів, а також з розбудовою житлово-комунальної інфраструктури за цивілізованими нормами та вимогами, що дозволяють уникнути дії негативних соціальних, демографічних і техногенних чинників і загроз.

Питання аналізу видатків місцевих бюджетів і використання їхніх коштів на благоустрій набуває особливої ваги у сфері житлово-комунального господарства, тому пошуки адекватної ситуації моделі галузі та способів її перебудови, вихід за рамки наявної системи є вельми своєчасними.

У науковій і публіцистичній літературі проблема фінансового забезпечення благоустрою обговорюється останнім часом доволі активно [2—7]. Проте немає чіткого, комплексного аналізу причин незадовільного стану галузі, що обумовлює актуальність даної статті. Слід зазначити, що наукові дослідження, що проводяться в даному напрямі, спрямовані на пошук ефективних способів розв'язання тієї чи іншої проблеми, але при цьому майже всі вчені визнають необхідним комплексний підхід до модернізації житлово-комунального господарства. Проте, незважаючи на наявність значної кількості публікацій та наукових досліджень, багато проблем у сфері ЖКГ залишаються нерозв'язаними і потребують дальшого вивчення.

Одним із ключових завдань органів місцевого самоврядування є забезпечення благоустрою населених пунктів. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» [8] окреслює правові, економічні, екологічні, соціальні та організаційні засади благоустрою населених пунктів і передбачає створення умов, сприятливих для життєдіяльності людини.

Згідно з цим Законом благоустрій населених пунктів — комплекс робіт з інженерного захисту, розчищення, осушення та озеленення території, а також соціально-економічних, організаційно-правових та екологічних заходів з поліпшення мікроклімату, санітарного очищення, зниження рівня шуму та ін., що здійснюються на території населеного пункту з метою її раціонального використання, належного утримання та охорони, створення умов щодо захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля.

В Україні сучасний стан галузі майже критичний — в аварійному стані перебуває майже третина водопровідно-каналізаційних і теплових мереж, кожний третій житловий будинок потребує капітального ремонту, 4 % житлових будинків перебувають у ветхому чи аварійному стані; технічна відсталість, збитковість підприємств галузі, невідповідність чинних тарифів витратам, велика дебіторська заборгованість, спрацьовані основні засоби — ось далеко не повний перелік «вузьких місць» галузі, в якій експлуатується майже 25 % основних засобів держави і зайнято 5 % працездатного населення. Тому останніми роками держава вживає заходів для реформування житлово-комунального господарства з метою поліпшення його стану і доведення рівня житлово-комунальних послуг до європейських стандартів [9, с. 8—9].

Показники благоустрою по Україні наведено в табл. 1. При цьому зауважимо, що до 2005 р. включно вважалися забезпеченими газом (природним та зрідженим) міста, в яких газифіковано не менше 100 квартир; селища міського типу — не менше ніж 50 квартир, сільські населені пункти — не менше ніж 10 квартир. Із 2006 р. до газифікованих природним газом долучаються населені пункти, в яких хоча б один зі споживачів використовує природний газ з газопроводу на комунально-побутові потреби; природним та зрідженим газом — населені пункти, в яких хоча б один зі споживачів використовує природний газ із газопроводу та хоча б один зі споживачів використо-

вує зріджений газ з газобалонної установки, яка перебуває на обслуговуванні газового господарства; зрідженим газом — населені пункти, в яких хоча б один зі споживачів використовує зріджений газ.

Таблиця 1

БЛАГОУСТРІЙ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ*, 2000–2007 рр.

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість населених пунктів, які:								
<i>мають водопровід</i>								
міст	448	449	449	450	454	452	453	454
селищ міського типу	796	790	781	783	767	767	768	769
сільських населених пунктів	6651	6616	6506	6490	6375	6308	6305	6280
<i>мають каналізацію</i>								
міст	426	429	432	432	436	438	439	440
селищ міського типу	518	507	504	497	490	489	495	496
сільських населених пунктів	841	834	834	813	792	746	744	742
<i>газифіковані тільки природним та природним і зрідженим газом</i>								
міст	387	395	394	402	407	411	417	418
селищ міського типу	476	486	508	519	533	545	573	592
сільських населених пунктів	8086	8321	8799	8671	9444	10318	11661	12281
<i>газифіковані тільки зрідженим газом</i>								
міст	57	53	53	49	45	42	36	34
селищ міського типу	384	376	355	341	328	316	295	238
сільських населених пунктів	18807	18580	18050	18106	17318	16306	15172	14749

* За даними Державного комітету статистики України.

Видатки на комунальний благоустрій включають капітальні витрати, витрати на капітальний ремонт, видатки на поточні витрати з утримання споруд. Видатки на капітальне будівництво доріг, тротуарів, мостів, водозаборів та інших об'єктів міського господарства плануються на основі проектно-кошторисних витрат у межах бюджетних асигнувань та залучених коштів. Видатки на капітальний ремонт споруд міського благоустрою визначають відповідно до встановлених за видами споруд. Витрати на капітальний ремонт споруд здійснюються в межах асигнувань, передбачених бюджетом, згідно з кошторисом видатків та залучених коштів. Кошториси видатків на поточний ремонт споруд міського благоустрою мають відповідати коштам, закладеним у бюджеті. За всіма видами благоустрою мають забезпечуватись перевірки обсягів робіт та їх вартості за одиницю послуг.

Для затвердження видатків за укрупненими показниками використовують дані про розмір площ, низьких вулиць і проїздів на основі фактичних витрат минулого року. При плануванні видатків бюджетів місцевих рад передбачаються видатки на ремонт споруд і благоустрій сільських райцентрів та робітничих селищ з огляду на середній розмір видатків на одну адміністративну одиницю.

Відповідно до спільного листа Міністерства фінансів та Державного казначейства України від 24.02. 07 № 3.4-13-3/636 «Щодо віднесення робіт по благоустрою за кодами економічної класифікації видатків» роботи з благоустрою міста класифікуються:

1. За КЕКВ 1139 здійснюються видатки на благоустрій міст, сіл, селищ та прибудинкової території бюджетних установ:

- з догляду за озеленювальними та декоративними насадженнями (косіння газону, полив з поливальної машини, формована обрізка дерев, кущів, інших насаджень, прополювання, рихлення тощо);

- виловлювання бродячих тварин, доставка померлих на судмедекспертизу, захоронення невідомих, безрідних;

- розмітка вулиць, установлення огорожі, чищення озер.

2. За КЕКВ 1165 здійснюються видатки:

- на утримання в чистоті будівель, дворів, доріг, вивезення сміття; прибирання парків, скверів, площ, майданчиків, місць загального користування, кладовищ; ліквідація стихійних звалищ, миття, утеплення, дезінсекція, дезінфекція та дератизація приміщень; обслуговування ескалаторів, ліфтів, сміттєпроводів, антен тощо;

• витрати на технічне обслуговування та утримання в належному стані (крім ремонту) електричних мереж, сантехнічних вузлів, обслуговування комунікацій, які є складовою частиною будівлі.

3. За КЕКВ 1137 здійснюються видатки на поточний ремонт доріг, систем вуличного освітлення, прибудинкової території.

4. За КЕКВ 2133 здійснюються видатки на капітальний ремонт інших об'єктів, у тому числі доріг, об'єктів з благоустрою міст, сіл, селищ.

Проаналізуємо склад видатків на благоустрій за відповідними кодами економічної класифікації, здійснених у 2007—2008 рр. Як бачимо з табл. 2, суми, що виділяються на фінансування благоустрою, досить значні, але їхній розмір за окремими напрямками не перевищує 1 % від загальних витрат бюджету (виняток — видатки за кодом 1139 «Оплата інших послуг та інші видатки», які в 2008 р. перевищили 1 %). Але цей випадок не є показовим, оскільки цільовий характер видатків за цим кодом не завжди можна повною мірою проконтролювати.

Таблиця 2

**СТАН ФІНАНСУВАННЯ РОБІТ ІЗ БЛАГОУСТРОЮ
ЗА КОДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДАТКІВ, 2007—2008 рр.**

Рік	КЕКВ (1139) млн грн	КЕКВ (1165) млн грн	КЕКВ (1137) млн грн	КЕКВ (2133) млн грн	Частка коду 1139 у загальній сумі видатків, %	Частка коду 1165 у загальній сумі видатків, %	Частка коду 1137 у загальній сумі видатків, %	Частка коду 2133 у загальній сумі видатків, %
2008	2461,283	216,557	616,199	989,138	1,019	0,090	0,256	0,410
2007	1984,950	158,789	501,739	684,501	0,822	0,066	0,208	0,283

* За даними Міністерства фінансів України.

Щодо благоустрою населених пунктів, як складової житлово-комунального господарства, слід зазначити, що ця система передбачає управління у сфері благоустрою населених пунктів; визначення суб'єктів та об'єктів у сфері благоустрою населених пунктів; організацію благоустрою населених пунктів; стандартизацію і нормування у сфері благоустрою населених пунктів; фі-

нансове забезпечення благоустрою населених пунктів; здійснення державного, самоврядного і громадського контролю у сфері благоустрою населених пунктів; установлення відповідальності за порушення законодавства у сфері благоустрою населених пунктів.

Комплексним благоустроєм вважається проведення на визначеній території населеного пункту (мікрорайон, квартал, парк, бульвар, вулиця, провулок, узвіз тощо) комплексу робіт з улаштування (відновлення) покриття доріг і тротуарів, обладнання пристроями для безпеки руху, озеленення, забезпечення зовнішнього освітлення та зовнішньої реклами, установлення малих архітектурних форм, здійснення інших заходів, спрямованих на поліпшення технічного і санітарного стану території, покращання її естетичного вигляду.

До об'єктів благоустрою території житлової та громадської забудови належать земельні ділянки в межах населених пунктів, на яких розміщені об'єкти житлової забудови, громадські будівлі та споруди, інші об'єкти загального користування [10, с. 6—8].

У сфері благоустрою населених пунктів чинна система нормативів, які встановлюються щодо землеустрою, містобудування, охорони здоров'я, охорони атмосферного повітря, поводження з побутовими відходами, використання та охорони вод і лісів [11, с. 96—112]. Законом можуть встановлюватись інші нормативи, пов'язані з забезпеченням благоустрою населених пунктів.

Технічна документація з питань благоустрою територій населених пунктів (схеми, тематичні карти, атласи, проекти, у тому числі робочі) розробляється з метою здійснення комплексу заходів із благоустрою і може бути невід'ємною частиною правил благоустрою територій населених пунктів, інших нормативних документів. Її затверджує відповідний орган місцевого самоврядування [12, с. 29—31].

До показників благоустрою відносять:

- проведення капітального та поточного ремонтів житлового фонду;
- реконструкція, ремонт та утримання в належному стані вулиць, доріг, шляхопроводів та переходів, залізничних переїздів, забезпечення розвитку та надійної роботи технічних засобів регулювання дорожнього руху, зовнішнього освітлення, водопостачання та водовідведення;
- транспортне обслуговування населення та гарантування безпеки дорожнього руху;

- додержання громадського порядку, створення належних умов для праці, відпочинку та побуту громадян;
- робота, пов'язана з охороною довкілля, у тому числі з запобіганням забрудненню річок, озер, повітряного басейну, а також зменшенням шуму і забезпеченням раціонального використання природних ресурсів;
- збереження наявних і створення нових парків, скверів, лісо-парків та інших об'єктів зеленого будівництва з урахуванням вимог ландшафтної архітектури та садово-паркового мистецтва;
- упровадження малих архітектурних форм, що відзначаються новизною конструкцій, економічністю та зручністю в експлуатації;
- здійснення ефективних заходів щодо запобігання зсувним явищам та підтопленню територій, ліквідації наслідків стихійного лиха;
- упровадження сучасних технологій санітарного очищення населених пунктів, утилізації та знешкодження твердих побутових відходів;
- будівництво та утримання в належному стані спортивних споруд за місцем проживання громадян;
- збереження історико-культурної спадщини;
- своєчасне виконання заходів щодо підготовки житлового фонду, об'єктів житлово-комунального господарства і соціальної сфери до роботи в зимових умовах.

Під час складання програми благоустрою відповідної території треба чітко усвідомлювати, яким способом вимірювати результати її реалізації. Наприклад, це може бути кількість (обсяг) кінцевого продукту або послуг. Водночас мета програми може бути надто складною та не піддаватися кількісному виміру. У такому разі під «результатом» можна розуміти:

- ✓ спроможність ефективно виконувати свої функції;
- ✓ безпосередній продукт (товари або послуги);
- ✓ корисність кінцевого продукту для суспільства або окремих категорій населення (молоді, пенсіонерів тощо);
- ✓ кількість або вид категорії населення — одержувачів кінцевого продукту;
- ✓ зміни, до яких може привести реалізація програми.

Такий підхід, у свою чергу, потребує розроблення показників результативності. Використання результативних показників для оцінки видатків бюджету матиме суттєве значення для плануван-

ня програм благоустрою, оскільки: а) дозволить точно показувати віддачу від використаних бюджетних коштів та економічність (співвідношення результатів та витрат); б) підтвердить необхідність цих програм та їх справжню відповідність поставленій меті; в) дасть можливість порівнювати успішність виконання аналогічних програм різними головними розпорядниками бюджетних коштів і оцінювати динаміку їх здійснення. Усе це в підсумку дасть змогу вибирати найефективніші програми благоустрою при розподілі обмежених бюджетних ресурсів.

Результативні показники групуються за такими типами:

1) показники витрат — визначають обсяги та структуру ресурсів, що забезпечують виконання програми благоустрою;

2) показники продукту — використовується для оцінки досягнення поставлених цілей;

3) показники ефективності — визначаються як відношення кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до їх вартості у грошовому або людському вимірі;

4) показники якості — показують користь від здійснення заходів програми благоустрою.

Застосування результативних показників дає змогу чітко побачити ефективність використання бюджетних коштів, співвідношення досягнутих результатів та витрат, тривалість виконання бюджетної програми, її необхідність і відповідність визначеній меті, а також порівнювати результати виконання програм благоустрою в динаміці за роками, визначати найефективніші програми благоустрою в процесі розподілу бюджетних коштів [13, с. 246—253].

У середньому в Україні більше ніж 90 % бюджетного фінансування житлово-комунального господарства здійснюється саме за кошти місцевих бюджетів, при цьому частка видатків на ЖКГ у загальних видатках місцевих бюджетів не перевищує 10—15 %.

Забезпечення ефективного функціонування житлово-комунального господарства та сфери благоустрою міста, а саме: землеустрою, містобудування, озеленення територій, утримання будинків і споруд, освітлення територій, а також галузі охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища — є одним із ключових завдань кожної країни.

Як уже зазначалося, сучасний стан галузі майже критичний, а тому вкрай потрібно не тільки вживати практичних заходів щодо

його поліпшення, але й науково розробляти питання діяльності УЖКГ. Проаналізувавши стан розвитку міського господарства, маємо зазначити, що багато об'єктів комунальної інфраструктури перебувають у незадовільному стані. Причинами є моральний та фізичний знос, неефективні форми управління [14, с. 353—359]. Зокрема, сьогодні в аварійному стані перебуває більша частина споруд і мереж, які фактично відпрацювали термін амортизації. Вивчивши структуру видатків на благоустрій, зокрема програм, що розробляються в інтересах населення та з урахуванням державних завдань територіального розвитку населених пунктів, ми дійшли висновку що житлово-комунальна галузь є однією з найголовніших сфер діяльності, від ефективності роботи якої залежить життєдіяльність міста. Усе інженерне обладнання міських шляхів та споруд на них, прибудинкові території, озеленення міста, територія приватної забудови потребують постійного і належного утримання, своєчасного проведення ремонтів, для чого, у свою чергу, необхідно відповідне бюджетне фінансування.

В основі управління сучасним містом лежить стратегічне бачення його розвитку, що спирається на різноманітні вимоги, основною з яких є підвищення рівня життя населення. Це не в останню чергу реалізується завдяки заходам з поліпшення благоустрою, зафіксованим у програмах благоустрою. Реалізація цих заходів дозволить поліпшити загальний благоустрій міських територій, осучаснити архітектурний вигляд, забезпечити планомірне будівництво нових об'єктів, капітальний ремонт і реконструкцію вже існуючих об'єктів благоустрою, оптимізувати мережу наявних об'єктів, споруд і конструкцій, що істотно впливають на архітектурний та естетичний вигляд міста.

Варто ще раз наголосити, що від ефективності роботи житлово-комунальної галузі залежить життєдіяльність міста. Адже все інженерне обладнання міських шляхів та споруд на них, прибудинкові території, озеленення міста, територія приватної забудови потребують, як уже зазначалося, постійного і належного утримання, своєчасного проведення ремонтів, на що, звичайно, потрібні значні кошти. Досягнення цієї мети неможливе без ефективного розвитку місцевого господарства.

Отже, визначення напрямів розвитку місцевого господарства є вкрай актуальним, оскільки в процесі економічних перетворень ще не вдалося повною мірою створити економічні та правові

умови для його стабільного і поступального розвитку. А це багато в чому залежить від ступеня реформування економіки України та розроблення відповідного законодавства.

Література

1. Поплавська Т. Від сильних місцевих бюджетів — до заможної держави // Фінансовий контроль. — 2007. — № 3 (38). — С. 17—21.
2. Чиж В. Формування економічно обґрунтованих тарифів на житлово-комунальні послуги // Економіст. — 2007. — № 8. — С. 49—53.
3. Шевська О. І. Особливості регіонального управління житлово-комунальним господарством // Економіка та держава. — 2008. — № 11. — С. 21—24.
4. Білопольський М. Г. Перспективи розвитку міського і житлово-комунального господарства // Економіка та держава. — 2008. — № 12. — С. 22—29.
5. Шевчук Н. Ю. Структура видатків місцевих бюджетів України та особливості їх побудови // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 5 (83). — С. 12—15.
6. Салій І. М. Українські міста: питання власності і муніципального управління: Навч. посіб. — К.: Екс об, 2001. — 416 с.
7. Драган І. О. Шляхи удосконалення системи взаємодій місцевих органів влади та підприємств житлово-комунальної сфери // Інвестиції: практика та досвід. — 2008. — № 19. — С. 6—13.
8. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 49. — С. 517.
9. Гура Н. О. Облік у житлово-комунальному господарстві: теорія і практика. — К.: Знання, 2006. — 351 с.
10. Закон України «Про основи містобудування» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 52. — С. 683.
11. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — С. 546.
12. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 33. — С. 175.
13. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. — К.: Центр навч. літ. — 640 с.
14. Максимова Л. П., Чижова Т. В. Про деякі аспекти регулювання розвитку житлово-комунального господарства. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. — С. 353—359.

Стаття надійшла до редакції 12.05. 2010 р.

УДК 336.763.3

М. А. Гапонюк,
канд. екон. наук., професор, завідувач кафедри,
В. М. Телятников,
асистент, кафедра фінансових ринків,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РИНОК ОБЛІГАЦІЙ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УМОВАХ КРИЗИ

В статье рассматривается рынок облигаций местных органов власти в условиях изменения мировой экономической ситуации. Рассматриваются изменения, которые произошли на рынке облигаций местных органов власти в последние годы.

Ключевые слова: *местные органы власти, рынок облигаций местных органов власти, облигации местных органов власти, кредитный рейтинг.*

In the article the market of bonds of local authorities is examined in the conditions of change a world economic situation. Changes are examined which happened on rink bonds of local authorities the last years.

Keywords: *local authorities, market of bonds of local authorities, bonds of local authorities, credit rating.*

У статті розглядається ринок облігацій місцевих органів влади в умовах зміни світової економічної ситуації. Визначаються зміни, які відбулися на ринку облігацій місцевих органів влади за останні роки.

Ключові слова: *місцеві органи влади, ринок облігацій місцевих органів влади, облігації місцевих органів влади, кредитний рейтинг.*

Облігації місцевих органів влади є одним із найпопулярніших інструментів фондового ринку. Їх використання в багатьох країнах світу забезпечує надійний притік інвестицій в економіку та дає можливість ефективного функціонування та розвитку місцевих органів влади. В теперішній час, коли темпи зростання доходів місцевих бюджетів значно знизились унаслідок неминучого впливу кризи, особливо гостро перед місцевими органами влади постало питання про залучення додаткових коштів як від державного сектору, так і приватного.

На сьогодні інвестори охоче вкладають кошти в муніципальні облігації, як у більш надійний фінансовий інструмент порівняно з інвестуванням у корпоративні цінні папери, але з огляду останніх подій цей ринок може втратити свій статус безпечної гавані для отримання фіксованого прибутку інвестором. Облігації місцевих

органів влади на фінансовому ринку отримали репутацію безпечних унаслідок таких основних причин:

- ці фінансові інструменти випускались з боку державних та місцевих органів влади;

- органи, що здійснюють запозичення часто страхують свої облігації в страхових компаніях.

Щодо другої причини, на жаль, стійкість та платоспроможність багатьох провідних страховиків облігацій була поставлена під сумнів їх авуарами, забезпеченими борговими зобов'язаннями, пакетами боргових цінних паперів дещо з непрозорою кредитоспроможністю їх емітентів. Це, в свою чергу, ставить під загрозу довіру до цінних паперів органів місцевої влади [1].

Загроза виникнення кризи на ринку облігацій місцевих органів влади є досить високою і без рішучих дій може стати болючим питанням як для емітента, так і інвестора внаслідок обширності даного ринку.

Дослідженню теоретичних та практичних аспектів функціонування ринку муніципальних цінних паперів присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: О. Орлюк, І. Бураковський, В. Тарачева, У. Карликов, Р. Рибалко, В. Падалко, О. Барановський, В. Муратов, В. Барінов, Дж. Сакс, У. Тірск, М. Ноель, П. Стан'єр, Ф. Фабозці та ін. У своїх працях учені висвітлюють такі проблемні питання, як процедура випуску муніципальних облігацій, їх правове забезпечення як в Україні, так і в країнах з розвинутою та перехідною економіками, також досліджується ринок муніципальних облігацій та їх привабливість для інвесторів [3]. Велику роль вітчизняні вчені приділяють вивченню зарубіжного досвіду та розробці рекомендацій щодо ефективності залучення та використання інвестиційних джерел місцевими органами влади, тим самим підвищуючи їх фінансову незалежність в умовах обмеженості ресурсів. В останніх працях учені все більше уваги звертають на подальший розвиток ринку запозичень місцевих органів влади тим самим намагаючись спрогнозувати його розвиток та тенденції [2].

Зі зміною економічної ситуації у світі виникає все більше і більше проблем, пов'язаних не тільки з розвитком ринку облігацій місцевих органів влади, але й із подальшим його ефективним функціонуванням, тим самим відкриваючи для вчених широке поле для досліджень.

Лідером у емісії облігацій місцевих органів влади залишається США, що вже близько двох століть використовує даний метод

запозичень. Іншою відмінною рисою США є наявність колосального ринку муніципальних цінних паперів, що сягнув 2,8 трлн дол. у 2010 році. У США налічується понад 40 тис. емітентів облігацій, іменованих муніципальними, але основний обсяг припадає на уряди штатів і адміністрації великих міст. Розглянемо більш детально зміни які відбулися на ринку цінних паперів місцевих органів влади США. У 2010 році передбачається випуск нових зобов'язань у розмірі 435 млрд дол., що більше за об'єм випусків у 2009 році на 20 млрд дол. Більш наглядно зображено об'єм випусків облігацій місцевих органів влади на рис. 1 [5].

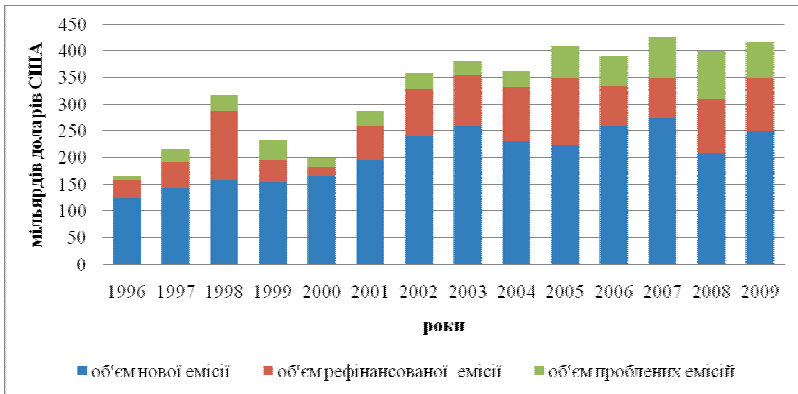

Рис. 1. Об'єм нових запозичень на ринку облігацій місцевих органів влади США в 1996—2009 рр. [5]

Аналізуючи дані рис. 1 можна зробити висновок, що починаючи з 1996 року ринок облігацій місцевих органів влади постійно зростає. Лише в період з 1998 року і до 2001 спостерігається незначне зменшення на ринку муніципальних облігацій. Починаючи з 2002 року рівень запозичень за рахунок емісії облігацій місцевих органів влади залишається майже на одному рівні з незначною тенденцією до зростання протягом 2002—2009 рр. За останні 13 років функціонування, даний ринок зріс у 2009 році в 2,5 разу в порівнянні з 1996 роком, що свідчить про популярність даного методу запозичення як у місцевих органів влади, так і інвесторів готових інвестувати кошти у надійні цінні папери.

Навіть в умовах світової економічної кризи кредитні рейтинги найбільших позичальників США мають найвищий рівень надій-

ності по своїм зобов'язанням на рівні AA та AAA наданими найбільшими рейтинговими агентствами. У табл. 1 більш детально наведено кредитні рейтинги найбільших міст США.

Таблиця 1

КРЕДИТНІ РЕЙТИНГИ НАЙБІЛЬШИХ МІСТ США за 2009—2010 рр.

Рейтингові агентства	Standard & Poor's		Moody's		Fitch	
Міста						
роки	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Нью-Йорк	AA	AA	Aa3	Aa2	AA-	AA
Лос Анжелес	AA	AA	Aa2	Aa2	AA	AA
Чікаго	AA-	AA-	Aa3	Aa3	AA	AA
Філадельфія	BBB	BBB	Baa1	Baa1	BBB+	BBB+
Детройт	BBB	BBB	Baa2	Baa2	BBB	BBB
Сан Франциско	AA	AA	Aa3	Aa3	AA-	AA
Бостон	AA+	AA+	Aa1	Aa1	AA	AA
Вашингтон	A+	AA+	A1	Aa1	(NA)	AA+
Новий Орлеан	BB	BB	Baa3	Baa3	BBB-	BBB-
Лас Вегас	AA	AA	Aa2	Aa2	AA	AA
Атланта	AA-	AA-	Aa3	Aa3	(NA)	(NA)
Майямі	A+	A+	A2	A2	A	A
Колорадо	AA	AA	Aa3	Aa1	(NA)	(NA)
Бірінгем	AA	AA	Aa3	Aa3	AA-	AA-
Ліннкольн	AAA	AAA	Aaa	Aaa	(NA)	(NA)

Складено автором на основі даних [6].

Як можна бачити з табл. 1, кредитні рейтинги міст — емітентів облігацій місцевих позик протягом 2009—2010 рр. майже не змінився, а деякі емітенти спромоглися навіть підвищити свій кредитний рейтинг за рахунок виваженої боргової політики на місцевому рівні.

Світова економічна криза також не оминула і Україну. Держава і міста зіткнулися з проблемою нестачі коштів у наслідок погіршення економічної ситуації в країні. Доходи міст у кращому випадку залишилися на рівні минулорічних, а то й взагалі знизи-

лись. Саме через це перед місцевими органи влади постала проблема з пошуком коштів на фінансування у повному обсязі як нагальних потреб, так і розпочатих раніше проектів. Одним з шляхів розв'язання ситуації що склалася є вихід на ринок облігацій місцевих органів влади.

Ринок облігацій місцевих позик України знаходиться у стані розвитку і є незначним за своїм обсягом. Свідченням цього є сума запозичень, а саме 2201,2 млн грн, які отримали місцеві органи влади протягом 1995—2008 рр. Цю суму можна порівняти з випуском облігацій місцевої позики одним муніципалітетом у США за рік. Більш детально огляд випусків облігацій місцевих органів влади України наведено у табл. 2.

Таблиця 2

**ВИПУСКИ ОБЛІГАЦІЙ МІСЦЕВИМИ
ОРГАНАМИ ВЛАДИ УКРАЇНИ за 1995—2009 роки, млн грн**

Роки	1995	1996	1997	1998	1999—2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 прогноз
Об'єм позики, млн грн	76,6	184,8	180,5	0,5	0	150	45	350	83,5	156,3	974	2008

Джерело: [4]

Через скорочення доходів місцевих бюджетів у 2009—2010 роках місцеві органи влади намагаються вийти на ринок облігацій місцевих запозичень. Основними потенційними емітентами облігацій місцевих органів влади можна назвати Київ, Одесу, Черкаси, Харків, Львів.

У наслідок складної економічної ситуації, що склалась в Україні, інвестори не поспішають вкладати кошти в облігації місцевих органів влади. Перешкодою на шляху отримання позикових коштів стає пониження суверенного кредитного рейтингу України, що впливає також і на кредитний рейтинг емітента, а також розгляд державою розміщення більш надійних облігацій внутрішньої та зовнішньої державних позик.

У табл. 3 наведено зміни кредитних рейтингів на початок 2009—2010 рр.

Таблиця 3

**КРЕДИТНІ РЕЙТИНГИ МІСЦЕВИХ
ОРГАНІВ ВЛАДИ НА ПОЧАТОК 2009—2010 рр.**

Найменування позичальника	Довгостроковий кредитний рейтинг на початок 2009 року	Прогноз на 2009 рік	Довгостроковий кредитний рейтинг на початок 2010 року	Прогноз на 2010 рік
м. Донецьк	uaAA	стабільний	uaAA	стабільний
м. Запоріжжя	uaAA-	стабільний	uaAA-	негативний
м. Харків	uaA	стабільний	uaA	стабільний
м. Одеса	uaA	стабільний	призупинено	
м. Іллічівськ	uaA	стабільний	uaA	стабільний
м. Сімферополь	uaA	стабільний	uaA	стабільний
м. Бориспіль	uaA	стабільний	uaA	стабільний
м. Енергодар	uaA	стабільний	uaA	стабільний
м. Полтава	uaA	стабільний	uaA	стабільний
м. Комсомольськ	uaA-	стабільний	uaA-	стабільний
м. Суми	uaA-	стабільний	uaA-	стабільний
м. Луцьк	uaBBB+	стабільний	uaBB	негативний
м. Бровари	uaBBB+	стабільний	uaBBB+	стабільний
м. Миколаїв	uaBBB	стабільний	uaBBB	стабільний
м. Черкаси	uaBBB	стабільний	uaBBB	стабільний
м. Житомир	uaBBB	стабільний	uaBBB	стабільний
м. Краматорськ	uaBBB	стабільний	uaBBB	стабільний
м. Чернівці	uaBBB	стабільний	відкликаний	
м. Вінниця	uaBBB-	стабільний	uaBBB-	негативний
м. Тернопіль	uaBBB-	стабільний	uaBBB-	стабільний

Закінчення табл. 3

Найменування позичальника	Довгостроковий кредитний рейтинг на початок 2009 року	Прогноз на 2009 рік	Довгостроковий кредитний рейтинг на початок 2010 року	Прогноз на 2010 рік
м. Севастополь	відкликаний		відкликаний	
м. Кам'янець-Подільський	uaBB+	стабільний	призупинено	стабільний
м. Сєвєродонецьк	uaBB+	стабільний	відкликаний	
м. Севастополь	uaBB+	стабільний	призупинено	
м. Рубіж	uaBB	стабільний	відкликаний	

Джерело: РА «Кредит-Рейтинг» // www.credit-rating.com.ua

Як видно з вище наведених даних, кредитні рейтинги місцевих органів влади за національною шкалою майже не змінилися протягом 2008 та 2009 років, що свідчить про набуття досвіду у веденні виваженої фінансової політики.

Основними потенційними емітентами облігацій місцевих органів влади можна назвати Київ, Одесу, Черкаси, Харків, Львів.

Для виходу на зовнішні ринки запозичень місцеві органи влади отримують рейтинг за міжнародною шкалою не вище ССС, що визначають високу вірогідність дефолту. Це пов'язане перш за все з суверенним рейтингом України який зараз знаходиться на рівні за зобов'язаннями в іноземній валюті «В-/С» [8].

Якщо ж розглядати наслідки впливу фінансової кризи на ринок місцевих позик, то можна побачити, що інвестори охоче вкладають кошти в облігації місцевих органів влади через їх надійність, зокрема в США даний ринок не тільки залишився на рівні попередніх років, а й характеризується тенденцією до зростання. Звичайно інвестори почали більш ретельно обирати фінансові інструменти для інвестування, що в подальшому повинне штовхати емітента на більш виважені та рішучі кроки у веденні фінансової політики, тик самим збільшуючи довіру до себе. В Україні ситуація на ринку місцевих позик склалася неоднозначна: з одного боку висока пропозиція облігацій місцевих органів влади, а з іншого низька активність інвесторів у наслідок, що пояснюється пошуком і виваженням аналізом фінансового інструменту для інвестування.

Література

1. Муніципальні запозичення в Україні. Міжнар. науково-практ. конф. «Проблеми фінансування розвитку великих міст за рахунок муніципальних запозичень та шляхи їх розв'язання», Київ, 29 вересня 2004 р. / За заг. ред. В. І. Кравченка, В. М. Падалки, Д. М. Гриджук. — К.: [Міжнародний інститут фінансів], 2005. — 192 с.
2. Муніципальні позики: світова практика та український досвід. / За ред. І. Бураковського. — К.: К.І.С., 2000. — С. 72.
3. Фінанси України «Теоретичні та практичні проблеми управління муніципальними запозиченнями в Україні». — 2007. — № 11. — С. 86.
4. Офіційний сайт ДКЦПФР // www.ssmc.gov.ua
5. Офіційний сайт статистики США // www.census.gov
6. Офіційний сайт федеральної резервної системи США // www.federal.reserv.gov
7. Офіційний сайт рейтингового агентства «Кредит-рейтинг» // www.credit-rating.com.ua
8. Офіційний сайт інформаційного агентства на фінансовому ринку Cbonds // <http://www.cbonds.info>

Стаття надійшла до редакції 24.05. 2010 р.

УДК 336.722.8

К. М. Гладчук,
аспірантка кафедри банківських інвестицій,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КИТАЙСЬКИЙ РИНОК ІРО ТА ЙОГО МІСЦЕ НА СВІТОВОМУ РИНКУ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ

В статье раскрыты особенности функционирования китайского рынка IPO, рассмотрены тенденции и факторы его стремительного развития. Проанализирована динамика показателей IPO и определена роль Китая на мировом рынке акционерного капитала.

Ключевые слова: IPO, инвестор, категория акций, «красные фишки», фондовая биржа, активность рынка IPO, объем размещения, «индикатор IPO».

The article defines peculiarities of China IPO market performance, as well as examines trends and factors of its rapid development. Dynamics of IPO indicators is analyzed, as well as the role of China in the global equity capital market is specified.

Keywords: IPO, investor, stock category, «red chips», stock exchange, IPO activity, volume of offering, «IPO indicator».

У статті розкрито особливості функціонування китайського ринку IPO, розглянуто тенденції та чинники його стрімкого розвитку. Проаналізовано динаміку показників IPO та визначено роль Китаю на світовому ринку акціонерного капіталу.

Ключові слова: IPO, інвестор, категорія акцій, «червоні фішки», фондова біржа, активність ринку IPO, обсяг розміщення, «індикатор IPO».

За останні роки світовий фондовий ринок кілька разів змінював напрямок розвитку і демонстрував несподівані сюрпризи то в Європі, то в Азії, то у США. Активність за розмірами та кількістю проведених IPO за регіонами була однаково нестабільною: то масовий прихід російських компаній до Лондону, то переорієнтація китайського уряду на IPO (приватизація) на внутрішньому фондовому ринку, то криза ліквідності, що вибухнула у США і спричинила масовий відтік капіталу до ринків, що розвиваються. Але головним лідером за розмірами IPO у світі вже протягом кількох років залишається азійський регіон.

Останнім часом у науковій та практичній літературі значна увага приділяється проблемам розвитку китайського ринку IPO. Так, дослідження у даному напрямку висвітлені у працях таких авторів, як Ю. Гордієнко [1], А. Птіцин [2], Ю. Рогов [3] та ін. У той же час, незважаючи на наявність великої кількості робіт, багато питань даної теми чекають подальших досліджень.

Метою даної статті є розкриття особливостей функціонування китайського ринку первинних публічних розміщень акцій, зокрема, приведення інформації по категоріям акцій, що обертаються на місцевих біржах, визначення факторів, що спонукають компанії розміщуватись на китайських майданчиках, аналіз тенденцій розвитку даного ринку, а також визначення місця Китаю на світовому ринку IPO.

У Китаї акції є одним з об'єктів цивільних прав і засобом залучення інвестицій в економіку. Вони емітуються комерційними організаціями, створеними у формі акціонерних компаній з обмеженою відповідальністю — аналог вітчизняних акціонерних товариств. У цей час, у Китаї емітуються акції чотирьох типів, режим обігу яких суттєво різниться. Зокрема, акції типу «А» емітуються підприємствами тих галузей економіки Китаю, які перебувають під суворим контролем держави. Вони обертаються тільки на внутрішньодержавному фондовому ринку Китаю і котируються тільки на Шанхайській та Шенчженській фондових

біржах [3]. Більше десятиліття ці акції були доступні тільки для громадян Китаю. Іноземні інвестори отримали можливість придбавати акції категорії «А» із введенням у 2003 р. системи кваліфікованих іноземних інституціональних інвесторів.

Акції категорії «В», що з 1992 р. розміщувалися в американських доларах на Шанхайській біржі та у гонконгських доларах на Шенчженській біржі, навпаки, завжди призначалися для іноземних інвесторів і лише в березні 2001 р. стали доступними для придбання вітчизняними інвесторами за тверду валюту. Насправді ж, переважна кількість цих акцій і раніше належала китайцям, що купували їх нелегально через закордонні валютні рахунки, однак тепер вони отримали можливість здійснювати операції на законних підставах. Хоча дана міра дозволила не набагато підвищити ліквідність цього сегменту ринку, він усе ще значно відстає від ринку акцій «А», внаслідок чого вартість акцій категорій «А» і «В», випущених однією і тією ж компанією, може суттєво різнитися.

Донедавна основним інструментом портфельного інвестування в китайські компанії з боку іноземних інвесторів були акції категорії «Н», що котируються на Гонконгській фондовій біржі з 1993 р. Ці акції торгуються в гонконгських доларах, а компанії, що випускають їх, відрізняються прозорістю фінансової звітності і відносно стійкими показниками діяльності. Акції категорії «Н» характеризуються меншим, у порівнянні з іншими китайськими акціями, рівнем ризику, але не обіцяють високої прибутковості.

В окрему групу на Гонконгській фондовій біржі виокремлюються так звані «червоні фішки» (red chips) — акції гонконгських фірм, у яких китайські компанії прямо або опосередковано володіють не менш ніж 35-процентною часткою.

Депозитарні розписки на акції китайських компаній, що розміщуються на закордонних біржах, зазвичай випускаються на акції категорії «Н» [4].

У Китаї офіційно визнається та розвивається тільки біржова торгівля акціями. Джерелами правового регулювання цієї діяльності є Закон про цінні папери, Закон про компанії, адміністративні правила, а також правила здійснення торговельних операцій із цінними паперами, які розробляються фондовими біржами та затверджуються Китайською комісією з регулювання обігу цінних паперів. Позабіржова ж торгівля акціями та іншими емісійними цінними паперами прямо заборонена законом: угоди з придбання цінних паперів, укладені поза фондовою біржею, є недійсними [3].

Останнім часом у Китаї було проведено кілька великих первинних публічних розміщень, які за розміром перевищують IPO у США та Європі. Так, наприклад, за 2009 рік компанії з Китаю залучили 59,7 млрд дол. США, що значно перевищує обсяги залучених коштів на ринку IPO у США (25,2 млрд дол. США), хоча у порівнянні з 2007 роком показник упав на 43 % [5]. Більшою мірою першість Китаю останніми роками була забезпечена за рахунок розміщень китайських державних банків. Такими є розміщення банків ICBC (Industrial & Commercial Bank of China) та BOC (Bank of China), які разом залучили 36 млрд дол. США на внутрішньому ринку.

IPO банку ICBC дало сигнал інвесторам з усього світу про проведення ринкових реформ у Китаї та покращило фінансовий імідж банку. Однак, варто зазначити, що багато китайських компаній надають перевагу виходу не на внутрішній, а на зовнішні ринки. Так, у 2005 році компанія-виробник напівпровідникової продукції Vimicro провела розміщення акцій на американському майданчику NASDAQ, що значно підвищило престиж компанії в очах інвесторів, партнерів та ЗМІ [2].

Хоча за період 2005—2009 рр. кількість IPO в Китаї коливалася, їхній обсяг значно зріс (рис. 1). Така динаміка обумовлена економічним зростанням Китаю та притоком ліквідності (якщо не брати до уваги вплив фінансової кризи, яка розпочалася у світі в 2007 році).

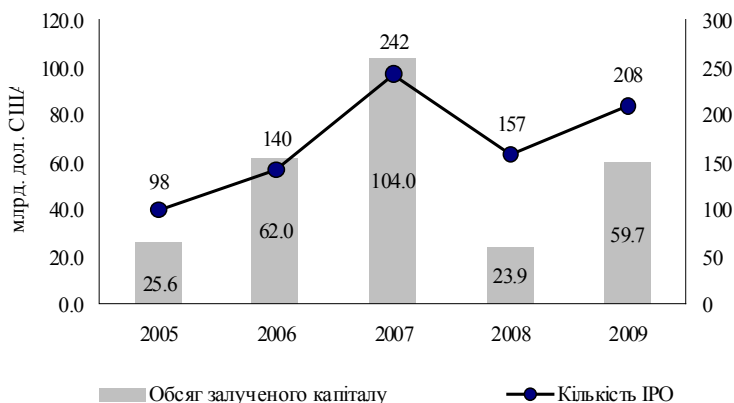

Рис. 1. Активність на китайському ринку IPO за період 2005—2009 рр. [5]

За даними компанії Renaissance Capital, у 2010 році Китай зберіг світове лідерство: станом на 01.06.2010 р. на його рахунку 77 угод (більше 45 % загальної кількості угод), у ході яких було залучено 20,9 млрд дол. США (або 30 % сумарного обсягу коштів, залучених на світових ринках) (рис. 2) [6].

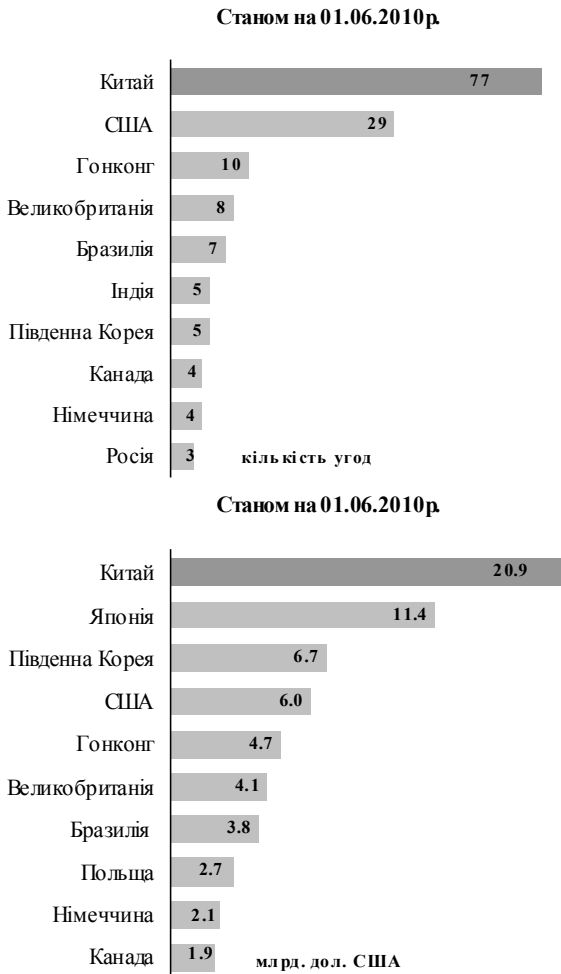

Рис. 2. Топ-10 країн — лідерів розміщень за обсягами та кількістю угод у 2010 р. [6]

Активність на ринку IPO Китаю обумовлена політикою, що проводиться місцевими регуляторами. У даній країні поступово проводиться лібералізація ринку IPO. Так, починаючи з 1998 року, крок за кроком розширювалось коло інвесторів (спочатку для резидентів, потім для іноземних інституційних інвесторів). У 2004—2005 рр. було проведено структурну реформу, яка значно поліпшила доступ іноземних інвесторів до IPO в Китаї, що викликало справжній бум первинних публічних розміщень.

Графік «Індикатор IPO» показує як впливали рішення, прийняті китайською владою, до яких, у першу чергу, відносяться зміни у законодавстві, на динаміку розміщень. Графік складено на основі розрахунку ринкової капіталізації компаній, які виходили на IPO (якщо не брати до уваги вплив фінансової кризи, яка розпочалася у світі в 2007 році) (рис. 3).

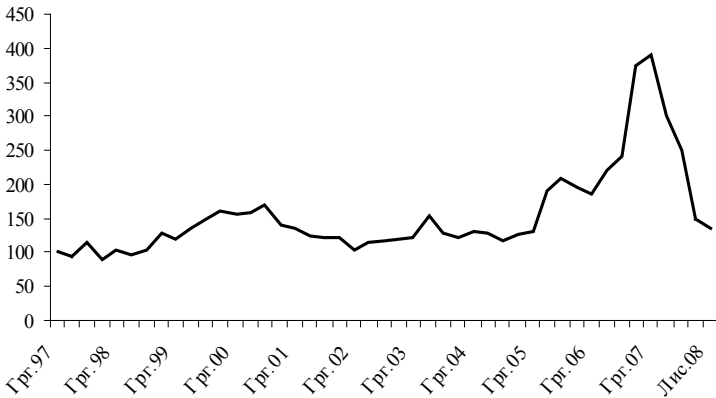

Рис. 3. Розвиток ринку IPO в Китаї [2; 7]

1. січень 1998 р. — Прийнято правила лістингу на Шанхайській та Шенчженській фондових біржах;
2. липень 1999 р. — Починає діяти закон про цінні папери;
3. лютий 2001 р. — Резидентам Китаю дозволяється інвестувати в акції;
4. грудень 2001 р. — Прийняті нові правила торгівлі для бірж;
5. листопад 2002 р. — Відкривається відділення біржі для малого та середнього бізнесу;
6. грудень 2002 р. — Прийнятий закон про регулювання інвестицій з боку іноземних інституційних інвесторів;

7. травень 2004 р. — У деяких компаніях розпочинається структурна реформа акцій;
8. серпень 2004 р. — IPO відкладаються;
9. січень 2006 р. — Іноземним інвесторам дозволяється інвестувати в акції китайських компаній;
10. травень 2006 р. — Ринок IPO відновлюється;
11. жовтень 2007 р. — Світова фінансова криза набирає обертів.

А у червні 2009 року Пекін зняв тимчасовий мораторій на проведення IPO і вніс ряд змін до правил розміщення. Крім того, керівництво країни активно стимулювало реальну економіку, що безпосередньо вплинуло й на фондовий ринок [8]. Так, наприклад, уже наприкінці січня 2010 року холдингова компанія «Русал» у результаті розміщення на Гонконгській біржі й паралельного (для залучення європейських і американських інвесторів) IPO на французькій Euronext (підрозділ NYSE) продала 10,6 % акцій за 2,24 млрд дол. США [1].

Загалом, роль Китаю на світовому ринку первинних розміщень з кожним роком стає дедалі помітнішою. Підтвердженням цьому є той факт, що з десяти найбільших IPO у світовій історії три розміщення проведені компаніями саме з Китаю (табл. 1).

Таблиця 1

ДЕСЯТЬ НАЙБІЛЬШИХ IPO У СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ [5]

Місце	Рік лістингу	Компанія	Біржа	Країна	Обсяг угоди, млн дол. США
1	2006	Industrial & Commercial Bank of China Ltd.	Гонконгська та Шанхайська	Китай	22 041
2	2008	Visa Inc.	Нью-Йоркська	США	19 650
3	1998	NTT Mobile Communications Network Inc.	Токійська	Японія	18 379
4	1999	ENEL SpA	Міланська	Італія	17 408
5	1996	Deutsche Telekom	Франкфуртська	Німеччина	13 036
6	2006	Bank of China Ltd.	Гонконгська	Китай	11 152
7	2006	Rosneft Oil Company	PTC	Росія	10 656

Закінчення табл. 1

Місце	Рік лістингу	Компанія	Біржа	Країна	Обсяг угоди, млн дол. США
8	2000	AT&T Wireless Services	Нью-Йоркська	США	10 620
9	1997	Telstra Corp. Ltd.	Австралійська	Австралія	9 997
10	2005	China Construction Bank Corporation	Гонконгська	Китай	9 231

При цьому, у 2009 році на Китай припало сім з десяти найбільших розміщень у світі (табл. 2).

Таблиця 2

ДЕСЯТЬ НАЙБІЛЬШИХ ІРО У 2009 РОЦІ [5]

Місце	Місяць лістингу	Компанія	Біржа	Країна	Обсяг угоди, млн дол. США
1	Жовтень	Banco Santander Brazil SA	Бразильська	Бразилія	7 516
2	Липень	China State Construction Engineering Corporation Ltd.	Шанхайська	Китай	7 347
3	Червень	Visanet	Бразильська	Бразилія	4 331
4	Листопад	China Minsheng Banking Corp Ltd.	Гонконгська	Китай	4 027
5	Грудень	China Pacific Insurance (Group) Co Ltd.	Гонконгська	Китай	3 575
6	Листопад	Maxis Bhd	Малайська	Малайзія	3 315
7	Вересень	Metallurgical Corp of China Ltd.	Шанхайська	Китай	2 779

Закінчення табл. 2

Місце	Місяць лістингу	Компанія	Біржа	Країна	Обсяг угоди, млн дол. США
8	Грудень	China Longyuan Power Group Corporation Ltd.	Гонконгська	Китай	2 593
9	Листопад	Sands China Ltd.	Гонконгська	Китай	2 503
10	Вересень	Metallurgical Corporation of China Ltd.	Гонконгська	Китай	2 351

Отже, в результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що не дивлячись на сувору фінансову кризу, яка значно знизила рівень активності IPO у світі, китайський ринок капіталів вже у 2009 році почав відновлювати свої позиції, тим самим даючи надію на те, що незабаром світовий ринок IPO перегорне сторінку історії під назвою «глобальна криза» і почне новий етап успішних розміщень. У подальшому планується аналіз ринку первинних публічних розміщень акцій в інших регіонах світу, а також визначення перспектив розвитку вітчизняного ринку IPO в умовах глобалізації фінансових ринків.

Література

1. Гордиенко Ю. Кухня китайского IPO // Секрет Фирмы. — № 4 (296). — 12.04.2010г. / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <<http://www.kommersant.ru>>.
2. Птицын А. Восточная модель IPO: миф или реальность // Финансовый директор / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <<http://www.fd.ru>>.
3. Рогов Ю. Китай любит инвесторов, а не спекулянтов // Дальневосточный капитал. — № 6. — 2006. / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <<http://www.zrpress.ru>>.
4. Дані інформаційного агентства K2K / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <<http://www.k2kapital.com>>.
5. Greater China IPO Watch Report 2009 / Звіт компанії PricewaterhouseCoopers / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <<http://www.pwchk.com>>.

6. The Global IPO Race Data YTD as of 01.06.2010 / Статистична інформація компанії Renaissance Capital / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <<http://www.renaissancecapital.com>>.

7. Chinese Initial Public Offering Indicator as of 03.02.2009 / Інформація дослідницького інституту Milken Institute [Електронний ресурс]. — Доступно з: <<http://www.milkeninstitute.org>>.

8. Дані інформаційного агентства РБК-Україна / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <<http://www.rbc.ua>>.

Стаття надійшла до редакції 02.06. 2010 р.

УДК 336.761.159.9

Н. В. Дегтярьова,

канд. екон. наук, доц.,

О. А. Завора,

аспірант, кафедра «Фінансові ринки»,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РАЦИОНАЛЬНОЕ ТА ИРРАЦИОНАЛЬНОЕ У ПРИНЯТИИ ИНВЕСТИЦИЙНЫХ РЕШЕНИЙ НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ

В статье представлены теоретические обоснования и охарактеризованы основные нормативные и дескриптивные теории принятия решений. Исследована эволюция теорий принятия решений инвесторами на финансовом рынке.

Ключевые слова: *финансовый рынок, теория рациональных ожиданий, портфельная теория, гипотеза эффективного финансового рынка, теория перспектив, иррациональность.*

The article presents key definitions of decision-making theories and describes significant features of normative and descriptive theories. It is investigated the evolution of decision-making theories by investors at the financial market.

Key words: *financial markets, rational expectation theory, portfolio theory, efficient markets hypothesis, prospect theory, irrationality*

У статті подано теоретичні обґрунтування та охарактеризовано основні положення нормативних і дескриптивних теорій прийняття рішень. Досліджено еволюцію теорій прийняття рішень інвесторами на фінансовому ринку.

Ключові слова: *фінансовий ринок, теорія раціональних очікувань, портфельна теорія, гіпотеза ефективного фінансового ринку, теорія перспектив, ірраціональність.*

З розвитком фінансового ринку у центрі уваги вчених-теоретиків і практиків знаходяться фінансові теорії та моделі, що мають на меті допомогти інвестору в прийнятті ефективних інвестиційних рішень. На результат прийняття рішення інвестором впливають різні фактори: економічні, політичні, рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку тощо. Діючи в умовах невизначеності та ризику, інвестори здійснюють постійний і всебічний аналіз зазначених факторів, їх взаємозв'язків, а також моделюють і досліджують ситуації, які виникають у процесі інвестиційної діяльності. Окрім того, інвестори зазнають впливу низки стереотипів мислення, емоцій, помилкового аналізу інформації та інших ірраціональних факторів, що в сукупності впливають на процес прийняття рішень.

Теорії та моделі прийняття інвестиційних рішень широко висвітлено в роботах зарубіжних учених, зокрема Е. Леманна, Г. Марковіца, О. Моргенштерна, Дж. фон Неймана, І. Фішера, У. Шарпа та ін. Психологічним чинникам, що впливають на фінансові рішення, присвічено праці Р. Вішні, Д. Канемана, К. Кемпера, С. Ліхтенштейна, П. Самуельсона, М. Стайтмана А. Тверські, Х. Шефрина, Р. Шиллера, А.Шлейфера. В українській науковій літературі також розглянуто основні теоретичні засади прийняття інвестиційних рішень. Окремі психологічні аспекти економічних рішень розкривають В. Корнеєв, А. Олешко, О.Васильєва, П. Фугело, Т. Білоус, С. Захаріна, А. Ткаченко та деякі інші дослідники. У той же час, осмисленню можливостей застосування теорій, впливу поведінкових факторів на інвестування на фінансовому ринку приділяється недостатньо уваги, що й пояснює необхідність подальшого дослідження даної проблеми.

Метою цієї статті є визначення особливостей різних теоретичних підходів до обґрунтування інвестиційних рішень на фінансовому ринку з урахуванням еволюції економічної теорії та практики та їхнього значення для функціонування фінансового ринку України.

Прийняття рішень інвесторами на фінансовому ринку здійснюється у межах так званої теорії прийняття рішення — аналітичного підходу до вибору найкращого варіанту (альтернативи) чи послідовності дій [1]. Розрізняють класичну (*раціональну, нормативну, преспективну*) та адміністративну (*ірраціональну, дескриптивну, поведінкову або описову*) теорії прийняття рішень [2, 3].

Класичні (нормативні) теорії описують раціональний процес прийняття рішення. Стандарти раціональності визначають, що повинні робити раціональні суб'єкти, як міркувати та чому суб'єкти помиляються, коли не дотримуються таких стандартів. Класична ідея досконалої раціональності отримала формалізацію у вигляді економічної теорії раціонального вибору. Теорія раціонального вибору описує раціонального економічного суб'єкта, преференції якого лінійно упорядковані відповідно до аксіом рефлексивності, повноти та транзитивності [4].

На відміну від нормативних постулатів, дескриптивний напрям, який дістав назву поведінкової теорії прийняття рішень, ґрунтується на з'ясуванні того, як фактично суб'єкт здійснює процес прийняття рішень і чому саме так, а не інакше.

Початковий етап розвитку теорії прийняття інвестиційних рішень відносять до 20—30-х років XX століття. І. Фішер у своїй праці «Теорія проценту» (1930 р.) розглядає проблему відсотка як питання прийняття рішення про інвестування чи витрачання коштів. Він пропонує здійснювати аналіз інвестиційних рішень шляхом балансування споживчих доходів у часі, що проводиться за умови відмінності виробничих та ринкових інвестиційних можливостей [5].

З 30-х років XX століття інвестори для прийняття рішень на ринку цінних паперів широко використовують теорію «твердого обґрунтування». Вона пропонує інвесторам приймати рішення на основі розрахунку внутрішньої вартості цінних паперів шляхом дисконтування майбутніх грошових потоків, які компанія буде здатна генерувати у майбутньому з урахуванням результатів фундаментального аналізу.

Наприкінці 30-х років А. Вальд визначав багато аспектів сучасної теорії прийняття рішень, включаючи функції втрат, функції ризику, допустимі правила вирішення задач, апіорний розподіл, байесовські правила вирішення, і мінімаксні правила вирішення [1]. Оптимальною, за критерієм Вальда, вважається чиста стратегія, за якої найменший виграш особи, яка приймає рішення, буде максимальним.

Дж. фон Нейман і О. Моргенштерн розробили концепцію очікуваної корисності — основного результату теорії раціональної поведінки споживачів на ринку та індивідуального вибору в умовах ризику та невизначеності [6]. Вони запропонували вважати прийняттям рішення вибір коаліцією дії, або, зокрема, вибір грав-

цем деякої своєї стратегії. Цей вибір може бути у вигляді одноразової дії і зводиться формально до вибору елемента із множини. Ігри з таким розумінням вибору стратегій називаються іграми в нормальній формі. Їм протиставляються динамічні ігри, в яких вибір стратегії є процесом, який відбувається протягом деякого часу, який супроводжується розширенням і звуженням можливостей, отриманням та втратою інформації про поточний стан справ і тому подібне. Формально, стратегією в такій грі є функція, визначена на множині всіх інформаційних станів суб'єкту, який приймає рішення. Некритичне використання «свободи вибору» стратегій може призводити до парадоксальних явищ.

Базову теорію суб'єктивно очікуваної корисності розробив Л. Севідж. Критерій Севіджа (правило міні-макс), запропонований у 1951 році, орієнтований на мінімізацію жалю із приводу втраченого прибутку й допускає розумний ризик заради отримання додаткового прибутку [7]. Особа, що приймає рішення, керується матрицею ризиків.

Нормативну теорію прийняття інвестиційних рішень розвиває на початку 50-х років Г. Марковіц, який створив новий напрям у теорії фінансів — теорію портфеля та портфельного ризику. Було подано теоретико-ймовірнісну формалізацію понять дохідності та ризику. Г. Марковіц уперше запропонував математичну модель формування оптимальних сукупностей активів, привернув увагу до загальноприйнятої практики диверсифікації активів і показав, яким чином інвестори можуть зменшити стандартне відхилення дохідності активів, наприклад, вибираючи акції, доходи по яких змінюються залежно від різних факторів. Пізніше теорію портфеля суттєво розширили і доповнили Дж. Тобін, У. Шарп, М. Міллер та ін. Так, у середині 60-х років XX ст. У. Шарп розробляє теорію, яка дозволяє приймати рішення за умов однакової оцінки всіма інвесторами доходності і ризику окремих активів на основі ідентичної інформації, а також формувати оптимальні портфелі, виходячи із індивідуальної схильності до ризику. У. Шарп розділив загальний ризик інвестицій у цінні папери на дві складові: ризик систематичний і ризик несистематичний та запропонував Модель оцінки капітальних активів (МОКА), за допомогою якої інвестор має можливість визначити очікувану дохідність цінних паперів з урахуванням ризику. МОКА, як і будь-яка теоретична концепція, заснована на багатьох допущеннях. Модель передбачає наявність досконалого (ідеального) рин-

ку цінних паперів, на якому інформація є однаково доступною для всіх інвесторів; усі цінні папери, що мають ризик, є ринковими, відсутні податки й операційні витрати; інвестори можуть надавати гроші в позичку і позичати за безризиковою процентною ставкою. МОКА зазнає багато критики, але, незважаючи на це, залишається однією з найбільш значущих сучасних фінансових теорій, що має практичне значення [8]. Вплив окремих макро- та мікроекономічних компонентів систематичного ризику на дохідність цінних паперів дозволяє визначити теорія арбітражного ціноутворення, автором якої є С. Росс. Хоча теорія не прив'язується до якихось конкретних факторів, ними можуть бути інфляція, процентні ставки, зміна кон'юнктури тощо. Ф. Блек та М. Шоулз, у 1973 р. запропонували нормативну модель ціноутворення опціонів, що отримала назву модель Блека—Шоулза.

Слід враховувати те, що праці Г. Маковіца та його послідовників ґрунтуються на теорії ефективного фінансового ринку, який характеризується тим, що ринкові ціни на ринку цінних паперів адекватно відображають всю наявну про них інформацію, тобто є «справедливими» та змінюються при появі нової інформації, що впливає на ціну. Ю. Фама в 1960-х рр. запропонував так звану «Гіпотезу ефективного ринку» (ГЕР), яка розглядає три форми ефективності фінансового ринку залежно від інформації, що знайшла відображення у ринковій ціні цінного папера. Згідно цієї гіпотези, тільки за умов знаходження ринку у сильній формі ефективності (тобто це така, що передбачає повного відображення у ринкових цінах всієї наявної інформації) цінні папери можна обирати, користуючись показниками ризику та дохідності. Якщо ж ринок знаходиться у слабкій, або у напівсильній формі — на ціні й результати інвестицій у цінні папери впливають інші фактори.

Поява нормативних моделей у 50—60-хх рр. стимулювала проведення емпіричних досліджень, які демонстрували розходження між стандартами нормативних моделей прийняття рішень і реальною поведінкою людей. Це було поштовхом для розвитку описативного напрямку теорії прийняття рішень.

Вважається, що уперше ідею ідеальної раціональності відкинув Г. Саймон (1957 р.), який запропонував використовувати поняття «обмеженої раціональності» — описову теорію прийняття рішень. За ці дослідження Г. Саймон отримав Нобелівську премію з економіки. Обмежена раціональність позначає феномен когнітивної обмеженості людей в пошуках, використанні та розу-

мінні релевантної та доступної інформації у процесі прийняття рішення. Інформація та наявні обчислювальні ресурси обмежують раціональність суб'єкта, який приймає рішення та вирішує завдання. Г. Саймон доказав, що стандартна економічна модель не враховує реальні когнітивні обмеження людей [4].

У 1970-х роках Д. Канеман і Е. Тверські запропонували дескриптивну теорію практичної раціональності, яку вони назвали «теорією перспектив», ввели поняття програми «евристики та упередження», які використовують люди в повсякденних міркуваннях. Згідно цієї концепції поведінкою людини керують евристики, які допомагають зробити висновки, ефективні та відповідні до конкретної ситуації, однак водночас призводять до рекурентних упереджень в інших ситуаціях. З їхньої точки зору, нормативні стандарти раціональності існують, але суб'єкти схильні помилятися, тому що їм не вдається досягати таких стандартів. Особливістю нового погляду на раціональність людей є розуміння неоднозначності евристик: стратегії поведінки, які є ефективними за одних умов, в інших ситуаціях є відповідальними за помилки (часто катастрофічні). Значення досліджень Д. Канемана, який у 2002 р. отримав Нобелівську премію по економіці, полягає в незвичному для економістів способі конструювання теорій: не від зручної формальної конструкції — до аксіом раціональності, а від особливостей поведінки, що спостерігається, — до її формального опису, і вже потім — до аксіом.

Послідовники Д. Канемана (П. Словік, Б. Фішхоф, С. Ліхтенштейн (1974 р.)) виокремили ситуації, що призводять до невірних оцінок та до подальших нераціональних дій: переоцінка наявної інформації; невірне використання на практиці моделей теорії ймовірності; вплив на формування оцінки способу опису ситуації та подання інформації (як вагомої, так й незначної). Результати багатьох досліджень (У. Едвардс, А. Шафір, П. Даймонд та ін.) дозволили виявити ефекти та аномалії людської психіки, які й пояснюють ірраціональну поведінку при прийнятті інвестиційних рішень [9; 10].

У середині 80-х років XX ст. сформувалася нова гілка фінансових досліджень, що отримала назву «поведінкові фінанси», у 1990-х рр. «поведінкові фінанси» стали дуже популярними, «модними» серед дослідників, з'явилося багато інших нових теоретичних та емпіричних робіт [9; 10]. При цьому, на наш погляд, сам термін «поведінкові фінанси» не є коректним. «Поведінкові фі-

нанси» не можуть розглядатися як окрема сфера фінансових відносин. Фінанси — це розподільча категорія, а в даному випадку мова йде про вивчення та вплив психологічних, «поведінкових факторів» на прийняття фінансових рішень.

При прийнятті інвесторами рішень на фінансовому ринку слід враховувати те, що існують нормативні теорії, що описують раціональний процес прийняття рішень, та дескриптивні, що пояснюють процес прийняття рішень. На вітчизняному ринку цінних паперів достатньо широко застосовуються елементи нормативних теорій, зокрема, у сфері спільного інвестування. При цьому не враховується те, що дані теорії та моделі створені для розвинутого фінансового ринку мають багато припущень. Український ринок цінних паперів не є ефективним та не має фактично тих умов, за яких нормативні теорії можуть бути вірними. До того ж, проблемою залишається його інформаційна прозорість. Застосування нормативних теорій без врахування цього, на наш погляд, може привести до неадекватних оцінок об'єктів та результатів інвестування.

На поведінку інвесторів впливають психологічні ефекти та аномалії, які визначено прихильниками дескриптивної теорії прийняття рішень. На жаль, інформації для українських інвесторів щодо таких можливих психологічних аномалій немає, занепокоєння викликає те, що відповідними знаннями можуть бути «озброєні» шахраї. Це пояснює необхідність проведення подальших досліджень обґрунтувань інвестиційних рішень на вітчизняному фінансовому ринку.

Література

1. Бескровный И. М. Трехмерная интегрированная модель принятия решений. — <http://econf.rae.ru/pdf/2010/01/03afdbd66e.pdf>.
2. Hansson, S. O. Decision Theory: A Brief Introduction. — <http://www.nfra.kth.se/~soh/decisiontheory.pdf>.
3. Рубцов С. В. Целевое управление корпорациями. Управление изменениями. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 288 с.
4. Білоус Т. Перспективи дослідження та моделювання «обмеженої раціональності» // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Випуск 412—413. — http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvchu/Filos/2008_412/412-413_%5C33.pdf.
5. Дж. Хиршлейфер. К теории оптимальных инвестиционных решений // Вехи экономической мысли. Теория потребительского поведения

и спроса. Т. 3. Под ред. В.М. Гальперина. — СПб.: Экономическая школа. 1999. — http://economicus.ru/cgi-ise/gallery/frame_rightn.pl?type=in&links=/in/hirshleifer/works/hirshleiferw1.txt&img=works_small.gif&name=hirshleifer.

6. Сулим М. В. Комплексна ідентифікація зон ризику діяльності підприємства — http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca/Ekon/2009_30/36.pdf.

7. Ткаченко А. М., Якоб І. С. Прийняття господарських рішень в умовах невизначеності та ризику http://www.nbuu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/EProm/200944/st44_04.pdf.

8. Карпиков Е., Федоров А. Основные постулаты классической теории портфельных инвестиций. — <http://speculator-fin.ru/page-id-121.html>.

9. Ващенко Т. В., Лисицина Е. В. Поведенческие финансы — новое направление финансового менеджмента. История возникновения и развития // Финансовый менеджмент. — 2006. — № 1.

10. Лукашов А. В. Поведенческие корпоративные финансы и дивидендная политика фирмы // Управление корпоративными финансами. — №2. — 2004. — С. 35—47.

11. Корнєєв В. В. Поведінкові фінанси та інвестування в експлоатарній економіці // Економічна теорія. — № 3. — 2009. — С. 40—49.

Стаття надійшла до редакції 14.05. 2010 р.

УДК 338.46.336.7

І. Б. Івасів,

д-р екон. наук,
професор кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРАВОВИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ БАНКУ

В работе исследованы встречающиеся подходы к определению правовой сущности банка. Сделан вывод о мировой тенденции к отказу законодателей от точного определения банка и переходе к законодательному определению термина «банковская деятельность».

Ключевые слова: банк, банковский бизнес, правовая сущность банка

The existing approaches to the legal definition of a bank have been studied in this article. It has been concluded that there is a global tendency towards abandoning a precise definition of banking and implementing the legal definition of banking business.

Keywords: bank, banking business, legal definition of a bank

В роботі досліджено наявні підходи до правового визначення сутності банку. Зроблено висновок про світову тенденцію до відмови від точного визначення банку і перехід до законодавчого визначення терміну «банківська діяльність».

Ключові слова: банк, банківський бізнес, правова сутність банку

Фінансова (кредитна) система включає в себе інституційну складову фінансового посередництва, а також сукупність відносин, що складаються у процесі виконання фінансовими посередниками своїх функцій. Можна стверджувати, що без наявності фінансових інститутів не існуватиме ні фінансових ринків, ні повноцінної фінансової системи, так само як без наявності фінансових ринків не може йти мова про розвинуті інститути фінансового посередництва. Отже, структура фінансової системи значною мірою залежить від природи тих інститутів, котрі входять до її складу, а ця природа, у свою чергу, визначається різноманітними суспільно-економічними відносинами.

На відміну від інших фінансових інститутів, зокрема страхових та інвестиційних компаній, банки відіграють значну роль у підтримці стабільності фінансової системи. Таким чином, розуміння природи банку, як особливого інституту фінансового посередництва, є важливим з огляду на необхідність забезпечення фінансової стабільності.

Тлумачення банку є не таким простим, як здається на перший погляд, беручи до уваги різноманітність історичного досвіду, правові та культурні відмінності різних країн. Тому для розкриття природи банку дослідники використовують різні підходи. Так, М. Савлук оперує законодавчим та економічним визначеннями банку [1]. Німецький дослідник Г. Бюшнер дає правове, мікро- та макроекономічне тлумачення природи банку [2].

Мікроекономічне визначення банку повинно походити з функціонального підходу, іншими словами, фірма класифікується як банк залежно від послуг, які вона надає для своїх клієнтів. Мікроекономічне визначення банку базується на балансі банку та його звіті про фінансові результати. Таке визначення має важливе значення, так як функціональний підхід значно полегшує аналіз банку в конкурентному середовищі.

Макроекономічне визначення банку походить від макроекономічних наслідків діяльності окремих банків, а також функціонування банківської системи загалом. Фінансове посередництво у

вужькому розумінні включає в себе трансформаційну функцію на додаток до трансакційної функції. Процес трансформації, який здійснюється банками, означає, що самі банки вступають у договірні угоди з іншими учасниками ринку і змінюють розмір, строківість і ризикову структуру основних фінансових контрактів. Тільки шляхом забезпечення трансформаційних і трансакційних послуг фінансовий посередник відповідає необхідним і достатнім умовам для макроекономічного визначення банку. Так, згідно даного вужького розуміння макроекономічного визначення банку, припустимо, що інвестиційний банк не буде класифікуватись банком, так як виконує лише трансакційну, але не трансформаційну функцію. Операції, які здійснюються в інвестиційному банку, не відбиваються на його балансі, тому такі угоди також не мають наслідків для грошової пропозиції в економіці. Натомість, грошова пропозиція є функцією кредитної та депозитної політики банків. Перетворюючи депозити на кредити, ці інститути нерозривно пов'язані з монетарним механізмом економіки.

Із розглянутих підходів видно, що природа сучасного банку є доволі складною та багатогранною, що створює проблеми для вербальної характеристики цього ключового інституту фінансового посередництва. Ключова роль банків у фінансовій системі по суті впливає з їхньої трансформаційної функції, що передбачає узгодження розриву між попитом та пропозицією на гроші [3]. Це й визначає зацікавленість суспільства у регулюванні банківського бізнесу. Іншою важливою причиною для наявності юридичних норм, котрі регулюють банківську діяльність є необхідність захисту споживачів. Роздрібні клієнти повинні бути захищені через їхнє відносно незнання технологічних процесів банківського бізнесу, а захист вкладників є необхідною умовою для забезпечення достатньої довіри до банківської системи.

У системі регулювання банківської діяльності важливо ідентифікувати об'єкт регулювання, що й зумовлює використання так званого правового підходу, коли фірма визначається банком за допомогою відповідних законодавчих норм. Як зазначалось вище, зважаючи на національні особливості, зробити це доволі не просто. Для ілюстрації звернемося до прикладів Великобританії з її системою загального права та Німеччини, де юридична система базується на статутному праві. Основна відмінність між ними

полягає в тому, що у правових системах романо-германського типу, або так званих «кодіфікованих» системах, більша роль відводиться писаному праву, тоді як у англо-саксонських системах домінує роль судових прецедентів, тож останні можуть регулювати правові норми, які не прописані законодавчо.

Правові особливості Великобританії призвели до того, що специфічною рисою британської банківської системи є значна опора на саморегулювання. В англо-саксонській банківській теорії та практиці фінансові інститути поділяють на депозитні та не депозитні установи¹. Ці терміни походять з американської банківської практики, де протягом 1933—1999 рр. існував законодавчий розподіл на комерційний (депозитний) та інвестиційний (недепозитний) банківський бізнес. Депозитні інститути підпадали під норми банківського регулювання, тоді як недепозитні фінансові компанії де-юре не вважались банками.

У Великобританії ще у 80-х роках минулого століття також існувала подібна диференціація між кліринговими, тобто депозитними, та торговими, тобто недепозитними інститутами². При цьому, даний поділ не був закріплений жодним правовим актом і навіть Банк Англії офіційно розрізняв клірингові та торгові банки у порядку звичаю [4, с. 106]. Іншими словами, поняття банк у Великобританії не мало законодавчого трактування.

У відповідності з Першою банківською директивою Європейської комісії 1977 р., Великобританія прийняла у 1979 р. «Закон про банківську діяльність», де зберігся дуалістичний підхід до визначення банку, притаманний англо-саксонській банківській культурі. Напередодні прийняття Єврокомісією Другої Банківської Директиви (1989), Великобританія схвалила в 1986 році «Закон про фінансові послуги» і у 1987 році «Закон про банківську діяльність», який став передвісником Директиви Європейської комісії «Про великі ризики» 1992 року, яка вимагає від банків забезпечувати стандартизовану інформацію про свої основні кредитні ризики. Крім того, «Закон про банківську діяльність» 1987 року уповноважив Банк Англії накладати вето на придбання більш ніж на 15 % акцій уповноваженої установи [5, с. 11].

¹ Англійською мовою відповідно Deposit-Taking Institutions (DTIs) та Non-Deposit-Taking Institutions (NDTI)

² Ця диференціація послужила основою для Першої Банківської директиви ЄС з Координації регулюючих кредитних установ 1977 року. Зауважимо, що для Німеччини, де домінує концепція універсальних банків, такий підхід був не актуальним

Проте, навіть після прийняття «Закон про банківську діяльність» 1987 року юридичне визначення поняття «банк» у Великобританії залишається настільки невизначеним, що в 1988 році Комітет з перегляду «Закону про банківські послуги», який був призначений міністерством фінансів, зазначив, що «до цих пір не розроблено задовільного визначення поняття «банк». Крім того, Комітет зазначає, що закон 1987 року, де можна було б очікувати знайти певне авторитетне і сучасне визначення терміну «банк», вибрав підхід, що передбачає уникнення використання терміна взагалі» [5, с. 11].

І дійсно, слово «Банк» у британському законі вживається з великої літери і означає банк Англії. Об'єктом регулювання виступають авторизовані Банком установи, що залучають депозити. І лише у статті 67, яка описує обмеження на вживання терміну банк, фактично розкривається поняття банку. Зокрема, слова «банк», «банкір» (banker) дозволяється використовувати у своїй назві лише компаніям, котрі є авторизованими Банком Англії установами і, крім цього, виконують низку інших умов, у тому числі мають статутний капітал у розмірі не меншому 5 млн ф. ст., або ж володіють резервами, не меншими за цю суму [6].

Подібний підхід до правового визначення банку застосовується і в багатьох інших країнах, котрі користуються системою загального права. В законодавстві деяких з них, щоправда, розкрито поняття банківської діяльності. Так, «Закон про банківську діяльність Австралії» 1959 року хоч і не дає визначення терміну «банк», натомість — визначає поняття «банківська діяльність», зазначаючи, що останню можуть проводити лише Резервний банк Австралії та юридичні особи, які мають статус авторизованих установ із залучення депозитів (ADI) [7]. Закон Мальти трактує банк (чи кредитний інститут) як будь-яку особу, яка проводить банківську діяльність. У свою чергу, банківська діяльність полягає у залученні коштів [8]. У Південній Африці банком визначається компанія, зареєстрована в якості банку, а банківська діяльність, як і в попередньому випадку, асоціюється з залученням коштів [9]. Таким чином, законодавці у згаданих країнах не переймаються точним визначенням банку. Найнагляднішим у цьому зв'язку прикладом можна назвати Канаду. У канадському законі «Про банк» 1991 року взагалі міститься сентенція, що «банк означає банк, включений до

списку I чи II» [10]. У згаданих списках міститься простий перелік відповідно канадських та іноземних банків, що мають право вести банківський бізнес у Канаді.

На відміну від англо-саксонської системи загального права, німецька традиція статутного права втілена у «Законі про банківську діяльність» (KWG). Він надає більш широке правове визначення поняття банку і регламентацію правил його діяльності. З часу прийняття даного закону у 1962 р. його було змінено 6 разів, причому більшість змін були спричинені необхідністю приведення німецького законодавства у відповідність із законодавством ЄС. За винятком Першої Банківської Директиви ЄС з координації Регуляторів кредитних установ 1977 року, яка не потребувала змін у законодавстві, більшість з цих поправок приводять німецьке банківське законодавство у відповідність законодавством ЄС. Третя редакція німецького «Закону про банківську діяльність» від 1984 року включила положення Директиви ЄС з нагляду за кредитними організаціями на консолідованій основі від 1983 року. Четверта редакція KWG 1992 року врахувала вимоги Директиви ЄС про власні кошти (1989) та Другу Директиву з координації банківської діяльності (1989). П'ята редакція KWG 1995 року враховувала Директиву ЄС щодо Великих ризиків (1992), а шоста редакція 1998 року — Директиву щодо достатності капіталу 1993 року.

Після шостої редакції визначення банківського бізнесу в Німеччині включає в себе залучення коштів від інших у вигляді депозитів чи інших внесків від населення, що підлягають поверненню, секюритизованих у формі пред'явницьких або ордерних боргових сертифікатів, незалежно від того, виплачуються відсотки чи ні, надання грошових позичок і отримання кредитів (кредитний бізнес), придбання векселів та чеків (дисконтний бізнес), придбання та продаж фінансових інструментів кредитної установи за рахунок коштів інших осіб (брокерські послуги), зберігання та управління цінними паперами за рахунок інших осіб (кастодіальний бізнес), а також низку інших послуг у сфері страхування, розрахунків (жиро-бізнес), бізнес у сфері електронних грошей [11]. Практично ідентичний підхід застосовано і в Австрії. У Федеральному Законі про банківську діяльність міститься навіть більш докладний перелік напрямів банківської діяльності у порівнянні з німецьким законом (23 напрями проти 12) [12].

Наявність такого докладного трактування напрямів банківської діяльності дає підстави С. Янссену заявляти про забезпечення німецьким законом точного юридичного поняття «банк» [5, с. 12]. Насправді ж, аналіз законодавчих актів свідчить, що законодавці Німеччини та Австрії, як і в деяких англо-саксонських країнах, вибрали підхід з мінімізації згадки про банк у спеціалізованих законах¹. Цими законами регулюється діяльність так званих «кредитних інститутів», тобто тих осіб (компаній), які мають право здійснювати банківську діяльність. Саме тому у німецькому та австрійському законодавстві більше уваги приділено розкриттю поняття «банківська діяльність», ніж терміну «банк», що споріднює його із законодавчими підходами деяких англо-саксонських країн. Схожість підходів проявляється також у тому, що поняття «банк» використовується в обмежувальних статтях, коли вживання термінів «банк» та «банкір» дозволяється лише кредитним інститутам, які отримали ліцензію регулюючого органу.

Проте таке зближення підходів щодо правового визначення банку не за торкнулось багатьох країн, спеціальне законодавство яких продовжує акцентуватись на регулюванні діяльності саме банків. У якості прикладу можна назвати Швейцарію з її «Законом про банки та ощадні банки» [13], Польщу, Україну. В деяких країнах, закони оперують як терміном «банк», так і іншими термінами, наприклад, терміном «кредитна організація» у Росії [14], чи «фінансові підприємства» (financial undertakings) у Данії [15]. При цьому, якщо у швейцарському та данському законах термін «банк» розкривається не прямо, то закони Польщі, Росії, України дають його безпосереднє юридичне трактування.

Непряме визначення у трактуванні данського закону «Про фінансовий бізнес» полягає у тому, що закон вимагає від компаній, які здійснюють діяльність із залучення коштів, а також надання кредитів за рахунок власних коштів, але не на основі випуску іпотечних облігацій, щоб ті були ліцензовані у якості банків [15]. Натомість, закон Польщі «Про банківську діяльність» з самого початку зазначає, що банк представляє собою юридичну особу, створену згідно з положеннями статуту, що діє на підставі дозволів на здійснення банківських операцій, з метою піддавання ризику коштів, які були внесені у банк і які в будь-якому випадку мають бути погашені [16]. Відзначаються чіткістю формулюван-

¹ Мова йде про останні редакції німецького та австрійського законів

ня і закони Росії та України, де визначення банку аналогічні за своєю суттю і означають юридичну особу, яка поєднує три види діяльності: залучення коштів, розміщення цих коштів від свого імені, ведення рахунків [14; 17].

Справжня відмінність законодавчих підходів до тлумачення сутності банку, як ми змогли бачити з наведених прикладів, полягає не у формулюванні терміну «банк» у спеціальних законах, а у визначенні конституюючих функціональних ознак. У багатьох англо-саксонських країнах такою ознакою є залучення депозитів. Багато країн трактує банківську діяльність як поєднання залучення депозитів та надання кредитів (Данія, Польща). Ще одна група країн у законі визначає перелік банківських операцій (Німеччина, Австрія).

Важко, якщо взагалі можливо, зробити висновок, який із зазначених підходів кращий, адже кожен з них, як ми зазначали, відображає певні економічні і соціальні особливості. Нам, наприклад, дуже імпонує підхід вітчизняного законодавця. Мало того, що у Законі України міститься чітке визначення банку, дане визначення є доволі глибоким, де кожна фраза має свій сенс. Так, за законодавчим визначенням банк — це юридична особа (тобто банком не вважатиметься одноосібний власник, як, наприклад, у Швейцарії; окремі банківські територіальні підрозділи не розглядаються як банк), *яка має виключне право* (тобто тільки банкам це право надано і нікому іншому) *на підставі ліцензії* (банківська діяльність ліцензується) *Національного банку України* (ліцензії надає НБУ) *здійснювати у сукупності* (тобто окремі банківські операції можуть здійснювати і небанківські інститути) *такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб* [17].

З іншого боку, з точки зору критиків, чітке юридичне визначення терміну «банк» може перешкоджати гнучкості, яка є необхідною в умовах все більш швидких змін в економічних реаліях. Однак і підхід на уникнення правового визначення банку також створює проблеми. Складність природи сучасного банку робить необхідним відобразити у законодавстві як потреби регулюючих органів чітко ідентифікувати об'єкт регулювання, так і потреби банків залишатись конкурентоспроможними на ринку фінансового посередництва. Таким чином,

можна очікувати подальших кроків з уніфікації банківського законодавства, що може призвести й до уніфікації правового визначення банку, насамперед, в Європейському Союзі, а також в інших країнах.

Література

1. Гроші та кредит : підручник / [М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.М. Лазепко та ін.] ; за заг. ред. М.І. Савлука. — [4-те вид., перероб. і доп.]. — К. : КНЕУ, 2006. — 744 с.
2. Büschgen H.E. Bankbetriebslehre / Büschgen H.E. — Gabler, Wiesbaden. — 1993.
3. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Мишкін Ф. — К. : Основи, 1998. — 963 с.
4. Dale Richard. International Banking Deregulation: The Great Banking Experiment. / R.Dale. — Blackwells Publishers. 1992. — 211 p.
5. Janssen Sven. British and German Banking Strategies. / Sven Janssen. — NY: Palgrave Macmillan. — 2009. — 291 p.
6. England. Banking Act 1987.
7. Australia. Banking Act (1959). [Електронний ресурс]: станом на 15.05.2010 р. — Режим доступу: <http://www.comlaw.gov.au/comlaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/4562CFAF16183490CA256F71004D7FD1?OpenDocument>.
8. Malta. Banking Act. 15th November, 1994.
9. South Africa. The Banks Act, 1990. (Act No. 94 of 1990).
10. Canada. Bank Act (1991). [Електронний ресурс]: станом на 15.05.2010 р. — Режим доступу: <http://laws.justice.gc.ca/en/B-1.01/>.
11. Banking Act of the Federal Republic of Germany (Kreditwesengesetz, KWG). [Електронний ресурс]: станом на 15.05.2010 р. — Режим доступу: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/KWG.htm#1>.
12. Austria. Federal Banking Act (Bankwesengesetz — BWG).
13. Swiss Confederation. Federal Act on Banks and Savings Banks. November 1934 (Status as of 1 January 2009).
14. Российская Федерация. Федеральный Закон «О банках и банковской деятельности» 2 декабря 1990 г. № 395-1.
15. Denmark. Financial Business Act. Consolidated Act no. 793 of 20 August 2009.
16. Poland. The Banking Act of August 29, 1997.
17. Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України.

Стаття надійшла до редакції 14.05. 2010 р.

УДК 336.717.13

К. О. Кірєєва,

канд. екон. наук,

доцент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ З ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ В УКРАЇНІ

Стремительные темпы развития операций украинских банков с платежными карточками позволяют экономическим субъектам использовать современные, удобные, эффективные технологии осуществления расчетов. Опыт европейских экономически развитых стран позволит предупредить и решить проблемы, которые потенциально могут возникнуть и в Украине в процессе развития таких операций.

Ключевые слова: банковская платежная карточка, банк-эмитент, карточный счет, ПИН код, транзакция.

Swift pace of Ukrainian bank operations with Charge Cards development allow use for economic individuals actual, suitable, effective settlement technologies. European well developed countries experience let solve the problems which potentially can appear in the course of Charge Cards bank operations development in Ukraine.

Keywords: bank Charge Card, emittent bank, card account, PIN-code, transaction.

Швидкі темпи розвитку операцій українських банків з платіжними картками дозволяють економічним суб'єктам користуватися сучасними, зручними, ефективними технологіями здійснення розрахунків. Досвід європейських економічно розвинених країн дозволить попередити і вирішити проблеми, які потенційно можуть виникнути і в Україні в процесі розвитку цих операцій.

Ключові слова: банківська платіжна картка, банк-емітент, картковий рахунок, ПІН-код, транзакція.

Електронні гроші в багатьох країнах світу завоювали визнання і довіру. Особливе місце в електронних розрахунках економічних суб'єктів займають банківські платіжні картки як прогресивний, швидкий, зручний спосіб здійснення платежу. До переваг розрахунків із використанням платіжних карток належать: отримання заробітної плати за допомогою платіжної картки в будь-якому банкоматі країни чи за її межами, здійснення безготівкової оплати комунальних послуг, безготівкове придбання товарів у торговельній мережі чи через Інтернет, оплата послуг мобільного зв'язку, періодичне зняття кредитних грошей з картки, погашення

кредиту через депозитний банкомат, зняття відсотків та основної суми по вкладу. Це суттєво заощаджує час клієнта і дозволяє йому розпоряджатися належними йому коштами незалежно від графіку роботи відділення банку. Створення послуги «Інтернет-банкінг», а також, «Мобільний (телефонний) банкінг» дозволяє клієнтам банку у будь-який час і в будь-якому місці, де є доступ до Інтернет, отримувати актуальну та повну інформацію про стан своїх рахунків, здійснювати внутрішні та зовнішні банківські перекази, погашати заборгованість по кредиту тощо.

В економічно розвинених країнах досить прийнятним стало «заочне» спілкування клієнта з банком. Клієнту достатньо один раз з'явитися у банку під час відкриття карткового рахунку. Надалі всі безготівкові розрахунки споживач банківських послуг здійснює через Інтернет.

Актуальність теми полягає у висвітленні сучасних новітніх технологій електронної комерції банків України у сфері використання платіжних карток та дослідження переваг цих банківських послуг.

Висвітлення тенденцій розвитку операцій банків з платіжними картками здійснено з метою порівняння сучасної практики використання платіжних карток в Україні і в світі. Завданнями дослідження стали формування висновків щодо рівня розвитку операцій банків з платіжними картками в Україні та розробка пропозицій щодо удосконалення практики обслуговування клієнтів українськими банками з використанням платіжних карток.

Банківські безготівкові розрахунки в Україні, в тому числі з використанням платіжних карток, досягли високого рівня розвитку за останні 10 років. Цьому сприяла діяльність Національного банку України, як регулятора системи масових електронних платежів, у сфері впровадження інформаційних технологій у діяльність вітчизняних банків, розробки і впровадження реально діючих, сучасних нормативних документів, які відповідають вимогам часу для розвитку вітчизняного карткового бізнесу. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням № 137 від 19 квітня 2005 року, Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті № 22 від 21 січня 2004 року, Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті № 320 від 16 серпня 2006 року є тими регуляторними актами, що виражено сприяють підвищенню ефективності операцій з платіжними картками українських банків.

Саме Національний банк України ініціював створення в Україні Національної системи масових електронних платежів (далі НСМЕП). Держателі платіжних карток НСМЕП мають змогу, крім традиційних банківських послуг з платіжними картками, використовувати додаткові сервісні можливості: платежі за комунальні послуги, послуги телефонного зв'язку, поповнення рахунків мобільних операторів, використання знижок у торговельних мережах, використання мережі надання Інтернет — послуг, що передбачають значно менші комісійні платежі, ніж по картках міжнародних платіжних систем [1, с. 38].

Станом на 01.05.2010 року українські банки пропонують своїм клієнтам такі послуги з використанням платіжних карток:

1. Отримання готівки у банкоматі.
2. Розрахунки в торговельній мережі безготівково.
3. Використання послуги голосової авторизації.
4. Оплата рахунків безготівково через Інтернет.
5. Бронювання номеру в готелі чи оренда машини закордоном.
6. Зняття готівки з платіжної картки безпосередньо закордоном, відмовившись від перевезення її через митний кордон.
7. Інші операції.

Зовнішній вигляд платіжної картки надає корисну інформацію про:

- 1) банк — емітент платіжної картки;
- 2) термін дії картки, протягом якого можна за допомогою неї скористатися коштами, які знаходяться на картковому рахунку держателя картки;
- 3) ім'я і прізвище держателя платіжної картки латинськими літерами;
- 4) платіжна система, що здійснює розрахунки по даній платіжній картці і з якою банк-емітент платіжної картки підписав відповідний договір;
- 5) номер телефону інформаційного центру банку-емітента, що працює цілодобово протягом усіх днів року, за яким можна отримати інформацію про стан рахунку, заблокувати картку, здійснити операцію по картковому рахунку або отримати іншу необхідну інформацію держателю картки;
- 6) CVV-код, який є додатковим засобом перевірки держателя картки під час здійснення операцій по картці через Інтернет і розташований з правої сторони смуги для підпису держателя картки;

7) інша корисна інформація, як-то адреса банку тощо.

Сучасні банкомати українських банків дозволяють держателю платіжної картки зняти готівку з карткового рахунку, дізнатися про залишок коштів на рахунку, отримати звіт про останні 5 операцій по картці, поповнити рахунок, безготівково оплатити послуги мобільного зв'язку тощо. Банкомат зможе виконати замовлену держателем операцію, якщо на його картці стоїть логотип міжнародної платіжної системи, що і на банкоматі. Досить рідко, проте буває, що банк, — емітент платіжної картки, обмежує можливості держателя міжнародної платіжної картки здійснювати операції тільки в межах конкретної країни. Зняти гроші з картрахунку в банкоматі можна тільки в тій валюті, якою завантажений банкомат. Якщо банкомат завантажений доларами, то держатель платіжної картки зможе отримати готівку тільки в даній валюті (навіть якщо картковий рахунок відкритий і поповнювався польськими злотими) по курсу тієї платіжної системи, до якої належить платіжна картка її держателя (VISA, MasterCard чи локальна платіжна система).

У випадку пошкодження, знищення чи зникнення платіжної картки, або якщо картка знаходиться в процесі виготовлення, але ще не видана клієнту, він може отримати готівку з платіжної картки в касі банку, який обслуговує картковий рахунок, шляхом проведення операції — **голосова авторизація**. Для здійснення цієї операції клієнт банку звертається до працівників відділення банку з проханням видати готівку без наявності платіжної картки і обґрунтовує причину відсутності платіжної картки. Якщо в касі банку є необхідна сума готівки, то працівник відділення перевіряє наявність паспорта клієнта і його відповідність інформації про клієнта банку, яка знаходиться в базі даних банку. В разі відсутності неузгодженостей у сукупності інформації про клієнта, яку має банк, працівник банку телефонує в процесінговий центр банку, що здійснює операції і розрахунки по платіжних картках, представляється, називає реквізити платіжної картки, як-то: номер картки, дату видачі, прізвище і ім'я держателя картки та суму, яку необхідно списати з рахунку держателя. Натомість працівник процесінгового центру, говорить код голосової авторизації, під яким дана операція буде облікована. Працівник відділення банку оформлює заяву про видачу готівки на суму, що паралельно з діями працівника відділення списується з карткового рахунку клієнта.

Незважаючи на швидкі темпи розвитку карткового бізнесу в Україні останніми роками, обсяги безготівкових карткових розрахунків у складі загального обсягу безготівкових розрахунків українських споживачів складають близько 8 %. Тоді як безготівкові карткові розрахунки громадян європейських економічно розвинених країн складають 80—90 % [2, с. 27]. Однак значні досягнення у сфері розвитку карткового бізнесу європейських економічно розвинених країн не позбавили їх від суттєвих проблем у цьому бізнесі. Процеси глобалізації та глибока взаємодія національних фінансових систем між собою змушують розвинені країни Європи створити суверенну пан-європейську систему банківських платіжних карток, яка б давала змогу не сплачувати іноземним американським монополістам VISA та MasterCard надзвичайно високі комісійні за обслуговування операцій у межах Євросоюзу, забезпечити зручність, ефективність і надійність здійснення транскордонних платежів на рівні внутрішніх платежів у країнах-учасниках Євросоюзу, забезпечити права і захист усіх користувачів платіжних послуг, ліквідувати розмежування європейського платіжного ринку національними кордонами. Для створення такої платіжної системи були об'єднані зусилля Єврокомісії, найбільших європейських банків та національних банківських союзів. Починаючи з 2008 року всі банки в Євросоюзі зобов'язані емітувати платіжні картки з чіпами у зв'язку з їх значними перевагами перед платіжними картками з магнітною смугою. Платіжні картки із магнітною смугою після 2010 року будуть визнані такими, що не відповідають вимогам нової загальноєвропейської карткової системи [3, с. 32].

Дослідження тенденцій розвитку карткового бізнесу в європейських економічно розвинених країнах дозволить попередити виникнення аналогічних проблем на українському картковому ринку і підвищити ефективність розвитку банківських операцій з платіжними картками.

Кількісні показники розвитку операцій банків з платіжними картками в Україні свідчать про те, що станом на 01.10.2009 року платіжні картки емітували 146 українських банків (більше 70 % від загальної кількості, які мають банківську ліцензію), які є водночас членами внутрідержавних і міжнародних карткових платіжних систем та здійснюють емісію і еквайрінг платіжних карток [4, с. 41]. За останні дев'ять років кількість емітованих українськими банками активних платіжних карток збільшилася більше

ніж у 10 разів, кількість встановлених банкоматів — у 16 разів, кількість платіжних терміналів — у 6 разів. Понад 85 % установлених у країні платіжних терміналів переобладнано для обслуговування чіпових карток, що дозволяє поєднувати дані картки з неплатіжними додатками: бонусними, соціальними, транспортними, митними, страховими, медичними та іншими проектами [4, с. 41].

Протягом 2009 року, як і в попередні роки, 97,5 % операцій із використанням платіжних карток, що емітовані українськими банками, виконувалися на території України, і лише 2,5 % — за її межами [4, с. 41].

Перешкодами на шляху подальшого розвитку безготівкових розрахунків та карткового бізнесу в Україні є те, що:

1) світова фінансово-економічна криза призвела до зменшення кількості емітованих платіжних карток, зменшення кількості платіжних терміналів внаслідок припинення діяльності окремих торговців;

2) переважна більшість емітованих українськими банками платіжних карток належить до карток міжнародних платіжних систем VISA та MasterCard. Близько 98 % платіжних карток, емітованих українськими банками, використовуються на внутрішньому ринку. Однак за здійснення внутрідержавних операцій у національній валюті українські банки та опосередковано держателі платіжних карток повинні сплачувати на адресу міжнародних платіжних систем комісійні в іноземній валюті (євро, доларах США, англійських фунтах). Наприклад, у 2007 році такі комісійні платежі становили 35 млн доларів США;

3) міжнародні платіжні системи вимагають від українських банків — членів цих систем перераховувати значні суми гарантійних депозитів в іноземній валюті (близько 110 млн доларів США у 2007 році), які виводяться з грошового обігу України та перераховуються міжнародним платіжним системам [3, с. 36];

4) міжнародні платіжні системи своїми правилами та численними вимогами щодо ліцензування та сертифікації продукту, які потребують значних фінансових вкладень і часу, не дозволяють суміщувати національні та міжнародні платіжні технології на платіжних картках українських банків-членів, поєднувати дані технології з неплатіжними додатками, насамперед соціальними, студентськими, транспортними, бонусними тощо [3, с. 37];

5) існування низького рівня купівельної спроможності населення;

6) відсутність знань щодо технології розрахунків платіжними картками і незацікавленість економічних суб'єктів у безготівкових розрахунках картками;

7) недостатньо розвинена інфраструктура обслуговування платіжних карток;

8) необхідність значних капіталовкладень для впровадження систем карткових розрахунків;

9) незацікавленість торговців у впровадженні безготівкових форм розрахунків через необхідність сплати комісійних еквайринговим установам, додаткові витрати на придбання обладнання та навчання персоналу;

10) відсутність кредитних історій у фізичних осіб, що стримує впровадження кредитних схем розрахунків за платіжними картками [5, с. 126];

11) пасивність банків — членів НСМЕП щодо впровадження новітніх технологій обслуговування платіжних карток, що пропонуються даною платіжною системою [4, с. 43].

З огляду на зазначені вище проблеми розвитку банківських операцій із платіжними картками в Україні, доцільно врахувати досвід розв'язання аналогічних проблем економічно розвиненими країнами світу та врахувати власні приховані можливості вирішення задачі. Ми згодні з провідними фахівцями НБУ В. Харченко та Р. Капраловим, що впровадження Єдиного платіжного простору в Україні на базі НСМЕП дасть змогу зменшити комісійні платежі банків-членів міжнародних платіжних систем до цих систем, скоротити гарантійні депозити цих банків, створити сучасну платіжну та розрахункову інфраструктуру, а також підвищити надійність виконання внутрідержавних операцій, запровадити національну систему моніторингу шахрайських операцій та контролю ризиків [3, с. 37].

Література

1. *Журков А.* Національна система масових електронних платежів: огляд розвитку в четвертому кварталі 2008 року // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 2. — С. 38 — 40.

2. *Засць О.* Плюси і мінуси карткового бізнесу в Україні // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 2. — С. 27—28.

3. *Харченко В., Капралов Р.* Банківські платіжні картки: передумови створення Єдиного національного платіжного простору в Україні // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 2. — С. 32—37.

4. Пацера М. Сучасний стан і перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 1. — С. 41—43.

5. Пиріг С.О. Платіжні системи: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.

Стаття надійшла до редакції 14.05. 2010 р.

УДК 336.71

Л. В. Конопатська,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ З БОКУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

В статье рассматриваются основные мероприятия НБУ по регулированию кредитной деятельности банков. Также анализируется роль кредитных операций банков Украины в процессе активизации банковского бизнеса.

Ключевые слова: кредитование, финансовый кризис, кредитный портфель, проблемные кредиты.

In the article the main activities of NBU in the credit activities of banks are considered. Also the role of credit operations of the Ukrainian banks is analyzed in the process of banking business.

Keywords: crediting, financial crisis, a credit portfolio, problem credits.

У статті розглядаються основні заходи НБУ щодо регулювання кредитної діяльності банків. Також аналізується роль кредитних операцій банків України у процесі активізації банківського бізнесу.

Ключові слова: кредитування, фінансова криза, кредитний портфель, проблемні кредити.

На обмежені можливості банків щодо кредитування економіки впливають фактори, що пов'язані з функціонуванням банківської системи в умовах фінансової кризи, яке характеризується зростанням ризику ліквідності, валютного, кредитного та інших ризиків унаслідок значного відпливу коштів клієнтів; невисоким рівнем надходжень від погашення активів.

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» [1], для забезпечення належного рівня ліквідності, збільшення кредитування економіки та підтримки банків проводиться гнучка політика рефінансування з удосконаленням відповідних механізмів, що дає змогу банкам покривати неочікувані тимчасові розриви ліквідності та вчасно виконувати свої зобов'язання з обслуговування рахунків клієнтів, знижування облікової ставки, визначення та реалізація порядку рекапіталізації банків за участю держави та інше.

Національний банк України, використовуючи нормативні та корегуючі методи регулювання банківської діяльності, намагається адекватно реагувати на дестабілізаційні процеси, які пов'язані з кризовими явищами. До таких загальних заходів можливо віднести: запровадження мораторію на дострокове зняття депозитів, підвищення суми гарантування вкладів фізичних осіб, оперативне регулювання валютних операцій банків, використання інституції тимчасової адміністрації та ін. Відповідно до постанов НБУ «Про окремі питання діяльності банків» [2] та «Спеціальний порядок здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків» [3], банкам змінені вимоги розрахунку регулятивного капіталу, надані рекомендації щодо здійснення реструктуризації заборгованості, змінені умови виконання окремих економічних нормативів, надано право тимчасовим адміністраторам знижувати вартість статутного капіталу банку у випадку перевищення розміру зареєстрованого статутного капіталу над розміром регулятивного капіталу тощо.

Взагалі можливо виділити наступні регуляторні заходи НБУ, які були направлені на забезпечення стабільності банківської системи:

- встановлені підвищені коефіцієнти резервування під кредитні операції банків;
- застосовані більш жорсткі критерії визначення кредитоспроможності позичальників;
- визначена необхідність надання банками інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту;
- змінено норматив адекватності регулятивного капіталу (РК) — при розрахунку нормативу Н2 ураховується валютний ризик та ризик довгострокової ліквідності;
- збільшення розміру мінімального регулятивного (РК) до 10 млн євро, потім — відкориговано — до 75 млн грн;

- збільшені вимоги до РК при отриманні банківської ліцензії та письмових дозволів НБУ;
- запроваджено новий норматив НЗ — співвідношення РК до сукупних активів (не менше 9 %);
- введені методичні рекомендації щодо удосконалення корпоративного управління в банках;
- запроваджено методичні рекомендації щодо планування в банках України заходів на випадок виникнення непередбачуваних обставин;
- здійснення діагностичного обстеження банківського сектору за його результатами встановлення вимог рекапіталізації банківської системи;
- спрощення процедури реєстрації статутного капіталу;
- введено пом'якшені вимоги щодо розрахунку регулятивного капіталу;
- змінено умови рефінансування банків у межах застосування пруденційних інструментів;
- Посилені вимоги до формування банками обов'язкових резервів;
- запроваджено обмеження на здійснення кредитування в іноземній валюті;
- здійснена підтримка ліквідності банків, які капіталізовані за участю держави;
- підготовлені пропозиції щодо змін нормативно-правових актів, які пов'язані з регулюванням банківської діяльності;
- врегульовані питання щодо реструктуризації заборгованості за кредитами позичальників — фізичних осіб;
- змінений порядок врахування коштів, залучених на умовах субординованого боргу. До 1 січня 2012 року встановлюється гранична сума коштів, залучених на умовах субординованого боргу, що включаються до регулятивного капіталу банку, у розмірі не більше 100 % основного капіталу банку. Кошти, залучені у цей період на умовах субординованого боргу, включаються до капіталу банку в повному обсязі без врахування обмежень, встановлених для додаткового капіталу. До 1 січня 2012 року субординований борг включається до капіталу банку без щорічного зменшення на 20 % від його первинної вартості;
- тощо.

Президентом підписано 19 листопада 2009 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подо-

лання негативних наслідків фінансової кризи» № 1533-VI від 23.06.09 р. [4].

Законом врегульовані питання:

— реструктуризації кредитної заборгованості (підлягають кредити розміром до 1 млн грн, а сума платежів після реструктуризації за кредитом не повинна перевищувати 35 % доходу позичальника);

— порядку надання кредитів у іноземній валюті (забороняється для фізичних осіб за винятком кредитів на лікування та освіту; та взагалі — надання таких кредитів тільки у безготівковій формі);

— формування банками у повному обсязі резервів під кредитні операції за рахунок валових витрат;

— встановлено мінімальні вимоги до статутного капіталу банку на момент його реєстрації у розмірі 75 млн грн;

— до 1 січня 2012 року встановлюється гранична сума коштів, залучених на умовах субординованого боргу, що включаються до регулятивного капіталу банку, у розмірі не більше 100 % основного капіталу банку. Кошти, залучені у цей період на умовах субординованого боргу, включаються до капіталу банку в повному обсязі без врахування обмежень, встановлених для додаткового капіталу. До 1 січня 2012 року субординований борг включається до капіталу банку без щорічного зменшення на 20 % від його первинної вартості.

Надані права комерційним банкам проводити за погодженням із кожним позичальником у термін до 31 грудня 2010 року реструктуризацію заборгованості за кредитами позичальників — фізичних осіб.

Реструктуризація розповсюджується на:

1) кредити, надані комерційними банками до 1 жовтня 2008 року;

2) кредити, номінальна сума яких не перевищує 1 млн грн, у тому числі деноміновані в іноземній валюті за офіційним курсом Національного банку України на 1 жовтня 2008 року.

При іпотечному кредитуванні реструктуризації підлягають тільки кредити під заставу житлової нерухомості, яка є єдиним помешканням позичальника та його сім'ї.

Реструктуризація здійснюється шляхом:

1) надання позичальникам відстрочки сплати суми основного боргу за кредитними договорами на термін не більше двох років;

2) продовження терміну кредитних договорів з урахуванням обмежень, що діють у комерційних банках, та обставин щодо фінансового стану, в яких знаходяться позичальники;

3) зміни механізму нарахування відсотків таким чином, щоб частина щомісячних платежів з обслуговування кредитів не перевищувала 35 % сукупного місячного доходу сім'ї.

За реструктуризованими згідно із цією частиною кредитними договорами комерційні банки мають звільнити позичальників від сплати будь-яких штрафних санкцій за несвоєчасне виконання умов кредитних договорів, що виникли до дати такої реструктуризації.

Важливим кроком, який дозволить банкам активізувати процес кредитування, є прийняття НБУ Постанови «Про стимулювання кредитування економіки України» [5]. Відповідно до неї було затверджено Тимчасовий порядок урахування банками вартості забезпечення у вигляді безвідкличних безумовних гарантій банків під час формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

У документі зазначено, що банкам дозволяється до 31.12.2011 р. під час визначення чистого кредитного ризику для розрахунку резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями:

- ✓ ураховувати відповідно до Тимчасового порядку 100 % вартості забезпечення у вигляді безвідкличних безумовних гарантій банків із рейтингом не нижче ніж «інвестиційний клас» згідно з міжнародною шкалою, який підтверджено в бюлетені та розміщено на офіційному сайті однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Moody's, Standard & Poors), за кредитними операціями, класифікованими як «сумнівні» та «безнадійні»;

- ✓ приймати забезпечення у вигляді майнових прав на нерухоме майно, що належить до житлового фонду, за якими після 01.10.2008 закінчився дворічний термін урахування, установленний Положенням про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 № 279, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.08.2000 за № 474/4695.

За кредитами, наданими позичальникам-товаровиробникам, стан обслуговування заборгованості за якими визначений як «добрий» і умовами кредитних договорів, з якими строк погашення

основного боргу та/або відсотків/комісій встановлено не рідше одного разу на квартал:

- ✓ не враховувати наявність збитків під час здійснення оцінки фінансового стану;

- ✓ приймати під час визначення чистого кредитного ризику для розрахунку резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями вартість забезпечення у вигляді іншого нерухомого майна з такими коефіцієнтами залежно від категорії кредитної операції:

- стандартна — 80 %,
- під контролем — 70 %,
- субстандартна — 60 %;

- ✓ застосовувати коефіцієнт ризику в розмірі 50 % під час розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу/ платоспроможності (H2);

- ✓ не здійснювати коригування розміру регулятивного капіталу банку на суму перевищення загальної суми операцій, що здійснені стосовно одного контрагента, над нормативним значенням нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (H7), встановленим Національним банком України, якщо таке перевищення пов'язане з наданням кредитів товаровиробникам і становить не більше п'яти процентних пунктів.

Також банкам рекомендовано:

- ✓ під час надання кредитів позичальникам-товаровиробникам визначати рівень плати за кредитами, виходячи з розміру облікової ставки Національного банку України, підвищеної не більше ніж на 5 процентних пунктів залежно від рівня ліквідності наданого забезпечення;

- ✓ кошти, вивільнені внаслідок застосування заходів, передбачених постановою, спрямовувати виключно на кредитування позичальників-товаровиробників.

Утім, позитивні тенденції, які відбулися на грошово-кредитному ринку, поки що не призвели до активізації процесів кредитування: загальний обсяг залишків кредитних вкладень у травні 2010 р. зменшився на 0,2 % (з початку року — на 2,9 %) — до 696,6 млрд грн. Така динаміка кредитів у травні поточного року була зумовлена зменшенням кредитів, наданих населенню (на 1 %), у той час як обсяг кредитів, наданих юридичним особам, збільшився на 0,2 % (у тому числі в національній валюті — на 1,2 %) [6].

Створення резервів на покриття ймовірних втрат за кредитними операціями являє собою спосіб зниження ступеня ризику. З метою підвищення надійності та стабільності банківської системи, захисту інтересів кредиторів і вкладників банків Національним банком України установлюється порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [7].

Банки зобов'язані створювати та формувати резерви для відшкодування можливих втрат на повний розмір чистого кредитного ризику за основним боргом, зваженого на відповідний коефіцієнт резервування, за всіма видами кредитних операцій у національній та іноземних валютах.

З метою зменшення банківських ризиків Національний банк України установлює нормативи кредитного ризику, які відображені в Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [8]. Недотримання нормативів групи кредитного ризику може призвести до погіршення якості активів та фінансових труднощів у діяльності банку.

Неухильне і послідовне дотримання вимог внутрішнього контролю та центрального банку дасть змогу банкам більш ретельно контролювати кредитний процес, підвищити прозорість банківських процедур та технологій та, як наслідок, забезпечити якість кредитного портфеля, а, отже, ефективність діяльності банківської установи в цілому. А для поступового відновлення процесу кредитування необхідна чітка державна економічна політика, перелік пріоритетних напрямів інвестування, посилення захисту прав кредиторів та підвищення довіри до банків з боку суспільства.

Література

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III.
2. Про окремі питання діяльності банків: Постанова Правління НБУ від 05 лютого 2009 р. № 49.
3. Про внесення змін до Спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків: Постанова Правління НБУ від 16 квітня 2009 р. № 225.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» від 23.06.09 р. № 1533-VI.
5. Про стимулювання кредитування економіки України: Постанова Правління НБУ від 03.11.2009 р. № 650.

6. Матеріали офіційного сайту НБУ: <http://www.bank.gov.ua>

7. Положенням НБУ «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків»: Затверджено постановою Правління НБУ від 07.07.2000 р. № 279.

8. Інструкція «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні»: Затверджено постановою Правління НБУ від 28.08.2001р. № 368.

Стаття надійшла до редакції 14.05. 2010 р.

УДК 336.5:613/614

Р. М. Корнацька,
асистент кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ МЕДИЧНОЇ ПОСЛУГИ

Раскрыто экономическую сущность медицинской услуги, обосновано необходимость в разделении значений «медицинская услуга», «медицинская помощь». Сделано выводы и предложено разделить медицинские услуги, производство которых целесообразно и желательно обеспечивать за счет бюджетных ассигнований, и таких, которые финансируются за счет средств физических и юридических лиц, не нарушая при этом принципы доступности и справедливости.

Ключевые слова: медицинская услуга, медицинская помощь, финансирование, стоимость.

In this article the author discloses the economical nature of the medical service, proves the necessity of using terms: «the medical service», «medical aid» The author has made up a conclusion and made the proposition of division of the medical services production of which should be financed by the budgetary provisions and those of them which should be financed by individuals and legal entities without breaking at the same time the principle of accessibility and justice.

Keywords: medical service, medical aid, financing, value.

Розкрито економічну сутність медичної послуги, обґрунтовано необхідність у виокремленні понять «медична послуга», «медична допомога». Зроблено висновки та запропоновано розподіл медичних послуг, виробництво яких доцільно та бажано забезпечувати за рахунок бюджетних асигнувань, та таких, що фінансуються за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, не порушуючи при цьому принципи доступності та справедливості.

Ключові слова: медична послуга, медична допомога, фінансування, вартість.

Серед чинників впливу на ефективне функціонування системи охорони здоров'я важливо виділити забезпечення достатнім обсягом фінансових ресурсів. В Україні, основним і, по-суті, єдиним джерелом фінансування сфери медичного обслуговування є видатки бюджетів різних рівнів, які згідно задекларованих конституційних норм, мають забезпечити кожному громадянину гарантовану державою безоплатну медичну допомогу, до складу якої входить увесь максимально можливий перелік послуг медичного характеру. Проте, недофінансування бюджетних установ, низька якість медичних послуг, розвиток тіньового ринку у цій сфері діяльності, постійне зростання потреби з боку населення у лікуванні внаслідок появи нових ризиків для здоров'я, окреслили нагальну необхідність переглянути гарантії держави щодо комплексу медичних послуг, забезпечити баланс між їх об'ємом та фінансовими ресурсами бюджетного фонду, створити умови для залучення додаткових фінансових ресурсів від суб'єктів підприємницької діяльності та населення. Перші спроби вирішення цього питання завершилися невдачею, оскільки Конституційним Судом України визнано неможливим стягнення плати з громадян за медичну допомогу, що порушує норму ст. 49 Конституції України. Тут важливо урахувати думку І. Яковенка, який вважає, що система охорони здоров'я знаходиться на стику соціальної та економічної сфер і для кожної країни необхідно шукати золоту середину. Для впровадження елементів ринкового господарювання необхідно на теоретичному рівні обґрунтувати дефініцію «медична послуга», виявити особливі ознаки цієї категорії, з'ясувати її роль та місце в системі медичного обслуговування населення. Це першочергове завдання, оскільки продуктом, що реалізується на ринку виступає саме послуга, а не допомога.

Ідея багатоканального фінансування була висвітлена у працях таких вітчизняних учених, як В. Загородній, В. Рудий, Н. Солоненко, С. Кондратюк, Н. Нижник. Проте, залишається невирішеною проблема розмежування медичних послуг за джерелами їх фінансового забезпечення, створення системи медичного обслуговування, яка б не порушуючи принципи загальнодоступності та справедливості, уможливила залученню додаткових коштів у різних формах.

Результатом діяльності у сфері охорони здоров'я є продукт, що отримав назву «медична послуга», існування якого обумовлене потребою індивідів у збереженні та відновленні здоров'я, за-

побіганню захворюванням та інвалідності, забезпечення здатності до праці та соціальної активності при максимально можливій тривалості та якості життя.

Сучасна сфера виробництва та реалізації медичних послуг включає два сектори:

- (суспільний) — через систему державних та комунальних закладів;

- (комерційний) — за допомогою мережі приватних установ, які є суб'єктами новоствореного ринку медичних послуг.

У законодавчих актах, що визначають правові, організаційні, економічні, соціальні засади та регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я, медична допомога визначається як комплекс спеціальних заходів, спрямованих на сприяння поліпшенню здоров'я, підвищення санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалідності, на ранню діагностику, допомогу особам з гострими і хронічними захворюваннями та реабілітацію хворих та інвалідів [1, с. 1].

Громадяни України мають право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Це право забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних, і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного усім медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Виходячи з цього можна зробити такі висновки:

- медична допомога визначається сукупністю послуг, які задовольняють потреби та сподівання пацієнта. Послуга виступає структурною одиницею медичної допомоги, а весь спектр послуг медичного характеру входить до її складу. Донедавна у розмежуванні понять не було потреби, адже весь об'єм послуг медичного характеру вважався допомогою;

- оскільки медична допомога надається безоплатно, то прямий розрахунок пацієнта у момент надання послуг відсутній, проте, витрати матеріальних, технічних, інформаційних ресурсів, які мають місце у процесі реалізації медичної послуги, покриває держава.

Для уточнення цих висновків звернемося до визначення безпосередньо термінів «послуга» та «допомога». Тлумачні словники української мови визначають ці поняття як ідентичні, що трак-

туються як сприяння, підтримка у чому-небудь, дія, яка приносить користь, допомогу іншому [2, с. 351; 3, с. 590, 827].

До поняття «послуга» в економічній словниково-довідниковій літературі відсутній єдиний підхід визначення подаються так:

— це діяльність підприємств та окремих осіб, спрямована на задоволення певних потреб індивідів, колективів та суспільства, виражена у корисному ефекті [4, с. 7];

— це результат корисної діяльності, що в умовах ринкової економіки є товаром, має мінову вартість та корисність [5, с. 7];

— це будь-яка діяльність, яку одна сторона може надавати іншій за певну винагороду, що не має речового виразу [6, с.9];

— це підприємницька діяльність, що на відміну від виробництва продукції полягає у постачанні на ринок таких цінностей, які не мають матеріального характеру [7, с. 443]

— це економічні дії, що створюють цінність і забезпечують вигоду клієнтам у певний час, у певному місці як результат досягнення бажаних змін для або на користь одержувача послуг [8, с. 49].

У перших двох визначеннях послуга та допомога трактуються як поняття ідентичні. Послуга розглядається як певна дія, внаслідок якої не створюється продукт, а споживча вартість проявляється у корисному ефекті. Аналогічні характеристики можна застосувати до поняття допомога. Проте, далі характерною ознакою послуги є мінова вартість, яка виявляється у процесі обміну, коли послуга виступає об'єктом купівлі-продажу. Відбувається процес, за якого одна сторона надає послугу, інша — споживає, а винагорода виступає зовнішнім проявом вартості. Послуга виступає товаром, особливою ознакою якого є не тільки корисність, але й вартість.

В економічній літературі поняття «допомога» розглядається як грошова сума, яка виплачується особам у разі настання певних подій: зокрема, втрати роботи, втрати працездатності, у разі низького середньомісячного доходу [7, с. 154]. По суті «допомога» виступає формою бюджетного фінансування, яке здійснюється на принципах безповоротності та селективності, як фізичним, так і юридичним перерозподільний характер і є видатками бюджету на виконання функцій держави особам. Економічні відносини, що виникають з цього приводу, мають щодо забезпечення соціальних гарантій. У даному випадку доцільно провести межу між соціальним забезпеченням та державним виробництвом суспільно-необхідних товарів та послуг.

Особливістю медичної послуги безпосередньо, також процесу її надання та відносин, які виникають між виробником та споживачем, є те, що вона має загальні ознаки, характерні для такої економічної категорії, як «послуга», так звані «чотири «Н» [6, с. 18; 9, с. 600—602]: невідчутність, невіддільність, непостійність, не збереженість, так і специфічні, які можна сформулювати наступним чином:

- неможливість накопичення і зберігання, оскільки процес виробництва співпадає із процесом споживання, як у просторі, так і в часі;

- у більшості випадків практично неможливо відразу оцінити ефект від її отримання;

- відносинам, що виникають між лікарем або іншою особою, що надає дану послугу, і безпосередньо споживачем, притаманний індивідуальний характер, суть якого полягає у врахуванні особливостей організму конкретного пацієнта, визначення яких повною мірою залежить від професіоналізму лікаря;

- неможливість виправлення результату праці у разі неналежного виконання й усунення негативних наслідків у майбутньому.

Медичну послугу можна розглядати з трьох позицій:

- моральний вчинок, здійснення якого залежить від волі людини, її виховання, бажання допомогти;

- соціальна функція держави;

- товар, який реалізується на ринку приватними медичними установами.

У першому випадку медична послуга не є об'єктом дослідження в економічній науці, адже її надання не пов'язане з відшкодуванням коштів, у процес і не задіяні медичні суспільні інститути.

У другому випадку, забезпечення населення медичною допомогою розглядається як соціальна функція у процесі реалізації якої держава виконує взяті на себе та задекларовані у нормативно-правових документах зобов'язання. Кошти надходять у процесі перерозподілу податкових та інших обов'язкових платежів через бюджет.

Відсутній еквівалент між сумою коштів, яку сплатила особа, та кількістю послуг, які отримала. Особи, що її надають, отримують винагороду, але не від суб'єкта, який бере участь у процесі споживання. Присутня вартість, споживна вартість, проте у даному випадку медична допомога не є об'єктом купівлі-продажу, відно-

сини носять перерозподільний характер, а медична послуга має обмежену товарну форму.

Від ролі та місця держави в соціально-економічному житті суспільства, покладених на неї функцій, які у процесі еволюційного розвитку зазнали багато змін, залежить фінансове забезпечення соціальної сфери. Тому, звернемося до теоретичних розробок наукових шкіл, які по-різному трактували і розглядали феномен явища «держава». Як зазначав давньогрецький мислитель Платон, «держава виникає із потреб людини. Ніхто не в змозі задовольнити всі свої потреби, їх різноманітність збирає людей у суспільство з метою взаємодопомоги і це суспільство називаємо державою».

Представники класичної політичної економії Адам Сміт та Давид Рікардо, відстоюючи принцип невтручання держави в економічне життя суспільства, відводили їй роль нічного сторожа, яка зводилась до виконання «трьох надто важливих обов'язків»:

1. убезпечувати суспільство від насильств і вторгнення інших незалежних суспільств;

2. убезпечити кожного від несправедливості і гноблення, тобто обов'язок установити належне здійснення правосуддя;

3. створювати та утримувати певні громадські споруди та установи, у створенні яких не можуть бути зацікавлені окремі особи та невеликі групи [10, с. 423—424].

В. Петті у складі цільових видатків держави виділив видатки на оборону, управління, будівництво доріг, утримання шкіл та інтернатів. Важливою функцією держави вчений вважав забезпечення належної якості та повного використання робочої сили. Тобто, держава виконувала управлінську та оборонну функції, і частково соціальну, суть якої в основному зводилась до турботи не про всіх, а про окремі верстви населення [11, с. 155].

Представник неокласичної школи А. Пігу суспільний добробут розглядає не тільки з економічної позиції, але звертає увагу на такі показники, як умови довкілля, праці та відпочинку, доступність освіти, громадський порядок, медичне обслуговування [11, с. 495].

У 90-х роках ХІХ століття новою історичною школою пропонується низка ідей, які мають яскраво виражену етичну спрямованість і зосереджені на вирішенні соціальних проблем. На особливу увагу заслуговує обґрунтування Ф. Лістом концепції про необхідність розвитку державного сектору економіки, зокрема у галузях, які впливають на зміцнення економічного потенціалу

країни та зростання добробуту населення. У майбутньому ці ідеї мали значний вплив на формування теоретичних розробок концепції соціальної ринкової економіки німецьких неолібералів, в основу якої було покладено поєднання принципу свободи ринку із соціальним вирівнюванням. Відбувся перехід від функцій держави як нічного сторожа до організатора соціального та економічного порядку, побудованого на трьох основних принципах: індивідуальності, солідарності та субсидіарності. Згідно закону Вагнера, розширення функцій держави, збільшення державного сектора є результатом звичайного розвитку цивілізації. Таким чином, у соціально-орієнтованій економіці основним завданням держави є забезпечення високого рівня зайнятості та індивідуальних доходів, що можна досягнути розвитком вільного підприємництва, заснованого на приватній власності та добросовісній конкуренції. Система соціальних гарантій, що реалізуються за рахунок бюджетних коштів, покликана захищати населення від загальних ризиків, а соціальну допомогу можуть отримувати тільки ті верстви, які її і справді потребують. Виконання державою суспільних функцій не завжди відповідає її фінансовим можливостям. Яскравим прикладом цього є Україна. Для задоволення державою суспільних потреб закріплено велику кількість соціальних гарантій. Прагнучи забезпечити весь обсяг медичних послуг за рахунок бюджетних асигнувань, держава формально виконує взяті на себе повноваження, проте їх якість не задовольняє споживачів, а іноді навіть обмежує доступ до їх отримання. Стає зрозумілим, що навіть за високого рівня централізації ВВП (в Україні він становить 32 %), відсутні можливості профінансувати задекларований державою обсяг гарантованої безоплатної медичної допомоги. Видатки на охорону здоров'я на душу населення становлять приблизно 80 дол., у той час як у інших соціально орієнтованих країнах цей показник значно вищий: у Франції — 3406 дол., Німеччині — 3250, Швеції — 3012 [12, с. 123]. Виникає питання, чи можна отримати від держави якісну медичну допомогу? Слід зауважити, що нині склалась ситуація, за якої держава прагне виконувати соціальні функції, проте зробити це досить складно. Тому актуальності набувають питання щодо визначення оптимального співвідношення між сумою коштів, які повинен вносити кожен із учасників відносин, що мають місце при наданні медичних послуг: держава, підприємства, установи, організації та окремі громадяни.

Для вирішення проблеми проектом Закону України «Про фінансування охорони здоров'я та медичне страхування» передбачено створення єдиної концепції фінансування у сфері охорони здоров'я. Йдеться про розширення джерел залучення фінансових ресурсів і забезпечення коштами частини обов'язків та гарантій держави за рахунок інших надходжень. У цьому сенсі важливо відокремити поняття «медична допомога» та «медична послуга». Це обумовлено передусім тим, що виникла необхідність у розподілі джерел фінансового забезпечення, визначенні вартості конкретної медичної послуги і поділі послуг на ті, що надаються за рахунок коштів бюджету, коштів страхових фондів, фізичних та юридичних осіб. Медичну послугу визначено як економічну складову медичної допомоги, що має вартісну оцінку [13, с. 1]. З позиції економічної теорії медична послуга набуває другої характерної особливості товару — вартості, яка виражається через мінову вартість.

Виходячи з розуміння медичної допомоги, можна виявити її структуру: одна частина включає ті послуги, які мають чітко виражену суспільну сторону. Соціальна значимість даного виду послуг проявляється в отриманні позитивного корисного ефекту не тільки для окремої особи, але для суспільства в цілому. Надання медичної допомоги як виконання однієї із соціальних функцій держави є явищем бажаним і проявляється у таких особливостях:

- здоров'я людини — це найвища цінність у сучасному суспільстві і тому не може прямо залежати від вмісту гаманця конкретної особи;

- здоров'я нації прямо впливає на створення національного доходу;

- здатна до праці особа може утримувати себе самостійно і не є тягарем для держави;

- соціально-небезпечні хвороби (зокрема, інфекційні) можуть стати загрозою національній безпеці держави.

Виходячи з цієї позиції до медичних послуг, які необхідно фінансувати за рахунок бюджетних коштів, можна віднести ті, які пов'язані із гострими порушеннями фізичного та психічного здоров'я пацієнта, що загрожує його життю або здоров'ю оточуючих. Це можна розглядати як гарантований мінімум медичних послуг (саме медична допомога), який є загальнодоступний і безоплатний для усіх, хто цього потребує. Таким чином, поняття медична допомога об'єднує сукупність послуг, які надаються у таких випадках:

- існує загроза життю людини (швидка і невідкладна медична допомога);
- профілактичні заходи: вакцинація та заплановані огляди;
- стаціонарна допомога за окремими профілями [інфекційні, психіатричні, туберкульозні захворювання];
- медична допомога дітям, вагітним жінкам, інвалідам, студентам у повному обсязі.

З іншого боку, медична допомога також має вартість, адже держава виділяє фінансові ресурси на забезпечення населення. Безоплатною вона є для конкретного споживача. Медична послуга у цьому випадку має обмежену товарну форму, оскільки відсутній еквівалентний обмін між медичним закладом та пацієнтом, який отримує необхідний обсяг послуг, незалежно від суми внеску до бюджету.

Інша частина — це медичні послуги, які надаються особі у випадку відсутності безпосередньої загрози життю та здоров'ю споживача, а також оточуючих. Вони вважаються складовою медичної допомоги, проте відшкодування витрат здійснюється за рахунок інших джерел, які можуть залучатися у різних формах: обов'язкове медичне страхування, пряма оплата послуг. Це доцільно винести за межі медичної допомоги і виділити окремою складовою у системі медичного обслуговування. Це уможливить залучення додаткових коштів з фізичних та юридичних осіб, не порушуючи принципу безоплатності у разі отримання необхідних медичних послуг.

У комерційному секторі послуги медичного характеру виробляються та реалізуються медичними закладами приватної форми власності, діяльність яких заснована на принципах самофінансування та прибутковості. У цьому секторі медична послуга є повноцінним товаром, оскільки:

- виражає відносини еквівалентного обміну між суб'єктами, які беруть участь у процесі обміну;
- виступає об'єктом купівлі-продажу,
- присутній прямий розрахунок між споживачем та виробником.

Узагальнюючи вищеописане, можна надати наступні пропозиції:

— необхідність залучення додаткових джерел потребує поділу медичних послуг на ті, що фінансуються за рахунок бюджету і надаються населенню безоплатно, та на ті, що фінансуються за рахунок додаткових джерел;

— розмежування понять медична послуга та медична допомога дає можливість впроваджувати в медичну сферу елементи ринкових відносин, адже продуктом, який реалізується на ринку є матеріальне благо або послуга, але жодною мірою не допомога;

— перехід до багатоканального фінансування створить умови для оплати за надану послугу і надасть можливість формувати державне замовлення безпосередньо на медичну допомогу, обґрунтувати та визначити вартість послуг, які надаватимуться за рахунок інших джерел;

— розроблення Єдиного класифікатора медичних послуг, дозволить за чітко визначеними критеріями (суспільною значимістю, першочерговістю) поділити послуги та закріпити джерела фінансування, не порушуючи загальновідомих принципів доступності та справедливості.

Література

1. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. — Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12)
2. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. — Харків: Фоліо, 2000. — 540 с.
3. Новий тлумачний словник української мови. — К.: Аконіт, 2003. — Т. 1.
4. Економічна енциклопедія: У 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний / — К.: Видавничий центр «Академія». 2002. — Т.3. 952 с.
5. Ткаченко Л. В. Маркетинг послуг: [підручник] / Л. В. Ткаченко — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 192 с.
6. Вачевський М. В. Маркетинг в сферах послуг: [навчальний посібник] / М. В. Вачевський, В. Г. Скотний. — К.: Центр навч. літератури, 2004. — 232 с.
7. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Вознюк Г. Л. — Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2005. — 714 с.
8. Маркетинг соціальних послуг: [навчальний посібник] / Під ред. д.ф.н. проф. В. Г. Воронкова. — К.: Вид. дім «Професіонал», 2008. — 576 с.
9. Котлер Ф. Основи маркетингу / Котлер Ф. [пер. з англ.]. — М.: Росинтэр, 1996. — 704 с.
10. Сміт Адам. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Сміт Адам; [пер. з англ. О. Васільевої, ред. Є. Литвин]). — К.: Port-Royal, 2001. — 594 с.

11. Історія економічних вчень: [Підручник: у 2 ч.] / [ред. В. Д. Базилевич]. — 3 вид. випр. і доп. — К.: Знання, 2006. — Ч. 1. — 582 с.
12. Медико-соціальні аспекти хвороб системи кровообігу (Аналітично-статистичний посібник). — К., 2009. — 146 с.
13. Проект Закону України «Про фінансування охорони здоров'я та медичне страхування» №3370 від 11.04.2003 р. — www.moz.gov.ua/ua/main/docs/?docID=8209

Стаття надійшла до редакції 31.05. 2010 р.

УДК 336.71

Р. В. Корнилюк,
аспірант кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

АНТИКРИЗОВА ПОЛІТИКА ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

В статье исследуется деятельность иностранных банков в Украине в период финансового кризиса. Проведен комплексный анализ антикризисных стратегий иностранных банков. Особенное внимание отводится проблеме оттока вкладов, снижению объемов кредитования, а также роли иностранных инвесторов в стабилизации и повышению капитализации банковской системы Украины.

Ключевые слова: иностранные банки, банковская система, финансовый кризис.

The article investigates foreign banks activity in Ukraine during the financial crisis. The complex analyze of anti-crisis strategies of foreign banks were conducted. Particular attention is devoted to the problems of deposit outflows, loan reduction and foreign investors participation in providing stabilization and higher capitalization of Ukraine's banking system.

Keywords: foreign banks, banking system, financial crisis.

У статті досліджується діяльність іноземних банків в Україні в період фінансової кризи. Проведено комплексний аналіз антикризових стратегій іноземних банків. Особливу увагу приділено проблемі відтоку депозитів, зниженню обсягів кредитування та ролі іноземних інвесторів у стабілізації та підвищенні капіталізації банківської системи України.

Ключові слова: іноземні банки, банківська система, фінансова криза

Банківська система України протягом 2005—2010 рр. зазнала значних змін, що виражались у пришвидшеному рості активів, капіталу, кредитів і депозитів в докризовий період, а також їх суттєвому спаді під час порушення фінансової стійкості. Пара-

лельно з кількісними зрушеннями відбулись значні структурні перетворення — частка іноземного капіталу зросла з 9,6 до 35,8 % [1]. Станом на 1.01.2010 нерезиденти контролюють 49,7 % активів банківської системи, що у 5 разів більше, ніж у 2005 р. [1].

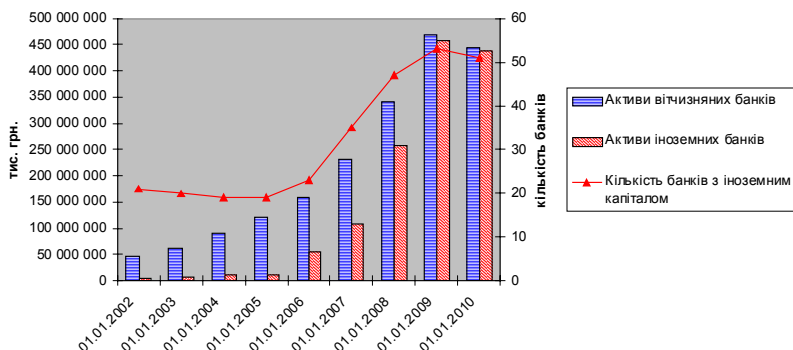

Рис. 1. Динаміка експансії іноземних банків в Україні протягом 2002—2010 рр. [1]

Серед 10 найбільших банків за обсягом активів 7 належить іноземним власникам. Іноземні банки відіграють системоутворюючу роль з огляду на суттєву частку на банківському ринку. Відтак, їхня реакція на кризові явища 2008—2009 років окреслила основні шляхи самовідновлення банківської системи України. Оскільки подолання негативних наслідків фінансової кризи триває досі, важливо проаналізувати ефективність внеску іноземних банків у даний процес для оптимізації подальшого регулювання іноземного капіталу в Україні.

Роль іноземного капіталу у банківській системі України в умовах фінансової кризи 2008—2009 років недостатньо вивчена на сьогоднішній день. Варто відзначити публікації В. Шапрана [2] та аналітиків компанії ДАГДА, які здійснили рейтингову оцінку надійності материнських структур дочірніх банків, представлених в Україні.

Більшість наукових досліджень іноземного капіталу стосувались періоду макроекономічного зростання (В. Геєць [3], О. Дзюблук [4], А. Мороз [5], Т. Смовженко [6]). У даних роботах науковці звертали увагу на ризик згорання діяльності іноземних банків

та впливу іноземного капіталу закордон під час фінансових криз. Однак, як виявилось, дочірні банки міжнародних фінансових груп зуміли поповнити свій капітал, перетворюючись на стабілізуючий фактор у процесі подолання негативних наслідків порушення рівноваги у банківській системі України.

Мета нашого дослідження — вивчення комплексу антикризових заходів, завдяки яким іноземним банкам вдалося уникнути процесів реструктуризації зовнішньої заборгованості, введення тимчасових адміністрацій НБУ, націоналізації чи ліквідації, що були масовими в групі вітчизняних банків. Наш метод базувався на аналізі консолідованої фінансової звітності за 2008—2009 рр. материнських фінансових холдингів, у які входять дочірні банки, зареєстровані в Україні.

Результати дослідження показали, що більшість дочірніх банків в Україні мають найвищий рівень простроченої заборгованості серед країн Центрально-Східної Європи. Так, за міжнародними стандартами фінансової звітності загальний показник проблемних кредитів групи Райффайзен складає 6,5 %, у той час як в Україні 23,6 % [7]; Ерсте груп — відповідно 4,1 % і 14,2 % [8]; ОТП груп — 7,9 % і 22,3 % [9].

Відрахування у резерви на покриття проблемної заборгованості складали більше 40 % загальних витрат і призводили до збитковості двох третіх іноземних банків України протягом 2009 року [1].

На нашу думку, збереження інтересу материнських холдингів до банківської системи України головним чином пояснюється низькою часткою українських активів у загальному портфелі транснаціональних груп. В іншому випадку фінансові негативні показники українських відділень серйозно похитнули б стабільність пов'язаних європейських фінансових інститутів.

Ситуація у банківській системі вимагала рішучого застосування комплексних методів щодо подолання негативних наслідків фінансової кризи.

На відміну від вітчизняних банків, які були вимушені оголошувати технічні дефолти перед іноземними кредиторами і вести переговори про реструктуризацію боргу, або ж погоджуватись на введення тимчасової адміністрації, націоналізацію чи ліквідацію, іноземні банки покривали фінансовий дефіцит не лише за рахунок суттєвих впливів з боку акціонерів та міжнародних фінансових організацій, але й упроваджуючи низку антикризових заходів.

У першу чергу, іноземні банки проводили політику зниження витрат, яка виражалась у зменшенні видатків на рекламу, маркетинг, адміністративні функції. Важливим резервом для оптимізації витрат став перегляд контрактів з орендодавцями, з огляду на падіння ринку нерухомості. Іноземні банки скорочували мережу банкоматів, платіжних терміналів і навіть територіальних відділень. Так, упродовж 2009 року Райффайзен Банк Аваль закрити 100 відділень (8,6 % мережі), Укрсиббанк — 174 (18,7 %), Промінвестбанк — 272 (31,2 %), Правекс-банк — 52 (8,7 %), Укрсоцбанк — 26 (5,5 %). Однак, вітчизняні системні банки були вимушені провести значно масштабніше згортання територіальної мережі [10].

Скорочення витрат відбулось і за рахунок мінімізації фонду заробітної плати. Іноземні банки масово знімали премії та надбавки, прив'язували розмір заробітних плат до фіксованого валютного курсу, що був нижчим за ринковий. Іноземні банки скорочували персонал (в основному за рахунок відділів споживчого кредитування та молодших співробітників бек-офісів). Протягом 2009 року чисельність працівників Укрсоцбанку скоротилась на 500 осіб [11], Сведбанку — 478 [12], Промінвестбанку — 2800 [13].

Утримати докризовий рівень результативності іноземні банки намагались не лише зменшуючи витрати, а й збільшуючи вхідні грошові потоки. Досягнення такої цілі в умовах спаду платоспроможного попиту банківські продукти та погіршення фінансового потенціалу банків було проблематичним, однак ряд іноземних банків скористались кризою для збільшення частки на ринку фізичних осіб шляхом підвищення депозитних ставок, збільшення привабливості поточних рахунків, отримання доходів з торгівлі валютою тощо.

Світова фінансова криза стимулювала різноманітні процеси реструктуризації транснаціональних банків, що також передбачали низку організаційних змін на рівні дочірніх структур. Під реструктуризацією розуміємо здійснення комплексу організаційно-економічних, фінансових, правових заходів, спрямованих на зміну структури банку (його управління, форми власності, організаційно-правової форми, структури активів і пасивів тощо) з метою збільшення вартості банку, підвищення ефективності його діяльності чи фінансового оздоровлення [14, с. 122, 123].

Під час кризи іноземні банки використовували найрізноманітніші форми реструктуризації в залежності від обраних стратегічних цілей.

1) **Корпоративна реструктуризація (реорганізація)**, до видів якої належать злиття, приєднання, поділ, виділення та перетворення. Здійснювалась шведськими банками в Україні з метою консолідації активів кількох дочірніх фінансових інститутів у рамках єдиної материнської групи. Протягом 2009 року відбулось приєднання дочірніх банків Сведбанк Інвест та Факторіал-банку до банків Сведбанк та СЕБ, що призвело до зменшення кількості банків з іноземним капіталом за статистикою НБУ з 53 до 51 [1]. Дану консолідацію активів власники пояснили необхідністю усунення дублювання функцій підрозділами та впровадження єдиних корпоративних стандартів у банках, які перед поглинанням однією іноземною фінансовою групою були окремими юридичними особами.

2) **Реструктуризація бізнес-процесів** іноземних банків. Відбувалась у формі створення нових відділів по роботі з проблемною заборгованістю, впровадження більш централізованої моделі прийняття кредитних рішень, закриття збиткових точок продаж. ІНГ Банк Україна відмовився від планів розвитку роздрібного бізнесу і згорнув свою діяльність у сфері ритейлу. Більшість іноземних банків припинили видачу нових іпотечних кредитів. Ряд банків з іноземним капіталом проводили централізацію управління шляхом надання раніше відокремленим територіальним підрозділам статусу безбалансових відділень. Дана тенденція, започаткована іноземними банками, може призвести до втрати розуміння банками кредитних потреб споживачів та специфіки регіонів, однак стимулюватиме економію адміністративних витрат та усунення моральних ризиків.

3) **Реструктуризація активів**. Іноземні банки з високим рівнем проблемної заборгованості нерідко продавали портфелі «поганих кредитів» колекторським компаніям (Сведбанк, Унікредит Банк). Хоча дисконтні ставки колекторів були досить високими, іноземні дочірні банки, на відміну від вітчизняних, отримували можливість покращити фінансовий стан, зменшивши відрахування у резерви і покриваючи втрати від продажу частини портфелю капітальними впливаннями материнських структур. Маючи на меті мінімізацію кредитних ризиків, іноземні банки застосовували цілеспрямоване підвищення відсоткових ставок, мінімального авансу, розміру регулярних та одноразових комісійних платежів, та посилення вимог до фінансового стану позичальників. Такого роду обмеження при видачі нових кредитів сприяли покращенню

якості нових кредитних портфелів і стримувало ріст відрахувань у резерви за кредитною заборгованістю.

Кілька іноземних інвесторів, яким належали банки низьким з обсягом активів, прийняли рішення щодо виходу з українського ринку банківських послуг. Так, 24 жовтня 2008 року банк «Гіпо Алім» (Ізраїль) розірвав підписану роком раніше угоду про поглинання Укрінбанку з огляду на непередбачувані економічні події у глобальному фінансовому секторі та заборону центрального банку Ізраїлю на входження у банківську систему України, що опинилась у кризовому стані [15]. У 2009 році Хоумкредит груп (Нідерланди), якій належали три юридичні особи на вітчизняному кредитному і фінансовому ринку, ліквідувала фінансову компанію «Хоумкредит Фінанс», а також продала свою частку в збитковому банку «Приватінвест» за 74 млн грн, сконцентрувавшись на розвитку другого дочірнього банку Хоумкредит (Україна) [16].

Незважаючи на перелічені випадки, вивід іноземного капіталу з банківської системи України був незначним у порівнянні з припливом фінансових ресурсів з-за кордону на підтримку нових та існуючих банків.

Таблиця 1

БАНКИ З НАЙБІЛЬШИМ ПРИРОСТОМ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ за 2009 р. [1]

№	Банк	Фінансова підтримка (1 — іноземна, 2 — вітчизняна приватна, 3 — державна)	Приріст статутного капіталу за 2009 рік	Статутний капітал, 01.01.2009	Статутний капітал, 01.01.2010
1	РОДОВІД БАНК	3	7 974 298	435 000	8 409 298
2	УКРЕКСІМБАНК	3	6 940 880	3 062 633	10 003 513
3	ПРОМІНВЕСТБАНК	1	5 098 540	200 175	5 298 715
4	«КИЇВ»	3	3 342 544	225 000	3 567 544
5	УКРГАЗБАНК	3	3 100 000	700 000	3 800 000
6	ПРИВАТБАНК	2	2 125 984	5 684 882	7 810 866
7	УКРСИББАНК	1	1 275 000	4 005 000	5 280 000

Закінчення табл. 1

№	Банк	Фінансова підтримка (1 — іноземна, 2 — вітчизняна приватна, 3 — державна)	Приріст статутного капіталу за 2009 рік	Статутний капітал, 01.01.2009	Статутний капітал, 01.01.2010
8	КРЕДОБАНК	1	1 024 100	526 869	1 550 969
9	ОТП БАНК	1	799 996	2 068 195	2 868 191
10	ВТБ БАНК	1	770 000	2 158 784	2 928 784
11	«ФОРУМ»	1	638 581	1 621 000	2 259 581
12	ПРАВЕКС-БАНК	1	570 124	991 499	1 561 623
13	ІНГ БАНК УКРАЇНА	1	426 537	304 761	731 298
14	ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА	2	350 000	1 200 000	1 550 000
15	МЕГАБАНК	1	300 000	200 000	500 000
16	СЕБ БАНК	1	252 112	113 577	365 689
17	«ПІВДЕННИЙ»	2	219 827	646 550	866 377
18	ВІЕЙБІ БАНК	1	201 214	341 424	542 638
19	УКРСОЦБАНК	1	200 000	1 070 000	1 270 000
20	УНІВЕРСАЛ БАНК	1	200 000	837 712	1 037 712

Приватні вітчизняні банки виявились менш фінансово стійкими до кризових явищ у порівнянні з іноземними та державними, оскільки були позбавлені зовнішньої підтримки (табл. 1). Вчасне поповнення статутного капіталу свідчить про те, що іноземні банки під час фінансової кризи були зацікавлені в утриманні і навіть нарощенні своїх позицій у банківському секторі України.

У результаті ефективного впровадження комплексу антикризових заходів та отримання підтримки з боку материнських структур і міжнародних фінансових організацій, іноземні банки зуміли зупинити спад обсягу депозитних вкладів, який позбавляє банківську систему України внутрішньої ресурсної бази. Відновлен-

ня довіри вкладників до іноземних банків підтверджується статистичними даними за 2009 рік, які демонструють відтік депозитів з приватних вітчизняних банків і зростання портфелю вкладів в іноземних та державних банків (табл. 2).

Таблиця 2

**ДИНАМІКА ДЕПОЗИТІВ НАСЕЛЕННЮ
ТОП-50 БАНКІВ ЗА ОБСЯГОМ АКТИВІВ [17]**

Група банків	01.01.2009	01.04.2009	01.07.2009	01.10.2009	01.01.2010	Приріст за 2009 рік, %
Іноземні банки	62 004	55 172	61 181	65 232	70 407	13,6
Вітчизняні банки	95 642	82 347	82 495	81 142	89 766	– 6,1
Державні банки	19 981	19 086	20 841	21 852	23 412	17,2
Разом	177 627	156 605	164 518	168 226	183 584	3,4

На сучасному етапі посткризового відновлення негативні тенденції зміщується з пасивної до активної сторони банківських балансів. Іноземні банки продовжують боротися з проблемою погіршення якості наданих позик, що генерують додаткові витрати на формування резервів. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що після очищення кредитних портфелів від проблемної заборгованості саме іноземні банки відіграватимуть провідну роль у відродженні кредитного ринку.

Результати дослідження показали, що закордонні материнські банки та міжнародні фінансові організації продемонстрували стратегічний інтерес до українського банківського сектору. Завдяки комплексним антикризовим заходам ризик впливу іноземного банківського капіталу в 2009 році не був реалізований. Іноземний банківський капітал продовжував наповнювати банківську систему, проте на нових умовах, що передбачали жорстку управлінську реструктуризацію, а також скорочення витрат на персонал та маркетингові потреби.

Діяльність іноземних банків, з огляду на свою специфіку та частку в системі, лишається одним із вагомих факторів впливу на подальший розвиток банківської системи України. Наукова проблема полягає у тому, щоб визначити ступінь і характер даного впливу. Рішення цього питання вбачаємо у детальному порів-

няльному аналізі ключових показників іноземних та вітчизняних банків та розробці комплексної моделі вимірювання ефекту присутності кожного інвестора-нерезидента у банківській системі України, що стане предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Статистична інформація офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua
2. Шапран В., Духненко В. Рейтинг надійності іноземних банківських холдингів // *Експерт Україна*. — 2009. — № 37(228). — С. 26—33.
3. Гесць В. Іноземний капітал у банківській системі України // *Дзеркало тижня*. — 2006. — № 26 (605). — С. 7.
4. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи // *Банківська справа*. — 2008. — № 2. — С. 37—45.
5. Мороз А. М. Іноземні банки та іноземна валюта: окремі аспекти їх функціонування в Україні // *Фінанси, облік і аудит* : Зб. наук. пр., Вип. 13. — К.: КНЕУ, 2009. — 313 с.
6. Новий етап розвитку банківської системи України: зростання участі іноземних інвесторів: монографія / Національний банк України ; Університет банківської справи / Тамара Степанівна Смовженко (ред.). — К.: УБС НБУ, 2008. — 231 с.
7. Raiffeisen International Annual Report 2009 [Електронний ресурс] / Raiffeisen International Group. — 2010. — р. 234-Режим доступу: www.ar2009.ri.co.at
8. Erste Annual Report 2009 [Електронний ресурс] / Erste Group. — 2010. — Р. 182. — Режим доступу: www.erstegroup.com
9. OTP Bank's regular IFRS Report 2009 [Електронний ресурс] / OTP Group. — 2010. — Р. 13. — Режим доступу: www.otpbank.hu
10. Войтицкая Л. Банки сокращают свои сети // *Дело*, 03, 2010, <http://delo.ua/dengi/banki/banki-sokracshajut-svoi-seti-138935/>
11. Unicredit Annual Report 2009 [Електронний ресурс] / Unicredit Group. — 2010. — Р. 550. — Режим доступу: www.unicreditgroup.eu
12. Swedbank Annual Report 2009 [Електронний ресурс] / Swedbank. — 2010. — Р. 151. — Режим доступу: www.swedbank.com
13. Офіційний сайт Промінвестбанку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.pib.com.ua
14. Корнилюк Р. Реструктуризація банків як механізм реалізації стратегії росту // *Соціально-економічний розвиток України на початку 21 століття*. — Зб. наук. праць КНЕУ. — Відп. за вип. М. І. Мирун. — К.: КНЕУ, 2006. — 336 с. — С. 122—123.

15. Napo Alim Group Annual Report 2009 [Електронний ресурс] / Napo Alim Bank. — 2010. — Р. 376. — Режим доступу: www.banknapoalim.com
16. Homecredit Group Annual Report 2009 [Електронний ресурс] / Homecredit Group. — 2010. — Р. 64. — Режим доступу: www.homecredit.net
17. Статистична інформація офіційного сайту Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.aub.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 12.05. 2010 р.

УДК 336.764

І. В. Краснова,

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО АНАЛІЗУ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

В статье рассматриваются основные принципы фундаментального анализа, представлена классификация и характеристика основных аналитических рыночных индикаторов.

Ключевые слова: фундаментальный анализ, рыночные индикаторы, финансовые активы, фундаментальные факторы

In the article it is resulted basic principles of fundamental analysis, this classification and description of basic analytical market indicators.

Keywords: fundamental analysis, market indicators, financial assets, fundamental factors

У статті наведено основні принципи фундаментального аналізу, дана класифікація та характеристика основних аналітичних ринкових індикаторів.

Ключові слова: фундаментальний аналіз, ринкові індикатори, фінансові активи, фундаментальні фактори

Школа фундаментального аналізу ринку набула розвитку з появою прикладної економічної науки. За основу було покладено знання про макроекономічну ситуацію в суспільстві та її вплив на динаміку цін фінансових активів. Інвестування без розуміння економіки подібно до подорожі без знань про клімат місцевості, куди запланована подорож. Холодна дощова погода може зіпсувати

відпочинок на свіжому повітрі, особливо без парасольки. Так і в економіці: несприятливі економічні умови можуть зруйнувати фінансові плани. Попередити ці негаразди покликаний фундаментальний аналіз, який спрямований на виявлення циклічності коливань ринку, оцінку кон'юнктури і загальних тенденцій розвитку.

Сучасний фінансовий ринок є глобальним та сегментованим, фінансові активи легко та швидко переміщуються з однієї країни до іншої, з одного сегменту ринку на інший. Сегменти фінансового ринку взаємопов'язані та корелюють між собою, що ускладнює фундаментальний аналіз. Важливою складовою аналізу є вміння передбачати, які саме чинники і яким чином вплинуть на динаміку та стан ринку. Все це потребує глибоких знань про взаємодію факторів та міжриночний аналіз.

Фундаментальний аналіз — це інтерпретація, оцінка та прогноз аналітичних показників макро- та мікрорівнів та очікувань учасників ринку, що можуть вплинути прямо або опосередковано на цінову динаміку фінансових активів.

Метою та результатом фундаментального аналізу є визначення аналітиком «дійсної», справедливої ціни та напрямку руху активу, що обертається на ринку, на основі його власної інтерпретації сукупної дії показників. Надалі «дійсна» ціна порівнюється з фактичною поточною ринковою ціною. На основі порівняння робляться висновки та прогнози щодо майбутньої зміни ціни (переоцінений чи недооцінений актив) та приймаються рішення щодо подальших дій, а саме: актив краще купити або продати. Отже, стандартний принцип роботи на ринку такий: спочатку за допомогою ринкових аналітичних індикаторів визначається напрям руху всього ринку, а потім за допомогою індикаторів ціни/обсягу — моменти вступу у ринок (купівлі або продажу окремого активу).

Щоб зрозуміти динаміку фінансового ринку необхідний аналіз як внутрішніх, так і зовнішніх чинників фінансового ринку. Зовнішнє середовище фінансового ринку визначається:

- макроекономічними та фінансовими показниками, соціальними та природними катастрофами, політичними подіями;
- фундаментальними результативними фінансово-економічними показниками економічних суб'єктів;
- інтересами та очікуваннями учасників ринку.

Фундаментальний аналіз передбачає дослідження подій, що відбуваються, або мають відбутися за межами динаміки ціни обраного активу, проте здійснюють суттєвий вплив на ціну. Потрі-

бно не тільки чітко ідентифікувати фундаментальні рушійні фактори, виявляти їх вплив на ціну, але й своєчасно співвідносити вплив фактору з очікуванням та настроєм ринку на обраному інвестиційному горизонті. Тим самим фінансовий аналітик за допомогою фундаментального аналізу має дати відповіді на такі питання:

— *що повинно відбутися з цінами (або які складаються зовнішні умови)?*

— *що інвестори чекають від цін (або який настрій учасників ринку)?*

— *що відбувається з цінами насправді (або які особливості поточної динаміки ринку)?*

При роботі на ринку, залежно від ситуації, постійно змінюється набір показників оцінка яких, в умовах обмеженої інформації, вимагає прийняття швидких та ефективних рішень. Одні і ті ж чинники мають за різних умов неоднаковий вплив на ринок, або можуть з вирішальних стать абсолютно незначними, що ускладнює проведення фундаментального аналізу. Наприклад, під час слабого долара США, інфляція — один з найважливіших індикаторів, що впливають на поведінку ринку форекс. При посиленні долару значення індикатора для ринку слабшає.

Фундаментальний аналіз будується на вивченні новин, що носять фундаментальний характер, їх прогнозуванні та впливі на ціну активу, що досліджується. До них відносяться:

— оприлюднення макроекономічних індикаторів, що відображають стан економіки країни;

— дослідження аналітиків провідних інвестиційних компаній або аналітичних бюро;

— корпоративні новини від акціонерних компаній;

— політичні події;

— природні явища.

Важливим моментом фундаментального аналізу є робота з рекомендаціями та висловлюваннями відомих аналітиків. Так, наприклад, Джон Тейлор, який очолює найбільший валютний хедж-фонд світу, передбачиву березні 2009 року, що долар коштуватиме \$ 1,20 за євро, тоді як на той час пара торгувалася на рівні 1,35. Два місяця по тому він виявився правий. Глава FX Concepts LLC у Нью-Йорку зараз говорить, що долар швидше за все ситуативно тимчасово стабілізувався. Інший приклад. Алан Грінспен — попередник Бернанке, говорить, що сьогоднішнє падіння фон-

дових ринків особливо не непокоїть його, бо він вважає що це типова пауза в процесі відновлення економіки. «Нормальне відновлення ще не почалося, зниження на ринках носить більше міжнародний характер, ніж внутрішній американський, причина приховується в нестабільності європейської системи». За опитуванням Bloomberg більшість провідних інвесторів та топ-менеджерів банків очікує на послаблення євро, на їх погляд план спасіння Європейського союзу вартістю майже 1 трлн дол. США не працює. Зростаючий суверенний борг розвинених економік залишається основною підставою для занепокоєння, не дивлячись на недавно прийняті європейськими країнами заходи жорсткої економії.

За ступенем очікування фундаментальні фактори, що з'являються у новинах прийнято класифікувати на планові й очікувані, та на випадкові й неочікувані. До очікуваних найчастіше можна віднести новини економічного характеру (індекси оптових і споживчих цін, дані про рівень зайнятості, про грошову масу, засідання центральних банків тощо). До них відносяться і політичні події, такі як вибори в органи влади. Час початку цих подій відомо за кілька днів, а то і місяців. На такі події ринок реагує двічі. Перший раз коли визначені прогнози, другий раз при публікації даних.

Причому всі новини оцінюються, як правило, з кількох позицій:

- ✓ з погляду стану національної економіки країни;
- ✓ з погляду впливу новини на динаміку активу;
- ✓ з погляду можливих методів державного регулювання, які обумовлені змінами у стані економіки.

Виділяють три варіанти реакції ринку на фундаментальні події, що сталися. Перший варіант відбувається, коли очікування ринку в цілому виправдовуються, тоді динаміка ціни сильних змін не буде зазнавати. У другому варіанті коли очікування ринку не виправдалися через те, що ринок недооцінив певний фактор, ціна продовжує рухатись у напрямі діючого тренду з прискоренням у момент появи повідомлення. У третьому варіанті за умови, що очікування ринку не тільки не виправдовуються, навіть виявляються повністю помилковими, треба очікувати сильної зміни курсу у протилежному до попереднього напрямі.

У дослідженні економічних процесів важливим є пошук і оцінка тенденції перебігу процесів та можливих відхилень. Якщо фундаментальна новина суперечить діючому тренду, то час її впливу

на динаміку ринку може обмежитися часом або кількома годинами. Якщо ж фундаментальний чинник підтверджує тренд, то відбувається його деяке прискорення з подальшою можливою корекцією.

Виділяють два цикли життя фундаментальних факторів. Короткий цикл: не більше однієї доби; характерний для всіх неочікуваних новин. Довгий цикл: від кількох тижнів до кількох років; усі чинники, пов'язані із загальним станом національної і світової економіки (ВВП, інфляція, безробіття, процентні ставки тощо). Причому обидва компоненти аналізу діють в одному напрямку — або підсилюють актив, або послаблюють його.

У цілому фундаментальний аналіз виділяє чотири групи факторів, що безпосередньо впливають на ринок, а саме економічні, в тому числі фінансові, політичні, чутки та очікування, формажорні. Існує безліч економічних і політичних чинників, що безпосередньо впливають на функціонування національної економіки та актив, що досліджується.

Економічна група факторів та їх вплив на ринок базуються на аксіомі, що будь-який актив, як об'єкт угоди, є похідним від економічного розвитку країни і його вартість може регулюватися за допомогою певних економічних заходів. Економічні фактори знаходять свій прояв в економічних показниках стану економіки тієї чи іншої країни, які оприлюднюються у відповідності за визначеним графіком. За ними визначають покращився чи погіршився стан національної економіки.

Розглянемо окремі важливі економічні індикатори, яким не завжди приділяється належна увага при фундаментальному аналізі. Виключення становить ВВП, який вважають найзагальнішим індикатором стану економіки країни. ВВП є повною ринковою вартістю всіх товарів і послуг, вироблених у країні протягом року. За ВВП існує кілька звітів: за місяць перед публікацією остаточних даних щодо ВВП оприлюднюють авансовий звіт (advance report) і попередній звіт (preliminary report). Істотні розбіжності між цими двома звітами можуть викликати значну волатильність ринку.

ВВП подібний до валового прибутку компаній, акції яких торгуються на фондовому ринку. І те, і інше — міра внутрішнього зростання.

Індикатор роздрібних продажів (Retail Sales) є сумою всіх продажів за касовими чеками всіх роздрібних магазинів у країні.

Він особливо корисний у зв'язку з тим, що його можна розглядати як своєчасний індикатор споживчих витрат, який варіюється відповідно до сезонних переваг покупців. Його можна порівняти зі звітами по продажах комерційних компаній, акції яких торгуються на фондовому ринку.

Індикатор промислового виробництва (Industrial Production) показує зміну у виробничих обсягах. Ідеальна ситуація для держави — це коли спостерігається збільшення обсягу виробництва тоді, як завантаженості виробничих потужностей знаходиться в районі свого максимального значення. Істотна відмінність прогнозів від фактичних значень може серйозно впливати на коливання курсів валют.

Індекс споживчих цін (Consumer Price Index — CPI) є мірою зміни цін на товари народного споживання за більш ніж 200 різними категоріями. Цей звіт інколи порівнюється з національним експортом. Він може використовуватися для того, щоб побачити працює країна або витрачає гроші.

Наведемо також деякі з інших важливих індикаторів, назви яких надано англійською мовою, через те що при їх публікації прийнято саме так їх позначати: purchasing managers index (PMI), producer price index (PPI), durable goods report, employment cost index (ECI), and housing starts.

Окремі економічні індикатори набули широкого розвитку серед приватних та інституційних інвесторів. Наприклад звіт про ВВП, споживчі ціни тощо. Інші індикатори, такі як індекси настрою та замовлень, не отримують широкого висвітлення та, зазвичай, не відомі приватним інвесторам. Проте кожний індикатор слугує специфічній цілі та може бути корисним.

Ще на початку 1990-х років більшість фінансових аналітиків не була впевнена в існуванні кореляції між окремими фінансовими активами та сегментами фінансового ринку. Останнім часом посилення процесів глобалізації фінансових ринків призводить до підвищення щільності кореляційних зв'язків між окремими сегментами єдиного фінансового ринку. Тому при проведенні фундаментального аналізу потрібно розуміти процеси, що відбуваються на всіх важливих сегментах ринку. Так, наприклад, на початку липня 2010 року вийшли новини про зниження індексу менеджерів щодо постачання (PMI) Китаю у червні 2010 року до 52,1 проти 53,9 у травні цього ж року. На рис. 1 можна побачити кореляцію PMI у Китаї з червня 2008 року з цінами на нафту.

Зниження PMI Китаю у червні до 52,1 разом з проблемами еврозони, а також слабкою статистикою із США спонукало серед учасників ринку розмови про те, що можливий розвиток сценарію у світовій економіці, який передбачає другу хвилю рецесії.

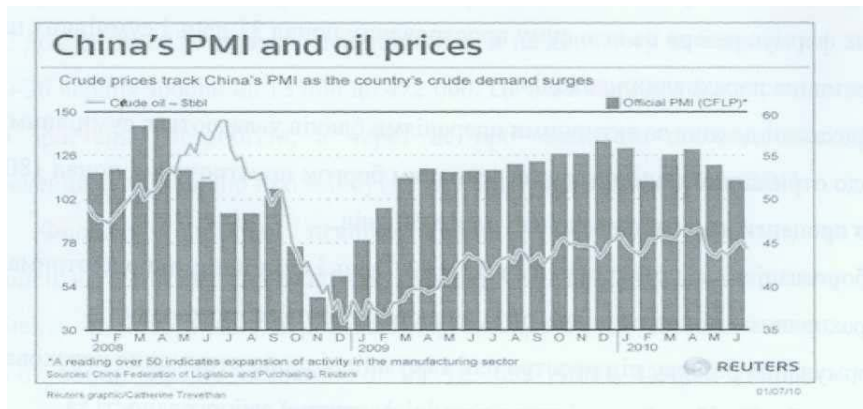

Рис. 1. Динаміка індексу PMI Китаю та ціни на нафту

Після трьох місяців активного зростання на початку 2010 року число підписаних договорів про продаж житла в США в травні впало на 30 %, у перший місяць після відміни урядової податкової пільги, яка надавала підтримку ринку житла. Про це свідчать опубліковані дані Національної асоціації ріелторів США NAR. Згідно представленому звіту, індекс підписаних договорів про продаж житла на вторинному ринку в травні поточного року впав до 77,6 проти 110,9 у квітні.

По всьому світу зростають протиріччя. В одних країнах ціни на житло падають (у США, Німеччині і Японії ціни знизилися на 23 %, 28 % і 6 % відповідно з попередніми максимальними значеннями). В інших країнах ціни на житло зростають (Норвегія, Швеція, Австралія і Китай). У третіх країнах ціни зростають, але поки що не досягли попередніх висот (у Росії ціни впали на 33 %, у Великобританії на 9,1 %, у Франції на 7,5 %, а в Канаді на 2 %). Такі протиріччя можуть привести до сильних розбіжностей у резервах на покриття втрат за кредитами на регіональному і національному рівні. Так, американські банки стикнулися з проблемою боргів, а ось проблема збитків у європейських банках стоїть

вже не так гостро завдяки стабілізації і навіть поліпшенню умов на житлових ринках Європи.

До того ж американська економіка знову почала втрачати робочі місця вперше за 2010 рік. У червні 2010 року число робочих місць поза сільським господарством скоротилося на 125 000. Це свідчить про те, що, на ринку праці США все ще існує значна недозагруженість потужностей і інфляційний тиск залишається стриманим. Звіт також показав, що середня часова заробітна плата в червні 2010 року впала на 0,02 долара до 22,53 долара. Первинні заявки на допомогу за безробіттям за тиждень з 20—26 червня зросли на 13 000 до 472 000. Це є негативним фактором, що сигналізує про зростання безробіття, а через це про зниження споживацької активності населення, а відповідно про майбутнє уповільнення темпів зміни ВВП.

Фінансові чинники певною мірою є непередбачуваними, загадковими. Процентна політика центральних банків, політика дій на відкритому ринку до моменту оприлюднення перебувають у засекреченому вигляді і мають, зазвичай, неочікуваний ефект, незважаючи на те, що ринок завжди пильно стежить за поведінкою центральних банків і намагається її передбачити. Так, наприклад, на початку січня 2009 року враховуючи наростаючу хвилю фінансової кризи всі очікували, що Європейський центральний банк повідомить про зниження облікової ставки, з метою запобігання спаду виробництва в Європі. Проте, Тріше повідомив про те, що ставка ЄЦБ залишається на попередньому рівні 1 %, оскільки головною метою є проведення антиінфляційної політики.

На відміну від економічних політичні чинники не мають чіткої визначеності ані у вигляді сталих індикаторів, ані в часі оприлюднення інформації. Їх аналіз здійснюється шляхом регулярного спостереження за політичною ситуацією. Крім того, потрібно враховувати специфіку країни, актив якої аналізується.

Найбільшою складністю під час оцінювання кризових чинників є їх непередбачуваність і масштабність впливу. Так, фінансова криза 1998 р. негативно вплинула на стан економіки багатьох країн світу. Навіть Україна, незважаючи на незначну, на той час, інтеграцію в світову фінансову систему, відчула її важкий удар опосередковано через Росію. Ісландський вулкан Ейяфьятлайокудль (Eyjafjallajökull), виверження якого привело в квітні 2010 року до колапсу авіасполучень в Європі, негативно відобразився на статистиці з Єврозони за цей час.

Отже, фундаментальний аналіз потребує знань не тільки про основні ринкові індикатори, але й знань про їх вплив на цінову динаміку активу, розуміння мотивації основних учасників ринку та їх настроїв.

Важно не лише розібратися в цифрах економічних індикаторів, але й зрозуміти, що криється за цими цифрами, який вплив вони можуть зробити на економіку країни та ціну активу, і з іншого боку, який стан цієї економіки у зв'язку з отриманими економічними даними.

Належним чином використані економічні індикатори можуть бути неоцінімим ресурсом для будь-якого учасника фінансового ринку.

Література

1. Якимкин В. Н. Новый подход к прогнозированию на рынке Forex / Василий Якимкин. — М.: СمارтБук, 2008. — 400 с.
2. Якимкин В. Н., Качалуба И. А. Способы анализа финансового рынка / Банковское дело. — № 6. — 2007. — С. 17—21.
3. Рыночные индикаторы 1 июля. // <http://www.2stocks.ru/finmarket/?p=4710>

Стаття надійшла до редакції 23.06. 2010 р.

УДК: 336.226.212.1

Н. Л. Кремпова,

канд. екон. наук, ассистент,

Кримський економічний інститут

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПОДАТОК НА НЕРУХОМІСТЬ ЯК ОДИН З АНТИКРИЗОВИХ ЗАСОБІВ ОЗДОРОВЛЕННЯ БЮДЖЕТУ

В статье аргументировано обоснована необходимость введения налога на недвижимость в условиях финансового кризиса, разработаны критерии расчета этого налога, приведены ориентировочные его расчеты в условиях Автономной Республики Крым.

Ключевые слова: налоговая политика, местные налоги и сборы, налог на недвижимость, доходы местных бюджетов.

The article argued the necessity of imposing a levy on real estate in the financial crisis. Criteria for calculating this tax are developed and approximate calculations are made known in the Autonomous Republic of Crimea

Keywords: *tax policy, local taxes and levies, property tax, revenues of local budgets.*

У статті аргументовано необхідність введення податку на нерухомість в умовах фінансової кризи, розроблені критерії розрахунку цього податку, наведені орієнтовані його розрахунки в умовах Автономної Республіки Крим.

Ключові слова: *податкова політика, місцеві податки і збори, податок на нерухомість, доходи місцевих бюджетів.*

Постановка проблеми. В умовах фінансової кризи і обмеженості ресурсів у місцевих бюджетах постало завдання пошуку додаткових фінансових ресурсів для оздоровлення бюджету.

Одним із ефективних джерел поповнення місцевих бюджетів повинен стати поширений у світі податок на нерухомість. У прийнятих в Україні законах та нових проектах, і в економічній літературі цей податок визначається як загальнодержавний. Крім того, не визначений мінімум нерухомості, що не підлягає оподаткуванню, немає економічно обґрунтованої ставки податку.

Метою статті є спроба обґрунтувати необхідність невідкладного запровадження податку на нерухомість, як місцевого податку, та розробити методику його нарахування, розміри ставки податку та неоподаткованого мінімуму нерухомості.

Викладення основного матеріалу. Обмеженість фінансових ресурсів у місцевих бюджетах для виконання закріплених за регіонами повноважень вимагає корегування податкової та бюджетної політики.

Не може вважатись задовільною та ситуація в Україні, коли до державного бюджету надходять понад 75 % усіх доходів держави, а до місцевих — менше 25 % [1, с. 21]. Доля місцевих податків і зборів у загальній сумі податкових надходжень до місцевих бюджетів складає близько 1 %, а в загальній сумі доходів Зведеного бюджету України частка цих податків складає всього 0,3 %. У зв'язку з цим основою місцевих бюджетів в Україні є трансферти з державного бюджету, доля яких в доходах місцевих бюджетів у 2008 році досягла 43 % [1, с. 123].

Підвищити ступінь фінансової автономії регіонів можна за рахунок нових реальних джерел формування доходів місцевих бюджетів. Таким джерелом повинен стати податок на нерухоме майно.

Необхідно зазначити, що податок на нерухомість у багатьох державах є головним джерелом доходів місцевих бюджетів. Серед них: Австралія, Велика Британія, Канада, Мексика, США, Нідерланди, Корея, Франція, Португалія, Словаччина, Польща [2, с. 271].

До речі, згідно з Законом України «Про систему оподаткування» податок на майно підприємств та податок на нерухоме майно громадян включені до переліку загальнодержавних податків [3, п. 1 ст. 14]. Проекти законів про запровадження в Україні цих податків уже кілька років є в розпорядженні Верховної Ради України, проте їх прийняття постійно блокується з різних причин, у тому числі і через їх недосконалість.

Автори проектів закону про податок на нерухомість пропонують різні розміри ставок цього податку. Проектом депутата В. Цушка пропонується ставка 1 % загальної вартості нерухомого майна. Проект депутата А. Павловського пропонує ставку 0,5 % прожиткового мінімуму за 1 м² сукупного нерухомого майна, що в процентах до вартості нерухомого майна складе 0,02 %. Тобто у другому проекті сума податку буде мізерною (4,1 грн. за 1 м²), яка навіть не компенсує витрат, пов'язаних із збиранням цього податку. Перший варіант означає запровадження реального оподаткування за витратами в умовах наявності тіньової економіки та з врахуванням середньострокового періоду служби об'єктів нерухомості, тому доцільно підтримати ставку 1 % вартості нерухомого майна.

Неоподаткованим мінімумом автор першого проекту вважає вартість усіх об'єктів нерухомості, що перебуває у власності громадянина, яка не перевищує 70 тис. дол., у другому — пропонується звільнити від оподаткування площу до 300 м². На нашу думку, прив'язка до вартості, як у першому проекті, зазнає впливу ціни на неоподаткування об'єктів нерухомості. Тому визначати неоподатковуваний мінімум розміром площі доцільніше, але її розмір, як у другому проекті, далекий від реальної середньої забезпеченості і, крім того, не враховує такого важливого фактору як кількість членів сім'ї.

Зважаючи на те, що в Україні остаточно ще не визначені критерії оподаткування, пропонуємо таку методику нарахування податку на нерухомість в умовах Автономної Республіки Крим.

Податок на нерухомість мають сплачувати як юридичні, так і фізичні особи, власники нерухомості; базою оподаткування для юридичних осіб має бути вартість основних засобів групи 1, що знаходяться на балансі суб'єктів господарювання, при цьому вартість основних засобів необхідно щорічно індексувати у відповідності з рівнем інфляції (дефляції); ставка оподаткування може бути встановлена у розмірі 1 % від вартості нерухомого майна суб'єктів господарювання.

Об'єктом оподаткування для фізичних осіб має бути нерухоме майно, що перебуває у власності цих осіб: квартири, будинки, дачні будинки, гаражі та інші. Щоб визначити базу оподаткування, тобто вартість нерухомого майна, що підлягає оподаткуванню, необхідно провести експертну оцінку майна. На сьогодні цією процедурою займається бюро технічної інвентаризації, але їх дані не відображають реальної вартості. Тому, на нашу думку, необхідно ввести інститут незалежної оцінки нерухомого майна.

Ставка податку має складати, на наш погляд, 1 % від загальної вартості нерухомого майна. Якщо у власності особи є дві квартири, в одній із яких він проживає з родиною, а іншу здає в оренду, то прибуткова квартира оподатковується із розрахунку 1 % від загальної вартості. А щодо квартири, в якій власник мешкає з родиною, то оподаткуванню підлягають лише надлишки житлової площі. Ми пропонуємо не обкладати податком житло із розрахунку 30 м² на кожну особу і додатково 30 м² на сім'ю. Наприклад, родина з трьох чоловік не сплачує податок з 120 м² (3х30 м²+30 м²).

Розрахуємо надходження до бюджету Автономної Республіки Крим від сплати податку на нерухомість:

1. Кількість населення на півострові дорівнює 1983,8 тис. чоловік. Згідно з даними соціального опитування, проведеного групою незалежних експертів, 5 % кримчан відносяться до групи з рівнем життя вище середнього, а 1 % — високозабезпечені, в яких на одну особу приходиться щонайменше 80 м² житлової площі. Тобто категорія громадян, що підлягають під статус платників податків з нерухомого майна нараховує:

$$1983,8 \text{ тис.} \times 0,01 = 19838 \text{ чоловік.}$$

У середньому стандартна сім'я складається з трьох членів, тоді маємо: $19838 : 3 = 6613$ власників житла, що підлягає оподаткуванню.

Оскільки на одну особу приходиться 80 м², то сім'я проживає на площі 240 м², з яких 120 м² підлягають майновому оподаткуванню. Ціна 1 м² на ринку нерухомості в Автономній Республіці Крим становить еквівалент \$ 1200, тобто близько 9,6 тис. грн.

Розраховуємо суму податку на нерухоме майно:

$$120 \text{ м}^2 \times 9,6 \text{ тис. грн} \times 6613 \times 0,01 = 76181,8 \text{ тис. грн.}$$

Отже, за наймінімальнішими розрахунками бюджет АРК може поповнитися на 76,2 млн грн за рахунок надходжень від оподаткування нерухомого майна фізичних осіб.

2. Щодо розрахунку суми податку на нерухоме майно юридичних осіб, то тільки за оподаткування нерухомості, зданої в оренду, бюджет регіону може отримати близько 20 млн грн, виходячи з того, що за даними Головного управління статистики в АРК в оренду було здано основних засобів у частині нерухомості на 12524,5 млн грн, з яких приватної форми власності 1999,3 млн грн ($1999,3 \text{ млн грн} \times 0,01 = 20 \text{ млн грн}$).

Усього за рахунок введення податку на нерухомість річний дохід зведеного бюджету АРК збільшиться щонайменше на 96,2 млн грн ($76,2 + 20,0$) або на 3,2 %.

На нашу думку, в період фінансово-економічної кризи невідкладне прийняття закону про податок на нерухомість було б ефективним антикризовим заходом щодо оздоровлення бюджету, оскільки циклічність економічного розвитку не здійснює на нього такого безпосереднього впливу як на податок на прибуток чи податок на додану вартість.

Загальна логічна підстава для оподаткування нерухомого майна полягає в тому, що саме в Україні коштовні об'єкти нерухомості, як правило, є проявом отримання доходів не від трудової діяльності і часто поза сферою їх оподаткування. А тому запровадження цього податку означало б рівні податкові обов'язки платників податків, враховувало б їх платоспроможність і відповідало б принципам справедливості та фіскальної доцільності.

Запровадження цього податку практично означає перехід до оподаткування доходів платників за їх видатками, оскільки опосередковано враховує обсяг доходів, отриманих також у тіньовому секторі економіки.

Обсяг надходжень цього податку буде стабільним і передбачуваним джерелом наповнення бюджету. При цьому у світовій практиці податок на нерухомість вважається найефективнішим саме на місцевому рівні, оскільки нерухоме майно не може переміщуватися за межі юрисдикції місцевої влади. Зарахування цього податку до місцевого бюджету сприятиме активізації роботи місцевих органів щодо забезпечення повноти обліку і оцінки об'єктів оподаткування та справляння податку.

Що стосується платників податку, то вони також більш зацікавлені сплачувати цей податок до місцевого бюджету, що сприятиме покращенню фінансування місцевих потреб, особливо у сфері комунального, шляхового господарства, благоустрою території тощо.

Ситуація з обмеженістю ресурсів у місцевих бюджетах у період фінансової кризи, що створилась в Україні, вимагає невідкладного запровадження податку на нерухомість, який у багатьох країнах є головним джерелом доходів місцевих бюджетів.

Запропонований механізм справляння цього податку відповідає принципам справедливості та фінансової доцільності.

Література

1. Статистичний збірник Міністерства фінансів України «Бюджет України за 2008 рік». — К., 2009. — 295 с.
2. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: Підручник. — К.: Знання, 2006. — 677 с.
3. Закон України «Про систему оподаткування» в редакції Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону УРСР» «Про систему оподаткування» від 02.02.1994 року // Збірка з питань податкового законодавства, видана фірмою «ТОП» на замовлення ГДПІ України, — С. 3—12.
4. Статистичний щорічник Автономної Республіки Крим за 2006 рік. Головне управління статистики в Автономній Республіці Крим // Сімферополь, 2007. — 616 с.

Стаття надійшла до редакції 11.05. 2010 р.

УДК 336.71

Н. Г. Мазун,

аспірантка кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

В статье исследовано сущность и основные подходы к проведению стресс-тестирования, как неотъемлемого элемента риск-менеджмента банковской организации. Рассматриваются основные виды стресс-тестов и их внедрение в банковскую практику.

Ключевые слова: стресс-тестирование, управление рисками, сценарный анализ.

The essence and main approaches to carrying out stress-testing as an essential part of risk management of bank has been researched in the article. The main types of stress-testes and their implementation in bank practice has been analyzed.

Keywords: *stress-testing, risk management, scenario analysis.*

У статті досліджено сутність і основні підходи до проведення стрес-тестування, як невід'ємного елементу ризик-менеджменту банківської організації. Розглядаються основні види стрес-тестів і їх впровадження в банківську практику.

Ключові слова: *стрес-тестування, управління ризиками, сценарний аналіз.*

В умовах глобальної економічної кризи, яка заповонила усі країни світу підвищується значимість та необхідність удосконалення інструментів оцінювання ризиків як окремого банку, так і банківської системи в цілому. Запобігання одночасним, значним за розміром збиткам, які можуть мати катастрофічно негативні наслідки для кредитної діяльності стає однією із найважливіших цілей управління ризиками. Оцінити максимально очікувані втрати від імовірних, але не вкладених у поточні економічні тенденції подій, дозволяють різноманітні процедури стрес-тестування. Актуальність обраної теми дослідження обумовлена високою теоретичною і практичною значимістю стрес-тестування як інноваційного інструменту антикризового управління, необхідністю розробки і впровадження комплексних моделей і методів, які адекватні поточній економічній ситуації на ринку банківських послуг.

Питанню управління банківськими ризиками присвячено значну кількість наукових робіт і публікацій. Зокрема, методика стрес-тестування розглядають О. Строганова [1], І. Андрієвська [2], І. Глушков [3], П. Хилберз [4], А. Гаврилин [5], М. Кудрявцева [6], Є. Самойлов [7], В. Никонов [8] та ін. Аналіз зарубіжної і вітчизняної економічної літератури показує, що безпосередньо питанню стрес-тестування в управлінні ризиками банку присвячено невелику кількість монографій та статей. Більшість авторів розглядають інструментарій стрес-тестування занадто вузько і дане питання потребує подальшого вдосконалення.

Метою проведення дослідження являється узагальнення та систематизація теоретичних основ стрес-тестування, визначення місця та ролі стрес-тестів в управлінні банківськими ризиками, а також визначення перспектив впровадження даного інструменту управління ризиками.

Розвиток стрес-тестування став відповіддю світового фінансового суспільства на підвищення загального рівня ризиків і серію

глобальних фінансових потрясінь, які сколихнули економічну систему останнім часом. Використання стрес-тестування було схвалено органами банківського нагляду і регулювання як одного із найважливіших компонентів методу внутрішніх моделей для регулювання ринкового ризику. Так, МВФ запровадив даний підхід шляхом проведення макроекономічного стрес-тестування як ключового елементу програми по оцінці фінансового сектору (Financial Sector Assessment Program — FSAP). Основним завданням названої програми являється поглиблення розуміння ризиків, які впливають як на діяльність окремих банків, так і на фінансову систему в цілому [1, с. 2].

Необхідність застосування банками інструментів стрес-тестування при оцінці банківських ризиків відображена також у Міжнародній угоді вимірювання капіталу і стандартів капіталу: нові підходи (Базель II) [9]. Банкам було рекомендовано впроваджувати стрес-тестування для виявлення тенденцій і подій, які можуть впливати на величину, структуру та якість банківського капіталу. У цей же час можна припустити, що стрес-тестування повинно охоплювати всі основні види ризиків: валютний, кредитний, ліквідності, ринкового та операційного ризиків. Результати проведення методик стрес-тестування повинні враховуватися при розробці стратегії розвитку банку і доводиться до вищого керівництва, включаючи Правління.

Національні органи банківського нагляду і регулювання в окремих країнах розробили та впровадили власні рекомендації із стрес-тестування, відповідно до принципів, які закладені Базельським комітетом із банківського нагляду. Так, в Україні Національним банком України було затверджено методичні рекомендації з проведення стрес-тестування в банках України [10]. Зазначені рекомендації були розроблені з метою визначення підходів до здійснення оцінки як банківської системи в цілому, так і окремих банків та встановлення ступеня витривалості у випадку виникнення різноманітних екстремальних подій.

Отож, слід зазначити, що схвалення наглядових органів на застосування методу внутрішнього моделювання для управління ризиками зіграло одну із визначаючих ролей у розвитку методології стрес-тестування. У даний час банківські установи вважають методи стрес-тестування невід'ємним компонентом ефективної системи стрес-тестування.

Сутність стрес-тестування полягає в тому, щоб зрозуміти, що може статися, яких збитків може зазнати банк у тій чи тій непередбачуваній ситуації. Міжнародний валютний фонд визначає стрес-тестування як «методи оцінки чутливості портфеля до суттєвих змін макроекономічних показників або до виняткових, але можливих подій» [11]. Банк міжнародних розрахунків зазначає, що «стрес-тестування — термін, який описує різноманітні методи, які використовуються фінансовими інститутами для оцінки своєї вразливості по відношенню до виняткових, але можливих подій» [12].

Національний законодавець визначає стрес-тестування як метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик, та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора — валютного курсу, процентної ставки тощо» [10].

Проаналізувавши вищенаведені визначення, визначимо стрес-тестування як оцінку потенційного ефекту на фінансовий стан банку при змінах ризиків його діяльності, виходячи із потенційно ймовірних подій.

Для того, щоб стрес-тестування дало позитивні результати, банківські установи повинні визначити, які цілі вони переслідують, використовуючи зазначену методiku. До основних цілей можна віднести наступні [1, с. 3]:

- визначення достатності капіталу за умови реалізації закладеного сценарію стрес-тестування. Результати стрес-тестування потрібно враховувати при оцінці нормативу достатності капіталу, адже за допомогою проведення різноманітних сценаріїв розвитку подій оцінюються потенційні збитки і розраховується рівень достатності капіталу. Угода «Базель II» визначає вимоги щодо достатності капіталу, які полягають в тому, що банки повинні тримати свій капітал на рівні вище мінімально необхідного, забезпечуючи його запас для покриття ризиків, які викликані різноманітними змінами;

- оцінка ризику ліквідності і встановлення лімітів на розмір відкритих торгових позицій. Слід зазначити, що стрес-тестування ризику ліквідності включає в себе наступні припущення:

- неможливість залучення додаткових ресурсів на фінансовому ринку;
- зниження вартості ліквідних активів;
- різкий відтік депозитів;

• використання банками результатів стрес-тестування для алокації економічного капіталу (рис. 1). При цьому, стрес-тестування дає можливість впевнитися в правильності розподілу економічного капіталу між напрямками діяльності банку і зрозуміти, комбінація яких факторів ризиків може принести найбільші втрати.

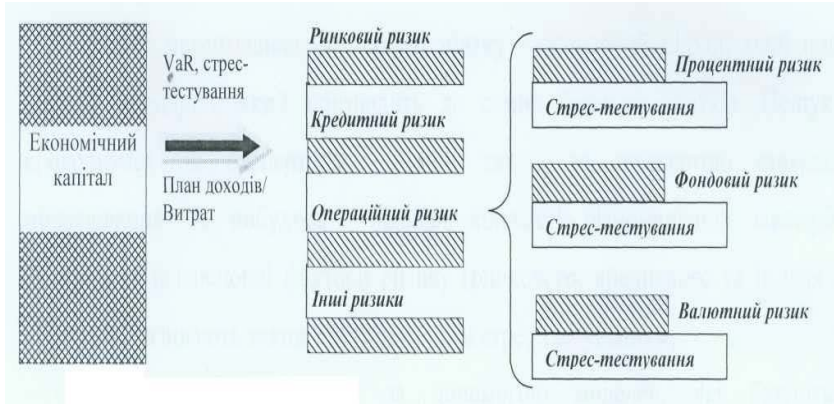

Рис. 1. Алокація капіталу

Загальний механізм проведення стрес-тестування включає наступні основні елементи [13, с. 18]:

- 1) виявлення найсуттєвіших ризиків, які можуть здійснити негативний вплив на банки;
- 2) формулювання сценарію (під сценарієм звичайно розуміється певна послідовність виникнення і сила виявлення несприятливих подій);
- 3) визначення методики чи алгоритму, які б дозволили проектувати наслідки реалізації конкретного фактору ризику на діяльність банків;
- 4) кількісний аналіз — розрахунок наслідків розвитку обраного сценарію по обраному алгоритму;
- 5) інтерпретація отриманих результатів і, за необхідності, прийняття корегуючих заходів.

У банках стрес-тести використовуються як додаток до статистичних моделей і їх статус неперервно підвищується від доповнення цих моделей до невід'ємної частини систем оцінювання

ризиків, надаючи їм довершеність. Існують наступні підходи до проведення стрес-тестування [14, с. 659]:

- аналіз чутливості — найпростіша форма сценарного підходу, при якому моделюються наслідки зміни єдиного фактору ризику, при чому значення інших факторів являються фіксованими. При аналізі чутливості проводиться оцінка впливу миттєвої зміни одного фактору ризику за незмінності інших базових умов. Такі тести можуть здійснюватися відносно швидко і використовуються для формування первинних оцінок. Хоча з першого погляду даний аналіз являється абстрактним дослідженням, але тести чутливості є досить наглядними, що надає їм більше переваг і визначає їх практичне значення;

- сценарний аналіз, під яким розуміється вивчення впливу від одночасних змін декількох факторів ризику;

- оцінка максимально можливого збитку — сценарний підхід, який полягає у пошуку сценарію, який призводить до самих більших збитків. Пошук може проводитися як експертним шляхом, так і за допомогою статистичного моделювання. А побудова більшої кількості різноманітних сценаріїв, які охоплюють усі основні фактори ризику (ринкового, кредитного та ін.) для даного портфеля, називають також систематичним стрес тестуванням;

- статистичне оцінювання за допомогою моделей, які базуються на математичній теорії рекордів.

Важливість проведення методики стрес-тестування проявляється у наступному:

- дає можливість моделювати і аналізувати наслідки непередбачуваних подій, які характеризуються аномальними змінами стану фінансових ринків;

- дозволяє знизити модельний ризик шляхом сценарного аналізу подій, які залишаються за рамками статистичних моделей оцінки ризику.

Підсумовуючи вищесказане, слід сказати, що сьогодні існує досить багато перешкод для подальшого розвитку стрес-тестування у практиці українських банків:

- по-перше, відсутність рекомендацій по організації стрес-тестування у банках другого рівня. Мається на увазі те, що оскільки профіль ризиків кожного комерційного банку індивідуальний і до того ж існують уніфіковані, загальноприйняті результати стрес-

тестування, то всі банки повинні самостійно розробляти методики проведення стрес-тестів;

— по-друге, високий рівень витрат із впровадження системи стрес-тестування: купівля відповідних програмних комплексів, навчання персоналу і т.д.;

— по-третє, відсутність досвіду по проведенню стрес-тестування покличе за собою велику кількість помилкових висновків і припущень;

— по-четверте, асиметричність інформації, недоступність інформації про діяльність комерційних банків спричинить недостовірні висновки і результати стрес-тестів, які проводилися, що призведе до впровадження системи до обов'язкової звітності і тільки.

Для успішного впровадження і розвитку стрес-тестування в Україні необхідно проведення наступних кроків:

1) розробка чітких інструкцій і рекомендацій по організації і проведенню стрес-тестування в банках другого рівня. Тільки при наявності чіткої форми стрес-тестів можливо повноцінно оцінити схильність всієї банківської системи України різноманітним видам ризиків. На сьогоднішній день стрес-тестування в українській практиці зводиться до оцінки впливу можливих змін в економіці країни на дотримання коефіцієнта достатності капіталу;

2) упровадження методики стрес-тестування для кожного банку індивідуально повинно стати однією із конкурентних переваг, але не обов'язком. У даному випадку банки самі будуть зацікавлені в достовірності інформації, яка надається, так як зможуть оцінювати конкурентні позиції, порівнюючи власні результати стрес-тестування з результатами банків-конкурентів;

3) розвиток і впровадження додаткових методик стрес-тестування (окрім аналізу чутливості): сценарний аналіз, методику максимальних збитків та ін.;

4) стрес-тестування повинно стати мірою, яка направлена на оцінку ймовірності реалізації стратегії банку в повному об'ємі.

У цілому, впровадження інструменту стрес-тестування в діяльності вітчизняних банків буде сприяти підвищенню ефективності оцінки і управління фінансовими ризиками. Але використання стрес-тестів потребує певної обережності. Вони можуть бути корисними для оцінки впливу значних змін ключових змінних, але їх не варто розглядати як інструмент точної величини збитків.

Література

1. *Строганова Е. В.* Стресс-тестирование кредитных организаций и финансовой системы // Управление финансовыми рисками. — 2005. — № 4. — С. 2—11.
2. *Андриевская И. К.* Стресс-тестирование: обзор методологий // Управление в кредитной организации. — 2007. — № 5. — С. 34—44.
3. *Глушков И. М.* Построение системы комплексного стресс-тестирования в кредитной организации. // Вестник Финансовой академии. — 2009. — № 5. — С. 57—60.
4. *Хилберс П., Джонс М. Т.* А что, если...? // Финансы&развитие. — 2004. — № 12. — С. 24—27.
5. *Гаврилин А. В.* Теоретические концепции стресс-тестирования банковских портфелей // Транспортное дело России. — 2009. — № 2. — С. 52—53.
6. *Кудрявцева М.* Что тестирует стресс-тест? // Рынок ценных бумаг. — 2006. — № 2. — С. 54—57.
7. *Самойлов Е. В.* Подход к стресс-тестированию платежной позиции банка // Управление в кредитной организации. — 2006. — № 4. — С. 8—12.
8. *Никонов В.* Управление рисками: как больше зарабатывать и меньше терять. — М.: Альпина Паблишерз, 2009. — 285 с.
9. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework. Bank for International Settlements (BIS). — June 2004: [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>.
10. Постанова Правління НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України» від 06.08.2009 р. № 460: [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://bank.gov.ua>
11. *Blachke W., Jones T, Majnoni G, Peria S.M.* Stress testing of financial systems: an Overview of Issues, Methodologies, and FSAP Experience. — IMF Working Paper. — 2001.
12. Stress testing by large financial institutions: current practice and aggregation issues. BIS. — 2001.
13. *Дубков С.* Стресс-тестирование — инструмент оценки банковских рисков // Банковский вестник. — 2008. — № 5. — С. 17—23.
14. Энциклопедия финансового риск-менеджмента. Под ред. А. А. Лобанова и А. Е. Чугунова. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. — 932 с.

Стаття надійшла до редакції 15.05. 2010 р.

УДК 336.767.3

І. П. Петренко,
асистент кафедри банківських інвестицій,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕМІСІЇ ТА ОБІГУ КОРПОРАТИВНИХ ОБЛІГАЦІЙ В УКРАЇНІ

Стаття посвящена особливостям нормативно-правового регулювання емісії и обращения облигаций предприятий в Украине. Определено ряд законодательных ограничений, которые препятствуют росту украинского рынка корпоративных облигаций и приведены предложения относительно путей его развития.

Ключевые слова: корпоративная облигация, эмитент, эмиссия, обращение, нормативно-правовой акт.

The article is dedicated to particularity of legal regulation of corporate bonds issue and turnover in Ukraine. A number of legal limits complicating the growth of Ukrainian corporate bonds market are determined and proposals about its development are made.

Keywords: corporate bond, issuer, issue, turnover, normative legal document

Стаття присвячена особливостям нормативно-правового регулювання емісії та обігу облігацій підприємств в Україні. Визначено законодавчі обмеження, що перешкоджають зростанню українського ринку корпоративних облігацій та наведені пропозиції щодо шляхів його розвитку.

Ключові слова: корпоративна облігація, емітент, емісія, обіг, нормативно-правовий акт.

Однією з основних проблем вітчизняного фондового ринку є нестача інструментів інвестування та фінансування інвестиційних заходів. Світова практика показує, що в країнах, де спостерігається дефіцит фінансових інструментів, широкого розвитку набуває ринок корпоративних облігацій.

Актуальність даної теми визначена тим, що протягом останніх двох років вітчизняний ринок корпоративних облігацій активно розвивається. Проте українські підприємства ще далеко не повністю реалізують свої можливості щодо залучення коштів шляхом випуску корпоративних облігацій. Частково це зумовлено низьким рівнем розуміння усіх тонкощів законодавства, що регулюють цю сферу.

Відзначаючи вагомі результати наукових здобутків таких учених, як О. Барановський, С. Богачов, А. Даниленко, А. Ковальов,

В. Корнєєв, О. Мішин, О. Мозговий, Г. Терещенко, А. Федоренко, слід зауважити, що низка теоретичних і практичних питань функціонування ринку корпоративних облігацій України потребує подальшого вивчення, а його регулювання в умовах кон'юнктурних змін потребує суттєвого вдосконалення.

Метою даної статті є дослідження правових аспектів та пошук шляхів удосконалення функціонування ринку корпоративних облігацій України як джерела ресурсного забезпечення розвитку підприємств.

Основною нормативно-правовою базою емісії та обігу корпоративних облігацій в Україні є:

- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV;
- Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV;
- Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. № 283/97-ВР;
- Положення про порядок випуску корпоративних облігацій: Затверджене рішенням ДКЦПФР від 17 липня 2003 року. № 322;
- Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами і підприємствами — емітентами облігацій, ухвалене рішенням ДКЦПФР від 9 червня 1988 р. № 72;
- Положення про надання особливої інформації відкритими акціонерними товариствами і підприємствами — емітентами облігацій: Ухвалене рішенням ДКЦПФР від 10 лютого 2000 р. № 5;
- Положення про порядок реєстрації випуску акцій відкритих акціонерних товариств і облігацій підприємств: Затверджене наказом ДКЦПФР від 20 вересня 1996 р. № 210;
- Рішення ДКЦПФР «Про запровадження системи обов'язкового рейтингування суб'єктів та інструментів фондового ринку» № 542 від 8 грудня 2004 р.

Основа регулювання українського ринку корпоративних облігацій покладена в Законі України «Про цінні папери і фондовий ринок» (далі — Закон). Згідно із Законом, облігація — цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігацій строк та виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення.

Корпоративні облігації випускаються підприємствами всіх передбачених Законом форм, об'єднаннями підприємств, акціонерними та іншими товариствами і не надають їх власникам прав на участь в управлінні підприємством. Облігації розповсюджуються серед підприємств і громадян добровільно. Вони бувають кількох видів: іменні і на пред'явника, процентні і безпроцентні (цільові), з вільним обігом і з обмеженим колом обігу.

У Законі передбачено основні обмеження для юридичних осіб при випуску облігацій. Дозволено випускати облігації в обсязі, який не перевищує трикратного розміру власного капіталу і тільки після повної сплати всіх випущених раніше акцій. Попередній Закон «Про цінні папери і фондову біржу» не містив будь-яких обмежень щодо максимальних обсягів емісії облігацій юридичними особами — не акціонерними товариствами. Тобто, будь-яка юридична особа — не акціонерне товариство мала можливість здійснювати необмежену кількість емісій облігацій, що негативно впливало на ринок облігацій у цілому. Для акціонерних товариств ст. 11 цього закону (а також ст. 158 Цивільного кодексу України) передбачала обмеження щодо емісії облігацій на суму не більше 25 % від розміру статутного капіталу. Це було вагомим недоліком, і приклади визнання емітентом дефолту по випуску облігацій є яскравим тому свідченням. Таким чином, поява в новому Законі «Про цінні папери та фондовий ринок» норми, яка обмежує максимальний обсяг емісії облігацій для будь-якої юридичної особи, виглядає цілком логічним результатом розвитку законодавства.

Крім того, Закон забороняє випуск облігацій підприємств для формування і поповнення статутного фонду емітентів, а також для покриття збитків, отриманих у результаті господарської діяльності.

Особливу роль у формуванні ринку корпоративних облігацій в Україні відіграло внесення змін до Закону «Про оподаткування прибутку підприємств», відповідно до яких кошти, отримані шляхом емісії облігацій, не включаються у валовий дохід підприємства-емітента, а відсотки, що сплачуються емітентом за облігаціями, зараховуються до складу валових витрат підприємства в податковий період, протягом якого було здійснено виплату цих відсотків і, відповідно, зменшують суму оподатковуваного прибутку. Згідно з цими уточненнями організації отримали можливість позичати капітал на ринку корпоративних облігацій із ви-

тратами, що зіставляються з іншими формами позик, а саме — банківським кредитом.

У Законі України «Про цінні папери і фондовий ринок» встановлено загальний порядок емісії корпоративних облігацій, купівлі облігацій і виплати доходів, визначено реквізити облігацій підприємств. Більш детально цей процес описано у Положенні ДКЦПФР «Про порядок випуску корпоративних облігацій» (далі — Положення).

Дане Положення вперше поділило продаж облігацій на відкритий і закритий. Так, при закритому продажі емітент має представити в ДКЦПФР перелік усіх осіб, яким передбачається продати ці облігації. При цьому він звільняється від необхідності реєструвати інформацію про випуск облігацій і публікувати її у пресі. Даний нормативно-правовий акт також уперше зобов'язав емітента надавати в ДКЦПФР звіт про підсумки розміщення і погашення облігацій у десятиденний термін після їх завершення. Якщо розміщення триває понад три місяці, емітент звітує періодично.

Основні вимоги до емісій корпоративних облігацій у Положенні такі:

1. Усі випуски корпоративних облігацій підлягають обов'язковій державній реєстрації. Розміщення, обіг, реклама цінних паперів, які не пройшли державну реєстрацію, не допускається.

2. Законодавством і нормативними правовими актами ДКЦПФР не передбачається обмежень на істотні параметри випусків корпоративних облігацій (терміни обігу, розміри купонного доходу, купонний період, наявність і форма забезпечення зобов'язань емітентів за облігаціями, індексація номінальної вартості).

3. Майже не існує обмежень щодо інвесторів, які вправі здобувати корпоративні облігації (крім закритих випусків, де коло інвесторів обмежене професійними учасниками фондового ринку).

4. Термін державної реєстрації випуску облігацій з моменту подачі документів на реєстрацію — не більше 30 днів, а для випусків, що відповідають визначеним критеріям, — 15 календарних днів.

Попри значимість даного Положення, практика його застосування виявила певні недоліки, насамперед щодо осіб, які беруть участь у закритій підписці на облігації, особливо коли інвестором виступає нерезидент.

Положення «Про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами і підприємствами-емітентами облігацій», затверджене рішенням ДКЦПФР від 9 червня 1998 р. № 72, зобов'язує емітентів облігацій щороку надавати звітність у ДКЦПФР із метою інформування громадськості про фінансово-господарський стан підприємств і річні результати діяльності емітентів.

Крім того, емітент повинен розкривати «особливу інформацію», перелік якої зазначено у Положенні «Про надання особливої інформації відкритими акціонерними товариствами і підприємствами — емітентами облігацій». Підприємства-емітенти зобов'язані протягом двох робочих днів після дати виникнення відповідної події проінформувати ДКЦПФР у випадку:

- зміни в персональному складі службових осіб емітента;
- арешту банківських рахунків емітента;
- початку санації підприємства;
- реорганізації емітента;
- припинення діяльності підприємства;
- знищення власності емітента;
- пред'явлення судової вимоги до емітента на суму, що перевищує 10 % статутного капіталу;
- одержання кредиту на суму, що перевищує 50 % статутного капіталу, чи суми основних і обігових коштів.

В Україні не існує законодавчих актів, які б передбачали кримінальну відповідальність за зловживання по емісії цінних паперів і відхилення від розкриття інформації про цінні папери, надання недостовірної інформації. Також вітчизняне законодавство не передбачає визначених стандартів емісії корпоративних облігацій.

Емісія облігацій реєструється в ДКЦПФР, відповідно до Положення про порядок реєстрації випуску акцій відкритих акціонерних товариств і облігацій підприємств, затвердженого наказом ДКЦПФР від 20 вересня 1996 р. № 210.

За реєстрацію інформації про емісію справляється державне мито в розмірі 0,1 % номінальної вартості емісії цінних паперів (ч. 1 абз. «п» п. 6 ст. 3 Декрету «Про державне мито» від 21 січня 1993 р. № 7-93).

Рішення про випуск облігацій має бути оформлене протоколом емітента, засвідчене підписом керівника та печаткою емітента. Якщо емітентом є акціонерне товариство, то відповідним до-

кументом є протокол загальних зборів учасників/засновників такого емітента.

Протокол має містити відомості про:

- 1) фірмове найменування та місцезнаходження емітента облігацій, статутний фонд, господарську діяльність емітента;
- 2) службові особи емітента;
- 3) найменування контролюючого органу (аудиторської фірми);
- 4) дані про розміщення раніше випущених цінних паперів;
- 5) мету випуску облігацій;
- 6) вид облігацій (іменні чи на пред'явника);
- 7) форму випуску облігацій (документарна або бездокументарна);
- 8) загальну суму випуску;
- 9) кількість і номінальну вартість облігацій;
- 10) кількість учасників голосування;
- 11) порядок випуску облігацій;
- 12) порядок виплати доходу за облігаціями;
- 13) строки повернення коштів при відмові від випуску облігацій;
- 14) строки продажу відповідних товарів або надання відповідних послуг за цільовими облігаціями;
- 15) порядок повідомлення про випуск та розміщення облігацій;
- 16) порядок оплати облігацій.

Якщо протягом трьох років, що передували року випуску облігацій, щодо емітента чи його правового попередника було порушено провадження у справі про банкрутство або застосовувалася санація, ці відомості обов'язково зазначаються в інформації про випуск облігацій.

Не пізніше ніж через 10 календарних днів після погашення облігацій емітент подає до ДКЦПФР звіт про результати погашення облігацій.

Якщо облігації емітуються в бездокументарній формі, емітент оформлює глобальний сертифікат, який відповідає обсягу зареєстрованого випуску, та передає його до обраного ним депозитарію. Глобальний сертифікат зберігається в депозитарії протягом періоду існування цінних паперів у бездокументарній формі.

Підтвердженням права власності на облігації є сертифікат або виписка з рахунку в цінних паперах, яку видав зберігач цінних паперів (у випадку емісії цінних паперів у бездокументарній формі або їх знерухомлення).

Підприємство, яке випустило облігації, розміщує їх самостійно, або при посередництві торговця цінними паперами, через фондові біржі, позабіржовий ринок цінних паперів. Угоди купівлі-продажу цінних паперів не потребують нотаріального посвідчення, якщо інше не передбачено угодою сторін.

Особливі зміни у порядок емісії та обігу облігацій підприємств додало Рішення ДКЦПФР від 8 грудня 2004 р. № 542 «Про запровадження системи обов'язкового рейтингування суб'єктів та інструментів фондового ринку». Узгоджуючись із нормами Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 № 448/96-ВР, воно встановлює обов'язкову вимогу присвоєння кредитного рейтингу корпоративним облігаціям. Це нововведення створило якісно інші умови функціонування ринку боргових цінних паперів, за яких зростає рівень його прозорості та поінформованості інвесторів.

Попри вдосконалення вітчизняного законодавства, існують серйозні перешкоди на шляху розвитку ринку корпоративних облігацій:

1. Оподаткування емісії корпоративних облігацій і доходів, які одержує власник. Так, при випуску облігацій стягується мито в розмірі 0,1 % від номінальної вартості емісії. Від такого податку звільнені випуски державних облігацій і облігацій місцевих органів влади. Державні облігації мають також значні податкові преференції порівняно з корпоративними облігаціями при оподаткуванні доходів інвесторів — фізичних осіб. Так, доходи фізичних осіб, отримані в результаті здійснення операцій з цінними паперами, емітованими Міністерством фінансів, не підлягають оподаткуванню, на відміну від корпоративних облігацій, доходи від операцій з якими оподатковуються на загальних підставах. Ця обставина підвищує вартість запозичень підприємствами через облігаційну позику.

2. Підстави для відмови у державній реєстрації сформульовані нечітко, що дає можливість їхнього суб'єктивного трактування з боку ДКЦПФР.

3. Наявність значного обсягу інформації, яку емітент зобов'язаний розкривати при реєстрації випуску облігацій, і даних про випуск, при цьому фактично не існує механізму перевірки цієї інформації.

4. Введення поняття розміщення облігацій за відкритою і закритою підпискою. Однак таке розмежування майже не впливає на вимоги щодо розкриття інформації.

5. Запровадження системи обов'язкового кредитного рейтингування випусків облігацій, призначених для відкритого продажу, що збільшує вартість організації позики в середньому на 0,2—0,3 % від номінальної вартості емісії, що у свою чергу може викликати зниження темпів зростання обсягів торгів на ринку.

6. Штучні обмеження на обсяги випусків корпоративних облігацій акціонерними товариствами. При встановленні обмежень на обсяг випуску корпоративних облігацій акціонерним товариством доцільно брати до уваги обсяг власного капіталу підприємства.

7. Відсутність стандартів емісій корпоративних облігацій. Розвиток ринку корпоративних облігацій порушує питання про необхідність уніфікації процедури емісії різних видів емісійних цінних паперів і поширення на корпоративні облігації спрощених процедур державної реєстрації випусків.

Отже, розвиток ринку корпоративних облігацій значною мірою стримується через недосконалість вітчизняного законодавства.

Роль регулятивних інститутів, перш за все державних, у функціонуванні ринку корпоративних облігацій України зростає, що проявляється в удосконаленні його інфраструктурного забезпечення, насамперед нормативно-правового. Одночасно державне регулювання емісії та обігу корпоративних облігацій тісно пов'язане з регулюванням ринку капіталів та економіки в цілому. Отже, подальший розвиток ринку облігацій підприємств в Україні повинен бути орієнтованим на:

1. вдосконалення чинного нормативно-правового забезпечення фінансування підприємств з використанням корпоративних облігацій, підвищення вимог до розкриття інформації щодо їх випуску та підтримки обігу;

2. сприяння забезпечення прозорості емісії та обігу корпоративних облігацій, зростання їх ліквідності, зменшення ризиків розміщення та придбання цього виду цінних паперів інвесторами;

3. захист прав інвесторів-власників таких облігацій.

Розробка нормативно-правових рішень з питань розвитку ринку корпоративних облігацій із залученням професійних учасників фондового ринку може підняти вітчизняне законодавство на якісно новий рівень.

Література

1. Сайт «Законодавство України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Стаття надійшла до редакції 03.06. 2010 р.

УДК 336.71

Л. О. Примостка,
д-р екон. наук, проф.,
завідувач кафедри менеджменту
банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ КРИЗИ НА ФІНАНСОВИЙ СТАН БАНКІВ УКРАЇНИ

В статье исследовано финансовое состояние деловых банков на современном этапе их развития. Проанализированы основные показатели и финансовые индикаторы деятельности банковской системы до и после финансового кризиса. Выявлены предпосылки и перспективы активизации деятельности украинских банков.

Ключевые слова: финансовое состояние банка, прибыльность активов и капитала, рискованность, эффективность банковской деятельности.

Main tendencies financial state of the banks are researched. Main financial rate and indicators of the banks activity are analyzed during finance crisis. Conditions and prospects of development activities of Ukrainian banks are identified.

Keywords: financial state of the banks, rate of actives and capital, risk, efficiency of the banks activity.

У статті досліджено фінансовий стан ділових банків на сучасному етапі. Проаналізовані основні показники та фінансові індикатори діяльності банківської системи до і після кризи. Виявлено передумови та перспективи активізації діяльності українських банків.

Ключові слова: фінансовий стан банку, прибутковість активів та капіталу, ризикованість, ефективність банківської діяльності.

Потужна банківська система є атрибутом суверенності держави, запорукою її фінансової безпеки. Значний вплив банків на розвиток реального сектору економіки країни та об'єктивна необхідність інтеграції вітчизняного банківського сектору в світову фінансово-банківську систему зумовлюють пріоритетність зміц-

нення банківської системи як важливої складової реформування економіки і забезпечення конкурентоспроможності держави. Проблема активізації банківської діяльності з огляду на її значення для стабільного і збалансованого розвитку економіки набуває особливої актуальності в період економічних потрясінь. Підвищення ефективності діяльності ділових банків є необхідною передумовою подальшого розвитку банківської системи України, а пошук шляхів її стабілізації зумовлює необхідність створення дієздатних антикризових програм та проєктів у сфері банківництва.

У сучасних умовах ефективність управління стає однією з основних умов забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних банківських установ і підвищення рівня розвитку економіки України загалом. Практика функціонування банківських установ як специфічних суб'єктів господарювання породжує зміни існуючих вимог до надійності та стабільності діяльності банків та зумовлює необхідність адекватних змін у методології сучасного менеджменту. Динамічні зміни умов діяльності банків на ринку фінансових послуг зумовлюють необхідність проведення системних теоретичних досліджень, націлених на пошук нових шляхів і напрямів удосконалення функціонування вітчизняних банків, підвищення їх надійності та фінансової стійкості. Актуальність таких досліджень особливо зростає в період фінансово-економічних криз.

Функціонування банківської системи в кризових ситуаціях характеризується зростанням ризику ліквідності, валютного, кредитного, процентного та інших ризиків унаслідок значного впливу депозитів, невисокого рівня надходжень від погашення активів, обмеження можливостей банків щодо кредитування економіки та залучення коштів на міжбанківському та зовнішніх фінансових ринках. За таких обставин підтримання ліквідності банків відбувається значною мірою за рахунок кредитів рефінансування, отриманих від Національного банку України. З огляду на різке погіршення якості кредитного портфеля, вітчизняні банки були змушені у 2009 році істотно збільшити резерви за активними операціями, насамперед кредитними, що поглинуло практично весь їхній прибуток. Як свідчать наведені нижче дані (табл. 1), у 2009 році банки вимушені були збільшили резерв більше, ніж удвічі. Очевидні втрати українських банків простежуються за всіма основними параметрами їх діяльності.

Таблиця 1

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ, МЛН ГРН

Назва показника	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.10.2009
Кількість зареєстрованих банків	193	198	198	198
Кількість діючих банків	170	175	184	185
Активи, млн грн				
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	353 086	619 086	973 332	988 051
Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	340 179	599 396	926 086	889 959
Кредитний портфель	269 688	485 507	792 384	770 024
У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання:	167 661	276 184	472 584	475 881
кредити, надані фізичним особам	77 755	153 633	268 857	235 039
Довгострокові кредити	157 224	291 963	507 715	455 247
Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	4 456	6 357	18 015	54 757
Вкладення в цінні папери	14 466	28 693	40 610	35 773
Резерви за активними операціями банків	13 289	20 188	48 409	99 031
Пасиви, млн грн				
Пасиви, всього	340 179	599 396	926 086	889 959
Власний капітал	42 566	69 578	119 263	117 968
Зобов'язання банків	297 613	529 818	806 823	771 991
Доходи, млн грн	41 645	68 185	122 580	108 292
Витрати, млн грн	37 501	61 565	115 276	129 236
Рентабельність активів, %	1,61	1,50	1,03	– 3,19
Рентабельність капіталу, %	13,52	12,67	8,51	– 23,75
Чиста процентна маржа, %	5,30	5,03	5,30	6,28
Чистий спред, %	5,76	5,31	5,18	5,39

Як видно з наведених даних, величина як загальних, так і чистих (скоригованих на резерви за активними операціями) активів банків збільшувалася стабільно протягом всього аналізованого періоду. Однак це відбувалося в основному за рахунок зростання високоліквідних активів (з 79 702 млн грн 01.01.2009 р. до 84 416 млн грн на 01.10.2009 р.), оскільки кредити і вкладення в цінні папери, а також основні засоби та нематеріальні активи протягом 2009 року скоротилися. Так, величина загальних активів банків на 01.10.2009 р. становила 988 051 млн грн (рис. 2).

Рис. 2. Структура активів банків України на 01.01.2009 р. та 01.10.2009 р. [1, с. 68]

Необхідність суттєвого нарощування ліквідних коштів стала для банків об'єктивною необхідністю із-за кредитного буму, який спостерігався протягом 2005—2008 рр., коли банки надавали перевагу прибутковості над ліквідністю. Така політика призвела до того, що станом на 01.01.2009 р. банківська система України мала як ніколи низький рівень високоліквідних коштів, що дорівнював лише 8,8 % (частка високоліквідних активів у загальних активах), тоді як на початок 2008 року він становив 10,3 % [2, с. 14].

Починаючи з 2003 року основним кредитором банківської системи України було населення. Однак у 2006—2007 рр. ситуація змінилася і це джерело формування банківських ресурсів поступилося своїми позиціями запозиченням на зовнішніх ринках. Разом з тим, банки, насамперед банки з іноземним капіталом, орієн-

тувалися переважно на кредитування фізичних осіб, різко нарощуючи портфель споживчих кредитів (рис. 3). У результаті населення із кредитора поступово перетворилося на одного з основних боржників банківської системи.

Рис. 3. Динаміка та структура наданих банками кредитів 01.01.2005 р. = 01.10.2009 р.

Напередодні фінансової кризи в Україні кредити, надані фізичним особам, становили третину обсягу сукупного кредитного портфеля банків країни, а саме 235 039 млн грн із загального обсягу наданих кредитів 770 024 млн грн, тоді як у 2005 р. — лише 15 % (або 14 599 млн грн з 97 197 млн грн). У цей же період кількість проблемних кредитів (прострочених та сумнівних) рекордно зросла: з 4 456 млн грн у 2007 р. до 54 757 млн грн на 01.10.2009 р., тобто більше, ніж у 12 разів. Це ще раз підтвердило високу ризикованість кредитної політики окремих банків, які надавали так звані «легкі» кредити фізичним особам, котрі не завжди мали достатні доходи для їх погашення. Використання окремими банками спрощених методик кредитного скорингу давало змогу класифікувати їх за оптимістичним сценарієм як надійні та формувати мінімальні резерви, отримуючи додаткові прибутки завдяки мінімізації витрат на відрахування у резерви за кредитними операціями. Кредитна експансія призвела до різкого зростання кредитного ризику, низького рівня управління та контролю за ризиками кредитних операцій, зниження запасу міцності банків та різкого погіршення їх фінансового стану.

Точнішу оцінку ефективності функціонування банківських установ дають показники рентабельності — прибутковості активів і капіталу (табл. 1). Рентабельність активів банків у період 2007—2009 рр. зменшилася з 1,61 % (за результатами 2006 р.) до від’ємного значення — 3,19 % (за результатами 2009 р.), Отже, в кризовий період цей показник знизився на 4,8 % і став найнижчим за всі роки незалежності та значно нижче мінімального допустимого значення рентабельності активів (0,75 %).

Прибутковість капіталу характеризує діяльність банків з погляду ефективності управління. Наведені дані (табл. 1) свідчать, що в 2007—2008 рр. цей показник перебував у межах норми (10—20 %), зокрема у 2007 році становив 13,52 %, однак у 2008 р. знизився до 12,67 %. У 2009 році ця тенденція поглибилася і відбулося подальше падіння спочатку до рівня 8,51 %, а у жовтні 2009 р. аж до катастрофічного від’ємного значення — 23,75 %. Такі негативні значення показників рентабельності свідчать про перевищення витрат над доходами банків, різке падіння прибутковості, що дає підстави характеризувати фінансовий стан банків як нестабільний.

Проведений аналіз показує стійку тенденцію перевищення доходів над витратами банків у 2006—2008 рр., тоді як у 2009 р. відбувся негативний перелом у зворотному напрямі і на 01.10.2009 р. витрати банків перевищили доходи на 20 944 млн грн (рис. 4). Все це свідчить про неефективне управління активами й пасивами банків, яке призвело до негативних результатів діяльності банківської системи в цілому.

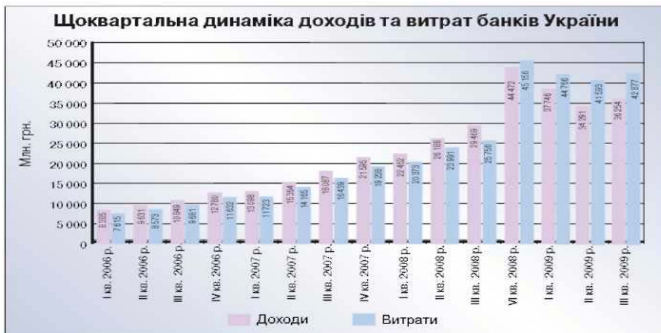

Рис. 4. Щоквартальна динаміка доходів та витрат банків України [1, с. 68]

Варто звернути увагу й на те, що різкі зміни в зменшенні показників рентабельності можуть відображати високий рівень імобілізації активів і, як наслідок, ризик втрат оперативного мобільного управління активами, адже рентабельність і прибутковість банку залежить, насамперед, від оптимальної структури його балансу в частині активів і пасивів та від цілеспрямованої роботи банківського персоналу. Тому необхідними умовами забезпечення рентабельності банків є оптимізація структури доходів і витрат, визначення мінімально допустимої процентної маржі, виявлення тенденцій у дохідності кредитних операцій, планування мінімальної дохідної маржі для прогнозування орієнтовного рівня процентних ставок за активними і пасивними операціями.

Економічна ситуація в Україні вимагає фундаментальних аналітичних досліджень фінансового стану банків та поглиблення методик їх фінансової діагностики. Якщо раніше фінансовий стан оцінювався на основі фактів виконання чи невиконання банком нормативних показників, то сьогодні все вагомішими стають загальноновизнані у світі індикатори, що комплексно характеризують динаміку розвитку фінансової установи з позицій стабільності. Потребують уточнення, а, можливо, й перегляду, ті фінансові показники, які раніше вважалися загальноприйнятими, однак при настанні кризової ситуації не відображали реального становища, тобто виявилися інформаційно неадекватними. Наприклад, показник надійності банку «Надра» у 2009 р. перевищував нормативне значення в 1,6 разу, хоча саме цей банк залишається найпроблемнішим у банківській системі.

Важливим напрямом удосконалення оцінювання фінансового стану банків є розробка методик стрес-тестування. Зокрема, в Європейському Союзі в посткризовий період діагностика фінансового стану банків здійснюється саме на основі проведення стрес-тестування, що дозволяє визначити фінансову стійкість банку з погляду його здатності повертатися до початкового стану після втрати рівноваги внаслідок настання форс-мажорних обставин.

У подоланні наслідків кризи у вітчизняній банківській системі за обставин, що склалися, основна роль належить НБУ. Про вирішальну роль центральних банків у протидії кризовим явищам свідчить і світовий досвід. Національному банку України слід переглянути низку обов'язкових нормативів з погляду вдосконалення як методики розрахунку, так і визначення оптимальних нор-

мативних значень. Варто врахувати й те, що окремі нормативи хоч і виконуються банками, проте суттєво не впливають реальну ситуацію та не спонукають менеджмент до оптимізації управління фінансовими потоками. Це стосується, зокрема, нормативів ліквідності, які більшість банків напередодні кризи виконували, проте це не пом'якшило кризи ліквідності наприкінці 2008 року, яка мала катастрофічні наслідки.

Одним з найбільш тяжких наслідків банківської кризи стала втрата довіри до банків з боку всього населення, а якщо дивитися ширше — в цілому до української економіки з боку вітчизняних та іноземних інвесторів. Все це ще раз підтверджує постулат щодо необхідності в процесі прийняття управлінських рішень орієнтуватися не лише на прибутковість, але й оцінювати можливі ризики та зважувати їх допустимість для банку.

Також необхідно враховувати, що в останні роки у світовій банківській індустрії розвинених країн відбулися досить важливі зміни, що позначилися на ефективності та конкурентоспроможності банківського сектору. Велике значення має той факт, що в світовій фінансовій сфері за останні два десятиріччя відбулися процеси дерегламентації, були зняті географічні та економічні обмеження, завдяки чому активізувалися процеси злиття та поглинання банків. Різне нарощування присутності іноземного капіталу стало однією з причин підвищення ризикованості вітчизняних банків і швидкого розповсюдження світової фінансової кризи на терени України, з настанням якої іноземні банки в короткі строки вивели капітал з українського ринку.

Відтак, можна зробити висновок, що державі слід жорсткіше контролювати процес входження іноземного капіталу саме в банківський сектор. Це обумовлено тим, банківський капітал за своєю природою дуже мобільний, оскільки, на відміну від інвестицій у виробництво, не зв'язаний в матеріальних активах, а тому мігрує досить швидко. Тому НБУ слід розробити низку додаткових заходів, спрямованих на мінімізацію впливу іноземного капіталу на стабільність банківського ринку в Україні. Перш за все зміни потрібно проводити в державній політиці, а потім уже в стратегії роботи самого банку, адже навіть сьогодні деякі банки ведуть невиправдано ризиковану кредитну політику, деякі не повністю виконують нормативи НБУ, не у всіх банках дотримано виконання нормативів щодо страхового, резервного фондів.

Література

1. Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2009 року // Вісник НБУ.—2009.— № 11.—С. 68—69.
2. Карчева. Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи // Вісник НБУ. — 2009. — № 11.— С. 12—18.

Стаття надійшла до редакції 15.04. 2010 р.

УДК.336.71

М. Ф. Пуховкіна,
канд. екон. наук, доцент, професор
кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ РЕФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анализируются условия и активность рефинансирования банков Украины на разных этапах реформирования и развития национальной экономики. Рассматриваются перспективы использования политики рефинансирования для активизации банковского кредитования реального сектора экономики.

Ключевые слова: политика рефинансирования, механизмы рефинансирования, безналичная эмиссия, ликвидность банков, стимулирующие кредиты.

Discussed are the conditions and activity of refinancing of the Ukrainian banks at the different stages of the reforming and development of national economy. Considered are the prospects of using the refinancing policy for the activization of bank crediting of the real sector of economics.

Keywords: the refinancing policy, the mechanisms of refinancing, non-cash emission, banks' liquidity, the stimulating credit.

Аналізуються умови та активність рефінансування банків України на різних етапах реформування та розвитку національної економіки. Розглядаються перспективи використання політики рефінансування для активізації банківського кредитування реального сектору економіки.

Ключові слова: політика рефінансування, механізми рефінансування, безготівкова емісія, ліквідність банків, стимулюючі кредити.

Політика рефінансування — це один з поширених інструментів грошово-кредитної політики, який використовують центральні банки різних країн. Сутність політики рефінансування полягає у зміні центральним банком умов, за якими він надає кредити комерційним банкам. Для комерційних банків рефінансування в центральному банку — це процес відновлення банківських ресурсів, які були вкладені в позички, цінні папери та інші активи, це останній спосіб (надія) регулювання їхньої ліквідності. Для центральних банків — це спосіб випуску в обіг платіжних засобів, тобто канал безготівкової емісії, спосіб регулювання банківської ліквідності та спосіб запобігання банківській паніці. В умовах світової фінансової кризи кредити центрального банку виступають як першочергові заходи з протидії та з подолання наслідків фінансової кризи в банківському секторі, тому видається за доцільне провести дослідження еволюції політики рефінансування в Україні та визначити перспективи подальшого застосування цього інструмента грошово-кредитної політики.

В Україні регулювання грошового ринку через політику рефінансування відбувалося досить складно. В умовах високих темпів інфляції та падіння ВВП, що супроводжували початкові стадії реформування національної економіки, Національний банк України (НБУ) проводив селективну політику адресного рефінансування комерційних банків. Кредити спрямовувались переважно на підтримку неефективного державного сектору економіки, і, як свідчить практика, значну кількість виданих таким чином кредитів так і не повернули.

З розвитком грошового ринку, становленням ринку державних цінних паперів та стабілізацією макроекономічних умов НБУ почав використовувати ринкові способи рефінансування. Так, із середини 1994 року НБУ запровадив рефінансування банків через кредитні аукціони, проведення яких забезпечувало доступ банків до його кредитів на рівних умовах. Приблизно водночас НБУ запровадив надання банкам стабілізаційних кредитів на підтримку здійснення ними заходів фінансового оздоровлення. З метою стимулювання розвитку ринку державних цінних паперів НБУ з кінця 1995 року вводить порядок рефінансування банків під заставу державних цінних паперів (облігацій внутрішньої державної позики — ОВДП) шляхом надання прямого ломбардного кредиту. З 1997 року НБУ починає застосовувати ще один новий на той час для української банківської системи спосіб рефінансу-

вання, а саме проведення операцій з державними цінними паперами на умовах угоди прямого РЕПО. Крім того, в 1999 році НБУ затверджує Положення про операції банків з векселями, яке передбачає переврахування (редисконтування) Національним банком векселів, що були враховані комерційними банками. У зв'язку з нерозвинутістю вексельного ринку редисконтування векселів, як спосіб рефінансування банків, так і не отримав розвитку в Україні.

Починаючи з 2001 року НБУ, запозичивши досвід Європейського центрального банку, запроваджує нові механізми рефінансування банків: надання кредитів овернайт для миттєвої підтримки ліквідності банків через постійно діючу лінію рефінансування та надання кредитів шляхом проведення кредитних тендерів. Крім використання нових механізмів рефінансування НБУ продовжував проведення операцій прямого РЕПО і надання стабілізаційних кредитів. Надалі НБУ вносив окремі зміни у порядок рефінансування банків: змінював спектр банківських активів, які використовуються як забезпечення кредитів рефінансування; передбачив можливість надання банкам бланкового кредиту овернайт; змінював терміни надання кредитів рефінансування.

Одночасно із запровадженням нових способів рефінансування НБУ поступово знижував облікову ставку і активізував рефінансування комерційних банків. І якщо в 1999 році облікова ставка на кінець року становила 45,0 %, а частка рефінансування в загальному обсязі випущених в обіг платіжних засобів 5,4 %, то у 2001 році відповідно 12,5 % і 14,2 %, а у 2003 році — 7,0 % і 63,3 % [1, 2]. Упродовж 2002—2003 рр. політика рефінансування банків спрямовувалася на забезпечення зростаючого попиту на гроші з боку суб'єктів економіки, що було зумовлено прискоренням темпів економічного зростання.

У наступні роки (2004—2007 рр.) НБУ не так активно рефінансував комерційні банки, основним інструментом регулювання грошового ринку стають операції НБУ з іноземною валютою, враховуючи те, що монетарна політика НБУ де-факто була спрямована на таргетування обмінного курсу гривні. Виходячи з цього НБУ активно проводив валютні інтервенції, спрямовані на вилучення з обігу іноземної валюти з метою уникнення значних коливань обмінного курсу гривні та підтримання її стійкості. Так, у 2004 році частка рефінансування в загальному обсязі випущених в обіг платіжних засобів становила 37,5 %, а частка коштів,

спрямованих на купівлю іноземної валюти, – 62,5 %, у 2005 році відповідно 18,3 % і 81,7 %, у 2006 році відповідно 37,4 % і 62,6 % і в 2007 році відповідно 5,8 % і 94,2 % [3—6].

У 2006 р. з метою забезпечення стабільної діяльності банків та сприяння стимулюванню банків щодо активізації кредитування довгострокових програм суб'єктів господарювання НБУ прийняв рішення про рефінансування банків під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу, розміщеного в НБУ, на строк до трьох років. Зазначене рішення було спрямовано на запровадження механізму трансформації частини короткострокових ресурсів банків у довгострокові з метою сприяння зменшенню розривів між термінами і обсягами за залученими банками коштами і розміщеними коштами в економіку.

У 2008 році через мінливість макроекономічних умов, що мали місце упродовж року, НБУ протягом перших трьох кварталів проводив стриману політику рефінансування, облікову ставку було підвищено до 12 % (на кінець 2007 року вона становила 8 %). У четвертому кварталі з метою зменшення впливу зовнішньої фінансової кризи та забезпечення стабільності банків НБУ активно кредитував банки використовуючи механізм підтримки ліквідності на основі програм фінансового оздоровлення. Загальний обсяг рефінансування у 2008 році становив 169,5 млрд грн (у 2007 році — 2,5 млрд грн). Частка рефінансування в загальному обсязі випущених в обіг платіжних засобів становила 77,7 % [7].

В умовах політичної нестабільності та протистояння Уряду і НБУ політика рефінансування, яку проводив НБУ в четвертому кварталі, не знайшла об'єктивної оцінки. НБУ, як можна зробити висновок з виступу виконуючого обов'язки голови НБУ А.В. Шаповалова на засіданні Верховної Ради 26 січня 2009 року, вважав, що він проводив політику адекватну економічній ситуації в країні і ця політика попередила крах банківської системи. Основні критичні зауваження, що лунали на адресу НБУ, полягають у наступному: політика рефінансування була непрозорою; у процесі рефінансування мало місце преференційне ставлення до окремих банків; рефінансування спровокувало активність банків на валютному ринку, що призвело до девальвації гривні; був відсутній належний контроль з боку НБУ за використанням банками коштів рефінансування.

Ситуація з політикою рефінансування загострилася, коли наприкінці 2008 року Верховна Рада прийняла рішення (Закон України

«Про Державний бюджет України на 2009 рік), згідно з яким НБУ повинен був узгоджувати рішення про рефінансування банків із Кабінетом Міністрів.

У 2009 році спрямованість політики НБУ з рефінансування банків визначалася виходячи із ситуації на грошовому ринку. Так, більша частина операцій з рефінансування була проведена у першому півріччі — 55,8 млрд грн (86,7 %), коли на грошовому ринку внаслідок відпливу коштів з банків мав місце дефіцит ліквідності. Процентна політика Національного банку була спрямована на утримання вартості грошей на позитивному рівні щодо інфляції з метою стимулювання повернення вкладів у банківську систему. Середньозважена ставка за операціями рефінансування в цілому за 2009 рік становила 16,7 % річних і була позитивною відносно фактичного рівня інфляції (індекс споживчих цін становив 12,3 %). У другому півріччі 2009 року Національний банк проводив більш стриману політику рефінансування банків (обсяг рефінансування склав 8,6 млрд грн — 13,3 % річного обсягу), що пояснюється надходженням в обіг платіжних засобів через фіскальні механізми. Зокрема, уряд активно витрачав кошти з єдиного казначейського рахунку, а кредити МВФ використовувались на внутрішні цілі шляхом конвертації їх у гривню. Крім того, у 2009 році НБУ здійснював обов'язковий викуп у банків державних облігацій (на суму 24,9 млрд грн) відповідно до законодавчих вимог. Більша частина всіх облігацій — 84,1 % була викуплена на виконання вимог ст. 2 Закону України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [8].

Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік передбачають, що НБУ, здійснюючи регулювання грошового ринку в умовах негативного впливу світової фінансово-економічної кризи, буде проводити грошово-кредитну політику спрямовану, з одного боку, на нівелювання інфляційного та девальваційного тиску, а з іншого — на підтримку ліквідності банківської системи на рівні достатньому для виконання нею своїх функцій.

Вихід з фінансово-економічної кризи є можливим тільки за умови нормального функціонування банківської системи. Одне з її головних завдань — це кредитування реального сектору економіки. В той же час, слід відзначити, що позитивні тенденції щодо кредитування банками реального сектору економіки відновлюються дуже повільно. Відображенням цього є зменшення про-

тягом 2009 року обсягу залишків за кредитами (без нарахованих доходів) на 5 %. У строковій структурі кредитів відбулося зниження питомої ваги довгострокових кредитів до 62,95 % (з 68,03 % на початку року) [8].

Ситуація з кредитуванням економіки не змінилася і в першому кварталі 2010 року, незважаючи на те, що ліквідність банків збільшилась, чому сприяли операції Національного банку з купівлі іноземної валюти та державних облігацій України. Збільшення ліквідності не призвело до активізації кредитної діяльності банків. Загальний обсяг кредитних вкладень банків зменшився за квартал на 2,9 %. Банки внаслідок відсутності кредитоспроможних позичальників значну кількість ресурсів спрямовували у фінансові інструменти, зокрема в державні облігації, середньозважена дохідність яких становила 16,89 % річних. Національний банк у цих умовах для того, щоб уникнути монетарних ризиків стабільності грошової одиниці, проводив на грошовому ринку головним чином операції з мобілізації вільних коштів банків (56,3 млрд грн), у той час як обсяг рефінансування банків був відносно невеликим (3,4 млрд грн) [9].

Першим кроком Національного банку в 2010 році в напрямку активізації кредитної діяльності банків стала постанова НБУ «Про затвердження Положення про рефінансування і надання Національним банком кредитів банкам з метою стимулювання кредитування економіки України у період її виходу на докризові параметри», затверджена 4 лютого 2010 року. Національний банк пропонує банкам новий вид рефінансування — стимулюючі кредити строком від одного до п'яти років. Слід відзначити, що банки не будуть мати рівного доступу до нового виду рефінансування: строки кредитування і вартість ресурсів для них будуть різними залежно від форми власності, величини регулятивного капіталу, обсягу простроченої заборгованості за кредитами та деяких інших показників. Залежно від класу банку і категорії (надійності) забезпечення, що пропонується за кредитом, Національний банк буде надавати стимулюючі кредити під 10,75 — 12,25 % річних (облікова ставка плюс 0,5 — 2 п.п.). У той же час сукупна вартість кредитних ресурсів для кінцевого позичальника не повинна перевищувати облікову ставку НБУ більше ніж на 8 п.п., тобто позичальники зможуть отримувати кредити в гривні під 18,25 % річних. Реалізація положення НБУ може спровокувати перерозподіл банківського кредитування на користь державних

банків. Пріоритетне право скористатися стимулюючими кредитами отримують держбанки (у тому числі нещодавно націоналізовані). Їх планують віднести до класу «А» (найбільш надійні). Позичальником стимулюючого кредиту може бути тільки підприємство, яке включено урядом у перелік компаній, «що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави». Таким чином, НБУ не передбачає використання нового виду рефінансування для стимулювання розвитку середнього і малого бізнесу. Слід також зазначити, що НБУ висуває досить жорсткі вимоги щодо умов кредитування кінцевого позичальника. За рахунок власних коштів позичальник повинен профінансувати не менше 20 % від вартості проекту і надати банку-кредитору забезпечення вартістю, що становить не менше 120 % від суми кредиту і процентів за його користування.

Перспективи активізації кредитної діяльності банків безумовно передбачають подальшу лібералізацію політики рефінансування: поступове, виважене зниження облікової ставки, тимчасове введення довгострокового цільового рефінансування життєздатних, платоспроможних банків з метою відновлення іпотечно-го кредитування, розвитку малого і середнього бізнесу, запуску загальнодержавних інфраструктурних проектів, що означає появу нових робочих місць і збільшення кількості кредитоспроможного населення. Основні принципи, на яких повинна базуватися політика рефінансування, — це виваженість, прозорість і контролюваність, тобто контроль НБУ за цільовим використанням банками коштів рефінансування.

Література

1. Річний звіт НБУ за 2001 рік. — http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2001.pdf
2. Річний звіт НБУ за 2003 рік. — http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2003.pdf
3. Річний звіт НБУ за 2004 рік. — http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2004.pdf
4. Річний звіт НБУ за 2005 рік. — http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2005.pdf
5. Річний звіт НБУ за 2006 рік. — http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2006.pdf
6. Річний звіт НБУ за 2007 рік. — http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2007.pdf

7. Річний звіт НБУ за 2008 рік. — http://bank.gov.ua/Publication/an_report/A_report_2008.pdf

8. Монетарний огляд за 2009 рік. — http://bank.gov.ua/Publication/econom/Mon_review/2009/2009.hdf

9. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України за березень 2010 року. — http://bank.gov.ua/Fin_ryn/Pot_tend/index.htm

Стаття надійшла до редакції 20.04. 2010 р.

УДК: 368.021:005(075.8)

А. А. Супрун,

канд. екон. наук,

доцент кафедри фінансів,

Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Финансово-экономический кризис показал неготовность в целом финансового менеджмента страховых компаний к стремительным негативным изменениям на рынке. В статье поднимаются вопросы формирования системы финансового управления страховыми компаниями, ориентированной на работу в условиях экономической нестабильности.

Ключевые слова: *финансово-экономический кризис, экономическая нестабильность, финансовое управление, страховщики, антикризисные меры.*

The financial and economic crisis has shown unwillingness to general financial management of insurance companies to rapid negative changes in the market. The article raises questions of formation of financial management by insurance companies, focused on the robot in an environment of economic instability.

Key words: *financial crisis, economic instability, financial management, insurance, crisis management measures.*

Фінансово-економічна криза показала неготовність у цілому фінансового менеджменту страхових компаній до стрімких негативних змін на ринку. У статті піднімаються питання формування фінансової системи управління страховими компаніями, орієнтованої на роботу в умовах економічної нестабільності.

Ключові слова: *фінансово-економічна криза, економічна нестабільність, фінансове управління, страховики, антикризові заходи.*

Стабільний розвиток українського страхового ринку в періоді 2002—2008 рр. призвів до ситуації, коли питанням фінансового управління страховими компаніями належної уваги не приділялося. Позитивні тенденції у реальному секторі економіки і споживчому секторі забезпечували постійний притік фінансових ресурсів до страхових компаній. Але ситуація кардинально змінилася в 2008 році разом з приходом до України глобальної фінансово-економічної кризи.

Тема організації фінансового управління в загальному плані достатньо глибоко досліджена закордонними і вітчизняними вченими. Серед західних учених, які розглядали проблеми фінансового управління компаній і корпорацій, можна визначити таких, як: Є. Ф. Брігхем, А. Гроппеллі, Ченг Ф. Лі., Дж. Фіннерті, У. Ф. Шарп. Серед українських і російських авторів проблемою займалися І. А. Бланк, М. Д. Білик, В. В. Ковальов, В. П. Савчук, О. О. Терещенко. Питання організації фінансового управління в страхових компаніях досліджували українські та російські вчені: Н. М. Внукова, О. О. Гаманкова, А. І. Гінзбург, О. Д. Заруба, Л. А. Орланюк-Малицька, С. С. Осадець, В. А. Сухов, Т. А. Федорова, А. К. Шихов. Серед західних учених-економістів можна вказати на праці Д. Бланда та Д. Хемптона. Але питання організації фінансового менеджменту страхових компаній в умовах економічної нестабільності досліджене не в достатній мірі.

На нашу думку, необхідним є формування нових підходів до організації фінансового менеджменту страхових компаній в умовах нестабільної економічної ситуації.

Економічна криза в Україні, яка розпочалася у кінці 2008 року і триває зараз, має серйозні негативні наслідки для усього фінансового ринку і зокрема для його страхового сегменту.

За даними Держфінпослуг [1], у 2009 році відбулися такі негативні зміни:

- за січень—грудень 2009 року зменшилася частка валових страхових премій до ВВП країни на 0,3 в.п. до 2,2 %. Частка чистих страхових премій у відношенні до ВВП після кризи стала складати 1,4 %. Це дуже низькі показники (в розвинених країнах вони дорівнюють у середньому 8—12 % ВВП);

- на 2,1 % зменшилася кількість укладених договорів страхування в цілому;

- на 14,9 % зменшилися обсяги надходження валових страхових премій, а обсяг чистих страхових премій зменшився на 20,8 %;

— на 4,4 % зменшилися валові страхові виплати, а обсяг чистих страхових виплат зменшився на 6,2 %;

— на 2 % зменшилися обсяги вихідного перестрахування, в тому числі обсяги премій, сплачених на внутрішньому ринку, зменшилися на 3 %, а на зовнішньому — зросли на 6,4 %;

— на 7 % зменшився обсяг страхових резервів.

У середньому фінансовий потенціал страхового ринку в кризовому 2009 році скоротився на 30 %.

Нами виділено такі кризові фактори, що стали причинами вказаних вище негативних змін (табл. 1).

Таблиця 1

КРИЗОВІ ФАКТОРИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПАНІЙ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Фактор	Наслідки дії фактору на страховий ринок
1	2
Криза в банківському секторі	До 40 % коштів страхових резервів зберігалось на поточних і депозитних рахунках в банках. Неповорнення коштів страховикам від проблемних банків становило станом на 1 квартал 2009 року більше 100 млн грн. Це мало негативний вплив на швидкість здійснення страхових відшкодувань
Криза в інвестиційному секторі	У цінних паперах зберігалось до 30 % коштів страхових резервів і власних коштів страховиків. Обвал вітчизняного фондового ринку, пов'язаний з фінансовою кризою, призвів до суттєвого зменшення вартості фінансових активів страхових компаній, та, відповідно, зменшив їх капіталізацію і рівень ліквідності
Криза в секторі кредитування	Зменшення обсягів кредитних операцій комерційних банків як в сфері споживчого кредитування, так і в сфері кредитування корпоративного сектору, обумовило суттєве зменшення страхування фінансово-кредитних ризиків і особливо в сфері страхування заставного майна
Криза в українському автомобільному секторі	За період з кінця 2008 року по перше півріччя 2009 року відбулося зменшення продажу нових автомобілів на 70 %, що суттєво скоротило надходження страхових премій за програмами автокаско. В страховому портфелі багатьох компаній цей вид страхування займав більше 50 %. Це викликало актуарну збитковість на рівні 100—110 % і призвело ряд компаній — лідерів автострахування до ситуації банкрутства.

Закінчення табл. 1

Фактор	Наслідки дії фактору на страховий ринок
1	2
Криза в будівництві	Експерти вказують на те, що через зменшення обсягів виробництва в будівництві майже на 90 % зменшилося страхування будівельних і монтажних ризиків, що в сукупних портфелях страхових компаній займало до 5 % від надходження страхових премій
Криза в промисловості	За рік відбулося зменшення промислового виробництва на рівні 30—35 %, що потягнуло зменшення надходження страхових премій від корпоративного сектору на рівні 40—50 %

Економічна теорія довела тезу про циклічність розвитку і періодичне виникнення фінансових криз. Достатньо слушною є думка про те, що прогнозувати час виникнення фінансово-економічних криз стає усе важче, оскільки усе більше визначальними факторами стають не причинно-наслідкові зв'язки, а стохастичні шоки і логіка ймовірності [2, с. 46].

Таким чином, зважаючи на повторюваність фінансово-економічних криз і високий рівень невизначеності загальної економічної ситуації, фінансовий менеджмент страхових компаній повинен враховувати ці обставини і враховувати їх при формуванні завдань. Завдання фінансового менеджменту в умовах економічної нестабільності можуть бути сформовані так (табл. 2).

Таблиця 2

ЗАВДАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Завдання	Зміст
1	2
Формування плану антикризових фінансових дій	Коли криза в компанії стає очевидною, має бути складений комплексний план антикризових заходів. Переважна більшість таких заходів в страховій компанії буде стосуватися фінансової та інвестиційної її діяльності, зважаючи на те, що страхова компанія є фінансовою установою. План повинен розроблятися вищим топ-менеджментом та бути узгодженим з власниками компанії. План повинен мати вигляд чіткого документа, складеного за принципом призначення відповідальних осіб за той чи інший напрямок антикризової діяльності страховика. Окремими рядком має бути визначена сума, необхідна для фінансування антикризових заходів, і джерела її походження

Закінчення табл. 2

Завдання	Зміст
1	2
Коригування стратегії розвитку компанії з врахуванням прогнозів щодо тривалості фінансово-економічної кризи	Стратегічні плани компаній мають коригуватися залежно від глибини фінансово-економічної кризи, її очікуваної тривалості і фінансових можливостей компанії протидіяти кризі. Можливим є зменшення ключових показників, яких має досягати компанія, враховуючи на «стискання» страхового ринку, викликаної кризою.
Коригування поточних бюджетів компанії у бік їх зменшення	Одним з найшвидших засобів реагування на виникнення кризи є скорочення витрат на усіх рівнях. Це передбачає коригування річних бюджетів. Скорочення витрат може досягатися і впровадженням більш прогресивних технологій страхування
Перегляд страхових портфелів у бік зменшення в них найбільш збиткових видів страхування.	На початок фінансово-економічної кризи більшість страховиків мали незбалансовані страхові портфелі, в яких переважало автострахування і медичне страхування (які об'єктивно є найзбитковішими видами страхування). Отже, дієвим заходом протидії фінансово-економічної кризи може бути впровадження нових видів страхових послуг і збалансування страхового портфелю

У докризовому періоді страхові компанії України будували свої стратегії за принципом «зростання за будь-яку ціну» і відповідно до цього принципу будували і свої фінансові плани. Багато компаній, серед яких є і лідери страхового ринку (AIG, PZU, Провідна, АХА, Оранта), планували збитки своєї діяльності за рахунок збільшення присутності на ринку. При цьому така стратегія була узгоджена з акціонерами і вони були згодні оплачувати ці збитки додатковими внесками до статутних капіталів страховиків. Ситуація змінилася дуже швидко, і такого роду наступальні стратегії стали неможливими в умовах фінансово-економічної кризи.

Зараз переважна більшість страховиків визначили необхідність у впровадженні антикризових заходів. Потреба в таких заходах виникала як на рівні фінансового управління, так і на інших функціональних рівнях страхових компаній. При цьому впровадження антикризових заходів мало проводитися швидко і мати комплексний характер.

І дослідження теоретичних джерел, і вивчення матеріалів діяльності страхових компаній у докризовому періоді і під час кризи вказують на те, що в стратегічному плані антикризова діяльність повинна бути превентивною. Тобто захисні антикризові програми повинні стати невід'ємним елементом фінансового управління страховою компанією (якщо компанія є великою за масштабами та має велику кількість видів діяльності, то можна вказати і на доцільність формування окремого антикризового структурного підрозділу).

Криза викликала такі явища, як дефіцит фінансових ресурсів для функціонування страхових компаній і забезпечення страхових виплат. Багато компаній в умовах зростання рівня конкуренції переходять до практики формування демпінгових страхових тарифів. Через це відбулося заглиблення фінансової кризи і масові невиклати коштів страхувальникам вже через 3—5 місяців після початку кризи. У зв'язку з цим на поверхню виходить проблема, яка вже давно обговорювалася як серед учасників ринку, так і серед урядових кіл — формування стандартів страхових послуг. Формування єдиних підходів до надання страхових послуг, особливо в масових видах страхування, може стати дієвим інструментом антидемпінгової політики.

При організації фінансового менеджменту страхової компанії у кризових умовах необхідно визначити низку фінансових показників, які стануть найважливішими об'єктами управління до закінчення фінансової кризи. Якщо в докризовому періоді до таких показників належали обсяг ринку, частка компанії на ньому (за сегментами страхування), та сума валових і чистих страхових премій, отриманих від клієнтів, то під час кризи ключовими, на наш погляд, будуть такі показники: надходження страхових премій (оскільки страхові премії виступають первинним фінансовим ресурсом страховика); обсяг сформованих страхових резервів та їх розміщення; рівень збитковості за напрямками страхування та в цілому за страховим портфелем; надійність перестрахового захисту; капіталізація компанії; можливість оптимізувати витрати на обслуговування страхового процесу; якість активів і достатність їх найбільш ліквідної складової (грошових коштів та їх еквівалентів).

Враховувати зміни в зовнішньому економічному середовищі необхідно і при виборі політики фінансування діяльності страховиків.

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СТРАХОВИКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ЗМІН В ЕКОНОМІЧНІЙ СИТУАЦІЇ

Фази циклу	Тип політики фінансування	Зміст політики, ключові показники
Криза	Консервативний	Страхові компанії мають повністю орієнтуватися на самофінансування, оскільки зовнішні вливання капіталу під час кризи — явище, що зустрічається нечасто. Головна мета компанії в цьому періоді забезпечити режим прибуткової роботи і фінансуватися за рахунок власних джерел і коштів страхових резервів. У цьому періоді оптимальним для страхової компанії буде дотримання такої структури пасивів: власний капітал — не менше 60 %, страхові резерви — 30 %, поточні зобов'язання — 10 %. Збереження прибуткового режиму роботи досягається оптимізацією витрат на усіх ланках управління
Стабілізація	Помірний	У цьому періоді компанія продовжуватиме орієнтацію на самофінансування, але, оскільки цілком можливим є зростання страхових премій, то частка страхових резервів в пасивах компанії зростатиме. Не варто залучати в цьому періоді довгострокових позик, або емітувати облигації, але плани розширеного фінансування вже можуть тотуватися, оскільки очікується зростання ринку і, відповідно, компанії необхідні будуть гроші для того, щоб конкурувати з іншими страховиками. В цьому періоді оптимальним для страхової компанії буде дотримання такої структури пасивів: власний капітал — не менше 50 %, страхові резерви — 40 %, поточні зобов'язання — 10 %. Можна очікувати збільшення рентабельності власного капіталу, порівняно з попереднім періодом, через зменшення його питомої ваги в пасивах
Зростання	Агресивний	Даний період характеризуватиметься підвищеними темпами розвитку ринку і компанії. Тому для забезпечення потреб конкуренції страховій компанії необхідно буде, окрім внутрішнього фінансування, залучати кошти ззовні. При цьому об'єктивно страхові резерви зростатимуть швидше, ніж власний капітал. Окрім цього страхова компанія для фінансування усе зростаючих потреб може емітувати облигації або отримувати довгострокове банківське фінансування. Цільова структура пасивів у цьому періоді може мати такий вигляд: власний капітал — не менше 30 %, страхові резерви — 40—50 %, інші довгострокові зобов'язання — 10—20 %, поточні зобов'язання — 10 %. Фінансовому менеджменту компанії необхідно не допускати надмірного зростання витрат, пов'язаних з процесами розширення обсягів діяльності (як це було перед кризою 2008—2009 рр.).

Саме неврахування менеджментом багатьох страхових компаній ризику стрімких негативних змін у зовнішньому економічному середовищі викликало ряд серйозних фінансових проблем, які часто закінчувалися банкрутством страховиків. Підняті в статті питання потребують детальних наукових досліджень у таких напрямках, як організація інвестиційної діяльності страховиків з урахуванням фактору економічної нестабільності, формування спеціальних фондів фінансування превентивних заходів, розробка моделей стресс-тестування фінансового стану страхових компаній, організація схем санації.

Література

1. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг в Україні. — Сайт у мережі Інтернет. — www.dfp.gov.ua
2. Гальчинський А. С. Криза і цикли світового розвитку. — К.: АДЕФ — Україна, 2009. — 392 с.

Стаття надійшла до редакції 18.05. 2010 р.

УДК 336.14.352

І. О. Філімошкіна,
асистент кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ

В статье проанализированы различные подходы к определению сущности финансовых ресурсов. Представлено авторское определение термина «финансовые ресурсы» и «финансовые ресурсы местных органов власти», выделены их признаки, проведена классификация.

Ключевые слова: *финансовые ресурсы, финансовые ресурсы местных органов власти, местные органы власти, централизованные финансовые ресурсы, децентрализованные финансовые ресурсы.*

In this article the author gives different approaches concerning the determination of the essence of financial resources. The author describes the nature of the «financial resources» and «financial resources of local authorities», their features and classification.

Keywords: *financial resources, financial resources of local authorities, local authorities, centralized financial resources, decentralized financial resources.*

У статті проаналізовані різні підходи до визначення сутності фінансових ресурсів. Наведено авторське визначення терміна «фінансові ресурси» та «фінансові ресурси місцевих органів влади», вказані їх ознаки, проведена класифікація.

Ключові слова: *фінансові ресурси, фінансові ресурси місцевих органів влади, місцеві органи влади, централізовані фінансові ресурси, децентралізовані фінансові ресурси.*

Демократизація державного устрою передбачає децентралізацію державного управління. За цих умов важливого значення набувають фінансові ресурси місцевих органів влади. Але на практиці важко визначити обсяг фінансових ресурсів місцевих органів влади, оскільки немає чіткого визначення понять «фінансові ресурси місцевих органів влади» та «фінансові ресурси» взагалі.

Вагомий внесок у дослідження сутності та складових фінансових ресурсів місцевих органів влади зробили такі вітчизняні вчені, як П. К. Бечко, А. Є. Буряченко, С. І. Варга, М. А. Гапонюк, К. М. Владимиров, О. П. Кириленко, О. Ф. Рогальський, О. Р. Романенко, О. Б. Суховірська, Н. Г. Чуйко та інш. Подальшого наукового обґрунтування потребують теоретичні підходи до визначення сутності та складу фінансових ресурсів місцевих органів влади, методичні підходи до їх класифікації.

Метою статті є визначення сутності, ключових ознак, складових і напрямів класифікації фінансових ресурсів місцевих органів влади шляхом уніфікації існуючих теоретико-методичних підходів, з урахуванням потреб практичного життя та діючої в Україні нормативно-правової бази.

Перш ніж досліджувати сутність і складові фінансових ресурсів місцевих органів влади, необхідно з'ясувати, що таке фінансові ресурси взагалі. Незважаючи на те, що фінансові ресурси є однією з найуживаніших дефініцій у категоріально-понятійному апараті економічної науки та практиці фінансового менеджменту, єдиної точки зору щодо змісту та економічної інтерпретації сутності фінансових ресурсів немає [1, с. 129—131; 2, с. 53; 3, с. 41; 4, с. 129; 5, с. 99—101].

У поглядах щодо визначення сутності фінансових ресурсів можна виділити два підходи — макроекономічний та мікроекономічний [2, с. 54; 3, с. 39; 4, с. 131].

Для макроекономічного підходу (його розділяли А. М. Бірман, О. Д. Василик, М. Г. Сичов та ін.) характерні такі особливості:

1) базується на розподільчій концепції фінансів — походження фінансових ресурсів пов'язане з результатами розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу;

2) домінуюча роль держави у створенні та використанні фінансових ресурсів;

3) фінансові ресурси існують у фондовій формі;

4) фінансові ресурси мають цільове призначення;

5) фінансові ресурси спрямовуються на задоволення суспільних потреб.

Мікроекономічний підхід щодо визначення сутності фінансових ресурсів (до нього більш схильні В. К. Сенчагов, Д. С. Моляков, В. М. Опарін, А. М. Поддєрьогін та ін.) характеризується такими особливостями:

1) базується на відтворювальній концепції фінансів — фінансові ресурси присутні не тільки на стадіях розподілу та перерозподілу, а й на стадіях виробництва та обміну [4, с. 134];

2) фінансові ресурси є не тільки результатом розподілу валового внутрішнього продукту, а й передумовою його створення [1, с. 131];

3) виникнення фінансових ресурсів має об'єктивну природу і не залежить від державного регулювання;

4) фінансові ресурси можуть існувати як у фондовій, так і у не фондовій формі, можуть мати як цільове, так і загальне призначення;

5) фінансові ресурси обслуговують відтворювальний процес.

Аналіз наведених підходів доводить, що існують суттєві відмінності між фінансовими ресурсами на макроекономічному та мікроекономічному рівнях і об'єднати в одному визначенні фінансові ресурси держави та фінансові ресурси підприємств українською складно [4, с. 133]. Тому при з'ясуванні сутності фінансових ресурсів доцільно виходити із найзагальніших характеристик цієї дефініції.

Під фінансовими ресурсами треба розуміти кошти, що використовуються певними суб'єктами (державними та місцевими органами влади, суб'єктами господарювання, населенням) для здійснення їх діяльності. Таке розширене тлумачення дозволить виключити теоретичні дискусії та сконцентрувати увагу на проблемах ефективного використання фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси можна відокремити від ресурсів інших видів за такими ознаками:

- мають вартісну форму;
- є зовнішньою формою прояву розподільчих відносин;
- обслуговують відтворювальний процес, відображаючи рух вартості та його результат, але не приймають безпосередньої участі у виробничому процесі;
- забезпечують платоспроможність економічних суб'єктів [1, с. 131];
- мають унікальну трансформаційну спроможність — здатність перетворюватися в ресурси інших видів [4, с. 137];
- можуть бути самостійним джерелом доходу [4, с. 140].

Фінансові ресурси місцевих органів влади — це кошти, що використовуються місцевими органами влади для виконання покладених на них функцій і завдань.

Місцеві органи влади функціонують на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць і поділяються на дві групи — місцеві органи державної виконавчої влади і органи місцевого самоврядування. Функції та повноваження місцевих органів влади в Україні визначені в Законах України «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим». Для виконання покладених на них функцій місцеві органи влади потребують певних фінансових ресурсів. Тому вкрай важливим є визначення складу фінансових ресурсів місцевих органів влади.

Так, О. Б. Суховірська складовими фінансових ресурсів місцевих органів влади зазначає: кошти місцевого бюджету, муніципальні позабюджетні фонди, фінансові ресурси підприємств комунальної власності [6, с. 62].

О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн до складу фінансових ресурсів місцевих органів влади відносять місцеві бюджети, резервні, позабюджетні, валютні та цільові фонди, фонди грошових ресурсів комунальних підприємств, ресурси, що залучаються у вигляді банківських кредитів, від розміщення місцевих позик та ін. [7, с. 168].

Інша група дослідників — П. К. Бечко, О. В. Ролінський, О. П. Кириленко, — до фінансових ресурсів місцевих органів влади зараховують: доходи місцевих бюджетів, кошти цільових фондів, фінансові ресурси підприємств комунальної форми влас-

ності, благодійні, спонсорські внески, пожертвування та інші ресурси, передбачені законодавством [8, с. 32; 9, с. 148].

На думку К. М. Владимірова, Н. Г. Чуйко та О. Ф. Рогальського, складовими елементами місцевих фінансових ресурсів є місцеві бюджети та фінансові ресурси підприємств, організацій і установ комунальної форми власності [10, с. 26].

Такої позиції дотримуються М. А. Гапонюк, В. П. Яцюта, А. Є. Буряченко, А. А. Славкова. За їх визначенням до складу місцевих фінансових ресурсів входять: місцеві бюджети та фінансові ресурси підприємств, організацій та установ комунальної форми власності [11, с. 31].

Аналізуючи наведені підходи, можна зробити узагальнюючий висновок. До складу фінансових ресурсів місцевих органів влади треба відносити доходи місцевих бюджетів (макрорівень) і фінансові ресурси підприємств, установ і організацій комунальної форми власності (мікрорівень). Кошти цільових фондів, кредитні ресурси, благодійні, спонсорські внески та пожертвування, відповідно до Бюджетного Кодексу України, є частиною доходів місцевих бюджетів, а не самостійними складовими фінансових ресурсів місцевих органів влади [12]. До фінансових ресурсів місцевих органів влади слід відносити не сам місцевий бюджет, а тільки його доходи. Фінансові ресурси підприємств, установ і організацій комунальної форми власності мають враховуватися без надходжень з місцевого бюджету (дотацій, субвенцій тощо).

Для ефективного управління процесами формування та використання фінансових ресурсів місцевих органів влади необхідно провести їх класифікацію, науково обґрунтовану та практично корисну.

О. П. Кириленко пропонує класифікувати фінансові ресурси місцевих органів влади залежно від місця їх формування на власні, сформовані на підпорядкованій території, та створені на інших територіях [9, с. 148]. С. І. Варга вважає, що фінансові ресурси територіальних громад підлягають класифікації: за характером формування — на власні та залучені, у тому числі позичкові; за характером використання — на універсальні та цільові [13, с. 32]. О. Б. Суховірьська пропонує класифікувати фінансові ресурси місцевих органів влади за методом створення [6, с. 63]. Враховуючі особливості формування і використання фінансових ресурсів місцевих органів влади, слід розширити перелік зазначених класифікаційних ознак.

Так, І. І. Чуницька при розробці класифікації фінансових ресурсів держави вважає за необхідне враховувати сектор походження та напрям використання [14, с. 31]. В. М. Опарін серед класифікаційних ознак фінансових ресурсів виділяє наступні: за кругообігом, за використанням [1, с. 136]. Дані ознаки можуть бути використані при класифікації фінансових ресурсів місцевих органів влади.

Класифікацію фінансових ресурсів місцевих органів влади доцільно проводити за напрямками, наведеними в табл. 1.

Таблиця 1

**КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ
РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ**

Ознака класифікації	Види фінансових ресурсів
1. За рівнем формування	— централізовані (доходи місцевих бюджетів) — децентралізовані (фінансові ресурси підприємств, установ і організацій комунальної форми власності)
2. За місцем формування	— внутрішні (сформовані на території підпорядкованої адміністративно-територіальної одиниці) — зовнішні (сформовані на території інших адміністративно-територіальних одиниць)
3. За джерелами формування	— власні (доходи другого кошика загального фонду місцевих бюджетів, доходи спеціального фонду місцевих бюджетів, власний капітал підприємств, установ і організацій комунальної форми власності) — позичені (отримані кредити та облігаційні позики) — залучені (доходи першого кошика місцевих бюджетів, офіційні трансферти, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, отримані аванси, векселі видані, поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом, з цільовими фондами, за оплатою праці тощо)
4. За методами формування	— створені в адміністративному порядку (в результаті розмежування майна державної та комунальної власності) — створені фіскальним методом (податкові надходження місцевих бюджетів, офіційні трансферти) — створені на ринкових засадах (придбане в комунальну власність майно, доходи місцевих бюджетів від операцій з капіталом, отримані позики) — створені на добровільних засадах (добровільні внески та пожертвування)

Закінчення табл. 1

Ознака класифікації	Види фінансових ресурсів
5. За рівнем доступності	— наявні, що можуть бути використані в поточному періоді (залишки на єдиному казначейському рахунку, прибуток, амортизаційні відрахування, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги тощо) — потенційні (доходи від реалізації майна комунальної власності, заплановані доходи місцевих бюджетів, у тому числі позики)
6. За стадіями кругообігу	— початкові (майно установ комунальної форми власності, статутний капітал підприємств і організацій комунальної форми власності) — функціонуючі (доходи бюджету, позичені та залучені кошти) — нагромаджені (залишки на єдиному казначейському рахунку за результатом виконання місцевих бюджетів, нерозподілений прибуток, додатковий і резервний капітал підприємств і організацій комунальної форми власності)
7. За цільовим призначенням	— загального призначення — цільового призначення — резервні кошти
8. За економічним призначенням	— спрямовані на поточні потреби (доходи поточного бюджету місцевих бюджетів, оборотні активи підприємств, установ і організацій комунальної форми власності) — спрямовані на інвестиційну діяльність (доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів, необоротні активи підприємств, установ і організацій комунальної форми власності)
9. За функціональним призначенням	— обслуговують державне управління та місцеве самоврядування — обслуговують соціальну сферу — обслуговують виробничу сферу

Запропонована класифікація фінансових ресурсів місцевих органів влади дозволить впорядкувати кошти, що знаходяться у розпорядженні місцевих органів, та буде сприяти підвищенню ефективності їхнього формування та використання.

Отже, фінансові ресурси місцевих органів влади можна визначити як сукупність коштів, що використовуються місцевими органами влади для виконання покладених на них функцій і завдань.

Призначенням фінансових ресурсів місцевих органів влади є забезпечення платоспроможності місцевих органів влади та обслуговування відтворювального процесу на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць.

До складу фінансових ресурсів місцевих органів влади необхідно віднести доходи місцевих бюджетів і фінансові ресурси підприємств, установ і організацій комунальної форми власності. Для підвищення ефективності формування та використання фінансових ресурсів місцевих органів влади їх доцільно класифікувати за наступними ознаками: за рівнем, місцем, джерелом і методами формування; за рівнем доступності; за стадіями кругообігу; за цільовим, економічним та функціональним призначенням. Напрямами подальших досліджень має бути аналіз особливостей формування та використання фінансових ресурсів місцевих органів влади в розрізі зазначених класифікаційних ознак.

Література

1. *Опарін В.* Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. — Вид. 2-ге, без змін. — К.: КНЕУ, 2006. — 240 с.
2. *Поддєрьогін А. М., Угляренко О. М.* Сутність та джерела формування фінансових ресурсів підприємств // Академічний огляд. — 2006. — № 1. — С. 53—59.
3. *Рендович П. М.* Теоретико-ретроспективні підходи до поняття «фінансові ресурси» // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 9 (76). — С. 38—42.
4. *Стецюк А. П.* Економічна суть фінансових ресурсів // Фінанси України. — 2007. — № 1. — С. 129—143.
5. *Теорія фінансів: Підручник / За заг. ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія.* — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.
6. *Суховірська О. Б.* Фінансові ресурси місцевих органів влади // Фінанси України. — 2002. — № 11. — С. 61—67.
7. *Фінанси: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни.* — 2-ге вид., перероб. і доп. / О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А. А. Славкова. — К.: КНЕУ, 2003. — 387 с.
8. *Бечко П. К., Ролінський О. В.* Місцеві фінанси: Навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 192 с.
9. *Місцеві фінанси: Підручник / За заг. ред. О. П. Кириленко.* — К.: Знання, 2006. — 677 с.
10. *Владимиров К. М., Чуйко Н. Г., Рогальський О. Ф.* Місцеві фінанси: Навч. посібник. — Херсон: Олди-плюс, 2006. — 352 с.

11. Місцеві фінанси: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / М. А. Гапонюк, В. П. Яцюта, А. Є. Буряченко, А. А. Славкова. — К.: КНЕУ, 2002. — 184 с.

12. Бюджетний Кодекс України: Закон України від 21.06.2001 р. № 2542-III: станом на 1 січня 2010 р. / Верховна Рада України. — Сайт у мережі Internet. — <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

13. Варга С. І. Фінансові ресурси місцевого самоврядування: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит»; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2001. — 168 с.

14. Чуницька І. І. Фінансові ресурси як базис формування фінансового потенціалу // Економіка та держава. — 2007. — № 5. — С. 29—31.

Стаття надійшла до редакції 14.05. 2010 р.

УДК 336.71

С. І. Ходакевич,

канд. екон. наук, доц.,

доцент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТРАНСФОРМАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В статье рассматривается вопрос о незавершенности институционального развития банковской системы Украины. Предлагается трансформировать банковскую систему в трёхуровневую.

Ключевые слова: банковская система, специализированный банк, кредитная кооперация, государственный банк, капитализация, консолидация.

The incompleteness of the institutional development of Ukrainian banking system is discussed in the article. It is offered to transform the banking system into the three level one.

Keywords: banking system, specialized bank, credit cooperation, state bank, capitalization, consolidation.

В статті розглядається питання про незавершеність інституційного розвитку банківської системи України. Пропонується трансформувати банківську систему в тривірневу.

Ключові слова: банківська система, спеціалізований банк, кредитна кооперация, державний банк, капіталізація, консолідація.

Стан української банківської системи викликає серйозне занепокоєння. Криза загострила ситуацію з доступом до кредитних ресурсів. Значний відтік іноземного капіталу з нашого ринку призвів до складнощів з рефінансуванням заборгованості підприємств, а відсутність платоспроможного попиту, значною мірою з

тих же причин, призводить до дуже серйозного зростання простроченої заборгованості, несе загрози банкам і всій економіці в цілому (табл.1).

Таблиця 1

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ (2007—2009 рр.)

Показник	01.01.08	01.01.09	01.01.10
Кількість діючих банків:	175	184	182
— у т.ч. з іноземним капіталом	47	53	51
Частка іноземного капіталу, %	35	36,7	35,8
Регулятивний капітал банківської системи, млн грн	72265	123066	135802
Рівень простроченої заборгованості	1,31 %	2,45 %	9,36 %
Чисті активи (із врахуванням резервів), млн грн	599396	926086	880302
Чистий фінансовий результат, млн грн	6620	7304	– 38450
Офіційний валютний курс UAH / USD	5,0500	7,7000	7,9850

Дані таблиці розраховано за матеріалами: www.bank.gov.ua [1]

Станом на 1.10.2008 значна частина кредитів, прямо або опосередковано, забезпечувалася іноземним капіталом (борг банківського сектору складав 42,1 млрд дол., або 39,9 % валового зовнішнього боргу). Держава приймає заходи направлені на капіталізацію банківської системи. В 2010 р. банки зобов'язані збільшити регулятивний капітал до 120 млн грн. Таким чином держава підштовхує банки до капіталізації, чого не можна сказати про консолідацію, якщо не вважати викуп проблемних банків державними структурами [1].

Банківський сектор України у функціонально-структурному плані значно неоднорідний — він об'єднує якісно різні інститути, і лише активна структуризація банківської системи дозволить їй справитися з попитом економіки на фінансові послуги та знизити системні ризики. Аналіз структури банківської системи тільки за географічною ознакою показує значну територіальну асиметрію банківської системи України (половина кредитних організацій зосереджена в місті Києві та Київській області).

Групування банків по інших критеріях і висновки, які можна зробити виходячи з аналізу вибірок, показують, що в існуючій ситуації слід відмовитися від традиційного погляду на вітчизняну банківську систему, установи якої відрізняються лише розмірами, темпами зростання і значеннями нормативів діяльності. Оцінюючи рівень наукової розробленості проблеми, необхідно відзначи-

ти, що в даній постановці проблема трансформації банківської системи досліджувалася недостатньо, хоча фрагментарно окремі рішення в цьому плані приймалися. Існує значна кількість публікацій, пов'язаних з управлінням розвитком фінансово-банківської сфери та кредитних відносин.

Світова історія і міжнародна практика організації і функціонування національних кредитних інститутів свідчать, що успішна реалізація стратегічної мети грошово-кредитної політики залежить не стільки від активності окремих великих банків, скільки від функціонування спеціалізованих банків, значного числа кредитних організацій, діяльність яких заснована на принципах взаємності і довіри. В першу чергу йдеться про такі інститути громадянського суспільства, як будівельні товариства Великобританії і кредитні союзи США, народні банки і сільські кооперативи Франції, кредитну кооперативу і поштово-ощадні асоціації Німеччини, кредитну кооперативу і поштово-ощадні асоціації Японії [2; 3]. Дані кредитні організації, маючи безпосереднє відношення до цінової стабільності і стійкого розвитку реальної економіки, здатні протистояти негативним проявам фінансової або економічної кризи. Так, наприклад, за підсумками 2009 року спеціалізовані банки вийшли з кризи з прибутками, в той час як великі універсальні банки мали збитки [4].

Банківські холдингові групи і транснаціональні банки, які були ще недавно каталізаторами економічних реформ і економічного зростання, стали джерелом нестабільності в розвитку світового фінансового ринку (банкрутства англійського Northern Rock (вересень 2007 р.), Bear Stearns (березень 2008 р.), Merrill Lynch (у серпні 2008 р. його в екстреному порядку придбав Bank of America) і Lehman Brothers (у вересні 2008 р.).

Організація і регулювання банківських систем США, Великобританії, Франції, Німеччини, Японії і Китаю, побудовані на принципах функціонування трирівневої моделі банківської системи. Дана модель може стати основою для розробки програми реформування банківської системи України, яка починаючи з 1990 р., розвивається як дворівнева структура. Це свідчить, на нашу думку, про незавершеність її інституційного розвитку. Відсутність у структурі банківської системи України вище вказаних кредитних організацій призводить до таких негативних наслідків, як обмеженість ресурсної бази комерційних банків і недоступність ряду фінансових послуг для численних економічних суб'єктів.

Динаміка розвитку банківського сектора України за останні п'ять років, 2004—2009 рр., свідчить про його стрімкий розвиток (табл. 2).

Таблиця 2

**МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ
БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ за 2004—2009 рр.**

Показники	1.01.2005	1.01.2006	1.01.2007	1.01.2008	1.01.2009	1.01.2010
1. Сукупні активи (пасиви) банківського сектора, млн грн	141497	223024	353086	619004	973332	1001626
— у % до ВВП	41	50	65	86	103	110
2. Власний капітал банківського сектора, млн грн	18421	25451	42566	69578	119263	115175
— у % до ВВП	5,3	5,8	7,8	9,6	12,5	12,6
— у % до активів банківського сектора	13	11	12	11	12	11
3. Кредити надані суб'єктам господарювання засоби, млн грн	72875	109020	167661	276184	472584	474991
— у % до ВВП	21	25	31	38	50	52
— у % до активів банківського сектора	51	49	47	45	48	47
3.1. Кредити, надані фізичним особам, млн грн	14599	33156	77755	153633	268857	222538
— у % до ВВП	4	7	14	21	28	24
— у % до активів банківського сектора	10	15	22	25	28	22
4. Цінні папери, придбані кредитними організаціями, млн грн	8157	14338	14466	28693	40610	39335
— у % до ВВП	2	3	2,5	4	4	4
— у % до активів банківського сектора	6	6,4	4	4,6	4	4

Закінчення табл. 2

Показники	1.01.2005	1.01.2006	1.01.2007	1.01.2008	1.01.2009	1.01.2010
5. Вклади фізичних осіб, млн грн	41207	72542	106078	163482	213219	210006
— у % до ВВП	12	16	19	23	22	23
— у % до активів банківського сектора	29	32	30	26	22	21
6. Кошти суб'єктів господарювання, млн грн	40128	61214	76898	1119995	143928	115204
— у % до ВВП	12	14	14	15,5	15	12,6
— у % до пасивів банківського сектора	28	27	22	18	15	11,5
Довідково						
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млн грн	345113	441452	544153	720731	948056	912563

Дані таблиці розраховано за матеріалами: www.bank.gov.ua; www.ukrstat.gov.ua [1, 5, 6].

Перші прояви кризи в Україні показали, що основний механізм її розвитку відрізняється від практики розвинених країн.

В Україні неминучість розвитку системної кризи була зумовлена механізмами фінансування банків і підприємств, пропозиції грошей, ціноутворення на фінансовому ринку, що склалися у 2000-х роках. Національний банк України емітував гривневі кошти під акумуляцію іноземної валюти в офіційних резервах. Скорочення експортної виручки українських експортерів у результаті падіння світових цін призвело до відносного стиснення грошової маси. Підвищення процентних ставок на світовому фінансовому ринку і обмеження кредитування, призвело до здороження запозичень для українських банків. Це викликало колапс українського міжбанківського кредитного ринку. Високу залежність українського фінансового ринку від зовнішнього фінансування ілюструють статистичні дані. Так, на 1 жовтня 2008 р. зовнішній борг українських банків складав 42,1 млрд дол. (22,5 % ВВП України) [1].

Відсутність в Україні банків світового рівня, низька доступність кредитування для значної частини населення країни, а також підприємств малого і середнього бізнесу, свідчать про необхідність створення банківської системи, що має трирівневу струк-

туру по вертикалі і багатоланкову (залежно від типу фінансових посередників) ієрархічну структуру по горизонталі: перший рівень — державні спеціалізовані банки; другий рівень — комерційні (універсальні та спеціалізовані) та кооперативні банки; третій рівень — установи дрібної кредитної кооперації.

Класифікація рівнів (зверху вниз) банківської системи України проводиться на підставі різноманіття форм кредитних організацій, зростання відсотка залученості населення до процесу управління ресурсною базою кредитних організацій і зниження розміру негативних економічних наслідків від системних ризиків в діяльності кредитних організацій.

У рамках ієрархічної структури банківської системи України, у кредитної установи повинен бути тільки один банк-кореспондент, що знаходиться на вищому рівні банківської системи. В цьому випадку грошові кошти зможуть переміщатися як знизу до верху, так і навпаки, зверху вниз, але не буде руху грошей по горизонталі. Дане організаційне правило задіє багаторівневу селективну мультиплікацію грошових коштів.

У результаті, з одного боку, рух грошових коштів у банківській системі відбуватиметься в однокомпонентному багаторівневому режимі по рахунках ностро-лоро, а з іншого боку, мультиплікація банківських пасивів, як кредитних ресурсів, селективно працюватиме на всіх рівнях національної економіки (верхньому, середньому і нижньому).

Така система дозволить підвищити доступність кредиту для:

- 1) всіх суб'єктів господарювання, починаючи від державної корпорації до підприємств малого і середнього бізнесу, кооперативів і індивідуальних підприємців;

- 2) широких верств населення з невеликим рівнем доходу, починаючи від обласних мегаполісів до найбільш віддалених від центру населених пунктів, де відсутнє кредитування;

- 3) населення і підприємців, які не можуть виконати вимоги, що пред'являються комерційними банками до позичальників — наявності застави, поручителів, довідок про доходи, забезпечення тощо.

Дана система, на наш погляд, може бути ефективною і внаслідок того, що зважаючи на наявність одного міжбанківського кореспондентського рахунку легко відстежити шлях руху грошей, тоді як сучасна практика множинності кореспондентських рахунків веде до розпорошення грошових коштів, а інколи сприяє не-

законній банківській діяльності, пов'язаній з несанкціонованим відпливом капіталу та іншими видами фінансового шахрайства.

Для ефективного розвитку трирівневої банківської системи України необхідно передбачити:

а) відповідну цій системі нормативно-правову базу регулювання діяльності нових інститутів фінансових посередників (кредитних кооперативів, товариств взаємного кредитування, спеціалізованих банків тощо), які необхідно включити в банківську систему;

б) створення підсистем, супутних становленню і розвитку нових кредитних інститутів в рамках банківської системи України;

в) адекватні наглядові органи, що відповідають за кількість і якість фінансових послуг, які надаються посередниками.

Трирівнева банківська система України — це та інституційна основа всієї системи організованого кредиту, яка повинна забезпечувати стабільність економічного і фінансового розвитку країни. Перехід до такої системи допоможе:

— модернізувати банківський сектор на основі запропонованої трирівневої моделі (державні банки — суспільно-приватні кредитні організації — організації кредитної кооперації);

— сформувати групу державних банків, що спеціалізуються на фінансуванні державних інвестиційних програм і банківському обслуговуванні державних корпорацій, одночасно різко підвищити їх капіталізацію і закріпити за ними конкретні функції у системі державного господарського механізму;

— створити у всіх областях України широкую мережу кредитної кооперації, що охопить усі прошарки суспільства (міські і сільськогосподарські кредитні кооперативи, позичкові каси, каси взаємодопомоги, кредитні союзи тощо);

— надати право ліцензування мікрофінансових інститутів територіальним управлінням Національному банку України;

— доручити Національному банку України розробку кваліфікаційних вимог до персоналу фінансових інститутів другого і третього рівнів банківської системи.

Література

1. Національний банк України: Сайт в мережі Internet — www.bank.gov.ua
2. www.world-banks.banks-credits.ru/
3. www.prostobankir.com.ua/spravochniki/bankovskie_sistemy

4. Универсальные банки проиграли соревнование моделей // Газета Коммерсантъ. — 16.02.2010. — № 27.

5. Державний комітет статистики: Сайт в мережі Internet — www.ukrstat.gov.ua

6. Основні показники діяльності банків України на 1 липня 2010 року // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 8. — С. 33

Стаття надійшла до редакції 20.06.2010 р.

УДК 336.71

О. В. Шварц,

аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕНТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ ГЕП-АНАЛІЗУ

В статье рассматриваются актуальные вопросы практического управления процентным риском банка на основе использования модели геп-анализа. Основное внимание уделено усовершенствованию действующей методики гепа, а также использованию имитационного моделирования.

Ключевые слова: процентный риск, формы процентного риска, геп-анализ, чувствительные активы, чувствительные пассивы.

The actual questions of the practical management of interest rate risk in bank on the basis of model of the Gap-analysis are reviewed in the article. The basic attention is given to improvement of a working Gap-management, and also use of imitating modeling.

Keywords: interest rate risk, sources of interest rate risk, Gap-analysis, sensitive assets, sensitive liabilities.

У статті розглядаються актуальні питання практичного управління процентним ризиком банку на основі використання моделі геп-аналізу. Основна увага приділяється удосконаленню існуючої методики гепа, а також використанню імітаційного моделювання.

Ключові слова: процентний ризик, форми процентного ризику, геп-аналіз, чутливі активи, чутливі пасиви.

Стабільне та ефективне функціонування банківських установ нерозривно пов'язане з вирішенням проблеми підвищеного рівня ризику як невід'ємної частини банківської діяльності за умов конкуренції.

На сьогоднішній день ні в кого у фінансовій сфері не викликає сумніву необхідність управління ризиками. Акціонерам та керівництву банку необхідна точна і повна інформація для підтримки прийняття рішень у галузі управління ризиками. Головна причина цього полягає в тому, що, не вимірюючи і не управляючи ними, банки можуть втратити значну частину свого капіталу або збанкрутувати.

Для того, щоб звести до мінімуму втрати капіталу, менеджменту банку необхідно мати повну інформацію стосовно причин появи ризиків, основних взаємозв'язків між характеристиками діяльності банківської установи та зовнішнім середовищем, що є генератором основних видів ризиків. У зв'язку з цим, особливу актуальність набуває питання аналізу та управління ризиками в банку.

На сьогоднішній день питання управління процентним ризиком висвітлено недостатньо у порівнянні, скажемо, із кредитним чи ризиком ліквідності: немає єдності в трактуванні основних принципів управління ризиком процентної ставки, відсутні розробки методичного характеру. Справа в тому, що по своїй сутності процентний ризик набуває помітний вплив на діяльність банків тільки в умовах стабільної економіки, розвинутої інфраструктури фінансового ринку і, як наслідок, твердої конкуренції. У нестабільній же економіці банки звичайно перекладають процентний ризик на клієнтів, встановлюючи велику різницю між ставками залучення і розміщення, тобто процентну маржу.

Останнім часом підвищився інтерес банкірів до процентного ризику. Особливістю процентного ризику є те, що він, по своїй суті, вимагає складних математичних методів для охоплення всіх джерел його виникнення, правильного виміру й адекватного реагування.

Національний банк України визначає ризик зміни процентної ставки, як наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок [1].

А виходячи із сучасної методики оцінки ринкових ризиків Value-at-Risk (ризикова вартість) можна визначити процентний ризик, як величину збитків які отримає банк при зміні відсоткових ставок на ринку.

Процентний ризик відноситься до тих видів ризику, яких банк не може уникнути у своїй діяльності. Банківські установи завжди приймають на себе визначений ризик зміни процентних ставок, унаслідок постійних змін кон'юнктури на фінансових ринках. Однак рівень цього ризику повинний бути обґрунтованим.

Для практичного аналізу та управління процентним ризиком у банку необхідно чітко знати, з якими конкретними формами цього виду ризику прийдеться стикнутися менеджменту банківської установи, оскільки існуючі моделі та методи управління процентним ризиком направлені тільки на певні його аспекти.

Але зараз у вітчизняних і зарубіжних дослідників немає єдиної точки зору стосовно форм процентного ризику. При цьому більшість із них, а також міжнародні та національні органи банківського нагляду погоджуються, що основних форм процентного ризику можна виділити чотири. Так, відповідно до «Принципів управління та нагляду за ризиком процентної ставки» Базельського Комітету з питань Банківського нагляду формами процентного ризику є [2]:

- 1) ризик переоцінки;
- 2) ризик зміни кривої дохідності;
- 3) базисний ризик;
- 4) опціональний ризик (або ризик права вибору).

Процедура аналізу процентного ризику ґрунтується на визначенні тих методів, результати яких будуть враховуватися керівництвом при прийнятті рішень. Ці рішення повинні привести до максимального збільшення вартості банку. Слід зазначити, що майбутні коливання процентних ставок можуть принести банку не тільки збитки, а і бути джерелом додаткових доходів. При управлінні процентним ризиком менеджмент банку повинен завжди враховувати цю залежність.

Тому для оцінки рівня ризику зміни процентної ставки необхідне застосування відповідних адаптованих до вітчизняних реалій економіко-математичних та статистичних моделей та методів.

Сучасною теорією та практикою управління процентним ризиком вироблено ряд методів: управління гепом; управління дюрацією (імунізація балансу); хеджування; стрес-тестування; імітаційне моделювання.

Серед наведених методів перші два можна віднести до класичних, які вже тривалий час використовуються як зарубіжними, так і вітчизняними банками. А інші методи є більш новітніми, для використання яких у практиці необхідні складні математичні та статистичні розрахунки або високий рівень розвитку ринку похідних цінних паперів.

Останнім часом з'являються й інші методики управління процентним ризиком. Так, наприклад, деякі науковці пропонують

використовувати трансфертне ціноутворення на основні банківські продукти в якості інструменту управління процентним ризиком банку [3, с. 35]. Згідно цієї методики за допомогою трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення можливо досягти мінімізації основних форм процентного ризику банківської установи.

Зупинимося детальніше на першому методі управління процентним ризиком. Оскільки управління розривами був одним із перших методів, розроблених для оцінки експозиції ризику процентної ставки, та продовжує широко застосовуватися банками, особливо вітчизняними.

Можна стверджувати, що ГЕП менеджмент — основний блок управління активами і пасивами банку (тобто балансом банку) на основі розриву за обсягами між чутливими до зміни відсотка активами і чутливими до такої ж зміни пасивами.

Управління ГЕПом можна визначити як стратегію максимізації процентної маржі протягом циклу зміни процентної ставки. Треба зазначити, що даний метод належить до комплексних методів управління ризиком відсоткової ставки, тобто за допомогою ГЕПу здійснюється аналіз, контроль та прогнозування ризику.

Оскільки управління процентним ризиком на основі аналізу розривів ґрунтується на понятті чутливості активів, зобов'язань та позабалансових статей до зміни процентних ставок то одним із кроків удосконалення цього методу є поділ чутливості на три групи. Такий поділ сприятиме більш глибокому аналізу та залежності статей балансу банку від зміни ринкових процентних ставок, що в свою чергу призведе до об'єктивнішого аналізу та моніторингу процентного ризику. До таких груп можна віднести наступні:

- інерційно чутливі — це фінансові інструменти, ставка, за якими переоцінюється наприкінці строку контракту (при умові його пролонгації) або в фіксовані дати за контрактом;

- миттєво чутливі — це фінансові інструменти, ставка, за якими змінюється впродовж одного тижня після зміни базової ставки. Тобто такі фінансові активи включаються до того строкового інтервалу, на який припадає дата перегляду процентної ставки;

- стандартно чутливі — це фінансові інструменти, ставка, за якими змінюється впродовж 1—2 місяців після зміни базової ставки, тобто існує тривалий часовий лаг. Отже, фінансові інструменти, що відносяться до цієї групи повинні включатися до іншого часового інтервалу з урахуванням зсуву у 2 місяці.

Розподіл на ці групи чутливості фінансових інструментів здійснюється відповідно до кореляційно-регресійного аналізу, тобто залежно від значення кореляції процентної ставки досліджуваного інструменту та базової ставки. Також до аналізу включаються накопиченні дані про взаємовідносини із клієнтами банку та випадки перегляду відсоткових ставок для кожного клієнта після зміни базових ринкових процентних ставок. Для дослідження кореляційних зв'язків відсоткових ставок фінансових інструментів одного із комерційних банків України 1-ї групи використаємо наступні базові процентні ставки:

—середньозважена ставка LIBOR 30 днів USD (для аналізу кредитів в USD);

—середньозважена ставка рефінансування НБУ (для аналізу кредитів у національній валюті);

—середньозважена ставка міжбанківського кредитного ринку (для аналізу кредитів у національній валюті).

Процентна ставка LIBOR в USD обрана для оцінки зв'язку кредитів в USD, оскільки біля 70 % усіх кредитів в іноземній валюті надані саме в доларах США, тому аналіз буде проведено за цією валютою.

Показники кореляції відсоткових ставок фінансових інструментів та базових ставок за 2007—2009 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**ХАРАКТЕРИСТИКА КОРЕЛЯЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ БАЗОВИХ
ПРОЦЕНТНИХ СТАВОК ТА СТАВОК НА ОКРЕМІ ФІНАНСОВІ
ІНСТРУМЕНТИ ЗА ЩОМІСЯЧНИМИ СТАВКАМИ у 2007—2009 рр.**

Базові процентні ставки	Кредитний ринок				Депозитний ринок			
	Кредити надані юридичним особам		Кредити надані фізичним особам		Депозити юридичних осіб		Депозити фізичних осіб	
	USD	Гривня	USD	Гривня	USD	Гривня	USD	Гривня
Ставка LIBOR, USD	0,024	—	0,107	—	–0,256	—	–0,208	—
Ставка рефінансування НБУ	—	0,485	—	0,569	—	0,203	—	0,624
Ставка міжбанківського кредитного ринку	0,632	0,783	0,601	0,766	—	–0,139	—	0,148

Відповідно до теорії статистики значення коефіцієнта кореляції інтерпретується наступним чином: до $\pm 0,3$ — зв'язок відсутній; від $\pm 0,31$ до $\pm 0,5$ — зв'язок слабкий; від $\pm 0,51$ до $\pm 0,7$ — зв'язок помірний; від $\pm 0,71$ до $\pm 1,0$ — зв'язок суттєвий.

У нашому випадку зв'язок процентних ставок будемо розуміти таким чином:

— якщо значення коефіцієнта кореляції до $\pm 0,3$, то фінансовий інструмент віднесено до групи інерційно чутливих;

— якщо значення коефіцієнта кореляції від $\pm 0,31$ до $\pm 0,7$, то фінансовий інструмент віднесено до групи стандартно чутливих;

— якщо значення коефіцієнта кореляції від $\pm 0,71$ до $\pm 1,0$, то фінансовий інструмент віднесено до групи миттєво чутливих.

Отже, якщо за результатами аналізу зв'язку фінансовий інструмент віднесено до групи стандартно чутливих, то необхідно враховувати часовий лаг терміном у 2 місяці між зміною базової ставки та ставки на інструмент при розрахунку ГЕПів. Тобто, включати такий інструмент до часового інтервалу, який на 2 місяці пізніший від дати зміни базової ставки, при умові, що дата перегляду процентної ставки на фінансовий інструмент банку припадає на цей проміжок часу. Інакше такий фінансовий інструмент включається вже до іншого часового інтервалу при розрахунку розривів.

Аналогічна ситуація виникає і при миттєво чутливих фінансових активах чи зобов'язаннях банку з тією різницею, що часовий лаг складає всього до 1 тижня, тобто такий інструмент буде включений або в інтервал зміни базової ставки (якщо дата перегляду ставки за інструментом також припадає у цей інтервал і він є досить широким), або в наступний.

За результатами розрахунку кореляційних зв'язків процентних ставок на фінансові інструменти можна стверджувати, що найтісніший зв'язок ставок мають кредити надані банками і міжбанківські кредити, тобто кредити надані у національній валюті відносяться до групи миттєво чутливих. А до групи стандартно чутливих можна віднести кредити надані в іноземній валюті (в нашому випадку у доларах США) та депозити залучені від фізичних осіб у національній валюті.

Вище наведені розрахунки і висновки стосовно груп чутливостей проілюструємо на прикладі розрахунку процентного ризику за допомогою ГЕП-аналізу за даними умовного банку (табл. 2).

Таблиця 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕНТНОГО РИЗИКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГЕП МЕТОДУ

№	Показник	1—7 днів	8—31 день	32— 92 дні	93—183 дні	184— 365 днів	Більше року	Усього
1	Чутливі активи	506723	998 604	2004787	4522 653	3728 296	11962906	23 723 969
2	Чутливі зобов'язання	1462781	2812 901	1995778	3956 413	5474 437	1 705 359	17 407 670
3	ГЕП	– 956058	– 1814297	9 009	566 240	– 1746141	10257547	6 316 299
4	КГЕП	– 956058	– 2770355	– 2761346	– 2195106	– 3941247	6 316 300	—
5	Коефіцієнт ГЕПу	0,35	0,36	1,00	1,14	0,68	7,01	1,36
6	Індекс відсоткового ризику, %	4,03	11,68	11,64	9,25	16,61	26,62	—

Виходячи із розрахунків, можна зробити висновок, що банк постійно бере на себе посередній процентний ризик, окрім останнього часового інтервалу (більше року), де ризик перевищує оптимальну межу в 25 %, що негативно може вплинути на діяльність банківської установи при несприятливих подіях зміни відсоткових ставок.

Щодо використання названих нами груп чутливості фінансових інструментів, то можна навести приклад, виходячи із розрахунків. Так, якщо взяти кредити надані юридичним особам у доларах США з плаваючою процентною ставкою, яка переглядається щомісяця, то за нашою методикою їх необхідно віднести до групи «32—92 дні», а не «8—31 день».

Треба наголосити на тому, що метод ГЕПу є тим більш ефективнішим та точнішим, чим більше взято часових інтервалів для аналізу, тобто чим вони є коротшими.

Хоча ГЕП-аналіз і є найпоширенішим засобом оцінки та контролю процентного ризику банку, але і він не позбавлений недоліків, оскільки:

- у ньому враховуються розбіжності у характеристиках різних позицій у межах одного часового інтервалу;
- не враховуються зміни вартості активів, які становлять основу фінансових інструментів у портфелі банку (базисний ризик);

— не враховує зміни у термінах платежів, що виникають унаслідок зміни ринкових процентних ставок;

— навіть нульовий ГЕП не може гарантувати повного захисту від процентного ризику.

Метод ГЕПу сам по собі забезпечує управління ризиком переоцінки, як форми процентного ризику, а використання ще і запропонованих заходів дасть змогу позбавитись від певних недоліків у частині базисного ризику та ризику зміни кривої дохідності.

Наступним напрямом вдосконалення методики ГЕП-аналізу є побудова імітаційної моделі на його основі. Імітаційна модель майбутньої структури активів і пасивів банку передбачає розрахунок прогнозного потоку процентного доходу для різних сценаріїв зміни базових процентних ставок. У якості процентних ставок будуть застосовуватись ті ж самі індикатори, що і для розрахунку кореляційного зв'язку.

Оскільки для активних та пасивних фінансових інструментів банку чутливість до зниження або зростання базових процентних ставок різна (залежність виражає знак коефіцієнта кореляції), то і моделювання буде здійснюватися окремо для сценаріїв зниження та зростання відсоткових ставок. У моделі застосовується наступний принцип розрахунку — задається прогнозована зміна базової процентної ставки та відхилення середньозважених процентних ставок кожного фінансового інструменту від базової ставки.

Таким чином, беручи до уваги групи чутливості ГЕП-аналізу та сценарії розвитку можна запропонувати наступний поділ усіх фінансових інструментів на групи:

- 1) інерційно чутливі до зниження процентних ставок;
- 2) миттєво чутливі до зниження процентних ставок;
- 3) стандартно чутливі до зниження процентних ставок;
- 4) інерційно чутливі до зростання процентних ставок;
- 5) миттєво чутливі до зростання процентних ставок;
- 6) стандартно чутливі до зростання процентних ставок.

Моделювання, крім названих сценаріїв, ще необхідно здійснювати за двома станами розвитку ринку: сценарій нормального розвитку та стрес-тестування.

Вхідні дані для моделювання можна брати, виходячи із трьох ситуацій подальшого розвитку, які характеризуються такими моделями:

1) модель пасивного розвитку — після закінчення строку фінансові інструменти (кредити, депозити, інше вкладення капіталу) не поновлюються;

2) статична модель розвитку — після закінчення строку фінансові інструменти поновлюються за такими ж умовами та з такою групою чутливості;

3) динамічна модель розвитку — прогнозна структура активів і пасивів банку для ГЕП-аналізу формується виходячи із плану розвитку банку та планів залучення та розміщення коштів.

Для отримання якісної вхідної інформації необхідної для моделювання ризику процентної ставки, обробка результатів, щодо присвоєння груп чутливості фінансових інструментів та прогнозних відсоткових ставок повинна здійснюватися автоматично із обов'язковою перевіркою експертами банківської установи. Інакше неможливо буде досягти бажаного результату.

Підсумовуючи все вище викладене, можна зазначити, що процентний ризик є неодмінним супутником діяльності будь-якого банку та пов'язаний із можливістю фінансових втрат у зв'язку із негативною зміною ринкових процентних ставок. Управління цим ризиком набуває все більшого значення на розвинутих фінансових ринках. Одним із комплексних методів управління ризиком зміни процентних ставок є ГЕП-аналіз, який дає змогу отримати показники чутливості надходжень та капіталу до процентного ризику. Але як і більшість методів модель ГЕПу не позбавлена і недоліків. Запропоновані в статті заходи дадуть змогу підвищити ефективність даного методу, як у частині більш точнішого оцінювання процентного ризику, так і в частині його прогнозування за різними сценаріями розвитку.

Впровадження в щоденну банківську практику даного методу управління процентним ризиком, удосконалення інструментів зниження цього ризику дасть можливість не тільки підвищити надійність функціонування і прибутковість конкретного банку, але й покращити найважливіші показники діяльності банківської системи загалом.

Література

1. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Затверджені постановою Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361.
2. Principles for the Management and Supervision of Interest Rate Risk // Basel Committee on Banking Supervision, July 2004.

3. Савченко Т., Пожар О. Трансфертне ціноутворення як інструмент управління процентним ризиком банку // Вісник НБУ. — 2009. — № 7. — С. 30—38.

4. Національний банк України. — Сайт у мережі Інтернет. — www.bank.gov.ua

5. Британська асоціація банкірів. — Сайт у мережі Інтернет. — www.bba.org.uk

Стаття надійшла до редакції 20.06. 2010 р.

УДК 336.77

В. Г. Шевалдіна,

старший викладач

кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статье рассмотрено усиление роли анализа кредитоспособности заемщиков украинскими банками в условиях современного финансового кризиса.

Ключевые слова: кредитоспособность заемщика, кредитный риск, финансовое положение заемщика, отраслевая принадлежность, подтвержденные доходы, залог.

In the article, strengthening of role of analysis of solvency of borrowers is considered by the Ukrainian jars in the conditions of modern financial crisis.

Keywords: solvency of borrower, credit risk, financial position of borrower, of a particular branch belonging, confirmed profits, pledge.

У статті розглянуто посилення ролі аналізу кредитоспроможності позичальників українськими банками в умовах сучасної фінансової кризи.

Ключові слова: кредитоспроможність позичальника, кредитний ризик, фінансовий стан позичальника, галузева приналежність, підтверджені доходи, застава.

Процес банківського кредитування пов'язаний з численними ризиками, реалізація яких безпосередньо впливає на своєчасне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком. Тому перед ухваленням рішення про надання позики банк повинен

оцінити кредитоспроможність і фінансовий стан потенційного позичальника з точки зору можливості і доцільності надання йому кредиту, а також у повному обсязі вивчити чинники (ризик), які можуть спричинити неповернення отриманих коштів. Банк аналізує та оцінює не лише кредитоспроможність позичальника на певну дату, але й прогнозує його фінансову стійкість на перспективу. Уміння правильно оцінити сильні і слабкі сторони позичальника дозволить банку зменшити обсяг втрат у майбутньому. Мета аналізу кредитоспроможності потенційного позичальника банком полягає у визначенні реальної здатності позичальника своєчасно і в повному обсязі погасити заборгованість за позикою; розміру кредиту, який може бути наданий за даними обставинами і умов його надання. Погоджуючись надати позика банку частину відповідальності за її повернення бере на себе.

Банківська система є своєрідним індикатором економічних процесів, які відбуваються у країні. Із 2000 року починається поступовий підйом національної економіки, підвищуються обсяги промислового виробництва, зростають масштаби будівництва, збільшуються доходи населення. Як наслідок, обсяги кредитування банками економічних суб'єктів зростають кожен рік. Із 2005 року спостерігається активне кредитування як реального сектору економіки, так і споживчого ринку. Розвивається іпотечне та споживче кредитування. Існуючі на той час підходи до оцінки кредитоспроможності спочатку є жорсткими, позики видаються на консервативних умовах, кредитуються дійсно платоспроможні позичальники. Банківська діяльність стає все більш прибутковою.

Надмірне захоплення прибутковістю та неефективний ризик-менеджмент окремих банків призвели до порушення банками основоположних принципів кредитування, спрямованих як раз на зменшення ризиків. Кредити видаються тільки щоб збільшити кредитний портфель. Коли всі великі та платоспроможні позичальники вже були прокредитовані, банки почали кредитувати менш надійні компанії, малий бізнес і населення. З досвіду розвитку банківських криз відомо, що при різкому збільшенні кредитування питома вага традиційних надійних позичальників зменшується, а менш надійних — збільшується. До того ж для нарощування темпів зростання кредитного портфеля і можливості охопити наступну частину потенційних позичальників, банки зменшують вимоги до кредитоспроможності позичальників і він набуває де-що формального характеру.

Як показує міжнародний досвід, стрімке зростання обсягів кредитування, особливо при порушенні допустимих для країни пропорцій, пов'язане з різким підвищенням ризиків банківської діяльності та погіршенням якості активів. Те, що в нашій країні допустимі пропорції кредитування порушені, було очевидно ще у 2007 році. Так, за методикою МВФ для країн з перехідною економікою існує, так званий, рівноважний показник обсягу банківських кредитів. Він розраховується, виходячи із середнього доходу на душу населення, і на кінець 2007 року для України мав складати 37 % від ВВП. Фактично ж обсяг наданих банками кредитів на той час складав 60,2 % від ВВП [1].

У цей час основним показником надання позики виступає не кредитоспроможність позичальника, а спроможність кредитного працівника надати позичальникові якомога більше кредитних коштів. Позичальник через переоцінку своїх майбутніх доходів, приймає на себе значні зобов'язання — бере кредит, не оцінюючи свою реальну кредитоспроможність у майбутньому.

Таким чином, якщо на перших етапах кредитоспроможність позичальників не викликала сумнівів, то вже у 2008 році достатня кредитоспроможність була рідкістю. Банки постійно зменшували вимоги до позичальників, наприклад, для отримання кредиту на купівлю автомобіля у 2008 році достатньо було мати офіційний дохід, який покривав місячний ануїтетний платіж, а іноді взагалі навіть довідка про доходи не вимагалася, коли мова йшла про дешеві автомобілі [2, с. 6].

Глобальна фінансово-економічна криза розкрила та посилила проблеми українських банків, які вимушені працювати в умовах погіршення стану національної економіки та незначного рівня довіри до себе з боку суспільства. Девальвація національної одиниці, значна кількість банкрутств серед малих і середніх підприємств, згортання обсягів виробництва, зниження загальних доходів населення, зниження вартості всіх активів: від робочої сили до нерухомості призвели до зростання ризику неповернення позик клієнтами банків та прострочення обслуговування боргу як через зменшення можливостей своєчасного розрахунку за позиками в результаті погіршення фінансового стану позичальників, так і через недобросовісність позичальників, які свідомо відмовляються виконувати свої зобов'язання перед банками. Зростання кредитного ризику призвело до послаблення надійності та високої ризикованості кредитних портфелів вітчизняних банків.

Недопущення видачі проблемних кредитів досягається завдяки застосуванню різних методик аналізу кредитоспроможності позичальників, кожній з яких притаманні певні переваги і недоліки. Автори більшості методик фактично зводять аналіз кредитоспроможності позичальника до аналізу його фінансового стану, який ґрунтується на розрахунку різних коефіцієнтів, що характеризують ту або іншу сторону фінансово-господарської діяльності потенційного позичальника в попередньому періоді. Залежно від категорії клієнта — банк, юридична особа, фізична особа — банки використовують різні підходи для оцінки фінансового стану своїх позичальників. На вибір методики може впливати безліч чинників залежно від особливостей позичальників і від намірів конкретного банку-кредитора.

У вітчизняній банківській практиці для оцінки кредитоспроможності позичальника користуються набором як якісних, так і кількісних показників. Причому кожен окремий банк розробляє власний набір показників, який може бути або об'ємним, або обмеженим, охоплювати річні звітні дати або поквартальні тощо [3, с. 93—94]. Але можна виділити загальні для більшості банків напрями аналізу показників, які стосуються кредитоспроможності позичальника: оцінка якісних характеристик позичальника; аналіз фінансових показників діяльності позичальника; оцінка характеристик самої позики.

Під час кризи багато позичальників, які мали досить високі рейтинги кредитоспроможності, розраховані за внутрішньобанківськими методиками потрапили в групу ненадійних і проблемних клієнтів. Проведений аналіз внутрішньобанківських методик оцінювання кредитоспроможності корпоративних позичальників, а також позичальників малого й середнього бізнесу у ряді українських комерційних банків показав, що більшість з них використовує старі широковідомі іноземні методики, нехтуючи адаптованими українськими розробками в галузі оцінювання ймовірності дефолту [4, с. 2].

Така ситуація призвела до необхідності більш глибоких підходів до проблеми аналізу банками кредитоспроможності позичальників. Банки вимушені працювати в нових складних умовах і комплексна та компетентна оцінка впливу та реалізації ризиків позичальника надає суттєві переваги банку для захисту своїх інтересів.

Інформація про позичальника є основою для прийняття рішення і оскільки аналіз базується на фактичних даних, то необ-

хідно бути впевненим у достовірності тих даних, що надаються позичальником. В умовах стабільної економічної ситуації банкам також регулярно доводилося стикатися з інформаційними спотвореннями у вигляді недостовірної звітності й інших даних про позичальника, про власників і менеджерів (підприємства, компанії), структуру підприємства (компанії), діяльність і перспективи розвитку. Однак у періоди економічних криз та потрясінь негативні тенденції посилюються.

Аналіз фінансового стану юридичної особи базується на даних бухгалтерської звітності, яка є достатньо вичерпним джерелом інформації. Оцінюючи фінансову діяльність потенційного позичальника необхідно ґрунтуватися на такій сукупності фінансових показників, яка б не просто характеризувала структуру майна компанії, а максимально відображала реальну фінансову картину. Коефіцієнти повинні у меншій мірі дублювати один одного, потрібно вибрати показники з мінімальною функціональною залежністю.

Проте навіть повна бухгалтерська звітність може не містити необхідних відомостей і не відображати повністю поточні бізнес-процеси, тому фахівці вважають, що лише на основі офіційної документації не можна зробити однозначні висновки щодо рівня кредитоспроможності позичальника. В умовах стабільної економічної ситуації методи оцінки кредитоспроможності позичальників, засновані лише на аналізі їх фінансово-господарської діяльності, що в основному практикують українські банки, працюють, але вони відразу ж відмовляють, якщо настає криза.

Слід підкреслити, що реально оцінити діяльність потенційного позичальника дуже складно. Для проведення ґрунтовного аналізу кредитоспроможності позичальника кредитний працівник повинен бути достатньо кваліфікованим і мати технічні можливості для правильної інтерпретації наявної інформації. Виїзд кредитного працівника на місце безпосередньої діяльності позичальника і огляд матеріальних активів мають бути обов'язковими. Окрім фінансових даних кредитному працівнику потрібно проаналізувати поточну ситуацію у бізнесі позичальника, побачити і зрозуміти стан матеріальної бази, умови праці, асортимент продукції, структуру складських запасів і відвідуваність точок продаж і т.д. Кредитний працівник повинен розуміти не тільки як функціонує бізнес позичальника, але й як відобразиться на діяльності позичальника зміна ситуації на ринку. Відсутність аналізу сценаріїв розвитку подій у бізнесі клієнта, різноманітних моделей

поведінки банку при виникненні несприятливих подій не дає змоги правильно розрахувати наслідки кредитування, знижує його ефективність [4, с. 3].

Проте, фінансовий стан підприємства — це тільки один з багатьох чинників кредитоспроможності. Навіть якщо підприємство не має проблем з фінансовим станом, на нього можуть негативно вплинути як зовнішні чинники (політичні і економічні), так і внутрішні нефінансові. І якщо раніше банки могли обмежитися аналізом фінансових документів підприємства чи компанії, що кредитується, то тепер розглядається і проводиться оцінка життєздатності позичальників на основі комплексного аналізу положення підприємства на ринку, розглядається перспективність бізнесу потенційного позичальника, зважаючи на розвиток не окремої компанії, а галузі в цілому або навіть кількох суміжних галузей.

Галузева приналежність позичальника характеризується специфічними особливостями, які кредитний працівник повинен брати до уваги при аналізі кредитоспроможності позичальника. Галузева приналежність позичальника відображає зміну рентабельності діяльності і обсягів продажів під впливом негативних змін макроекономічних чинників, хоч і не визначається цілком галуззю, але дуже залежить від приналежності до певної галузі [5]. Ключові чинники ризику пов'язані з динамікою попиту на продукцію галузі — якщо очікується спад, то падіння кредитоспроможності позичальників неминуче. Найпростіше отримати кредит позичальникам, що працюють у галузях, яких криза торкнулася в меншій мірі.

Фахівці відзначають, що до найбільш ризикових відносять представників галузей, які значно постраждали від кризи, — будівельну, страхову, металургійну [6]. При цьому приділяється особлива увага співпраці з державними корпораціями, а також з підприємствами пріоритетних галузей економіки, таких як сільське господарство, енергетика, військово-промисловий комплекс, авіабудування та ін. [6]. Подібні клієнти мають стабільніші джерела фінансування. У числі тих, що зберегли надійність, також були виділені харчова промисловість, транспорт, зв'язок, телекомунікації, хімічна промисловість, торгівля продуктами, ліками і товарами народного споживання.

На те, яким галузям сьогодні банки готові надати ресурси, а яким — ні, робить вплив багато факторів: рівень девальвації, орі-

єнтація підприємства на імпорт або на внутрішнє споживання, існування попиту на зовнішньому і внутрішньому ринках, наявність державних програм, циклічність виробництва та ін.

Відзначимо, що банки стали ретельнішими при аналізі бізнес-процесів і стандартів кожного з позичальників, що претендують на кредитування. Серед вимог, що в даний час пред'являються банками до клієнтів, — досвід роботи підприємства, форма власності, вид діяльності, середньомісячний оборот, наявність розрахункового рахунку у банку на момент подачі заявки, обсяг виторгу. Банки аналізують розмір прибутку, що йде на підтримання або розширення діяльності позичальника, уміння управляти продажем і прибутковістю в ринкових умовах, що змінилися, наскільки гнучкий менеджмент у підходах до поточного планування, а також наявність застави (нерухомість, автотранспорт, ліквідне устаткування).

Від галузі залежать види застав і їх ліквідність. У період кризи реалістична оцінка і прогнозування цін активів, об'єктів застави, багато видів яких втратили ліквідність або продаються вимушено, викликає труднощі. Концентрація зв'язаних застав може породити великі проблеми для банку. Побояючись знецінення застав, банки посилюють вимоги до забезпечення кредитів. У даний час кредити видаються лише під тверду заставу — нерухомість або майнові права на депозит. До того ж практично у всіх випадках вимагається, щоб застава була як мінімум у 1,5 разу дорожче, ніж сума кредиту [6]. При цьому стратегічна важливість об'єктів застави для корпоративного позичальника виступає для банку певною гарантією. Однак, кредитуючи клієнта, банки глибше аналізують джерела погашення кредиту, а не базують своє рішення винятково на заставі, яка є важливим додатковим чинником, проте не врятує від виникнення простроченої заборгованості.

Регіональна приналежність позичальників також істотна. Якщо підприємства (компанії) працюють у регіоні, що через своє географічне місце розташування піддається екстремальним погодним умовам, кредитування таких підприємств пов'язане з підвищеним ризиком.

Макроекономічні чинники визначають зростання проблемних боргів, що найбільшою мірою спостерігається [5]. Зміни цін на нерухомість і оренду, волатильність валютного курсу, цін на метали, нафту і на інші активи приводять до необхідності переглядати параметри банківських ризиків, у тому числі кредитного.

Таким чином, для визначення фактичного потенціалу позичальника-юридичної особи аналіз його кредитоспроможності повинен включати в себе не тільки оцінку даних позичальника, а й зовнішнього середовища, в якому він працює. За допомогою методики аналізу кредитоспроможності кредитний працівник повинен мати можливість спрогнозувати як фінансове становище позичальника, так і загальноекономічну ситуацію у країні, та які перспективи співпраці банку і клієнта можливі при ухваленні позитивного рішення про кредитування.

За інформацією компанії Credit Collection Group (CCG) питома вага неповернень по позиках у загальному портфелі банківського споживчого кредитування з докризових часів зросла більш ніж у два рази. Якщо в 2008 році проблемні позики складали 15 % загального портфеля, то в 2009 — вже 28 %, а в середині 2010 — усі 35 %. Фахівці сплеск проблемних позик пов'язують не тільки з економічною кризою. Однією з основних причин називають низьку якість оцінки кредитоспроможності позичальника [7, с. 31].

За даними колекторських компаній 30 % проблемних позичальників складають громадяни, які недооцінили свої фінансові можливості, коли брали позичку в банку.

Українські банки стали застосовувати жорсткі критерії оцінки платоспроможності позичальників фізичних осіб: вони повинні мати стабільне місце роботи, офіційний дохід не менше 5—6 тис. грн у місяць і надійного поручителя. Якщо раніше довідка про доходи була формальним документом на підставі якого банки без проблем надавали позику, то тепер кредитні працівники обдзвонюють організації, що видали ці довідки. А заявка на видачу позики розглядається тільки в тому випадку, якщо в офіційній довідці вказана сума, що перевищує щомісячний платіж по можливо-му кредиту мінімум у три рази. При цьому оцінюється не лише підтверджений документами рівень доходу клієнта, але й ринкові позиції і перспективи підприємства, на якому працює позичальник, і стан галузі, в якій він зайнятий. Додатковим же чинником на користь клієнта є право власності на нерухомість, коштовні папери, автомобілі або інше майно.

Сьогодні банки почали більш ретельно вивчати кредитні історії потенційних позичальників. Бездоганна кредитна історія збільшує шанси на позитивне рішення, тоді як виявлені проблеми із погашенням заборгованості в минулих періодах можуть стати вагомим аргументом проти клієнта. А кредит, що діє, за яким своє-

часно надходять платежі, навпаки, не буде непереборною перешкодою для винесення позитивного рішення щодо видачі нової позики.

Рішення про надання кредиту позичальнику-фізичній особі приймається, виходячи з двох критеріїв: платоспроможності позичальника і ліквідності заставного майна. Основними тенденціями в кризовий період є посилення вимог до позичальника відносно його платоспроможності. Якщо говорити про цифри, то платоспроможність достатня, якщо місячний платіж не перевищує 60 % середньомісячного чистого доходу позичальника і 80 % розрахованого чистого доходу за останні шість місяців [8].

Співвідношення вартості заставного майна до максимально можливої суми кредитування коливається залежно від типу кредитного продукту. Зараз банки дуже рідко надають незабезпечені позики і тільки тим клієнтам, з якими давно працюють. За час кризи підвищилися вимоги до доходів потенційних позичальників, а наявність майна, яке можна закласти, стала обов'язковою [7, с. 31]:

Вітчизняними банками зараз пропонуються умови кредитування, при яких клієнт зможе обслуговувати борг навіть у разі погіршення свого фінансового положення і економічної ситуації в країні. Втім, економічна криза не лише викликала зміни в кредитній політиці банків, але й потенційні позичальники стали відповідальнішими, приймаючи рішення щодо кредитування, адекватніше оцінюючи свої реальні фінансові можливості і можливості отримання доходів у майбутньому.

Для української банківської системи в умовах низької кредитної культури населення та відсутності активної діяльності кредитних бюро важливим завданням є вдосконалення підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб, адаптація наявного в цьому питанні зарубіжного досвіду до особливостей формування кредитоспроможності українських позичальників.

Література

1. Жарій Я. В. Особливості управління діяльністю комерційного банку в умовах фінансової кризи // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2009. — № 35. — С. 53—63.
2. Шаповалов О. О. Передумови й особливості прояву сучасної фінансової кризи. — 2009 // Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського — <http://www.nbuv.gov.ua>.

3. Андрушків Т., Андрушків Н. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників банками України в період розвитку економічної кризи // Наука молода. — 2008. — №10 — С. 91—95.

4. Очеретько Л. М., Касьян М. І. Внутрішній аудит і контроль в комерційних банках // Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — <http://www.nbuv.gov.ua>.

5. Зинкевич В. А. Инструментарий для управления кредитными рисками с учетом макроэкономических факторов // Банковское кредитование. — 2009. — № 4. // <http://www.reglament.net>

6. Бабенко М. Машинная возня // Коммерсант. — 29.09.2009. — № 164 // Офіційний сайт — <http://www.kommersant.ua>

7. Алексеенко И. Осторожная щедрость // Эксперт. — 21—27 червня 2010. — № 24. — С. 30—33.

8. Буруль Е. В каком банке дадут дешевый кредит. — 10.06.2010 // <http://www.domik.net>

Стаття надійшла до редакції 23.06. 2010 р.

Розділ II. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.471

К. В. Безверхий,
аспірант кафедри обліку, аналізу та аудиту в АПК,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ НЕПРЯМИХ ВИТРАТ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Выяснено сущность внутрихозяйственного контроля косвенных расходов промышленных предприятий. Определены субъекты и объекты, цель и задания, методы и методические приемы проведения внутрихозяйственного контроля косвенных расходов.

Ключевые слова: *внутрихозяйственный контроль, не прямые расходы, цель, задания, методы, методические приемы.*

In the article it is found out the essence of internal control of indirect costs of industrial enterprises. Subjects and objects, the purpose and tasks, methods and instructional techniques for internal control of indirect costs were identified.

Key words: *internal control, indirect costs, the purpose, tasks, methods, instructional techniques*

Визначено сутність внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат промислових підприємств. З'ясовано суб'єкти та об'єкти, ціль та завдання, методи та методичні прийоми проведення внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат.

Ключові слова: *внутрішньогосподарський контроль, непрямі витрати, мета, завдання, методи, методичні прийоми*

Необхідною умовою для ефективного управління промисловими підприємствами, зокрема підприємствами приладобудування, є вдосконалення системи внутрішньогосподарського контролю діяльності підприємств як важливої функції управління. Тому, внутрішньогосподарський контроль, який здійснюється на промислових підприємствах, набуває дедалі важливішого значення. Згідно вимог до складання фінансової звітності криється обов'язковість проведення підприємствами контролю за власними ресурсами.

Питання сутності внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат, суб'єктів та об'єктів внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат промислових підприємств не знайшло широкого відображення у науково-практичній літературі, за винятком наукових праць Ю. Давидова. Отже, це питання є актуальним для подальшого дослідження та проведення науково-практичних дискусій.

Тому метою цього дослідження є спроба з'ясувати сутність внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат, суб'єктів та об'єктів, мету та завдання, методи та методичні прийоми здійснення внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат промислових підприємств.

Для того, щоб з'ясувати сутність внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат, слід з'ясувати, перш за все, сутність власне поняття «внутрішньогосподарський контроль». У результаті вивчення попередніх досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених-науковців встановлено розбіжності у визначеннях цього поняття (табл. 1).

Аналізуючи дані табл. 1, можна дійти висновку, що в теорії та практиці контролю найчастіше використовуються обидва терміни «внутрішній контроль» та «внутрішньогосподарський контроль». Як зазначає Т. Бутинець: «Дослідження значної кількості публікацій показало, що в капіталістичному світі з давніх давен вживали термін ВК (внутрішній контроль — *примітка автора*), а в колишньому СРСР — внутрішньогосподарський (ВГК). Сутність цих понять одна й та ж» [1, с. 14]. Незважаючи, що автор ототожнює вищенаведені терміни, ми підтримуємо думку вітчизняного провідного вченого-науковця Н. Виговської, яка зазначає: «Щодо поняття «внутрішній контроль» вважаємо, що його можна розуміти у більш широкому розумінні, ніж внутрішньогосподарський контроль» [2, с. 297]. М. Бондар у своїй монографії «Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю» наголошує, що «визначаючи сутність внутрішньогосподарського контролю, вважаємо відносити до цього саме фінансово-господарський контроль, що здійснюється на рівні окремого підприємства, організації» [3, с. 195]. Ми вважаємо, що термін «фінансово-господарський контроль», щодо позначення контролю, який здійснюється всередині окремого господарюючого суб'єкта — підприємства, організації, установи, з теоретичних позицій має дискусійний характер. Оскільки на практиці термін «фінансово-господарський контроль» використовується для позначення контролю, що здійснюється державними органами виконавчої влади, а саме Державною податковою службою України, Державною контрольно-ревізійною службою України, Рахунковою палатою України, Державним казначейством України, Антимонопольним комітетом України, Пенсійним фондом України, Державною інспекцією з контролю за цінами та іншими.

Таблиця 1

**ВИЗНАЧЕННЯ КОНТРОЛЮ, ЯКИЙ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ В СЕРЕДИНІ ПІДПРИЄМСТВ,
УСТАНОВ, ОРГАНІЗАЦІЙ, А ТАКОЖ У СЕРЕДИНІ МІНІСТЕРСТВ У ПРАЦЯХ УЧЕНИХ-НАУКОВЦІВ**

№ з/п	Учені-науковці	Визначення, які пропонують учені-науковці у теорії та практиці контролю на рівні підприємств, установ, організацій, міністерств.								
		Внутрішній контроль	Внутрішньо-господарський контроль	Внутрішній економічний контроль	Внутрішньо-системний контроль	Внутрішній фінансово-подарський контроль	Внутрішній фінансовий контроль	Внутрішньо-виробничий контроль	Контроль на мікроекономічному рівні	Внутрішньо-господарський фінансовий контроль
1	Агентська О. Б.	X	—	—	—	—	—	—	—	—
2	Андерсон Х. Р.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
3	Андрєєв В. Д.	X	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Аренс Е. А.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
5	Ахметова Г. В.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
6	Балан О. С.	X	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Бардаш С. В.	X	X	—	—	—	—	—	—	—
8	Бєлбжецький І. А.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
9	Білуха М. Т.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
10	Бондар В. П.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
11	Бондар М. І.	X	X	—	—	—	—	—	—	—
12	Борисенко М. В.	X	X	—	—	—	—	—	—	—
13	Бурлай Г. Л.	X	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Бурцев В. В.	X	—	—	—	—	—	—	—	—

№ з/п	Учені-науковці	Визначення, які пропонують учені-науковці у теорії та практиці контролю на рівні підприємств, установ, організацій, міністерств.									
		Внутрішній контроль	Внутрішньо-господарський контроль	Внутрішній економічний контроль	Внутрішньо-системний контроль	Внутрішній фінансово-податковий контроль	Внутрішній фінансовий контроль	Внутрішньо-виробничий контроль	Контроль на мікроекономічному рівні	Внутрішньо-господарський фінансовий контроль	
15	Бутинець Ф. Ф.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	
16	Бутинець Т. А.	X	X	—	X	—	—	—	—	—	
17	Вітвицька Н. С.	—	—	—	—	—	—	—	—	X	
18	Витовська Н. Г.	—	X	—	—	—	X	—	—	—	
19	Вознюк Г. Л.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	
20	Воляник Г. М.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	
21	Гаджисев М. Г.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	
22	Гавришко І. К.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	
23	Гордолопов В. Ю.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	
24	Горшинський В. М.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	
25	Давидов Ю. Г.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	
26	Дерій В. А.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	
27	Дікань Л. В.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	
28	Дмитренко І. М.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	
29	Дрозд І. К.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	
30	Жила В. Г.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	

31	Загородній А. Г.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	Звездін А. Л.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
33	Івахненко С. В.	X	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
34	Калога Є. В.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35	Канурна З. Ф.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36	Кобичева О. С.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	Колдуелл Д. С.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38	Колесніков Г. О.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
39	Корінська М. Д.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	Костирко Р. О.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	Коцулатрий М. М.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	X	—
42	Кочерін С. А.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
43	Крамаровський Л. М.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
44	Криницький Р. І.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
45	Кужельний М. В.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
46	Кузик Н. П.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
47	Кузьмін Д. Л.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
48	Ларіков В. Ю.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
49	Лаптев В. В.	—	—	—	X	—	—	—	—	—	—	—
50	Ластовецький В. О.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
51	Лообек Дж. К.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—
52	Любенко А. М.	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
53	Майданевич Ю. П.	—	X	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Продовження табл. 1

№ з/п	Учені-науковці	Визначення, які пропонують учені-науковці у теорії та практиці контролю на рівні підприємств, установ, організацій, міністерств.								
		Внутрішній контроль	Внутрішньо-господарський контроль	Внутрішній економічний контроль	Внутрішньо-системний контроль	Внутрішній фінансово-податковий контроль	Внутрішній фінансовий контроль	Внутрішньо-виробничий контроль	Контроль на мікроекономічному рівні	Внутрішньо-господарський фінансовий контроль
54	Максимова В. Ф.	—	X	X	—	—	—	—	—	—
55	Малога Н. М.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
56	Маренков М. Л.	X	X	—	—	—	—	—	—	—
57	Мельник М. В.	X	—	—	—	—	—	—	—	—
58	Микитенко Т. В.	X	X	—	—	—	—	—	—	—
59	Михалевич С. Г.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
60	Міщенко Т. М.	X	—	—	—	—	—	—	—	—
61	Морозова Н. Б.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
62	Мурашко В. Н.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
63	Мурашко О. В.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
64	Нападовська Л. В.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
65	Наринский А. С.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
66	Немченко В. В.	X	X	—	—	—	—	—	—	—
67	Нікончук В. В.	—	X	—	X	—	—	—	—	—
68	Нідлз Б. Е.	—	X	—	—	—	—	—	—	—
69	Осмятченко В. О.	—	X	—	—	—	—	—	—	—

70	Павлов П. В.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
71	Пантелеєв А. С.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
72	Пантелеєв В. П.	Х	Х	—	Х	—	—	Х	—	—	—	—
73	Партін Г. О.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
74	Петренко Н. І.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—
75	Петренко С. М.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
76	Петрук О. М.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—
77	Пінькас Г. І.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
78	Погребна Т. М.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
79	Подолянчук О. А.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—
80	Пристапа К. П.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81	Прівезенцев В. А.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
82	Пронь Н. О.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
83	Пугачов В. В.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
84	Романчук А. Л.	Х	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—
85	Рудницький В. С.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
86	Рукін В. В.	Х	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—
87	Рябчук О. В.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
88	Савченко С. І.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—
89	Сайко О. В.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—
90	Сагайдак Р. А.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
91	Сокін А. А.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

№ з/п	Учені-науковці	Визначення, які пропонують учені-науковці у теорії та практиці контролю на рівні підприємств, установ, організацій, міністерств.								
		Внутрішній контроль	Внутрішньо-господарський контроль	Внутрішній економічний контроль	Внутрішньо-системний контроль	Внутрішній фінансово-подарський контроль	Внутрішній фінансовий контроль	Внутрішньо-виробничий контроль	Контроль на мікроекономічному рівні	Внутрішньо-господарський фінансовий контроль
92	Соколов Б. М.	Х	Х	—	—	—	—	—	—	—
93	Солодов А. К.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—
94	Стефанюк І. Б.	—	—	—	—	—	Х	—	—	—
95	Сторожук Т. М.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—
96	Суйц В. П.	—	—	—	—	—	—	Х	—	—
97	Сухарєва Л. О.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—
98	Терехов О. О.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—
99	Ткачук І. М.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—
100	Усач Б. Ф.	—	Х	—	—	—	—	—	—	Х
101	Філіпова С. В.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—
102	Фоміна Т. В.	—	Х	—	—	—	—	—	—	—
103	Фостер Дж.	Х	—	—	—	—	—	—	—	—

Тому в подальшому для позначення контролю, який здійснюється всередині підприємства (суб'єктами здійснення контролю на підприємстві — власниками, управлінським персоналом, уповноваженими ними особами) пропонується вживати більш прийнятний для вітчизняної практики господарювання термін «внутрішньогосподарський контроль».

Провідний вітчизняний учений-науковець С. Бардаш наголошує про низьку якість внутрішнього контролю, а саме: «основними причинами таких (недоотримання фінансових ресурсів, незаконні витрати ресурсів, нецільові витрати, недостачі коштів і матеріальних цінностей — *примітка автора*) порушень є низька якість внутрішнього контролю... Зокрема, протягом 2008 р. на 13,9 тис. підприємств, установ та організацій виявлено майже 2,4 млрд грн незаконних і не за цільовим призначенням проведених витрат та недостач матеріальних і фінансових ресурсів, у тому числі 980,2 млн грн бюджетних коштів» [4, с. 18], що свідчить про необхідність запроваджувати ефективну систему внутрішньогосподарського контролю підприємств.

Також В. Гордополов стверджує: «...що внутрішній контроль практично відсутній, або зосереджений на окремих статтях витрат, особливо валових, які обчислюються виключно для оподаткування прибутку» [5, с. 10]. У цьому твердженні автор робить наголос, що вітчизняні підприємства приділяють увагу виключно контролю валових витрат, що використовуються в податковому обліку для складання податкової декларації з податку на прибуток підприємства.

В. Ластовецький заперечує наявність внутрішньогосподарського контролю на вітчизняних підприємствах, а саме, він зазначає, що «разом з цим сам по собі зник внутрішньогосподарський контроль, оснований на достовірній оперативній, документованій інформації, який у радянський період називали оперативним обліком» [6, с. 20]. З цією тезою важко погодитись, бо якщо внутрішньогосподарського контролю в межах господарюючого суб'єкта не існує, то виникає загроза існування самого суб'єкта господарювання — підприємства, установи, організації тощо.

Важко не погодитись з думкою вітчизняних учених-науковців М. Кужельного та І. Ткачука, що «система «практичного» внутрішнього контролю для відповідного суб'єкта господарювання, з урахуванням специфічних умов його діяльності, залишається досконало не відпрацьованою. Зокрема відсутні відповідні методи-

ки, в яких чітко визначалися би виконавці, потік необхідної інформації, порядок формування та представлення результатів перевірки. На сьогоднішній день майже відсутня законодавча база, яка забезпечує організацію відповідного внутрішнього контролю» [7, с. 3].

Необхідно зазначити, що згідно ДСТУ 2962-94 «Організація промислового виробництва. Облік, аналіз та планування на промисловому підприємстві. Терміни та визначення»: «внутрішній контроль — це система фінансового та інших видів контролю, що передбачає наявність організаційної структури, методів і способів роботи, а також внутрішні ревізійні заходи, здійснювані керівництвом для того, щоб контрольований об'єкт функціонував ефективно та продуктивно» [8, с. 20].

Якщо звернутися до міжнародної практики з обліку та аудиту, то згідно Міжнародного стандарту аудиту (надалі — МСА) 315 «Розуміння суб'єктів господарювання та його середовища та оцінка ризику суттєвих викривлень» внутрішній контроль — це процес, який визначається і на який впливають особи, наділені повноваженнями управління та найвищого управління, а також інший персонал, який надає обґрунтовану впевненість у досягненні цілей суб'єкта господарювання щодо достовірності фінансової звітності, ефективності діяльності, дотримання застосованих законів і нормативних актів [9]. Відповідно до МСА 400 «Оцінка ризиків та внутрішній контроль» система внутрішнього контролю — «це всі внутрішні правила та процедури контролю, запроваджені керівництвом для забезпечення стабільного й ефективного функціонування підприємства, дотримання внутрішньої господарської політики, збереження та раціонального використання активів, точності і повноти бухгалтерських записів, своєчасної підготовки фінансової інформації, запобігання фальсифікаціям» [10, с. 48].

У бухгалтерському словнику за редакцією д-ра екон. наук, проф. Ф. Бутинця внутрішньогосподарський контроль визначається як «контрольні функції, які здійснюються керівниками (власниками) підприємств у відповідності до чинного законодавства. Завданням такого контролю є перевірка господарських операцій підприємства з метою недопущення недостач, перевитрат і витрат матеріальних і фінансових ресурсів» [11, с. 94—95].

Також трактування терміну «внутрішньогосподарський контроль» розглядається у словнику бухгалтера та аудитора за ред. В. Пантелеєва та О. Сніжко, а саме: «внутрішньогосподарський контроль — це організована власниками підприємства та уповно-

важеними ними особами система стеження, нагляду і перевірки ефективності використання майна підприємства, законності і доцільності господарських операцій, збереження матеріальних цінностей та коштів, виявлення резервів, запобігання безгосподарності, втратам і крадіжкам» [12, с. 38]. А також визначення терміну «внутрішній контроль» як «інструмент управління, що дає змогу керівництву органу державного сектору перевірити виконання завдань органу» [12, с. 37]. Наведене визначення внутрішнього контролю, на нашу думку, стосується виключно підприємств, установ, організацій державної форми власності, що підпорядковані вищестоящим організаціям.

М. Бондар наголошує, що «сукупність організаційної структури, методик і процедур контролю, що приймаються керівництвом підприємства як засоби для здійснення ефективної господарської діяльності, визначається як система внутрішнього контролю підприємства» [3, с. 195].

На основі вищенаведених думок учених-науковців, можна зробити висновок, що внутрішньогосподарський контроль непрямих витрат — це складова системи внутрішньогосподарського контролю підприємства, який спрямований на забезпечення ефективної фінансово-господарської діяльності підприємства шляхом дії суб'єктами (власниками, посадовими особами підприємства (наприклад — директор, головний бухгалтер), працівниками, на яких покладено здійснення контрольних функцій) на об'єкти (непрямі витрати: загальновиробничі, адміністративні, витрати на збут, інші операційні витрати) за допомогою контрольних дій (сукупності методичних прийомів та процедур, політики щодо контролю).

Ми поділяємо точку зору Н. Виговської, що «...оскільки в літературі немає єдиного погляду на економічну сутність контролю, то відповідно, і відсутня єдність поглядів щодо мети контролю» [2, с. 311], а й відповідно до цього завдань контролю, зокрема мети (цілі) та завдань внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат.

Слушною є думка Н. Виговської щодо вживання понять «ціль» та «мета» контролю, які в економічній літературі отожднюються, а саме: «...поняття «ціль» та «мета» будемо вважати тотожними...» [2, с. 310]. Тому в подальшому ми будемо вживати поняття «мета» внутрішньогосподарського контролю.

Сформовану мету та завдання внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат промислових підприємств наведено на рис. 1.

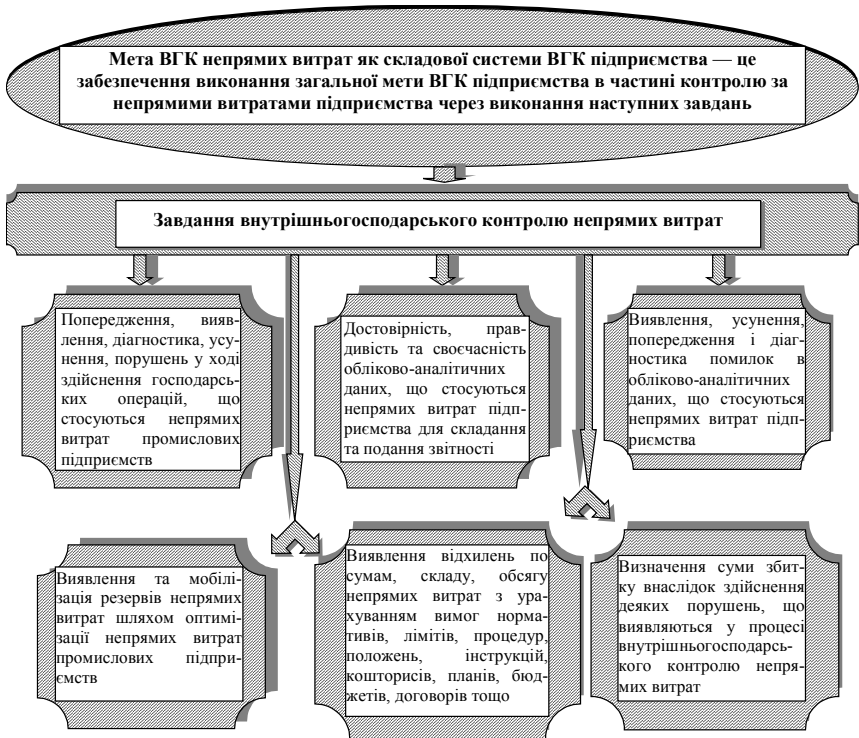

Рис. 1. Мета та завдання внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат промислових підприємств

Наведений перелік завдань внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат промислових підприємств не є вичерпним — нами були наведені основні з них. Завдання внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат можуть змінюватися, і залежать від розміру, структури, сфер та видів економічної діяльності підприємства, вимог управлінського персоналу.

Як уже згадувалося, головні складові внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат — це суб'єкти, об'єкти (непрямі витрати: загальновиробничі, адміністративні, витрати на збут, інші операційні витрати) та контрольні дії.

Слушною є думка Ю. Давидова, що «об'єкти внутрішньогосподарського контролю бувають об'єктами, що контролюються за

допомогою бухгалтерського обліку, а тому вони співпадають з об'єктами обліку та об'єктами контролю як функції управління» [13, с. 10]. Отже, об'єктом внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат є непрямі витрати підприємства.

Суб'єкти внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат — це фізичні або юридичні особи, що здійснюють контрольні дії у відношенні до об'єктів контролю (непрямих витрат). Наприклад, фізичними особами, що здійснюють контрольні дії у відношенні до об'єктів контролю можуть бути працівники підприємства (директор, головний бухгалтер, бухгалтер, ревизор, внутрішній аудитор, контролер та інші посадові особи, що виконують спеціальні контрольні дії), власник та інші уповноважені особи. Юридичними особами, що виконують контрольні дії у відношенні до об'єктів контролю можуть бути аудиторські, консалтингові, юридичні фірми, які на договірних засадах так чи інакше здійснюються контрольні дії щодо об'єктів контролю, наприклад, ведення бухгалтерського обліку підприємства аудиторськими фірмами, надання юридичних послуг з питань, що стосуються саме непрямих витрат підприємства. На підприємствах також можуть створюватися власні контрольні органи, а саме ревізійна комісія, спостережна рада, аудиторський комітет, інвентаризаційні комісії, служба нагляду, служба безпеки підприємства, аналітична служба тощо.

Контрольні дії, що застосовуються суб'єктами внутрішньогосподарського контролю складаються із методів і процедур. Метод — це спосіб дослідження явищ, визначення підходу до визначення об'єктів, планомірний шлях наукового пізнання і встановлення істини. У процесі здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства сформувався метод внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат, що ґрунтується на загальнонаукових і конкретних емпіричних методичних прийомах дослідження об'єктів.

Загальнонаукові методичні прийоми включають аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, аналогію та моделювання, абстрагування і конкретизація, системний аналіз і функціонально-вартісний аналіз.

Конкретні емпіричні методичні прийоми внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат можна об'єднати в наступні групи: розрахунково-аналітичні, документальні, узагальнення та реалізація внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат.

Контрольні дії, що застосовуються суб'єктами внутрішньогосподарського контролю промислових підприємств можуть бути наступні методи: а) інвентаризація; б) ревізія; в) контрольні заміри; г) перевірки; ґ) тестування; д) службові розслідування тощо.

Сукупність методичних прийомів внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат промислових підприємств застосовується при здійсненні контролю за допомогою певних процедур.

Процедура — це поняття, яке відображає виконання певних дій знаряддями праці над предметами праці з метою їхнього пізнання.

До процедур, що використовуються суб'єктами внутрішньогосподарського контролю, відносяться, як правило: 1) оцінка; 2) порівняння; 3) розрахунок; 4) прогноз; 5) опрацювання інформації; 6) тестування; 7) внутрішній моніторинг; 8) експертизи; 9) огляди; 10) організаційні схеми огляду за типовими операціями.

Отже, під методом внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат розуміють сукупність методичних прийомів (загальнонаукові і конкретні емпіричні методичні прийоми), які застосовуються за допомогою спеціальних процедур (оцінки, порівняння, розрахунку, прогнозу, опрацюванню інформації, тестування, внутрішнього моніторингу, експертизи, огляду, організаційної схеми огляду за типовими операціями) при здійсненні внутрішньогосподарського контролю господарських операцій з обліку непрямих витрат, відображених у бухгалтерському обліку підприємства.

Таким чином, внутрішньогосподарський контроль непрямих витрат є складовою системи внутрішньогосподарського контролю підприємства і реалізується за допомогою контрольних дій суб'єктів на об'єкти та спрямований на забезпечення ефективної фінансово-господарської діяльності підприємства.

Література

1. *Бутинець Т. А.* Контроль внутрішньогосподарський чи внутрішній? / Тетяна Анатоліївна Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Вип. 2 (14). [Відповідальний редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець]. — Житомир: ЖДТУ, 2009. — С. 5—20.

2. *Виговська Н. Г.* Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [Монографія] / Н.Г. Виговська. — Житомир: ЖДТУ, 2008. — 532 с.
3. *Бондар М. І.* Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю: [Монографія] / М.І. Бондар. — К.: КНЕУ, 2008. — 256 с.
4. Державний фінансовий аудит: методологія і організація: монографія / [Є.В. Мних, М.О. Никонович, Н.С. Барабаш та ін.] ; за ред. Є.В. Мниха. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 319 с.
5. *Гордополов В.Ю.* Облік і контроль витрат операційної діяльності підприємств торгівлі: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / В.Ю. Гордополов. — К., 2009. — 20 с.
6. *Ластовецький В.О.* Галузевий бухгалтерський облік: проблеми теорії і практики [Монографія] / В.О. Ластовецький. — Чернівці: Прут, 2005. — 200 с.
7. *Кужельний М.В.* Формування внутрішнього контролю в автодорожніх організаціях [Електронний ресурс] / М.В. Кужельний, І.М. Ткачук // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. — 2008. — Вип. 5 (18). — Ч.1. — Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_1/zbirnik_O_FN_5_ch_1_331.pdf
8. Державний стандарт України. Організація промислового виробництва. Облік, аналіз та планування на промисловому підприємстві. Терміни та визначення. ДСТУ 2962-94. — К.: Держстандарт України, 1995. — 52 с.
9. Міжнародний стандарт аудиту 315 «Розуміння суб'єктів господарювання та його середовища та оцінка ризику суттєвих викривлень». — В зб.: Стандарти аудиту, надання впевненості та етики». Видання 2006 року. — К. ТОВ ІАМЦ АУ «СТАТУС». 2006. — С. 452—508.
10. Аудит: теорія і практика: [навчальний посібник] / [Загородній А. Г. та ін.]. — [2-вид., перероб і доп.]. — Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2004. — 456 с.
11. Бухгалтерський словник / [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця]. — Житомир: ПП «Рута», 2001. — 224 с.
12. Словник бухгалтера та аудитора / В.П. Пантелєєв, О.С. Сніжко; Держ. ком. статистики України, Держ. акад. статистики, обліку та аудиту. — К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2009. — 239 с.
13. *Давидов Ю.Г.* Облік і контроль непрямих витрат (на матеріалах підприємств харчової промисловості України). Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 «Облік і аудит» / Юрій Григорович Давидов. — К.: КНЕУ, 2002. — 19 с.

Стаття надійшла до редакції 15.04. 2010 р.

УДК.657.22

В. З. Бурчевський,

канд. екон. наук, доц.,

доцент кафедри обліку в кредитних і бюджетних

установах та економічного аналізу,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В СТРАТЕГІЧНОМУ АНАЛІЗІ СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ

Обосновывается использование методологии когнитивного моделирования. Рассмотрены основные этапы когнитивного моделирования в стратегическом анализе страхового бизнеса.

Ключевые слова: когнитивное моделирование, когнитивные карты, оценка факторов.

Substantiates the use of the methodology of cognitive modelling. The main stages of cognitive modelling in strategic analysis of the insurance business.

Keywords: cognitive modelling, cognitive maps, the evaluation factors.

Обґрунтовано використання методології когнітивного моделювання. Розглянуто основні етапи когнітивного моделювання в стратегічному аналізі страхового бізнесу.

Ключові слова: когнітивне моделювання, когнітивні карти, оцінка факторів.

Стратегічний підхід до процесу управління дає змогу підприємствам своєчасно та адекватно реагувати на зміни в середовищі їх функціонування та формувати конкурентні переваги, що в довгостроковій перспективі забезпечать досягнення ними стратегічних цілей. Рішення в цій сфері приймаються на рівні інтуїції керівників підприємств, а тому мають високий ступінь ризику. Вказане вимагає розробки управлінського інструментарію щодо прийняття рішень.

Проблеми когнітивного моделювання досліджували відомі вчені: Н. В. Прангішвілі, Н. А. Абрамова, З. К. Авдсева, С. В. Коврига, Д. І. Макаренко, М. М. Шемаєв, Л. Г. Шемаєва та ін.

Разом з тим, аналіз літератури показав наявність невирішених проблем. Це, насамперед, розробка теоретичних основ, методів і методик побудови моделей на базі когнітивного підходу при дослідженні слабоструктурованих систем і ситуацій, у тому числі в страховому бізнесі.

Метою статті є обґрунтування застосування методології когнітивного моделювання у стратегічному аналізі страхового бізнесу, розробка основних етапів когнітивного моделювання.

За останні роки в світі різко збільшилась кількість техногенних катастроф, аварій і стихійних лих. Результати дослідження, проведеного мюнхенським перестраховальним товариством, показали, що майновий збиток у результаті природних катастроф виріс за останнє століття в десятки разів. У якості основних причин наводиться ріст населення, густота заселення окремих районів (мегаполіси), а також зростаюча роль технічних факторів. Крім того, збільшується в процесі глобалізації відкритість країн і регіонів, зникає значна кількість торгових, інвестиційних та інших бар'єрів та кордонів, що призводить до інтеграції як сектору ринку, так і окремої компанії. Результатом цих процесів являється збільшення конкуренції на ринку страхування, необхідність у розробці нових та модифікація уже існуючих страхових продуктів, необхідність адаптування до нових умов функціонування.

При сьогоденній ситуації зростаючій невизначеності і нестабільності процеси управління страховими компаніями, освоєння нових страхових ринків, розробка і впровадження нових страхових продуктів здобувають, з одного боку, все більшу важливість, з іншої — складність. У результаті, звичайні методи аналізу не відповідають потребам страховика і виникає проблема пошуку нових, більш відповідних сучасним умовам методів моделювання діяльності страхового бізнесу. До числа особливостей страхування, які обумовлюють необхідність пошуку ефективних методів управління страховим бізнесом, також відносяться:

- соціальний характер страхової діяльності;
- складність, а часто і неможливість, точної оцінки витрат у момент продажу страхового продукту;
- наявність значних негативних зовнішніх ефектів у разі неплатоспроможності страхових компаній тощо [1].

Таким чином, страховий бізнес належить до слабо структурованих систем. Важкість моделювання складних систем заключається, по-перше, в тому, що при моделюванні доводиться враховувати значну кількість взаємозв'язаних між собою факторів, оцінка яких не завжди є легким завданням, і, по-друге, в тому, що наявність даних про минулу поведінку системи здебільшого не дозволяє спрогнозувати її майбутню поведінку.

Багато спроб формалізувати слабо структуровані процеси традиційними (наприклад, операційними) методами закінчувались тим, що моделі останніх ставали настільки абстрактними, що пе-

реставали адекватно відображати дійсність. Крім того, прагнення до точності призводить до того, що такі дослідження зосереджуються виключно на тих завданнях, які піддаються суворому математичному вирішенні. Більшість проблем, з якими зустрічаються сучасні соціально-економічні системи, відносяться саме до класу слабо структурованих. Для їх дослідження та ефективного рішення необхідно відмовитись від вимог чіткості та допустити приблизні результати. В даних випадках потрібно застосовувати методи якісного моделювання, засновані на «м'яких» розрахункових процедурах та які дозволяють на якісному рівні описувати та досліджувати слабо структурні системи та ситуації.

Одним із активно розвиваючих у даний час напрямків є когнітивне моделювання, тобто моделювання, засноване на створенні та дослідженні когнітивних карт ситуацій, які в широкому розумінні представляють собою схематичний, спрощений опис фрагментів функціонування бізнесу, що відноситься до конкретної проблемної ситуації. Для математичної формалізації та дослідження когнітивних карт застосовується нечітка логіка, теорія графів та теорія матриць.

Узагальнюючи наявні розробки [2—5], ми передбачаємо наступні 4 основні етапи моделювання стратегії розвитку страхової компанії.

Етап А. Когнітивна структуризація.

Етап включає збір, аналіз та синтез (структуризацію) інформації і побудову когнітивної моделі, яка описує функціонування та зовнішні умови страхової компанії.

Етап побудови когнітивної моделі:

- а) формулювання задачі та мета дослідження;
- б) збір, систематизація, аналіз існуючої статистичної і якісної інформації з проблем;
- в) виділення факторів, які характеризують проблемну ситуацію;
- г) виділення базових (основних) факторів, які описують сутність проблем. Виділення у сукупності базових факторів цільових факторів. Наприклад, «Обсяг збору премій», «Стійкість», «Рентабельність (збитковість)», «Конкурентоспроможність» тощо;

д) визначення факторів, які впливають на цільові фактори, наприклад, ціна (тариф), кількість страхових продуктів, величина статутного фонду, кількість клієнтів та ін.;

е) групування факторів по блокам. Об'єднуються в один блок фактори, які характеризують дану сферу проблеми і процеси у цій сфері. Варіанти блоків: мегасередовище, мікросередовище, внутрішнє середовище (яке в свою чергу ділиться на підблоки, наприклад, «маркетинг», «страхові продукти»);

є) визначення зв'язку між факторами:

— визначення зв'язку між блоками факторів. Це дає можливість визначити основні напрямки впливу факторів різних блоків один на одного;

з) визначення зв'язків факторів у середині блоку:

— визначення напрямку впливу між факторами;

— визначення характеру впливу (позитивно чи негативно)

— визначення сили впливу факторів;

— визначення зв'язків між факторами різних блоків.

Структуризація інформації проводиться з метою формування множини базових факторів $X = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ і визначається причинно-наслідкових відношень між ними. Для кожного фактора встановлюється його «тенденція» — сила зростання показника, який характеризує об'єкт, явище або процес, який асоційований з даним фактором. Для причинно-наслідкових відношень визначається характер (позитивний або негативний) та сила зв'язку між базисними факторами. Значення відповідних параметрів задаються у лінгвістичній шкалі, кожному із них ставиться у відповідність число в інтервалі від -1 до $+1$.

Множина базисних факторів, причинно-наслідкові відношення між ними і параметри факторів та відношень визначаються за результатами аналізу мегасередовища (PEST-аналізу, STEEP-аналізу), мікросередовища, а також внутрішнього аналізу та SWOT-аналізу страхового бізнесу.

Когнітивна модель формально представляє собою зважений орієнтований граф $G = (X, A)$, де X — множина вершин, яка відповідає множині базисних факторів, A — множина дуг, які відображають безпосередній вплив факторів один на одного. З графом G асоціюється матриця суміжності A_g . Елемент A_{ij} матриці A_g характеризує вплив факторів фактора X_i на фактор X_j .

Етап Б. Структурний аналіз когнітивної моделі.

Структурний аналіз когнітивної моделі представляє собою оцінку цілей управління та протиріччя, управління та узгодження з цілями, ефективність інтегрального впливу управлінських факторів на цільові.

Етап В. Сценарне моделювання.

Моделювання проводиться по трьом основним напрямкам:

- 1) прогноз розвитку системи без впливу на процес;
- 2) прогноз розвитку системи з обраним комплексом заходів;
- 3) синтез комплексу заходів для досягнення необхідної зміни системи;

Етап Г. Оцінка і інтерпретація результатів моделювання.

Для оцінки ефективності управлінських рішень може використовуватися система показників (ступінь досягнення цілі тощо).

Основні задачі, які вирішуються в рамках когнітивного аналізу і моделювання:

- 1) прогнозування;
- 2) вибір альтернативних корпоративних і функціональних стратегій страхових компаній;
- 3) пошук напрямків розвитку.

Основними перевагами когнітивного моделювання є:

- 1) значне зменшення часових та трудових затрат при розробці моделі;
- 2) виявлення наявних взаємозв'язків між процесами і явищами;
- 3) синтезування системи бізнесу у взаємозв'язках;
- 4) наявність переваг імітаційної моделі.

До недоліків когнітивної моделі відносять недостатньо розроблений комплекс методик формування моделей, а також те, що отримані результати можуть бути не точними.

Когнітивне моделювання сьогодні може використовуватися для вирішення відповідного класу задач, пов'язаних зі стратегією страхової компанії, наприклад:

- а) обґрунтування виходу на нові ринки (наприклад, Тернопільська, Івано-Франківська області);
- б) реагування на зміну зовнішніх факторів (фінансова криза);
- в) прийняття рішення про випуск нових продуктів (програм);
- г) прогноз результатів управлінських рішень.

Література

1. Грушанина М. Использование метода когнитивного моделирования для оценки и анализа развития страхового бизнеса / М. Грушанина // Страховое дело. — 2004. — № 7. — С. 9—16.

2. Хрусталева Е., Макаренко Д. Когнитивные технологии в теории и практике стратегического управления (на примере оборонно-промышленного комплекса) // Проблемы теории и практики управления. — 2007. — № 4. — С. 25—33.

3. Ерохин Д. В., Лагерева Д. Г., Ларищева Е. А., Подвесовский А. Г. Моделирование инновационного механизма предприятия с применением нечетных когнитивных карт // Менеджмент в России и за рубежом. — № 2006. — № 3. — С. 95—111.

4. Максимов В. И. Структурно-целный анализ развития социально-экономических ситуаций // Проблемы управления. — 2005. — № 3.

5. Максимов В. И., Корноушенко Е. К., Качаев С. В. Когнитивные технологии для поддержки принятия управленческих решений (<http://www.iis.ru/events/19981130/maximov.ru.html>).

Стаття надійшла до редакції 15.05. 2010 р.

УДК657

С. М. Галенко,
аспірант кафедри обліку
в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статье рассмотрены вопросы роли и места, предмета и принципов анализа хозяйственной деятельности коммунальных предприятий.

Ключевые слова: предмет, принципы, анализ хозяйственной деятельности, коммунальные предприятия.

The questions of role and place, object and principles of economic of communal enterprises analysis are considered in the article.

Key words: object, principles, economic analysis, communal enterprises

У статті розглянуто питання ролі і місця, предмета і принципів аналізу господарської діяльності комунальних підприємств.

Ключові слова: предмет, принципи, аналіз господарської діяльності, комунальні підприємства.

Роль аналізу як засобу управління виробництвом комунальних підприємств з кожним роком зростає. Це обумовлено різними обставинами. По-перше, необхідністю неухильного підвищення ефективності виробництва у зв'язку із зростанням дефіциту і вартості сировини, підвищенням науко- і капіталоємності виробництва зазначених суб'єктів господарювання. По-друге, відходом від командно-адміністративної системи управління та поступовим переходом до ринкових відносин. По-третє, створенням нових форм господарювання у зв'язку з роздержавленням економіки, приватизацією підприємств та іншими заходами економічної реформи. Велика роль приділяється аналізу в справі визначення й використання резервів підвищення ефективності виробництва. Він сприяє економному використанню ресурсів, виявленню і впровадженню передового досвіду, наукової організації праці, нової техніки і технології виробництва, попередженню зайвих витрат тощо [1].

Аналіз господарської діяльності комунальних підприємств є основою прийняття рішень на мікроекономічному рівні, тобто на рівні суб'єктів господарювання. Не слід, однак, сприймати цей вид аналізу як просте «розчленування» об'єкта і опис складових його частин. Будь-який економічний суб'єкт є складною системою з численними взаємозв'язками як між його власними складовими, так і з зовнішнім середовищем. Просте виявлення та опис цих зв'язків теж мало що дасть для практичної діяльності. Набагато важливіше інше: за допомогою аналітичних процедур виявляються найбільш значущі характеристики і сторони діяльності комунального підприємства і робляться прогнози його майбутнього стану, після чого на основі цих прогнозів будуються плани виробничої та ринкової активності і розробляються процедури контролю за їх виконанням [2].

За цих умов керівник не може розраховувати тільки на свою інтуїцію. Управлінські рішення і дії сьогодні повинні бути засновані на точних розрахунках, глибокому та всебічному економічному аналізі. Вони повинні бути науково обґрунтованими, мотивованими, оптимальними. Ні один організаційний, технічний і технологічний захід не має здійснюватися до тих пір, поки не обґрунтовано його економічну доцільність. Недооцінка ролі аналізу господарської діяльності, помилки в планах і управлінських діях у сучасних умовах приносять відчутні втрати. І навпаки, ті підприємства, на яких серйозно ставляться до аналізу господарської

діяльності, мають гарні результати, високу економічну ефективність. Ухваленню кожного рішення фінансового характеру передують аналітичні розрахунки, тому практично будь-який представник апарату управління підприємством — від топ-менеджерів до рядових фахівців (бухгалтер, фінансовий менеджер, економіст) — просто зобов'язаний бути хорошим аналітиком. Очевидно, що аналіз, який є однією із складових частин грамотного управління фінансами, повинен виконуватися не тільки в ретроспективі, а й, що нерідко більш важливо, у перспективі.

Щодня в процесі діяльності господарюючого суб'єкта його керівники приймають різні рішення, що стосуються як поточної, так і перспективної діяльності підприємства. Кожного разу прийняте рішення ґрунтується на результатах більш-менш розгорнутого і формалізованого аналізу. Ціна помилок, допущених при розробці планів різних рівнів, досить висока, тому дуже важливим виявляється що проводиться завчасно глибокий і всебічний аналіз цілей підприємства та шляхів їх досягнення. Місце і роль аналізу в системі управління та прийняття рішень на комунальних підприємстві показано на рис. 1 [3].

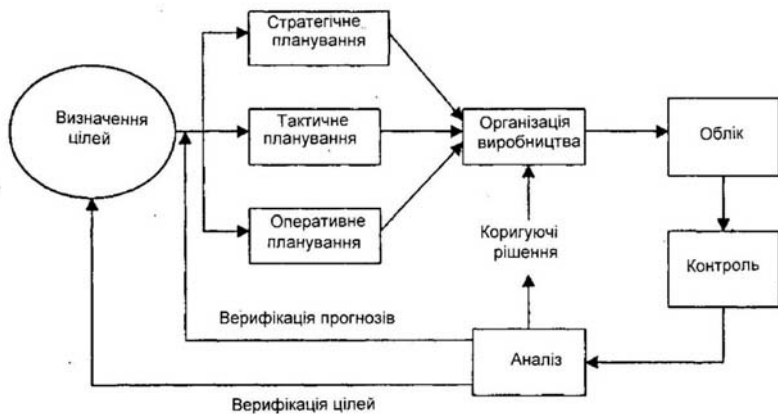

Рис. 1. Аналіз у системі прийняття рішень на комунальних підприємстві

Аналіз господарської діяльності як наука являє собою систему спеціальних знань, пов'язаних із дослідженням тенденцій господарського розвитку, науковим обґрунтуванням планів, управлінських рішень, контролем за їх виконанням, оцінкою досягнутих

результатів, пошуком, вимірюванням і обґрунтуванням величини господарських резервів підвищення ефективності виробництва і розробкою заходів щодо їх використання. Аналізом фінансово-господарської діяльності підприємства слід розуміти науковий спосіб пізнання суті економічних і соціальних явищ, таких як: зміни виробничих і фінансових результатів; ефективності використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та основних фондів; досягнення певного рівня розвитку техніки і технології виробництва, якості продукції та її конкурентоспроможності; зміни соціального рівня розвитку підприємства, — заснований на розкладанні даних явищ на складові частини і вивчення впливу даних частин один на одного і на все явище цілком. Аналіз фінансово-господарської діяльності включає в себе: ретроспекцію — аналіз минулого, історії розвитку об'єкта, діагноз — систематизований опис сьогодення, поточного стану об'єкта і перспекцію — визначення можливого стану об'єкта в майбутньому [2].

Предметом аналізу фінансово-господарської діяльності можна вважати структуру та зміст інформаційних потоків на підприємстві. Говорячи про господарську діяльність вказаних суб'єктів господарювання, слід брати до уваги такі її особливості. По-перше, функціонування комунального підприємства, його ділова активність носить циклічний характер. Аналіз рекомендується проводити на всіх фазах економічного циклу. По-друге, на хід господарських процесів впливають безліч факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру. Всі ці фактори в процесі аналізу господарської діяльності необхідно ретельно вивчати. По-третє, для відображення повної картини стану комунального підприємства важливі не тільки кількісні, а й якісні характеристики його ділової активності. Їх аналіз — важлива частина аналізу господарської діяльності. По-четверте, аналізу на комунальному підприємстві піддається не тільки виробнича і фінансова сфера, але й юридичні, соціальні та екологічні аспекти його функціонування. По-п'яте, не слід ототожнювати предмети і сфери діяльності бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності. Хоча обидві науки вивчають господарську діяльність економічних суб'єктів, головне завдання першого з них полягає в суцільному і безперервному обліку господарських коштів і їх джерел, причому в грошовому вимірі. Головне ж завдання аналізу господарської діяльності — оцінка результатів господарської діяльності, виявлення факторів, що обумовили успіхи і невдачі в аналізованому

періоді, а також планування і прогнозування діяльності підприємства на майбутнє. Вона вирішується за допомогою не тільки вартісних даних бухгалтерського обліку, але й даних оперативного та статистичного обліку в різних одиницях виміру.

Аналіз господарської діяльності базується на таких принципах (табл. 1) [2—4].

Таблиця 1

**ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Принцип	Зміст принципу
Конкретність	Аналіз ґрунтується на реальних даних, результати його отримують конкретне кількісне вираження
Комплексність	Всебічне вивчення економічного явища або процесу з метою об'єктивної його оцінки
Системність	Вивчення економічних явищ у взаємозв'язку один з одним, а не ізольовано
Регулярність	Аналіз варто проводити постійно через заздалегідь визначені проміжки часу, а не від випадку до випадку
Об'єктивність	Критичне й неупереджене вивчення економічних явищ, вироблення обґрунтованих висновків
Дієвість	Придатність результатів аналізу для використання у практичних цілях, для підвищення результативності виробничої діяльності
Економічність	Витрати, пов'язані з проведенням аналізу, повинні бути істотно менше того економічного ефекту, який буде отримано в результаті його проведення
Порівнянність	Дані і результати аналізу повинні бути легко порівнювальними один з одним, а при регулярному проведенні аналітичних процедур повинна дотримуватися наступність результатів
Науковість	При проведенні аналізу слід керуватися науково обґрунтованими методиками і процедурами

Одним з ключових понять в аналізі економічного становища комунального підприємства є поняття його економічного потенціалу та перманентних змін останнього з плином часу. Для управління виробництвом потрібно мати уявлення не тільки про хід виконання плану, результати господарської діяльності, але й

про тенденції та характер змін, що відбуваються в економіці підприємства. Осмислення, розуміння інформації досягаються за допомогою економічного аналізу. У процесі аналізу первинна інформація проходить аналітичну обробку: проводиться порівняння досягнутих результатів виробництва з даними за минулі відрізки часу, з показниками інших підприємств і середньогалузевими; визначається вплив різних факторів на величину результативних показників; виявляються недоліки, помилки, невикористані можливості, перспективи. На основі результатів аналізу розробляються й обґрунтовуються управлінські рішення. Економічний аналіз передувє рішенням і діям, обґрунтовує їх і є основою наукового управління виробництвом, забезпечує його об'єктивність та ефективність. Як функція управління аналіз господарської діяльності тісно пов'язаний з плануванням і прогнозуванням виробництва, оскільки без глибокого аналізу неможливо здійснення цих функцій. Важлива роль аналізу господарської діяльності в підготовці інформації для планування, оцінки якості та обґрунтованості планових показників, у перевірці та об'єктивної оцінки виконання планів. Затвердження планів для підприємства по суті також є прийняття рішень, які забезпечують розвиток виробництва у майбутньому планованому відрізку часу. При цьому враховуються результати виконання попередніх планів, вивчаються тенденції розвитку економіки підприємства, виявляються і враховуються додаткові резерви виробництва. Аналіз господарської діяльності є засобом не тільки обґрунтування планів, а й контроль за їх виконанням [4]. Планування починається і закінчується аналізом результатів діяльності підприємства. Аналіз господарської діяльності дозволяє підвищити рівень планування, зробити його науково обґрунтованим. Таким чином, аналіз господарської діяльності є важливим елементом у системі управління комунальними підприємствами, дієвим засобом виявлення внутрішньогосподарських резервів, основою розробки науково обґрунтованих планів та управлінських рішень.

Література

1. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия // <http://www.twirpx.com/file/19694/>
2. Чумаченко М. Г. Економічний аналіз // <http://ebk.net.ua/Book/BookEkAnaliz/tablica.Htm>

3. Івахненко В. М. Курс економічного аналізу // <http://studentam.kiev.ua/content/view/676/87/>

4. Баканов М. И., Шеремет А. Д. Теория экономического анализа // <http://www.twirpx.com/file/23908/>

Стаття надійшла до редакції 15.04. 2010 р.

УДК 657.471

Т. В. Головка,
канд. екон. наук, доц.,
професор кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ

Исследуются проблемы оценки и бухгалтерского учета инвестиционной недвижимости, критерии распределения объектов операционной и инвестиционной недвижимости. Предложены пути решения данной проблемы.

Ключевые слова: *инвестиционная недвижимость, операционная недвижимость, первоначальная стоимость, справедливая стоимость.*

The problems of estimation and record-keeping of the investment real estate, criteria of distributing of objects of the operating and investment real estate, are probed. The ways of decision of this problem are offered.

Keywords: *investment real estate, operating real estate, acquisition cost, fair value.*

Досліджуються проблеми оцінки та обліку інвестиційної нерухомості, критерії розподілу об'єктів операційної та інвестиційної нерухомості. Запропоновано шляхи вирішення даної проблеми.

Ключові слова: *інвестиційна нерухомість, операційна нерухомість, первісна вартість, справедлива вартість.*

На сучасному етапі розвитку ринкових механізмів в Україні питання визнання та обліку інвестиційної нерухомості на сьогоднішній день не можна вважати повністю вирішеними. Теоретичні та практичні засади обліку інвестиційної нерухомості досліджені в роботах С.Ф. Голова, О. Миронової, В. Верхогляд та інших

авторів. Проте, деякі аспекти обліку потребують подальшого розвитку. Перш за все, це стосується критеріїв розмежування інвестиційної та операційної нерухомості, а також методів її оцінки.

Методологічні засади бухгалтерського обліку об'єктів, віднесених до інвестиційної нерухомості, регламентується П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість» [3]. Згідно цього положення, інвестиційна нерухомість — це власні чи орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, що розташовуються на землі, утримуються з метою отримання орендних платежів або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та поставок товарів, надання послуг, адміністративної мети чи продажу у процесі звичайної діяльності.

Таким чином, інвестиційною нерухомістю визнається насамперед нерухомість, що утримується підприємством з метою передачі в оренду та отримання орендних платежів. З урахуванням П(С)БО 32 класифікувати нерухомість як інвестиційну можна лише за умови, що вона передаватиметься в операційну оренду.

П(С)БО 32 у складі нерухомості підприємства виділяє операційну нерухомість, до якої відносяться власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, які розташовані на землі та утримувані з метою використання для виробництва, постачання товарів, надання послуг або адміністративних цілей.

Якщо окремий об'єкт основних засобів включає частину, що утримується з метою одержання орендної плати або для збільшення власного капіталу, та іншу частину, яка є операційною нерухомістю, і ці частини може бути продано окремо (або окремо надано у фінансову оренду), то ці частини відображаються як окремі об'єкти. Якщо ж ці частини не може бути продано окремо, об'єкт основних засобів визнається інвестиційною нерухомістю за умови її використання переважно з метою отримання орендної плати або для збільшення власного капіталу.

За наявності ознак, за якими певний об'єкт основних засобів може бути віднесено і до операційної, і до інвестиційної нерухомості, підприємство самостійно розробляє критерії для їх розподілу [5]. Такі критерії слід відображати в наказі про облікову політику підприємства.

Інвестиційна нерухомість зараховується на баланс підприємства за первісною вартістю, формування якої наведено на рис. 1.

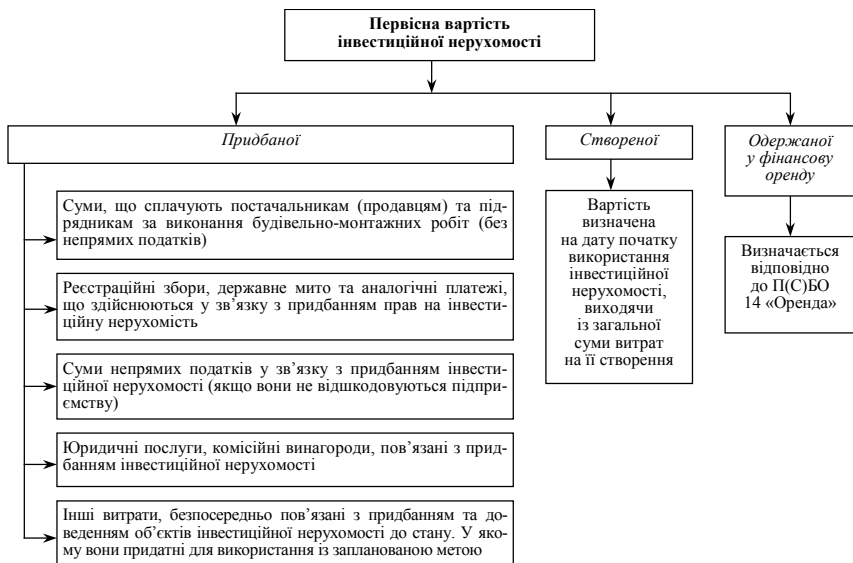

Рис. 1. Складові первісної вартості і інвестиційної нерухомості

Первісна вартість інвестиційної нерухомості збільшується на суму витрат, що пов'язані з її поліпшенням, якщо такі витрати призводять до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання інвестиційної нерухомості. Прикладами поліпшення інвестиційної нерухомості є добудова, модернізація, модифікація, дообладнання, реконструкція тощо.

При здійсненні витрат для підтримання об'єкта інвестиційної нерухомості в робочому стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від її використання, витрати уключаються до складу витрат звітного періоду [3].

На дату балансу об'єкти інвестиційної нерухомості можуть оцінюватися за одним із двох методів, зазначених у П(С)БО 32 (рис. 2).

Особливістю інвестиційної нерухомості, облік якої ведеться за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення є те, що вона переоцінці не підлягає.

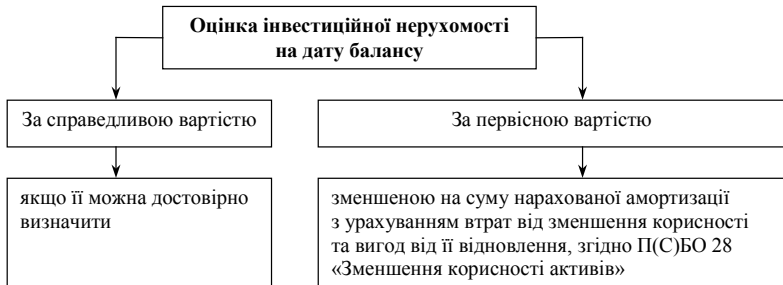

Рис. 2. Оцінка інвестиційної нерухомості на дату балансу

При оцінці інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю слід використовувати ціни активного ринку в тій самій місцевості в подібному стані за подібних умов договорів оренди. За відсутності активного ринку справедлива вартість [3] визначається на основі таких чинників:

- останньою ринковою ціною операції з такими активами при відсутності суттєвих змін у ринковому, технологічному, економічному або правовому середовищі;

- поточними ринковими цінами на нерухомість, скоригованими з урахуванням особливостей та індивідуальних характеристик інвестиційної нерухомості для якої визначається справедлива ціна;

- додатковими показниками, що свідчать про рівень цін на інвестиційну нерухомість.

При виборі методу оцінки за справедливою вартістю підприємство повинне його застосовувати до того часу, поки не настане одна з подій:

- вибуття інвестиційної нерухомості;
- переведення інвестиційної нерухомості до складу операційної нерухомості;
- переведення інвестиційної нерухомості до складу активів, які утримуються для продажу;
- неможливість достовірно визначити справедливую вартість інвестиційної нерухомості на дату балансу.

Головна відмінність обліку за справедливою вартістю від обліку за первісною вартістю полягає в тому, що при виборі цього методу підприємство в обліку не нараховує амортизацію на об'єкти інвестиційної нерухомості. У цьому випадку на кожну

дату балансу необхідно коригувати вартість об'єкта шляхом порівняння його балансової та справедливої вартості.

Правила та критерії оцінки інвестиційної нерухомості підприємство обов'язково відображає в наказі про облікову політику.

Визнання інвестиційної нерухомості відбувається не лише в результаті її придбання або створення, а також й у зв'язку з переведенням до складу інвестиційної нерухомості операційної нерухомості.

Згідно П(С)БО 32 переведення нерухомості до складу інвестиційної або виведення її зі складу інвестиційної нерухомості здійснюється тільки в разі зміни характеру використання нерухомості.

При переведенні операційної нерухомості до інвестиційної, що оцінюватиметься за справедливою вартістю, різниця між балансовою (залишковою) вартістю операційної нерухомості та справедливою вартістю інвестиційної нерухомості відображається в порядку, передбаченому П(С)БО 7 для дооцінок та уцінок основних засобів [2]. При переведенні нерухомості із запасів до інвестиційної нерухомості, що оцінюватиметься за справедливою вартістю, різниця між справедливою вартістю та балансовою (залишковою) вартістю визнається іншими доходами або витратами періоду.

При завершенні будівництва інвестиційної нерухомості, що обліковуватиметься за справедливою вартістю, різниця між справедливою вартістю та витратами на будівництво визнається іншими операційними доходами чи іншими витратами операційної діяльності періоду, в якому відбулося завершення будівництва..

При переведенні інвестиційної нерухомості, що оцінюється за справедливою вартістю, до операційної нерухомості або до складу запасів собівартість таких основних засобів чи запасів визначається за справедливою вартістю інвестиційної нерухомості на дату переведення.

Надходження об'єкта інвестиційної нерухомості на підприємство оформлюється актом приймання — передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів (типова форма ОЗ-1).

При переведенні об'єкта операційної нерухомості до складу інвестиційної мають місце ситуації, коли справедлива вартість перевищує залишкову, або залишкова вартість об'єкта нерухомості перевищує його справедливу вартість. У першому випадку різниця між справедливою та залишковою вартістю об'єкта відно-

ситься на збільшення додаткового капіталу, що відображається записом:

дебет рахунку 10 «Основні засоби»;

кредит субрахунку 423 «Дооцінка активів».

Якщо залишкова вартість об'єкта інвестиційної нерухомості перевищує його справедливу вартість, то така різниця відображається у складі інших витрат кореспонденцією:

дебет рахунку 975 «Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій»;

кредит рахунку 10 «Основні засоби».

При вибутті об'єкта інвестиційної нерухомості внаслідок продажу, передачі у фінансову оренду, ліквідації, унесення до статутного капіталу, а також при невідповідності критеріям визнання активу припиняється визнання інвестиційної нерухомості. Фінансовий результат від вибуття визначається шляхом вирахування з доходу від вибуття балансової вартості інвестиційної нерухомості, непрямих податків та витрат, що пов'язані з вибуттям.

Перед початком підготовки об'єкта інвестиційної нерухомості до продажу, його слід перевести до складу необоротних активів, утримуваних для продажу. Така операція відображається в обліку записом:

дебет субрахунку 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу»;

кредит субрахунку 100 «Інвестиційна нерухомість».

Головна відмінність обліку об'єкта інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю від обліку за первісною вартістю полягає в тому, що при виборі цього методу підприємство на об'єкти інвестиційної нерухомості в обліку не нараховує амортизацію. У цьому випадку на кожну дату балансу необхідно коригувати вартість об'єкта шляхом порівняння його балансової та справедливої вартості. Зміна вартості (сума збільшення або зменшення) об'єкта інвестиційної нерухомості на дату балансу відображається у складі інших операційних доходів (субрахунок 719 «Інші операційні доходи») або у складі інших витрат операційної діяльності (субрахунок 949 «Інші витрати операційної діяльності»).

У першому випадку коригування балансової вартості об'єкта інвестиційної нерухомості у зв'язку зі збільшенням його вартості відображається записом:

дебет субрахунку 100 «Інвестиційна нерухомість»;

кредит субрахунку 719 «Інші операційні доходи».

Якщо балансова вартість об'єкта інвестиційної нерухомості на дату балансу знижується, то в системі рахунків бухгалтерського обліку така операція відображається кореспонденцією:

дебет субрахунку 949 «Інші витрати операційної діяльності»;

Кредит субрахунку 100 «Інвестиційна нерухомість».

Особливої уваги заслуговує питання визначення справедливої вартості, тому що спосіб підтвердження справедливої вартості інвестиційної нерухомості залежить від вибору методу оцінки із регламентованих П(С)БО 32. Наприклад, при виборі оцінки за справедливою вартістю, підприємство може скористатися послугами професійного оцінювача. Тоді його висновок буде документальним підтвердженням справедливої вартості об'єкта інвестиційної нерухомості на дату балансу. Якщо підприємство прийме рішення самостійно визначити справедливую вартість, то підтвердженням такої вартості об'єкта будуть проведені ним розрахунки та середньостатистичні дані за певним регіоном про вартість аналогічної нерухомості.

Вартість інвестиційної нерухомості в балансі підприємства відображається окремою статтею, а в примітках до фінансової звітності розкриваються критерії щодо розмежування інвестиційної та операційної нерухомості, а також інформація про вартість інвестиційної нерухомості на початок і кінець звітного року, сума капітальних інвестицій в інвестиційну нерухомість, на ремонт, обслуговування тощо.

Розглянуті облікові аспекти інвестиційної нерухомості свідчать про необхідність подальшого дослідження питань оцінки та методики обліку об'єктів інвестиційної нерухомості в умовах ринкової трансформації економіки України.

Література

1. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 зі змінами та доповненнями.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Затв. наказом Мінфіну України від 27.04.2000 р. № 92.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість»: Затв. наказом Мінфіну України від 02.07.07 р. № 779.

4. *Верхогляд В.* Фінзвітність за I квартал: уже за новими правилами ! // Баланс. — 2008. — № 30. — С. 19—21.

5. Миронова О. П(С)БО 32: Перші запитання і перші поради // Баланс. — 2007. — № 58. — С. 18—21.

6. Миронова О. Інвестиційна нерухомість та її справедлива вартість // Баланс. — 2008. — № 48. — С. 39—43.

Стаття надійшла до редакції 12.05. 2010 р.

УДК 657

О. О. Дорошенко,
аспірант кафедри обліку
в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ

Статья посвящена методическим аспектам методики аудита эффективности исполнения бюджетных программ.

Ключевые слова: аудит эффективности, бюджетная программа, аудит административной деятельности.

The article is devoted to some aspects of the technique of audit of efficiency of execution of the budgetary programs.

Key words: performance audit, budget program, auditing of administrative activities.

Стаття присвячена методичним аспектам методики аудиту ефективності виконання бюджетних програм.

Ключові слова: аудит ефективності, бюджетна програма, аудит адміністративної діяльності.

Сучасна ситуація, що склалася у сфері державних фінансів, є результатом системних недоліків законодавчого регулювання, бюджетного планування, використання бюджетних ресурсів, контролю за цим використанням тощо. У даних умовах традиційні методи контролю, що використовувались протягом тривалого часу, не дозволяють впливати на ситуацію і не виявляють своєї результативності. Фінансова дисципліна і відповідальність знаходиться на досить низькому рівні, що, безперечно, посилює

синергетичний ефект незаконного та неефективного використання бюджетних коштів. Тому сьогодні значна увага приділяється новим формам державного контролю, серед яких провідне місце посідає аудит ефективності.

Такі вітчизняні вчені, як І. Б. Стефанюк, Н. І. Рубан, І. К. Дрозд, В. О. Шевчук, С. О. Левицька, здійснили вагомий внесок у розвиток вітчизняного аудиту ефективності на основі передового міжнародного досвіду. Однак особливості національної економічної системи зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень із даного питання, особливо в частині методики аудиту ефективності, оскільки чіткий порядок дій, механізм визначення результативних показників, ступеня ефективності виконання програми не сформульовано остаточно.

Мета даної статті — на основі існуючої міжнародної та вітчизняної практики визначити зміст аудиту ефективності виконання бюджетних програм на кожному з його етапів.

Лізьською декларацією керівних принципів аудиту державних фінансів визначено, що крім контролю за дотриманням законодавства та правильності фінансового управління, бухгалтерського обліку та звітності, існує також інший вид контролю, що спрямований на оцінювання результативності, ефективності та економічності державного управління. Контроль ефективності охоплює не лише окремі фінансові операції, а й усі сфери функціонування державного сектору, включаючи перевірку систем організації та управління. Фактично, даним міжнародним документом визначається вид контролю, що принципово відрізняється від попередньо розглянутих. Відносно невеликий досвід використання такого виду контролю у вітчизняній практиці все ж дає змогу зробити два важливі висновки:

- по-перше, аудит ефективності дає змогу досягнути вагомих результатів і має значні перспективи розвитку в діяльності контрольних органів України;

- по-друге, існує досить велике коло питань методики та організації аудиту ефективності, що залишаються невирішеними і потребують значної уваги науковців і практиків.

Перший висновок ґрунтується на тому, що об'єктивна необхідність контролю за ефективністю використання державних ресурсів пов'язана з тим, що численні зловживання у сфері державних фінансів спричиняють деградацію в практично всіх сферах життя суспільства.

Другий висновок ґрунтується на тому, що недостатня регламентація і законодавча невизначеність основ проведення аудиту ефективності призводить до виникнення дискусійних питань і проблемних ситуацій.

У міжнародній практиці розглянутий вид аудиту ще називається аудитом адміністративної діяльності. Аудит адміністративної діяльності (операційний аудит) надає відповідь на запитання:

- погодженість цілей, ресурсів і результатів;
- відповідність стратегії та ефекту від її реалізації;
- економія та раціональність використання ресурсів [1, с. 9].

В Україні аудит адміністративної діяльності реалізується через проведення аудиту ефективності виконання бюджетних програм.

Відповідно до Бюджетного Кодексу України [2], бюджетна програма — систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Програмно-цільовий метод складання бюджету в Україні почав застосовуватись у 2002 році. Метою запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання [3]. В Україні на сучасному етапі існує ще досить багато неузгодженостей та проблем при використанні цього методу, однак в розвинутих країнах світу є позитивний досвід його застосування і доведена його ефективність на практиці.

Запровадження програмно-цільового методу зіштовхується із певною низкою проблем. Серед них виділяють наступні:

- 1) труднощі вимірювання соціально-економічних результатів діяльності державних установ;
- 2) труднощі розробки єдиної системи цілей і показників, що відображають рівень їх досягнення;
- 3) відмінності в структурі програм і фінансовій звітності;
- 4) недосконалість інформаційного забезпечення і систем обліку;
- 5) недостатня увага до моніторингу і оцінки результатів [4].

Ці ж проблеми є причинами того, що аудит ефективності не може бути максимально результативним в таких умовах.

Як уже наголошувалось, в Україні повноваження на проведення контролю за ефективністю використання фінансових ресурсів держави мають два спеціалізованих органи контролю — Рахункова палата та Державна контрольно-ревізійна служба.

Зазначимо, що по-суті у вітчизняному законодавстві відсутні умови, при яких повинен здійснюватись аудит ефективності тієї чи тієї програми контрольно-ревізійною службою чи Рахунковою палатою. І хоча ДКРС розроблено методичні рекомендації для проведення такого аудиту й існує певний досвід проведення перевірок у цьому напрямку, вважаємо, ця функція повинна бути покладена на Рахункову палату. Це пов'язано із тим, що при проведенні аудиту ефективності ДКРС, яка є однією із служб Міністерства фінансів і, відповідно, виконавчої влади, виникає ризик необ'єктивної оцінки діяльності уряду при використанні фінансових ресурсів. Саме тому аудит ефективності повинна здійснювати установа, яка перебуває поза межами виконавчої влади, і є незалежною структурою. В Україні найбільше відповідає цим умовам Рахункова палата.

У подальшому дослідженні, однак, будемо зважати на те, що в сучасних умовах аудит ефективності здійснюється двома контролюючими органами. Але методика перевірок цього напрямку є типовою, оскільки здійснюється відповідно до міжнародних регулятивних документів, затверджених INTOSAI.

Попри те, що в світовій практиці аудит ефективності дає значні результати і має достатній досвід здійснення, в Україні цілісна методика здійснення цього відносно нового і достатньо перспективного виду державного контролю не розроблена. До цього потрібно зважено підійти як з наукової, так і з практичної точки зору, і передусім спираючись на передовий міжнародний досвід.

Приведення методики аудиту ефективності в Україні до міжнародних норм слід здійснити із врахуванням національного зовнішнього середовища, в якому функціонують установи державного сектора.

Відповідно до Методичних рекомендацій, виділяються три етапи методики аудиту ефективності діяльності: підготовка до аудиту, проведення аудиту, реалізація результатів аудиту [5].

Російські вчені С. В. Степашин, Н. С. Столяров, С. О. Шохин, В. А. Жуков виокремлюють такі етапи проведення аудиту ефективності: підготовчий, контрольний, аналітичний, синтетичний [6, с. 455—457].

Відповідно до міжнародного досвіду проведення аудиту адміністративної діяльності виділяють шість етапів [7, с. 44]:

- 1) вибір проблеми для аудиту;
- 2) планування проекту аудиту;

- 3) збір даних;
- 4) аналіз даних;
- 5) написання проекту аудиторського звіту;
- 6) завершення проекту аудиту.

На наш погляд, процес аудиту ефективності доцільно розглядати через призму загального процесу аудиту, який традиційно складається з трьох етапів: підготовчого, проведення аудиту, реалізація результатів аудиту. Однак специфіка даного виду аудиту зумовлює дещо інше змістове наповнення визначених етапів.

Як зазначає колектив авторів під керівництвом проф. Є. В. Мниха, процес планування в контрольному органі можна розбити на два послідовних етапи: стратегічне (перспективне) та поточне (щорічне) планування [8, с. 53]. Це стосується як Державної контрольно-ревізійної служби, так і Рахункової палати.

Стратегічний план визначає узгоджений цикл (періодичність проведення) фінансового контролю, необхідний для того, щоб провести контроль у всіх організаціях, які обрані для перевірки. Він дозволяє керівництву контрольного органу визначити загальну кількість установ, які підлягають перевірці; ризики та пріоритети, які будуть основою для перевірки; необхідну кількість контролерів та потреби в інших ресурсах [8, с. 53]. Дослідниками визначається коло критеріїв, які впливають на вибір об'єктів аудиту ефективності та методику їх оцінки.

Після того, як певна програма чи напрямок включені до програми аудиту ефективності ДКРС чи Рахункової палати, процес планування за цією програмою набуває поточного характеру і з цього моменту розпочинається організація аудиту ефективності даної програми.

Синтезуючи попередньо наведені підходи, вважаємо, методичні етапи аудиту ефективності мають наступний зміст (табл. 1).

Таблиця 1

**ЗМІСТ ЕТАПІВ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ**

Назва етапу аудиту ефективності	Дії державних аудиторів
Підготовчий етап	Збір інформації про сферу, на яку розповсюджується дія програми
	Збір інформації про мету, способи реалізації, результати бюджетної програми

Закінчення табл. 1

Назва етапу аудиту ефективності	Дії державних аудиторів
Підготовчий етап	Визначення показників виконання програми
	Вибір критеріїв оцінки програми
	Вибір проблеми для аудиту
	Вивчення системи внутрішнього контролю розпорядника бюджетних коштів
	Визначення гіпотез для аудиту
	Розробка програми та плану аудиту
Проведення аудиту	Збір інформації
	Проведення контрольних процедур
	Аналіз інформації
	Визначення ступеня довіри до результатів аналізу
	Визначення ступеня ефективності бюджетної програми
	Формулювання висновків та розробка пропозицій
	Обговорення результатів аудиту
Реалізація результатів аудиту	Оформлення аудиторського звіту
	Контроль за реалізацією результатів аудиту

Кожен із визначених етапів містить перелік заходів, що здійснюються державними аудиторами. Так, на підготовчому етапі, як правило, здійснюється збір різного роду інформації, що стосується як самої програми, так і сфери її застосування, здійснюється вибір проблеми і гіпотез аудиту, на основі чого розробляється програма і план аудиту.

На етапі безпосереднього проведення аудиту виконуються контрольні процедури для підтвердження отриманих даних, здійснюється детальний аналіз якісних та кількісних показників виконання програми, після чого визначається ступінь її ефективності. За результатами таких досліджень формулюються висновки і пропозиції, які обговорюються спільно із розпорядниками бюджетних коштів за даною програмою.

На заключному етапі здійснюється оформлення аудиторського звіту. Після завершення аудиту ефективності здійснюється контроль за реалізацією результатів аудиту.

Діюча методика аудиту ефективності не є досконалою і кожна із перерахованих вище дій на трьох етапах потребує окремого дослідження. Однак, посилена увага в наукових колах до проблем аудиту ефективності свідчить про можливі перспективи таких досліджень, що дозволить сформувати комплексну модель дій аудиторів на усіх етапах аудиту ефективності.

Література

1. Рубан Н. І. Концептуальні засади контролю за виконанням бюджетної програми // Фінанси України. — 2006. — № 8. — С. 7—11.
2. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III (із чинними змінами та доповненнями).
3. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі» від 14.09.2002 № 538-р.
4. Сборник материалов по бюджетированию, ориентированному на результат. — М., 2003. — № 1.
5. Наказ Головки КРУ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення аудиту ефективності виконання бюджетної програми» від 2.4.2003 № 75.
6. Государственный финансовый контроль: Учебник для вузов / С. Степашин, Н. Столяров, С. Шохин, В. Жуков. — СПб.: Питер, 2004. — 560 с.
7. Аудит адміністративної діяльності [Чемерис А., Лесечко М., Рудніцька Р., Чемерис О.] — Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2003. — 212 с.
8. Фінансовий контроль бюджетних ресурсів: Монографія / Є. В. Мних, Г. О. Кравченко, Н. С. Барабаш та ін.; за заг. ред. Є. В. Мниха. — К.: КНТЕУ, 2008. — 186 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04. 2010 р.

УДК 330.322.01.

Л. В. Івченко,

канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙ

В статье рассматриваются вопросы оценки инвестиций, а именно: информационные источники оценки, процедуры, в соответствии с которыми проводится оценка, направления проведения инвестиционных операций. Также рассматривается классификация форм инвестиций.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, инвестиционная оценка, инвестиционная стоимость объекта оценки, прогнозирование капитальных инвестиций.

This article is concentrated on the evaluation of investments, namely: information sources of evaluation and procedures according to which estimates the direction of investment operations. The classification of investments forms is also considered.

Key words: investment activities, investment valuation, investment cost of the project evaluation, forecasting capital investment.

У статті розглядаються питання оцінки інвестицій, а саме: інформаційні джерела оцінки, процедури, відповідно до яких проводиться оцінка, напрямки проведення інвестиційних операцій. Також розглядається класифікація форм інвестицій.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інвестиційна оцінка, інвестиційна вартість об'єкта оцінки, прогнозування капітальних інвестицій

Одним з основних завдань реформування національної економіки України є активізація інвестиційної діяльності та формування її нового організаційно-економічного механізму, що має відповідати вимогам подолання кризи й оздоровлення економіки, лібералізації умов роботи підприємств в умовах ринку. Саме активізація інвестиційного процесу є головною складовою економічних вимог, які покликані визначити реальні зрушення в структурі економіки країни, прискорити перехід економіки на якісно новий рівень індустріального розвитку й інтенсивний тип відтворення, підвищити якість вітчизняної продукції та її конкурентоспроможність на світовому ринку.

Сьогодні від ефективності інвестиційної політики залежить стан виробництва, положення і рівень технічного озброєння основних фондів підприємств народного господарства, можливості структурної перебудови економіки, рішення соціальних і екологічних проблем. Інвестиції є основою для розвитку підприємств, окремих галузей і економіки в цілому.

В умовах диверсифікації форм і видів інвестування особливо значення набувають питання його обліку. Проблеми формування ефективних систем обліку інвестицій є надзвичайно актуальними для країни, що обумовлено складністю ринкових трансформаційних перетворень та неоднозначністю їх впливу на інвестиційні процеси.

Застосування зарубіжного досвіду для організації та методики обліку інвестицій потребує певної адаптації до специфіки ведення господарської діяльності в Україні. Таким чином, виникає об'єктивна необхідність удосконалення організації та методики бухгалтерського обліку інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств.

Прийняття рішень інвестиційного характеру, як і будь-який інший вид управлінської діяльності, ґрунтується на використанні різних формалізованих і неформалізованих методів. У вітчизняній і закордонній практиці відомий цілий ряд формалізованих методів, розрахунки за допомогою яких можуть бути основою для прийняття рішень в області інвестиційної політики. Якогось універсального методу, придатного для усіх випадків життя, не існує. Імовірно, керування все-таки в більшому ступені є мистецтвом, ніж наукою. Проте, маючи деякі оцінки, отримані формалізованими методами, нехай навіть певною мірою умовні, легше приймати остаточні рішення.

Актуальною стає розробка такої аналітичної системи дослідження інвестицій підприємств, яка б поєднувала використання багаторічного досвіду світової економічної аналітики з урахуванням особливостей розвитку української обліково-аналітичної теорії та практики.

З питань інвестиційної діяльності надруковано низку фундаментальних досліджень як українських, так і закордонних учених. Найпомітнішими серед них є праці: І. А. Бланка, М. І. Бондара, М. Г. Михайлова, Т. Г. Маренич, Н. М. Ткаченко, В. П. Пантелєєва, В. Г. Федоренко, К. В. Паливоди та ін. [1—6].

У статтях І. А. Бланка характеризуються основні джерела накопичення внутрішніх інвестицій. В. Г. Федоренко у своїх дослідженнях велику увагу приділяє моніторингу інвестиційного клімату в Україні і значенню капітальних інвестицій в економічно розвинутих країнах.

Рішення про те, вкладати або не вкладати гроші в бізнес-проект, ухвалюється інвесторами на підставі інвестиційної оцінки. Щоб одержати всю інформацію, необхідну для ухвалення обґрунтованого рішення про доцільності інвестування в певний бізнес, потрібно провести комплексний аналіз проекту і визначити його інвестиційну вартість.

Під час визначення інвестиційної вартості у звіті про оцінку майна аналізуються умови продажу (інвестування) та їх відмін-

ність від типових умов продажу подібного майна на ринку, вплив зазначених умов на формування його вартості, у тому числі виходячи з принципу найефективнішого використання.

Інформаційними джерелами, що дають змогу врахувати зазначені умови, можуть бути бізнес-план, проектно-кошторисна документація та документи, які підтверджують виконання певних робіт, результати аналізу впливу додаткових умов інвестування у процесі продажу об'єкта оцінки тощо.

Згідно п.п. 25—26 Національного стандарту № 1 [7] інвестиційна вартість об'єкта оцінки використовується з метою врахування умов угоди, у зв'язку з укладанням якої проводиться оцінка, в частині необхідності додаткового інвестування або виконання інших вимог, що потребує додаткових матеріальних витрат.

Інвестиційна вартість об'єкта оцінки у формі цілісного майнового комплексу, фінансових інтересів визначається переважно за допомогою дохідного підходу із застосуванням методу дисконтування грошових потоків, а об'єкта оцінки у матеріальній формі — шляхом комбінування кількох методичних підходів.

Згідно п.п. 20—21 Національного стандарту № 3 [8] прогнозування капітальних інвестицій, збільшення (зменшення) робочого капіталу та сум довгострокових зобов'язань здійснюється на підставі та у взаємозв'язку з прогнозними показниками діяльності підприємства, цілісний майновий комплекс якого оцінюється.

Під час прогнозування необхідно враховувати лише ті інвестиції, збільшення (зменшення) робочого капіталу та сум довгострокових зобов'язань, доцільність яких економічно обґрунтована, а відповідні витрати забезпечені прогнозованими внутрішніми або зовнішніми джерелами фінансування (можливістю позичення необхідних коштів).

У разі, коли припущення про можливість початку чи продовження (відновлення) провадження прогнозованої господарської діяльності підприємства, цілісний майновий комплекс якого оцінюється, без початкових капітальних інвестицій або інвестицій в оборотні засоби (покриття дефіциту оборотних засобів) некоректне, такі інвестиції враховуються під час проведення розрахунків:

- без дисконтування, якщо очікувані строки їх внесення наближені до дати оцінки і можуть бути обґрунтовано ототожені з нею;

- у складі прогнозованих грошових потоків на відповідні квартали або місяці, що підлягають дисконтуванню. При цьому

прогнозування та дисконтування грошових потоків у межах прогнозного періоду здійснюються за кварталами або місяцями.

Оцінка інвестицій проводиться згідно з процедурами, визначеними діючим законодавством України, у такій послідовності [9]:

- укладення договору на проведення оцінки;
- ознайомлення з об'єктом оцінки, збирання та оброблення вихідних даних та іншої інформації, необхідної для проведення оцінки;
- ідентифікація об'єкта оцінки та пов'язаних з ним прав, аналіз можливих обмежень та застережень, які можуть супроводжувати процедуру проведення оцінки та використання її результатів;
- вибір необхідних методичних підходів, методів та оціночних процедур, що найбільш повно відповідають меті оцінки та обраній базі, визначеним у договорі на проведення оцінки та їх застосування;
- узгодження результатів оцінки, отриманих із застосуванням різних методичних підходів;
- складання звіту про оцінку майна та висновку про вартість об'єкта оцінки на дату оцінки;
- доопрацювання (актуалізація) звіту та висновку про вартість об'єкта оцінки на нову дату (у разі потреби).

Оцінка проводиться на підставі договору з замовником. За результатами проведеної роботи оформляється звіт про оцінку інвестицій, який має повну юридичну силу для учасників угоди і користувачів звіту.

Залежно від результатів оцінки вибирають один із напрямів проведення інвестиційних операцій або визначають оптимальне їх поєднання.

По об'єктах вкладення капіталу розрізняють реальні і фінансові інвестиції підприємства.

Фінансові інвестиції характеризують вкладення капіталу у різні фінансові інструменти інвестування, головним чином у цінні папери з метою отримання доходу.

Капітальні інвестиції, у першу чергу можна поділити на матеріальні та нематеріальні. До матеріальних об'єктів інвестування належать: будинки, споруди, обладнання, дорогоцінні метали, колекції, інші товарно-матеріальні цінності. До цієї групи включають інвестиції у відтворення та приріст основних фондів, які

здійснюються у формі капітальних вкладень. Інвестиції у нематеріальні активи включають вкладення в патенти, ліцензії, «ноу-хау», в технічну, науково-практичну, технологічну та проектно-кошторисну документацію; у майнові права, що впливають з авторського права; в інтелектуальні цінності; у права користування землею, водою, ресурсами, спорудами, обладнанням (оренда); в інші майнові права. Із цієї групи інвестицій іноді виділяють інновації — вкладення у нововведення, а також інтелектуальну форму інвестування — вкладення у творчий потенціал суспільства [6, с. 41].

За ступенем залежності від доходів розрізняють похідні і автономні. Похідні інвестиції прямо корелюють з динамікою об'єму чистого доходу через механізм його розподілу на споживання та заощадження. Автономні інвестиції характеризують вкладення капіталу, ініційоване дією чинників, не пов'язаних з формуванням і розподілом чистого доходу, наприклад, технологічним процесом, природоохоронними заходами та інше.

По відношенню до підприємства-інвестора виділяють внутрішні і зовнішні інвестиції. Внутрішні інвестиції характеризують вкладення капіталу у розвиток операційних активів самого підприємства-інвестора. Зовнішні інвестиції є вкладенням капіталу у реальні активи інших підприємств, що імітуються іншими суб'єктами господарювання.

За періодом здійснення виділяють короткострокові і довгострокові інвестиції. Короткострокові інвестиції характеризують вкладення капіталу на період до одного року. Довгострокові — на період більше одного року. Основною формою довгострокових інвестицій підприємства є його капітальні вкладення у відтворення основних засобів [10, с. 25].

Детальна класифікація форм інвестицій (рис. 1) дозволяє цілеспрямовано здійснювати управління інвестиційною діяльністю підприємства.

У практиці економічного аналізу використовуються поняття «валові інвестиції» та «чисті інвестиції».

Чисті інвестиції характеризують об'єм капіталу, що інвестується у розширене відтворення основних засобів і нематеріальних активів. У кількісному виразі чисті інвестиції є сумою валових інвестицій зменшеною на суму амортизаційних відрахувань по всіх видах капітальних активів підприємства, що амортизуються, у певному періоді.

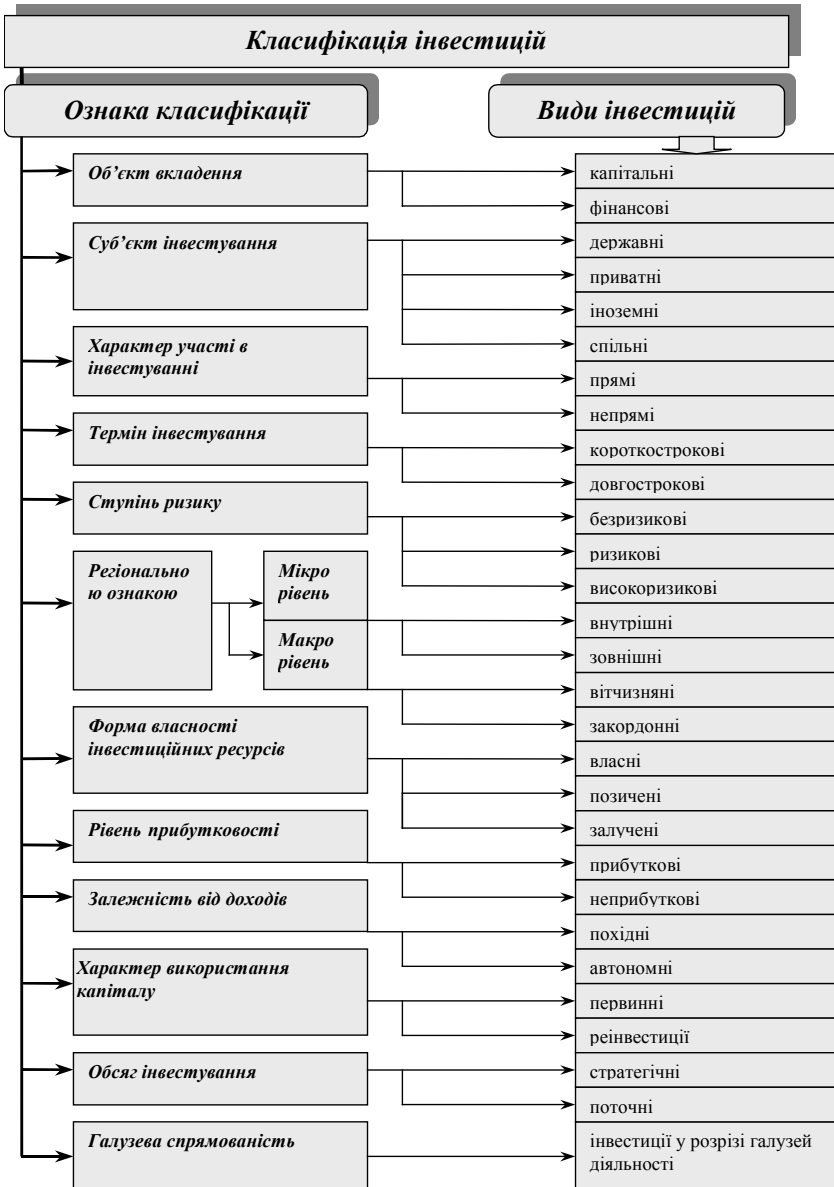

Рис. 1. Класифікація інвестицій для потреб бухгалтерського обліку

Валові інвестиції є загальним обсягом інвестованих коштів, що спрямовуються в основний капітал і матеріально-виробничі запаси(на рівні підприємства — об'єм інвестованого капіталу в тому чи іншому періоді). Вони включають інвестиції розширення і відновлення.

Джерелом інвестицій розширення є новостворена вартість, фонд чистого нагромадження національного доходу. Суб'єкти економічної діяльності можуть мобілізувати такі інвестиції за рахунок власного прибутку або залучити їх на ринку позичкових капіталів.

Джерелом інвестицій відновлення є кошти з фонду відшкодування спожитого основного капіталу, тобто амортизаційні відрахування [6, с. 38].

Проте зважаючи на практичну значимість інвестицій у відтворювальному процесі підприємства й на важливість дослідження окремих аспектів теорії та практики аналізу інвестицій підприємства потребує проведення подальших досліджень у цій галузі, розробки нових підходів, оскільки виконані наукові розробки здебільшого торкаються лише окремих сторін аналізу інвестиційної діяльності, по суті не охоплюючи загальнотеоретичних питань, які б у системній формі відображали інвестиційний процес як певну структуровану цілісність.

Вихід із глибокої економічної кризи неможливий без кардинального збільшення інвестицій у реальний сектор економіки, а створення надійної і керованої системи залучення інвестиційних ресурсів, що забезпечить економічне зростання, є однією з ключових проблем сучасного етапу економічного розвитку України.

Література

1. Бухгалтерський фінансовий облік в сільськогосподарських підприємствах: навч. посібник / М. Г. Михайлова ; М-во освіти і науки України, Сумський нац. аграрний ун-т. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 457 с.
2. *Маренич Т. Г.* Бухгалтерський облік в агроформуваннях: Підручник за ред. В. Я. Амбросова. — 2-ге видання. — К.: ВД «Професіонал», 2005. — 896 с.
3. *Ткаченко Н. М.* Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: Підручник. — 2-ге видання. — К.: Алеута, 2007. — 954 с.

4. Аудит: навч. посібник / В. П. Пантелєєв ; М-во освіти і науки України, Київський ін-т інвестиційного менеджменту. — К. : Професіонал, 2008. — 275 с.

5. Інвестування: підручник для студ. вищих навчальних закладів / В. Г. Федоренко. — К. : Алерта, 2006. — 26 с.

6. Капітальні інвестиції : (на прикладі житлового будівництва в Україні) / К. В. Паливода. — К.: Знання, 2009. — 141 с.

7. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10.09. 03 р. № 1440.

8. Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів»: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.11. 06 р. № 1655.

9.http://www.arentagroup.com/ua/zagalni_vimogi_do_procedyri_provedennya_nezalezhoji_ocinki_maina.html

10. Методи розрахунку економічної ефективності інвестицій: Навч.-метод. посібник / В. М. Трикін, Є. І. Мамонтова, О. Б. Литвинова ; М-во освіти і науки України, Дніпропетровська обл. рада, обл. комунальний заклад ін-т підприємництва «Стратегія». — К. : Професіонал, 2009. — 225 с.

Стаття надійшла до редакції 11.05. 2010 р.

УДК 657

І. О. Кондратюк,

канд. екон. наук, ст. викладач кафедри обліку
в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ — ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ У СЕКТОРІ ЗДУ

Стаття посвячена определению влияния кассового метода и метода начисления на методику определения финансового результата в секторе общего государственного управления, рассмотрены особенности признания доходов и расходов в подсистемах бюджетного учета.

Ключевые слова: кассовый метод, метод начисления, доходы, фактические расходы, кассовые расходы, финансовый результат.

This article is devoted to discovering the influence of cash method and accrual method on methods of determination of financial results in the Government units, including social security funds sector; there were studied the peculiarities of determination of revenues and expenditures in the subsystems of budgetary accounting.

Key words: *cash method, accrual method, incomes, actual expenditures, cash costs, financial results.*

Статтю присвячено виявленню впливу касового методу та методу нарахування на методику визначення фінансового результату у секторі загального державного управління, розглянуто особливості визнання доходів і видатків у підсистемах бюджетного обліку.

Ключові слова: *касовий метод, метод нарахування, фактичні видатки, касові видатки, фінансовий результат.*

Господарювання в умовах інтеграції України до Європейського економічного простору та розвитку економіки з ринковими відносинами потребує перебудови системи економічних відносин. Зазначені об'єктивні процеси вимагали змін пріоритетів та форм господарювання, що втілюєтьскасуванням поділу видів господарської діяльності на виробничу та невиробничу. Натомість, цілком обґрунтовано, запроваджено поділ видів діяльності на підприємництво та некомерційну господарську діяльність [2].

Сектор ЗДУ як інституційну одиницю України визначено з врахування міжнародної класифікації. Розподіл ЗДУ за підсекторами здійснюється на центральні органи державного управління (центральний уряд); регіональні та місцеві органи державного управління; фонди соціального страхування [11].

Бухгалтерський облік у секторі ЗДУ має охоплювати операції, що виникають при здійсненні фінансово-господарської діяльності всіх його суб'єктів на основі єдиних принципів, методів та процедур. Методика бухгалтерського обліку РБК підлягає регламентації з боку Міністерства фінансів та Державного казначейства України. Втім, методологічне керівництво бухгалтерським обліком з боку зазначених суб'єктів не поширюється на діяльність установ, що належать до підсектора загального державного управління: «фонди соціального страхування». Методика бухгалтерського обліку операцій із обліку страхових внесків, їх надходження та витрачання коштів у цьому підсекторі визначається виключно актами відповідних фондів без дотримання єдиних підходів. Окрім того, у бухгалтерському обліку в секторі загального державного управління мають відображатися й операції, виконувані на загальнодержавному рівні.

В Україні історично склалося розгалуження бухгалтерського обліку у секторі загального державного управління на дві відносно відокремлені гілки: бухгалтерський облік у бюджетних установах (РБК) і бухгалтерський облік виконання державного та міс-

цевих бюджетів, які ведуться на основі різних облікових принципів, планів рахунків. Зокрема, нинішній план рахунків бюджетних установ побудований на основі плану рахунків підприємств, що відповідає концепції адаптації елементів фінансово-господарської діяльності бюджетних установ як до сфери матеріального виробництва, так і до сфери надання нематеріальних послуг. Перехід бюджетних установ на казначейську систему обслуговування та формування і виконання бюджету за програмно-цільовим методом обумовили тенденцію до більш тісного економічного поєднання учасників бюджетного процесу.

На сьогодні, поділ бухгалтерського обліку в секторі ЗДУ на дві складові призводить до уповільнення процесу формування якісної інформаційної бази, яка має забезпечувати управління бюджетними коштами в умовах застосування програмно-цільового методу формування та виконання державного бюджету. Отже, такий підхід до побудови бухгалтерського обліку в секторі ЗДУ вичерпав свої можливості. Необхідність побудови уніфікованого бухгалтерського обліку в секторі ЗДУ на основі єдиних принципів, методів та процедур, вже не є дискусійним питанням [3, с. 20; 12; 13, с. 156].

Казначейська система виконання бюджетів передбачає застосування в бухгалтерському обліку в секторі ЗДУ касового методу та методу нарахування, паралельне використання яких потребує визнання видатків у бухгалтерському обліку РБК як у момент сплати грошових коштів, так і в момент їх фактичного виникнення, та обумовлює розподілення видатків залежно від етапу руху бюджетних коштів на касові та фактичні.

Визнання видатків у бухгалтерському обліку в момент проведення відповідних платежів спричиняє наявність у бухгалтерському обліку РБК об'єкту обліку «касові видатки», які являють собою усі суми, проведені органом Державного казначейства або установою банку з рахунків як готівкою, так і шляхом безготівкової оплати рахунків.

Об'єкт бухгалтерського обліку РБК «фактичні видатки» передбачає визнання в бухгалтерському обліку видатків у момент їх виникнення, незалежно від дати сплати грошових коштів. Фактичні видатки, це реальні, кінцеві видатки РБК, оформлені відповідними документами, разом із видатками за неоплаченими рахунками кредиторів, за нарахованою, але не виплаченою заробітною платою і стипендіями.

Тобто, в бухгалтерському обліку виконання бюджетів при визначенні фінансового результату зіставляються доходи і видатки визнані за касовим методом на відміну від бухгалтерського обліку державних установ і неринкових некомерційних організацій де касові видатки є лише проміжним обліковим етапом. Таким чином, фінансовий результат виконання бюджетів характеризує надлишок фінансових ресурсів (профіцит) або їх нестачу (дефіцит).

Державні установи та неринкові некомерційні організації отримують доходи, що згідно їх кошторисів спрямовуються на покриття видатків на виконання державних політичних або соціальних функцій без мети одержання прибутку. Склад доходів, які формують фінансове забезпечення установ сектору ЗДУ та напрямки їх використання, визначені та класифіковані. Окрім надходжень з бюджету державні установи та неринкові некомерційні організації отримують надходження з інших джерел, більшу частину яких складають надходження від реалізації товарів і послуг, що становлять частину неринкової продукції цих закладів і спрямовуються до спеціального фонду бюджетів. Багатоканальне фінансове забезпечення обумовлює поділ фінансово-господарської діяльності установ сектору ЗДУ на діяльність за рахунок коштів загального та спеціального фондів. А це впливає на методику формування фінансового результату, що визначається за загальним та спеціальним фондом окремо.

На сьогодні в Україні за загальним фондом та за спеціальним фондом у частині інших надходжень РБК запроваджено погашення їх зобов'язань, що передбачає послідовність етапів [1; 5]: 1) затвердження кошторису РБК; 2) відкриття рахунків на ім'я РБК в органах Державного казначейства України; 3) відкриття та розподіл асигнувань РБК; 4) реєстрація зобов'язань РБК в органах Державного казначейства України; 5) оприбуткування цінностей (отримання послуг) РБК; 6) реєстрація фінансових зобов'язань РБК в органах Державного казначейства України; 7) зарахування асигнувань на рахунки, відкриті на ім'я РБК в органах Державного казначейства України; 8) перерахування коштів в оплату рахунків РБК.

Зарахування вказаних вище доходів на рахунки, відкриті РБК в установах Державного казначейства України відбувається одночасно з перерахування коштів в оплату рахунків РБК, а визнання доходів загального фонду та доходів за іншими надходженнями РБК у їх бухгалтерському обліку відбувається в мо-

мент зарахування відповідних сум асигнувань на рахунки. Таким чином, за загальним фондом суми доходів відображених у бухгалтерському обліку РБК відповідають видаткам бюджету, що визнані в обліку виконання бюджетів за касовим методом.

Методика визначення фінансового результату діяльності розпорядників бюджетних коштів полягає у зіставленні доходів із фактичними видатками. Отже, у частині зіставлення доходів загального фонду та доходів за іншими надходженнями РБК з фактичними видатками, здійсненими за рахунок відповідних джерел покриття, фінансовий результат діяльності має дорівнювати сумі: дебіторської заборгованості на кінець року за вирахуванням дебіторської заборгованості на початок року і кредиторської заборгованості на кінець року, що утворилися за коштами загального фонду та/або іншими надходженнями РБК та залишку запасів на кінець року за вирахуванням залишку запасів на початок року, що придбані за рахунок коштів загального фонду та/або інших надходжень РБК.

Власні надходження розпорядників бюджетних коштів беруть участь у формуванні спеціального фонду державного бюджету та становлять доволі вагому його частину. Цей вид доходів відноситься до складу неподаткових надходжень та переважає у їх складі. У сукупності доходів спеціального фонду протягом 2005—2009 років питома вага власних надходжень РБК коливається від 27 % до 31 %. Левову частку власних надходжень РБК (в окремі роки більше 99 %) становить плата за послуги, що надаються ними.

Методика бухгалтерського обліку РБК передбачає визнання доходів у вигляді плати за послуги в момент їх виникнення незалежно від дати отримання грошових коштів. У бухгалтерському обліку виконання бюджетів ці ж самі доходи визнаються тільки в момент зарахування грошових коштів на рахунки. Тобто, різниця між сумою доходів у вигляді плати за послуги за даними бухгалтерського обліку виконання бюджетів та РБК має відповідати сумі дебіторської заборгованості за цими надходженнями, що фіксується в обліку РБК станом на кінець бюджетного року. Отже, застосування касового методу в обліку виконання бюджетів та методу нарахування в обліку РБК спричиняє за окремими операціями відмінності у визнанні по-суті одного й того самого об'єкту бухгалтерського обліку.

Касові видатки бюджету та фактичні видатки РБК, які покриваються за рахунок їх власних надходжень, різняться на суму дебіторської заборгованості на кінець року за вирахуванням дебіторської заборгованості на початок року і кредиторської заборгованості на початок року за вирахуванням кредиторської заборгованості на кінець року, що утворилися за власними надходженнями РБК та залишку запасів на кінець року за вирахуванням залишку запасів на початок року, що придбані за рахунок власних надходжень РБК.

Таким чином, фінансовий результат загального фонду та відповідної частини спеціального фонду РБК є виміром витрат фінансових ресурсів держави на фінансове забезпечення державних установ і неринкових некомерційних організацій та вартості спожитих бюджетних ресурсів для виконання їх безпосередніх функцій, а отже є не стільки показником фінансового результату діяльності, скільки індикатором ефективності використання бюджетних коштів.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 21.06.2001 № 2542-III. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14&p=1274778545761517>
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15&p=1274778545761517>
3. Ловінська Л. Г., Свірко С. В., Єфіменко Т. І., Каницуров О. О. Фінансовий облік у державному секторі : міжнародний підхід. Ч.1. — К.: Аграрна наука, 2009. — 480 с.
4. Про бюджетну класифікацію та її запровадження : наказ Міністерства Фінансів України від 27.12.2001 р. № 604. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1023.1287.54&nobreak=1>
5. Про державний бюджет України на 2005 рік : Закон України від 23.12.2004 № 2285-IV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2285-15&p=1239953746685981>
6. Про державний бюджет України на 2006 рік : Закон України від 20.12.2005 № 3235-IV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3235-15&p=1239953746685981>
7. Про державний бюджет України на 2007 рік : Закон України від 19.12.2006 № 489-V. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до

ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=489-16&p=1239953746685981>

8. Про державний бюджет України на 2008 рік : Закон України від 28.12.2007 № 107-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=107-17&p=1239953746685981>

9. Про державний бюджет України на 2009 рік : Закон України від 26.12.2008 № 835-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=835-17&p=1239953746685981>

10. Про запровадження проміжної моделі переходу від відкриття асигнувань до погашення зобов'язань розпорядників (одержувачів) коштів : наказ Державного казначейства України від 23.06.2006 р. № 166. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=24767

11. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України : наказ Державного комітету статистики України від 18.04.2005 № 96. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1157.597.3&nobreak=1>

12. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007—2015 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 16 січня 2007 р. № 34. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=307050

13. *Хорунжак Н. М.* Проблеми та передумови уніфікації обліку в бюджетній сфері / Надія Хорунжак // Галицький економічний вісник. — 2009. — № 2. — С. 152+156X. — (інформаційно+аналітичне забезпечення підприємницької діяльності).

Стаття надійшла до редакції 12.05. 2010 р.

УДК 657

М. М. Кругла,

ст. викладач кафедри
обліку, аналізу та аудиту в АПК,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ МОЛОКА У МОЛОЧНОМУ СКОТАРСТВІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ ТА ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТИ

В статье рассмотрены управленческий и учетный аспекты формирования качества молока в молочном животноводстве.

Ключевые слова: *качество молока, учетно-информационное обеспечение управления качеством, факторы влияния на качество молока.*

The article deals with managerial and accounting aspects of the formation of milk quality in dairy cattle.

Key words: *milk quality, accounting and information management quality management, factors affecting the quality of milk.*

У статті розглянуто управлінський і обліковий аспекти формування якості молока в молочному тваринництві

Ключові слова: *якість молока, обліково-інформаційне забезпечення управління якістю, фактори впливу на якість молока.*

Трансформаційні процеси, які відбуваються у вітчизняній економіці і пов'язані з входженням України до світового співтовариства та інтеграції в ЄС, зумовлюють необхідність перегляду економічної політики держави в стратегічних галузях, зокрема, у сфері агропромислового виробництва.

Одним з пріоритетних напрямків трансформації аграрного сектору України має стати проведення реформ у системі управління якістю сільськогосподарської продукції та модернізація санітарної та фітосанітарної сфери, що передбачає порівняння та оцінку діючих систем контролю за якістю продуктів харчування і сировини з метою наближення українських норм до норм ЄС.

У Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [3] задекларовано, що складовими мети державної аграрної політики є: гарантування продовольчої безпеки держави та перетворення аграрного сектору на високо-ефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави.

Таким чином, за вказаних умов сьогодення, питання розробки та удосконалення механізму управління якістю продукції сільськогосподарського виробництва набувають особливої актуальності.

Об'єктом дослідження обрано процес інформаційного забезпечення управлінців даними про виробництво і якість молока у молочному скотарстві.

Дослідження сутності поняття «якість продукції», організації управління виробництвом якісної та безпечної сільськогосподарської продукції, ціноутворення з урахуванням якості, методики контролю та аналізу якості продукції сільськогосподарського виробництва проводилось багатьма вченими, зокрема, В. Г. Андрійчуком, Р. В. Бичківським, В. Ф. Брильовою, В. Г. Галанцем, Г. О. Єресько, П. А. Лайко, В. Г. Лінником, Т. П. Михайловою, О. М. Царенком, В. В. Юрчишиним та ін. Безпосередньо проблематикою ефективності виробництва молока конкурентоздатної

якості присвячені роботи В. І. Бойка, С. В. Васильчака, М. Й. Малика, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака та ін. На сьогодні не вичерпано потребу в удосконаленні обліково-аналітичної складової управління якістю продукції у галузі молочного скотарства.

Мета статті полягає в дослідженні потреб та шляхів удосконалення організації і методики обліку виробництва молока в молочному скотарстві на підставі системи факторів впливу на якість продукції. Ціль статті досягається виконанням наступних завдань:

- дослідити та систематизувати фактори, які визначають якість молока у молочному скотарстві;

- критично оцінити стан та діючий порядок формування бухгалтерської інформації про вплив факторів, які визначають якість молока, на витрати виробництва продукції молочного скотарства та доходи від її реалізації;

- розробити шляхи удосконалення організації і методики обліку витрат та доходів галузі молочного скотарства у напрямку посилення контролю за якістю продукції.

При написанні статті використовувались такі методи пізнання, як порівняння, аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний підхід.

Згідно державного стандарту ДСТУ 2925-94 «Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення» якість продукції — це сукупність характеристик продукції, які стосуються її здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби [4].

Така здатність продукції задовольняти встановлені та передбачувані потреби споживачів визначається, перш за все, відповідністю вказаної продукції вимогам чинних нормативно-правових актів держави. Якісні параметри основної продукції молочного скотарства (молока) нормативно регулюються Законами України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» [1], «Про молоко та молочну продукцію» [2], ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране: вимоги при закупівлі» [5], директивами й регламентами Євросоюзу, галузевими стандартами.

Виробництво незмінно високоякісної продукції переважно є результатом функціонування систем управління якістю продукції, що мали і мають поширене використання на радянських підприємствах та на підприємствах країн з розвинутою економікою. Радянські комплексні системи управління якістю продукції передбачали розробку вимог до якості, функціонування служб технічного контролю, маркування та сортування продукції, порядок звітності та стимулювання за якість. В той же час, комплексний

підхід до управління якістю продукції на засадах встановлення пріоритету вимог споживача при достатніх для виробника фінансових результатах, притаманний західним системам управління якістю продукції не мав розвитку в СРСПР — країні з командно-адміністративною економікою.

Нині на шляху вироблення механізму управління виробництвом якісної продукції постає потреба в об'єднанні здобутків вітчизняних та зарубіжних систем управління якістю сільськогосподарської продукції.

Управління якістю сільськогосподарської продукції здійснюється через сукупність взаємозв'язаних між собою природних, технологічних, організаційних і економічних факторів впливу, спрямованих на забезпечення оптимальної якості продукції, що зводиться до коригування цього впливу на процес формування якості в виробництві та зберігання в період споживання [8, с. 6]. Специфічна риса систем управління якістю сільськогосподарської продукції полягає у необхідності врахування особливостей сільськогосподарського виробництва, зберігання та транспортування продукції ще на стадії планування діяльності підприємства.

Багаторічними дослідженнями доведено, що якість тваринницької продукції формується під впливом зовнішнього середовища, господарської діяльності людини та фізіологічних особливостей тваринного організму. Так, на якість продукції тваринництва впливає цілий комплекс факторів, які представлено на рис. 1.

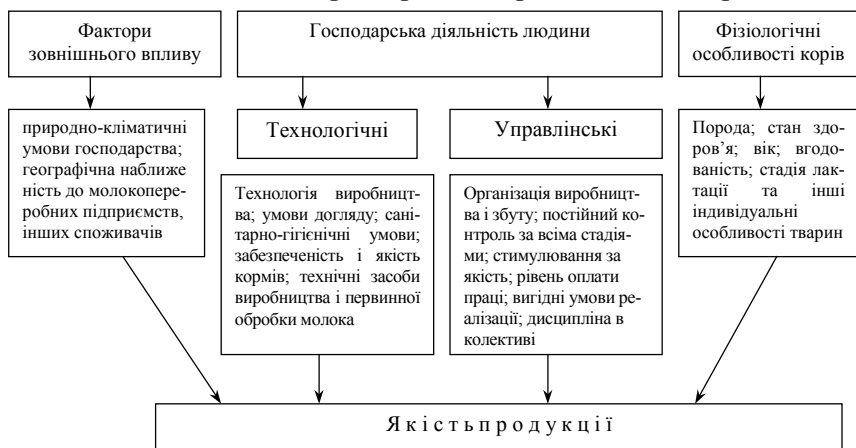

Рис. 1. Фактори впливу на якість молока у молочному скотарстві

Реалізація сучасних завдань менеджменту якості стає можливою лише при достатньому інформаційному забезпеченні управління, побудованого на ринкових підходах до питань його методики та організації. За таких умов, значна роль у формуванні відповідних управлінських рішень відводиться обліку, аналізу та контролю за якістю продукції.

Як свідчить практика, обліково-інформаційне забезпечення управлінців даними щодо якості продукції молочного скотарства на багатьох підприємствах, по-перше, не повністю відповідає потребам управління якістю; по-друге, нерідко питання про удосконалення облікового забезпечення як запоруки виробництва високоякісної продукції навіть не ставиться. На шляху поліпшення якості продукції слід врахувати, що «оптимальний рівень якості досягається тоді, коли різниця між додатковим ефектом від поліпшення якості продукції і додатковими витратами на таке поліпшення найбільша» [7, с. 275].

Якість продукції молочного скотарства знаходить своє відображення в обліку опосередковано, а саме: частково через деякі якісні показники; у складі витрат на виробництво продукції; у складі доходів від реалізації продукції.

Якість продукції впливає на склад, структуру та величину витрат на виробництво продукції, тому організація і методика обліку витрат виробництва відображає політику підприємства щодо якості продукції, яка виробляється. Витрати на виробництво обліковуються за центрами відповідальності (внутрішньогосподарськими підрозділами, які визначаються з урахуванням виробничої та організаційної будови підприємства) та об'єктами обліку (групами худоби, видами виробництв). Облік виробництва завжди пов'язаний з понесенням певних витрат і включає два взаємозалежних напрямки: споживання засобів виробництва, живої праці, що формують витрати виробництва та вихід продукції.

Завдяки контрольно-аналітичному інструментарію за даними обліку слід здійснювати нагляд за раціональним та ефективним використанням ресурсів та попередженням непродуктивних витрат на виробництві.

Важливе місце у забезпеченні якості молока відіграє стабільність складу кормів за їх поживністю та кормовими властивостями, а також дотримання правил заміни кормів або кормових сумішей аналогічними за складом та поживністю з урахуванням енергетичної та протейнової повноцінності. На підставі облікових

даних відомостей витрат кормів (ф. № 94), накладних внутрішньогосподарського призначення (ф. № 87) перевіряється відповідність витрат кормів встановленим раціонам годівлі та обсягам виробленої продукції тваринництва.

За даними Зведеної відомості нарахування і розподілу оплати праці та відрахувань на неї за об'єктами обліку витрат (ф. № 10.2.1 с.г.), розрахунку нарахування оплати праці працівникам тваринництва (ф. № 69) перевіряється правильність нарахувань заробітної плати. Оплата праці операторів доїння у господарствах обґрунтовано ставиться у залежність від кількості та жирності отриманого молока. На якісні параметри молочної продукції безпосередній вплив також має своєчасність годівлі, умови догляду, що є результатом праці обслуговуючого персоналу. Зоотехнічна наука зазначає, що важливим фактором раціональної годівлі тварин є порядок згодовування кормів, так званий режим годівлі. При одному й тому ж раціоні годівлі, але різних режимах годівлі можна одержувати різну кількість молока та молочного жиру. Тому, вважаємо, доречним заробітну плату обслуговуючого персоналу нараховувати відповідно до якісних характеристик їх роботи. Водночас, серед типових первинних документів з обліку праці та заробітної плати якість виконаних операцій відображається лише у «Наряді на відрядну роботу» (ф. №70 та № 70а), проте не фіксується у згаданому Розрахунку нарахування оплати праці працівникам тваринництва» (ф. № 69).

Робота на молочнотоварній фермі, як правило, повторювана з дня в день. Застосування стандартів на здійснювані технологічні операції й встановлення оцінки за якість кожного виду виконаної роботи та оплати на підставі цієї оцінки: «добре» за роботу — базова оплата, «відмінно» — підвищена розцінка, «задовільно» — занижена розцінка, дозволяє накопичити інформацію про якість роботи конкретним виконавцем чи підрозділом і стимулювати якість праці.

На шляху підвищення якості продукції і рентабельності ведення тваринництва важливим фактором є послідовне удосконалення продуктивних якостей тварин у бажаному напрямі. Вирішальне значення у підвищенні продуктивних якостей тварин має селекція на високу енергію росту молодняка, оплату корму продукцією, високу пристосованість організму до автоматизованих технологій.

Для контролю за відтворенням та ефективністю використання тварин молочного стада застосовується інформація про похо-

дження тварин, породи, їх продуктивність за роками лактації. Вона формується за даними зоотехнічного та племінного обліку (Звіту по штучному осіменінню, запуску і отеленні, карток племінних тварин, відомості бонітування тварин, журналу обліку витрат медикаментів, журналу реєстрації приплоду і вирощування молодняку ВРХ (ф. 3-мол), журналу штучного осіменіння, запуску, отелень і осіменених телиць (ф. 10-мол), журналу обліку молочної продуктивності) і надходить від обліковців, бригадирів молочнотоварних ферм, техніків штучного осіменіння, зоотехніків.

Економічному контролю підлягають можливі випадки різкого зниження чи підвищення витрат, що можуть свідчити про необгрунтоване перенесення витрат із періоду, що перевіряється на наступні періоди. Причинами непродуктивних втрат поряд з недоліками в організації господарської діяльності можуть бути нестачі та розкрадання через низький рівень трудової дисципліни, псування цінностей, недотримання встановлених норм використання цінностей.

Молоко, яке не відповідає установленим вимогам ГОСТу 3662-97 зумовлює непродуктивні витрати виробничих ресурсів підприємства може бути ідентифіковане як низькоякісне чи брак у виробництві. Низькоякісним вважаємо молоко, що за деякими одиничними ознаками не відповідає вимогам до гатунків молока, проте використання якого за призначенням можливе та не завдасть шкоди споживачеві. Браком при виробництві молока слід вважати продукцію, що не може бути використана за призначенням, тобто у їжу чи реалізацію і відповідно до Правил ветеринарно-санітарної експертизи молока і молочних продуктів та вимог щодо їх реалізації [6] повністю забороняється використання та підлягає утилізації.

Факти виробництва низькоякісної продукції та браку продукції потребують постійного контролю з боку системи управління. Роль облікової інформації полягає у забезпеченні необхідних даних для прийняття управлінських рішень щодо виробництва оптимально якісної продукції і впровадження заходів щодо попередження непродуктивних витрат.

Одиничні якісні показники як вміст жиру, білка представлені у деяких первинних документах з оприбуткування продукції: журналі обліку надою молока (ф. № 112), відомості руху молока (ф. № 114), товарно-транспортній накладній на відправку-прийняття молока і молочних продуктів (ф. №1-с.г. мол. сировина).

Узагальнюючі показники дозволяють охарактеризувати якість всієї сукупності продукції і проставляються у зведених документах: відомостях про закупівлю молока від сільськогосподарського підприємства та ін.

За наведеною інформацією, показники якості сільськогосподарської сировини найповніше відображаються у документах із реалізації молока переробним підприємствам. Водночас, первинні агроформування здійснюють реалізацію молочної сировини і за іншими каналами, крім реалізації переробним підприємствам. Натуральна оплата праці готовою продукцією сільськогосподарського виробництва, відпуск молочної сировини для приготування їжі в дитячі садки, їдальні, лікарні, профілакторії здійснюється на підставі типових форм відомостей, лімітно-забірних карток на одержання матеріальних цінностей (ф. № 117) чи накладних (внутрішньогосподарського призначення) (ф. 87). Ці форми для обліку руху запасів не передбачають фіксації якісних параметрів продукції, й унеможливають навіть візуальний контроль за безпечністю отриманої споживачем продукції.

Подібні недосконалості підтверджуються вченими та практиками: «...виявлено недосконалість первинного обліку при оприбуткуванні сільськогосподарської продукції через відсутність реквізитів, що характеризують якісні параметри продукції у реєстрах або відомостях» [9, с. 169]. Таким чином, інформація про формування якості продукції, з одного боку, переважно фіксується у внутрішньогосподарських реєстрах, тобто є закритою для більшості споживачів продукції, а з іншого боку — через соціальну значимість повинна бути доступною споживачеві.

Після відокремлення продукції від біологічного активу в тому ж звітному періоді слід здійснити первісне визнання сільськогосподарської продукції активом. Сільськогосподарська продукція при її первісному визнанні оцінюється за справедливою вартістю, встановленою за цінами активного ринку, де підприємство реалізує продукцію, зменшеною на витрати на місці продажу.

При відсутності активного ринку визначення справедливої вартості сільськогосподарської продукції та додаткових біологічних активів здійснюється за останньою ринковою ціною операції з такими активами чи ринковими цінами на подібні активи, скоригованими з урахуванням індивідуальних характеристик, особливостей активу. Оцінюючи сільськогосподарську продукцію слід враховувати її якість. Таким чином, при первісному визнанні мо-

лока як активу застосовуватиметься декілька справедливих вартостей, що відповідатимуть гатункам цієї сільськогосподарської продукції.

Оцінка сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю викликає невідповідність між її величиною та витратами на виробництво сільськогосподарської продукції. Тому сільськогосподарські підприємства повинні визначати доходи (витрати) від первісного визнання таких активів і їх величина залежить від параметрів якості продукції.

Отже, виробництво незмінно високоякісної продукції молочного скотарства досягається при комплексному вирішенні поставленого завдання: ефективній організаційно-управлінській роботі з достатнім рівнем інформативності та врахуванні впливу факторів, які формують якість продукції.

Традиційний підхід до обліку даних про якісні та кількісні характеристики виробництва молока передбачає формування одночасно декількох інформаційних потоків бухгалтерського, оперативно-технічного, зоотехнічного, ветеринарного обліку, які в сучасних умовах потребують удосконалення та оптимізації інформації.

Література

1. Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» № 771 від 27.12.1997 р.
2. Закон України «Про молоко та молочну продукцію» № 1870-IV від 24.06.04 р.
3. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» № 2982-IV від 18.10.2005 р.
4. ДСТУ 2925-94 «Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення». — К.: Держстандарт України, 1995. — 25 с.
5. ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі»: Затв. наказом Держстандарту України № 736 від 05.12.1997 р.
6. Правила ветеринарно-санітарної експертизи молока і молочних продуктів та вимог щодо їх реалізації: Затв. Міністерством аграрної політики України № 49 від 20.04.2004 р.
7. Андрійчук В. Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. — К.: КНЕУ, 2002. — 356 с.
8. Брылева В. Ф. Управление качеством продукции животноводства. — М.: Россельхозиздат, 1977. — 63 с.

9. Іванюта П. В., Левченко З. М. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік у виробничих підрозділах сільськогосподарських господарюючих суб'єктів: Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 368 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04. 2010 р.

УДК 657

Т. В. Ларікова,

асистент кафедри обліку в кредитних і бюджетних
установах та економічного аналізу ДВНЗ,
«КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В БАНКІВСЬКУ ПРАКТИКУ

В статті описано історическіе предпосылки возникновения стандартизации бухгалтерского учета в банковской практике. Исследованы этапы развития положений (стандартов) бухгалтерского учета в соответствии с Международными стандартами финансовой отчетности. Обозначены основные принципы формирования финансовой отчетности в банках, что обеспечат пользователей достоверной и правдивой информацией.

Ключевые слова: международные стандарты, национальные стандарты, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, принципы, стандартизация.

In the article historical pre-conditions of origin of standardization of record accounting are described in bank practice. The stages of development of positions (standards) of record accounting are explore in accordance with the International standards of the financial reporting. Basic principles of forming of the financial reporting are marked in jars, that will provide users reliable and truthful information.

Keywords: international standards, national standards, record-keeping, financial reporting, principles, standardization.

У статті описано історичні передумови виникнення стандартизації бухгалтерського обліку в банківській практиці. Досліджено етапи розвитку положень (стандартів) бухгалтерського обліку відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Визначені основні принципи формування фінансової звітності в банках, що забезпечать користувачів достовірною і правдивою інформацією.

Ключові слова: міжнародні стандарти, національні стандарти, бухгалтерський облік, фінансова звітність, принципи, стандартизація.

Перехід до ринкових відносин обумовив значні перетворення в грошово-кредитній політиці. Фінансові відносини пронизують абсолютно всі сфери економіки, і саме банківська сфера найгостріше потребувала радикальних перетворень. Суттєві зміни в банківській сфері відбулися із створенням в Україні класичної дворівневої банківської системи, яка перебуваючи у нерозривній взаємодії з усіма сферами економіки, пройшла всі етапи свого становлення.

У 1992 р. Національним банком України було розроблено власні програми реформування обліку і звітності: Наказ від 03.08.1992 р. № 46 «Про організацію роботи по переходу банків України на міжнародну систему бухгалтерського обліку і статистики» [3]; Наказ від 13.08.1993 р. № 82 «Про організацію роботи по переходу України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і статистики» [4]. Але, цими документами не вдалося повною мірою врахувати масштабність завдань. І було прийняте рішення про залучення до участі Першого українського міжнародного банку (ПУМБ). Саме ПУМБ був першим в Україні банком, створеним за участю іноземного капіталу. Його статус зумовлював необхідність іншої звітної інформації, для забезпечення якої банком використовувалися передові міжнародні інформаційні технології. Було прийнято рішення про окремий порядок надання звітності зазначеним банком, на базі якої відпрацьовувалися нові принципи контролю та нагляду за банками.

Постановою Правління НБУ «Про реалізацію програми переходу на міжнародну системи бухгалтерського обліку та звітності» було зобов'язано ПУМБ:

- вести бухгалтерський облік за планом рахунків, самостійно опрацьованим ним на підставі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і звітності;

- до 20.11.1995 р. подати НБУ матеріали синтетичного та аналітичного обліку (баланс та особові рахунки), підготовлені за чинним на той час та розробленими ПУМБом планами рахунків [6].

Надалі матеріали ПУМБу вивчалися та удосконалювалися відповідними підрозділами НБУ та були взяті за основу в процесі визначення напрямів реформування бухгалтерського обліку в банківській системі.

Конкретні методи створення національної системи обліку розроблялися з рахуванням потреб інформаційного забезпечення розвитку економіки ринкового спрямування та з орієнтацією на базові основи міжнародного обліку. Вони знайшли відображення у

«Програмі реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів», яку затверджено Постановою КМУ від 28.10.1998 р. № 1706 [7].

Гостра необхідність переходу на норми і правила ведення міжнародного обліку та складання фінансової звітності пояснюється такими обставинами:

- вихід українських банків на міжнародний фінансовий ринок спричинив необхідність подання звітності до багатьох міжнародних фінансових організацій;

- розбудова банківської системи за принципами, що забезпечують рентабельність, надійність та ліквідність кожного банку, була б неможливою без реального відображення стану банківських активів, капіталу та зобов'язань [8, с. 64].

Обираючи концепцію реформування, Національний банк України почав модернізувати бухгалтерський облік і звітність відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

МСФЗ є ефективним інструментом підвищення прозорості і достовірності інформації в банку. Саме звітність, складена відповідно до міжнародних стандартів викликає більшу довіру у іноземних інвесторів та можливих партнерів. МСФЗ надають можливість об'єктивно розкривати існуючі фінансові ризики. Це є досить важливим, оскільки Україна інтегрується у Європейське співтовариство і визнання українських банків на міжнародній арені сприятиме зміцненню вітчизняної економіки, відкриттю нових можливостей для іноземних інвесторів, покращенню рівня життя населення.

Реалізувати задумане вдалося завдяки впровадженню нової системи збору та обробки даних — за економічними показниками. З того часу інформація надається банківськими установами не у вигляді готових форм, як раніше, а як набір економічних показників, із яких необхідні форми створюються безпосередньо в НБУ залежно від конкретних цілей. Саме нові облікові інструменти (План рахунків та Інструкція до нього, аналітичні рахунки, податкові розрахунки) надала можливість сформулювати будь-які економічні показники та групувати їх за певними ознаками у відповідних формах.

У результаті активної співпраці Федерації професійних бухгалтерів і аудиторів України та методологічної ради при Міністерстві фінансів України набули юридичної сили після реєстрації у Міністерстві юстиції національні Положення (стандарти) бухгал-

терського обліку (П(С)БО). Які побудові згідно правилам, принципам і нормам міжнародних стандартів фінансової звітності.

Зрозуміло, що між вітчизняними П(С)БО і МСФЗ є певні відмінності, зумовлені конкретними якісними відмінностями економічного життя. Водночас провідні принципи МСФЗ в П(С)БО враховано повною мірою.

Основні принципи на яких ґрунтується методика бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності визначено в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», а саме:

- обачність, що застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

- повне висвітлення — фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі;

- автономність, де кожне установа розглядається як юридична особа, відокремлена від її власників, у зв'язку з чим особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства;

- послідовність — постійне застосування установою обраної облікової політики;

- безперервність — оцінка активів та зобов'язань установи здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати далі;

- нарахування та відповідність доходів і витрат, що відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів;

- превалювання сутності над формою — операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми;

- історична (фактична) собівартість — пріоритетною є оцінка активів установи, виходячи з витрат на їх формування та реалізацію;

- єдиний грошовий вимірник — вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій установи у його фінансовій звітності здійснюються в єдиній грошовій одиниці;

— періодичність — можливість розподілу діяльності установи на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності [1].

При цьому, для підвищення якості фінансової звітності, банківські установи, дотримуються таких принципів:

— відкритість — передбачає оприлюднення стратегічних рішень банку через своєчасне їх повідомлення всім зацікавленим особам;

— прозорість — інформація повинна бути зрозумілою, доступною і очевидною для усіх учасників ринкових відносин;

— підзвітність — задоволення потреб учасників ринку, передовсім органів влади, щодо встановлення відповідальності банку за свої дії і засновану політику [9, с. 7].

Нині ці принципи підготовки фінансової звітності впроваджено в банківську практику. Утім це не означає, що механізми їхньої дії вже повною мірою враховуються банками в процесі здійснення власної облікової політики. Насамперед це стосується прозорості та підзвітності.

Ринкові відносини в банківському секторі формуються за умов агресивної конкуренції, що виявляється як у відкритих, так і у прихованих формах, оскільки боротьба з конкурентами потребує постійної уваги, ретельного аналізу і контролю керівництвом банку всіх напрямів банківської діяльності. З огляду на це, прозорість фінансової звітності як базовий принцип її підготовки та оприлюднення заходить у суперечність із потребою закрити певні аспекти діяльності. По суті, закритість інформації є необхідним елементом посилення влади керівництва банку, оскільки вона дає змогу:

— приховати некомпетентність тих, хто несе відповідальність за прийняті рішення;

— приховати реальні результати стратегії розвитку банку.

Таким чином, на даному етапі функціонування реформованої облікової системи банків України такі принципи фінансової звітності — прозорість, відкритість та підзвітність — мають обмежене застосування, оскільки банки побоюються розголошувати конфіденційну інформацію, якою б могли скористатися конкуренти.

Звичайно, будь-який банк володіє більшим обсягом інформації, аніж той, що його включено до звітності. Через це можливість надання інформації, що збільшує прозорість фінансової звітності, треба досить ретельно оцінювати з погляду чистої вигоди, що зазвичай пов'язується з можливим припливом інвестиційних кош-

тів до банку. Цей приплив збільшуватиметься, коли вкладними матимуть змогу ретельно стежити за діяльністю конкретного банку на ринку банківських послуг, а акціонери та службовці — за якістю прийнятих корпоративних рішень.

Загалом, в Україні фінансова звітність у банках складається відповідно до Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України [5] та Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [2]. Фінансова звітність є системою взаємопов'язаних узагальнювальних показників, що відображають фінансовий стан банку та результати його діяльності за звітний період. Головною метою складання фінансової звітності є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан і діяльність банку для прийняття економічних рішень.

Фінансова звітність складається для внутрішніх і зовнішніх користувачів. Внутрішніми користувачами фінансової звітності є головний бухгалтер, менеджери та керівництво банку, а зовнішніми користувача є органи державної влади, кредитори, клієнти, акціонери, інвестори.

Функцією фінансового обліку є складання звітності для зовнішніх користувачів, функцією податкових розрахунків є складання звітності для податкових установ, а функцією управлінського обліку є складання звітності для внутрішніх користувачів. При цьому інформація, що розкривається у формах фінансової звітності для всіх користувачів повинна бути достовірною і зрозумілою, а саме повинна базуватись на загальних принципах формування та подання фінансової звітності для всіх користувачів.

З цього, впливає необхідність удосконалення загальних методологічних принципів бухгалтерського обліку в банках, що відображені в чинних нормативних документах з обліку, затверджених постановами Правління Національного банку України.

Отже, стандартизація бухгалтерського обліку в банках стає все більш актуальним питанням правової практики і міжнародного визнання якості фінансових послуг, інструментом стимулювання конкурентоспроможності банківських послуг та об'єктом пильної уваги банківських установ.

На міжнародному рівні найбільш ефективно в даному напрямку працюють Міжнародна організація стандартів (ISO), Європейський комітет по стандартизації (CEN), Американський національний інститут стандартів і технологій (NIST), Корпорація швей-

царських комерційних банків (ALPINA), Об'єднання всесвітніх банківських телекомунікацій (SWIFT).

Спираючись на міжнародний досвід, доречно створити Комітет із моніторингу і контролю стандартизації бухгалтерського обліку в банках, який буде підпорядкований Національному банку України.

Основними завданнями Комітету можуть бути: розроблення єдиних стандартів бухгалтерського обліку для банків, яких будуть дотримуватись всі банківські установи в Україні; постійне їх удосконалення відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності; здійснення моніторингу і контролю щодо дотримання розроблених стандартів бухгалтерського обліку в банківській діяльності.

Література

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України, затверджений Верховною Радою України від 16 липня 1999 року № 996-XIV (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.portal.rada.gov.ua>

2. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Постанова Правління НБУ від 27.12.2007 № 480 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.portal.rada.gov.ua>

3. Про затвердження Наказу про організацію роботи по переходу банків України на міжнародну систему бухгалтерського обліку і статистики: Наказ НБУ від 03.08.1992 р. № 46.

4. Про затвердження Наказу про організацію роботи по переходу України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і статистики: Наказ НБУ від 13.08.1993 р. № 82.

5. Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках: Постанова Правління НБУ від 30.12.98 № 566 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.portal.rada.gov.ua>

6. Про затвердження Програми переходу на міжнародну системи бухгалтерського обліку та звітності: Постанова КМУ від 17.11.1995 р. № 285 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу <http://zakon.nau.ua>

7. Про затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів: Постанова КМУ від 28.10.1998р. №1706 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу <http://zakon.nau.ua>

8. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 286 с.

9. Снігурська Л. П. Облік в банках (У схемах і таблицях) : навч. посіб./ Л. П. Снігурська ; за за. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. М. Кіндрацької. — К.: КНЕУ, 2009. — 519 с.

Стаття надійшла до редакції 25.04. 2010 р.

УДК 338.22.01 : 657.41

Н. М. Лисенко,

канд. екон. наук, доцент,

професор кафедри обліку підприємницької діяльності,

М. В. Януш,

студентка,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

В статье анализируется влияние трансформации отношений собственности на бухгалтерский учет собственного капитала субъектов частной собственности в условиях применения форм государственно-частного партнерства: аренды, концессии целостных имущественных комплексов государственной и коммунальной собственности.

Ключевые слова: трансформация, учет, капитал, собственность.

The paper analyzes the impact of the transformation of property relations in accounting from the private equity ownership in the application forms of public-private partnership: the lease, the concession of integral property complexes of state and municipal ownership.

Key words: transformation, accounting, capital, ownership.

У статті аналізується вплив трансформації відносин власності на бухгалтерський облік власного капіталу суб'єктів приватної власності в умовах застосування форм державно-приватного партнерства: оренди, концесії цілісних майнових комплексів державної і комунальної власності.

Ключові слова: трансформація, облік, капітал, власність.

Характерний для економіки України шлях роздержавлення та приватизації державної власності обумовив трансформацію відносин власності економіки адміністративно-командного типу, тобто перетворення державної в інші форми власності [1, 2]. Як

зазначали науковці В. О. Рибалкін, І. В. Лазня [3], це пов'язано з децентралізацією, демонополізацією та диверсифікацією економіки та їх проявами: корпоратизацією, орендизацією, концесією, передачею майна в господарське відання чи оперативне управління як правових форм володіння, розпорядження і користування колективними за своєю природою засобами виробництва (державної чи комунальної) суспільної власності, а разом з цим і практичним звільненням держави від функцій безпосереднього централізованого управління діяльністю суб'єктів державного та комунального секторів економіки.

Перетворення суспільної загальнодержавної як такої у різні форми власності, у т.ч. комунальної та приватної власності, відбувається в Україні і протягом останніх десятиліть. Через роздержавлення державного та комунального майна в Україні створюються підприємства різних форм власності та організаційно-економічних форм господарювання (наприклад, корпоратизовані акціонерні та інші господарські товариства, орендні, приватні підприємства) тощо.

На сучасному етапі становлення ринкової економіки актуальною є ідея державно-приватного (публічно-приватного) партнерства, яке визначається терміном «Public-Private Partnership» та аббревіатурою «PPP» (три пі) [4—6], як альтернатива приватизації та оптимальний механізм залучення органами державної влади та органами місцевого самоврядування (ОМС) фінансових ресурсів й управлінських навичок бізнесу для надання різних послуг населенню та розвитку інфраструктури, нібито без втрати суспільної власності та контролю за цими процесами. На жаль, як свідчить суспільна думка в Україні, позитивних прикладів ефективної співпраці практично немає [7, 8].

Проте, оренда, концесія, спільна діяльність управління державним та комунальним майном стають в останні роки поширеними формами трансформації відносин власності. Відомо, що такі форми відносин передбачають передачу засобів виробництва, майна державної, комунальної власності у тимчасове користування, володіння, часткове розпорядження на підставі умов договорів, тоді як ст. 92 Конституції України передбачено виключно законами України визначаються правовий режим власності та засади цивільно-правової відповідальності [9]. В Україні ці економічні відносини та правовий режим, правові форми реалізації права власності у сфері господарювання закріплено Цивільним та Гос-

подарським кодексами, іншими спеціальними законами України [10—16].

Унаслідок недосконалих правових, економічних механізмів відносин власності, організаційно-правових форм господарювання, неврегульованості законодавчих норм щодо економічних (ціноутворення), податкових, облікових аспектів оренди, концесії, спільної діяльності, управління майном виникає можливість привласнення, розтрата або заволодіння майном суспільної власності суб'єктами господарювання-партнерами (орендарями, концесіонерами, управителями) та збільшення власного капіталу приватних підприємств. З метою запобігання ризиків втрати суспільної власності, на нашу думку, потребує уваги і вдосконалення відповідна нормативна база та врегулювання організаційно-економічних, облікових питань при здійсненні операцій з державним (комунальним) майном, інвестуванні бюджетних коштів державою, ОМС, фізичними особами — споживачами, іншими інвесторами суб'єктам господарювання-партнерам різних форм власності.

Зокрема, актуальними для сучасного етапу формування ринкової економіки є вдосконалення відносин та правових механізмів їх реалізації з оренди (подібна ситуація при концесії, управлінні) об'єктів цілісних майнових комплексів (ЦМК) у сферах діяльності, які за законодавством не підлягають приватизації: наприклад монопольні системи централізованого водопостачання, водовідведення, тепlopостачання тощо. Складність сучасного облікового процесу полягає в тому, що законодавець передбачив постановку на баланс орендаря таких орендованих об'єктів, з правом їх амортизації на умовах договору оренди. Тобто, формально прирівняли орендований ЦМК державної (комунальної) власності до власного капіталу орендаря незалежно від організаційно-правової форми господарювання орендатора.

Оскільки, якісний і достовірний бухгалтерський облік покликаний забезпечувати достовірну інформацію про фінансовий стан орендатора (концесіонера, управителя) і організацію ефективного контролю за збереженням і раціональною експлуатацією майна державної і комунальної власності, то важливо застосовувати обґрунтовані методологічні підходи та методики обліку операцій з орендованими об'єктами ЦМК. Адже на основі даних бухгалтерського обліку складається фінансова, статистична, оперативна звітність, які є джерелом інформації для аналізу власного капіталу суб'єкта господарювання, як критерію оцінки надійності та

гаранта виконання його зобов'язань, а також для аналізу наявності та ефективності використання державного та комунального майна, переданого в оренду (концесію, управління тощо) [17, 18].

Оскільки механізми взаємовідносин між орендарями державного і комунального майна та орендодавцями характеризуються наявністю багатьох неврегульованих питань економічного, юридичного та фінансово-облікового аспектів, це знижує ефективність партнерства у їх відносинах, несе ризики невиконання орендарем взятих зобов'язань щодо виконання інвестиційної програми з поліпшення основних засобів, їх повного повернення при відсутності заходів витребування, окрім судового врегулювання та впливає на збереження майнових об'єктів державної і комунальної власності, особливо у сферах, які забезпечують життєдіяльність міст, селищ, сіл та держави в цілому [15].

Так, положення Закону України «Про оренду державного і комунального майна» і, зокрема ст. 23 є суперечливими та не врегульованими з нормами законодавства про природні монополії, про ціноутворення, про оподаткування прибутку підприємств.

Порядок бухгалтерського обліку операцій із оренди ЦМК на сьогодні взагалі нормативно не визначений. А Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій містить лише окремі вказівки з обліку орендованих ЦМК [19].

Разом з цим, положення П(С)БО 14 «Оренда» на операції з ЦМК не поширюються і не містить методологічних засад відображення в обліку операцій з оренди ЦМК, у т.ч. зі списання фізично зношених об'єктів ЦМК, використання різних джерел фінансування відновлення та поліпшення майна ЦМК, у т.ч. за рахунок амортизаційних відрахувань, інвестиційної складової в тарифах на послуги, цільового фінансування капітальних трансфертів з державного і місцевого бюджетів на виконання цільових програм соціально-економічного розвитку, інших можливих джерел фінансування поліпшення об'єктів ЦМК.

На сьогодні не всі ОМС забезпечили реєстрацію та оцінку комунального майна, в т.ч. нерухомості, земельних ділянок, не врегулювали своїми рішеннями порядок і контроль за використанням інвестованих територіальною громадою та інших коштів на відновлення об'єктів оренди ЦМК, концесії та їх повернення після закінчення термінів договорів. Отже, через недосконалість за-

конодавчо-нормативних, договірних економічних відносин, відсутність реального контролю ОМС, держави, громадськості існує загроза втрати об'єктів, які є соціально значущими і згідно п. 2 ст. 5 Закону № 2163 не підлягають приватизації.

Економічні механізми та облікові методичні підходи для впровадження довгострокових відносин інших форм приватно-публічного партнерства, в т.ч. концесії, управління майном, спільної діяльності також нормативно повно не врегульовані і мають подібні описаним недоліки.

Слід також зазначити, що згідно Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності [20] облік основних засобів та інших необоротних матеріальних активів, які є державною або комунальною власністю та не ввійшли до статутних капіталів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації) господарськими організаціями ведеться відповідно на рахунках 10 «Основні засоби» й 11 «Інші необоротні матеріальні активи» в кореспонденції з субрахунком власного капіталу 425 «Інший додатковий капітал». Але при цьому відомо, що таке майно не являється власним капіталом господарського товариства. Нарахування товариством амортизації на такі основні засоби та інші необоротні матеріальні активи відображається збільшенням витрат звітного періоду та суми зносу. Одночасно у сумі, пропорційній нарахованій амортизації визнається дохід, який відображається за дебетом субрахунку 425 «Інший додатковий капітал» та кредитом рахунку 74 «Інші доходи».

Такий обліковий підхід призводить, по меншій мірі, до недостовірності інформації про власний капітал суб'єктів та «розчинення вартості державного (комунального) майна» і знецінення його в обліку та подальшого, як правило, списання таких об'єктів і їх трансформацію у приватну власність товариства. Питання ж обліку майнових операцій у відносинах за іншими договорами приватно-публічного партнерства згаданим Положенням взагалі не розглядаються.

Таким чином:

— недосконалість існуючих або відсутність методик обліку суб'єктами господарювання операцій з власним капіталом, зобов'язаннями за договорами оренди (концесії, управління),

укладених між орендарями (приватними партнерами) та уповноваженими органами з управління державним або комунальним майном;

— відсутність у більшості випадків свідоцтв про право державної (комунальної) власності на об'єкти нерухомості, пооб'єктних реєстрів комунального (державного) майна та їх актуалізація з урахуванням проведеного поліпшення об'єктів основних засобів або ЦМК;

— нормативна неврегульованість щодо механізмів, порядку здійснення контролю підрозділами Фонду державного майна та органів місцевого самоврядування за використанням амортизаційних відрахувань об'єктів орендованих ЦМК (переданих у концесію, управління) на їх відновлення (поліпшення);

— недосконалість принципів і системи регулювання державою економічних відносин природних монополістів, зокрема забезпечення принципу самоокупності діяльності;

— недоліки системи державного цільового фінансування та ціноутворення в частині застосування методів податкового обліку для формування регульованих державою цін/тарифів, включення інвестиційної складової, за використанням якої не створено механізмів державного контролю;

— існування різного роду схем тіньового сектору та низка інших факторів потенційно містять ризики «вимивання», «розчинення» суспільних майнових об'єктів державної і комунальної власності та їх «скритого» привласнення.

Тобто існують реальні підстави для трансформації державної або комунальної в приватну власність, що означає ризики втрати значного виробничого потенціалу суспільної власності, яка забезпечує життєдіяльність та соціальний розвиток держави. Запобігти цим процесам можливо шляхом вдосконалення законодавчих і обліково-економічних механізмів на базі наукових досліджень. Зокрема слід:

1) привести у відповідність та вдосконалити Закони України «Про природні монополії», «Про ціни та ціноутворення», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про концесії», «Про оренду державного і комунального майна» (який по суті застарів і, норми якого, на наш погляд, вже не відповідають сучасному стану відносин власності) та підзаконні до них нормативні документи шляхом внесення змін та доповнень до них;

2) внести зміни та доповнення в нормативну базу з обліку (Інструкцію № 291, Положення № 1213) щодо особливостей обліку об'єктів в умовах оренди ЦМК концесії, управління державним та комунальним майном.

Література

1. *Потанчук Г. Ю.* Реформування відносин власності в контексті пошуку нових економічних орієнтирів // Економіка та держава. — 2009. — № 4. — С. 54—58.
2. *Радєва М. М.* Трансформація відносин власності в умовах інституціональних змін // Економіка та держава. — 2008. — № 12. — С. 44—46.
3. *Рибалкін В. О., Лазня І. В.* Теорія власності. — К.: Логос, 2000.
4. Проект Закону України «Про загальні засади державно-приватного партнерства». — http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=34998
5. *Банчук О. А.* Проблема розмежування публічного і приватного права у правовій думці України XIX-початку XX століття: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спец.12.00.01 — Теорія та історія держави і права; Історія політичних і правових учень / О. А. Банчук; Наук. кер. М. І. Неліп ; Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 2007. — 20 с.
6. Договори публічного и частного партнерства. / Сайт Латвійського Реєстру підприємств.<http://www.ur.gov.lv/rus/dagavori-publichnovo-i-chastnovo-partnerstva.html>
7. Про державно-приватні партнерства дізналися представники чернігівських ЗМІ. — Сайт «Чернігівський монітор». — <http://monitor.chernigov.net/arhiv-novin/pro-derzhavno-privatni-partnerstva-diznalisya-predstavniki-chernigivski-9.html>
8. За место в батареє. — <http://news.finance.ua/ru/~2/0/all/2009/11/09/177246>
9. Конституція України. Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР, із змінами.
10. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. № 435, із змінами.
11. Господарський кодекс України. Закон від 16.01.2003 р. № 436-IV, із змінами.
12. Закон України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 р. №2269-ХІІ, із змінами.
13. Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 р. № 997-XIV, із змінами.
14. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР, із змінами.
15. Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1992 № 2163-ХІІ, із змінами.

16. Указ Президента України «Про корпоратизацію підприємств» від 15.06.1993р. № 210/93.

17. Лисенко Н. М. Операції з комунальним майном — важлива складова формування матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування. Матеріали II Українського муніципального форуму м. Алушта 6—8 вересня 2006 р. /за ред. М. В. Пітцика та В. В. Кравченко. — С. 114—120.

18. Ткачук Г. О. Оренда майна цілісного майнового комплексу: проблеми бухгалтерського обліку. — http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekhp/2009_3/st11.pdf

19. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських, операцій підприємств і організацій: Затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11. 1999 р. № 291, із змінами.

20. Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 19.12.2006 р. № 1213, із змінами.

Стаття надійшла до редакції 14.05. 2010 р.

УДК 330.341.1:553

А. Д. Михалюк,
аспірант кафедри аудиту,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГЕОЛОГОРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

В статье рассмотрены эффективность инновационной деятельности на предприятиях геологоразведочной отрасли. Приведены основные факторы, которые влияют на развитие инновационного процесса. Определена оценка степени развития элементов инновационного потенциала современного геологоразведочного предприятия.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инвестиционные ресурсы, инвестиционный потенциал.

In the article the considered efficiency of innovative activity is on the enterprises of geological survey industry. The basic factors which influence on development of innovative process are determined. Estimation of degree of development of elements of innovative potential of modern geological survey enterpris are certain.

Key words: *innovative activity, innovative resources, innovative potential.*

У статті розглянуто ефективність інноваційної діяльності на підприємствах геологорозвідувальної галузі. Наведені основні фактори, які впливають на розвиток інноваційного процесу. Визначено оцінку ступеня розвитку елементів інноваційного потенціалу сучасного геологорозвідувального підприємства.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, зовнішні та внутрішні фактори, інвестиційні ресурси, інноваційний потенціал.*

Інноваційна діяльність є стержнем науково-технічного процесу, який перетворюється на вирішальний фактор соціально-економічного розвитку і відіграє провідну роль у вирішенні економічних, екологічних, соціальних та культурних завдань. Недооцінювання його загрожує швидкою втратою позицій на світовому ринку, спадом виробництва, банкрутством підприємств та переходом виробничих проблем у соціально-економічні й політичні. Але, незважаючи на загальновизнану думку про соціальну роль інноваційної діяльності в забезпеченні зростання випуску продукції та продуктивності праці, майже в усіх регіонах і галузях нашої країни відстежується тенденція її поступового зниження. Найгіршим є те, що негативних змін зазнали і базові підприємства промисловості.

Особливістю підходів до оцінки ефективності інновацій господарюючих суб'єктів різних рівнів є різниця в цілях, які вони визначають у своїй діяльності.

Державні органи влади, що мають регулювати соціально-економічні процеси в державі, виходять із глобальних завдань розвитку суспільства в цілому. Держава формує зовнішні умови для господарювання підприємств, стимулюючи зростання національної економіки.

Виходячи з того, що інноваційна діяльність є вирішальним елементом розвитку сучасного виробництва, проблеми економічного обґрунтування інноваційних рішень набувають особливої актуальності. Ці проблеми важливі як на рівні підприємств, так і на рівні управління національною економікою, а саме при розподілі бюджетних коштів на фінансування науково-технічних, соціальних та інших загальнодержавних програм.

Дослідженням практичних і теоретичних проблем здійснення інноваційної діяльності займалися багато вітчизняних дослідників (В. С. Міщенко, Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук та ін.) [5, 2]. Зарубіжні фахівці (А. А. Любич, Ю. М. Харазшивілі,

А. М. Бойко, А. С.) Слепокуров [4, 6] розвили сучасну теорію економічних відносин, які відображають інноваційний характер підприємництва у виробничій сфері. Але роботи цих учених носять переважно загальнотеоретичний характер або присвячені рішенняю окремих проблем.

На думку А. Е. Герасимова, питання щодо визначення ефективності інноваційної діяльності є особливо актуальним. Одержуючи інновацію (у вигляді нового продукту, технології, методів організації й управління), що є результатом інноваційного процесу, важливо не тільки одержати нововведення з мінімальними витратами, а й саме нововведення як цінність, що має бути корисною і потрібною, тобто відповідати певним вимогам як з боку підприємства, так і з боку споживачів цієї інновації [3].

Великий вплив на розвиток інноваційного процесу мають зовнішні фактори, найважливішим з яких є банківський фактор. Оцінюючи його доречно було б враховувати можливість зміни відсотків і термінів надання довгострокового кредиту. Внаслідок економічної кризи кредитні ресурси в країні формуються в основному за рахунок іноземних валютних коштів, а не приросту національного доходу. Саме тому, залежно від зміни припливу національної валюти досить гнучкі коливання відчують як величина банківських активів, так і умови надання кредитів підприємствам. Нестабільні відсотки і терміни надання кредитів підвищують ступінь банківського ризику інноваційної діяльності.

Не менш важливим фактором виступає також нестійкість оподаткування адже надані підприємствам податкові пільги на початковому етапі нововведень можуть у подальшому зазнавати помітних змін, а це загрожує заздалегідь запланованому проведенню великомасштабних інновацій.

Слабка дія відчувається збоку державного захисту внутрішнього ринку. У зв'язку із сильною зовнішньою конкуренцією місцеві капіталовкладення можуть бути досить ризикованими. Ось чому фактор ризику відіграє важливу роль при оцінці економічної доцільності великомасштабних інвестицій в Україні.

Помітний вплив на розвиток інноваційного процесу спричиняють і внутрішні умови (відтік кадрів із сфери науково-технічної діяльності за кордон). В такому разі формується нестача науково-кадрового потенціалу для керування інноваційними процесами на підприємствах. Не секрет, що така нестача кад-

рового потенціалу пов'язана з недостатністю власних фінансових джерел підприємств на інвестиції.

У сучасних умовах господарювання ефективність інноваційної діяльності підприємства залежить від соціального і екологічного факторів, оскільки інтенсивність проходження інноваційного процесу загострює екологічні проблеми.

Ефективність інноваційної діяльності будь-якої галузі господарювання — це категорія, яка відображає відповідність між цілями інноваційного процесу та інтересами його учасників. Тому ефективність інноваційної діяльності необхідно оцінювати в цілому.

Наслідком першого поштовху економічної кризи стали не своєчасні платежі замовників, постійні зриви в сфері матеріально-технічного постачання, що спричиняє поглиблення фінансової нестійкості геологорозвідувальних підприємств.

Світова практика показує, що існує система показників, які дають можливість визначити ефективність інноваційної діяльності на підприємствах геологорозвідувальної галузі:

- рівень удосконалення обладнання технічних процесів;
- ступінь механізації та автоматизації виробництва;
- технічний рівень продукції;
- економія витрат на виробництво;
- економія від зниження собівартості та підвищення ціни внаслідок нової якості техніки чи продукції;
- оцінка прибутку обсягами інвестицій, терміном окупності витрат.

Та, на жаль, в Україні повністю відсутній підхід до розроблення показників ефективності використання інноваційного потенціалу в даній сфері, а особливо це стосується представників малого та середнього бізнесу. Складається враження, що з одного боку, не вистачає додаткового потенціалу, який можна отримати від впровадження інновацій, а з іншого боку, не виділяються ресурси, щоб ці інновації впроваджувати. Необхідні нові методики, які б дали змогу не лише визначити систему показників ефективності (розрахунок показників виробничої, фінансової, інвестиційної діяльності; інтегрального (повного) впливу певної сукупності нововведень на досягнуту результативність діяльності підприємства), а й стануть гарантом успішної реалізації вибраної інноваційної стратегії розвитку підприємств.

За експертними оцінками ступеня розвитку елементів інноваційного потенціалу сучасного геологорозвідувального підприємства найбільш розвиненими виявились такі елементи як наявність наукових працівників і шкіл (44,5 %), висококваліфікованих кадрів (38 %) та інтелектуальної власності (32,9 %). Усі інші складові розвинені гірше (табл. 1) [1].

Таблиця 1

**ОЦІНКА РЕСПОНДЕНТАМИ СТУПЕНЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕМЕНТІВ
ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОГО
ГЕОЛОГОРОЗВІДУВАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА, %**

Елементи інноваційного потенціалу	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Наявна інтелектуальна власність (патенти, ліцензії тощо)	11	21,9	36,5	18,3	4,4
Наукові працівники, наукові школи	9,5	35	27	19	4,4
Висококваліфіковані кадри, їх кваліфікація	14,6	23,4	30,7	24,8	0,7
Науково-дослідні, конструкторські підрозділи	7,3	21,2	32,1	25,6	10,2
Інформаційно-комунікаційна система	8,8	17,5	35	28,5	4,4
Науково-дослідне обладнання, матеріально-технічне забезпечення	10,2	14,6	8,8	41,6	19,7
Рівень інноваційного менеджменту	13,8	13,9	13,1	39,4	13,8
Фінансове забезпечення інновацій	3,7	4,4	2,9	27	32,9

Згідно результатів дослідження можна зробити такі висновки: розвиток інноваційного потенціалу підприємств суттєво стримується відсутністю достатнього фінансового забезпечення інновацій та низьким рівнем інноваційного менеджменту. Лише 10 % експертів визначили рівень фінансового забезпечення інноваційної діяльності як високий та дуже високий. Найбільша частка респондентів підтвердила, що фінансове забезпечення інновацій на даному етапі господарювання є недостатнім для практичного переходу до інноваційної моделі розвитку підприємств: 32,9 % визначили рівень фінансового забезпечення інноваційної діяльності як дуже низький, а 27 % — як низький.

Інноваційна діяльність — це та категорія діяльності, яка є на сьогодні досить актуальною і необхідною одночасно. Виходячи з цього варто зазначити, що існують кілька типів підприємств, які займаються діяльністю такого роду:

— стратегічні інноватори — це підприємства, на яких інноваційні процеси виконуються на постійній основі для розробки оригінального продукту;

— періодичні інноватори — фірми, які розробляють інновації виключно всередині фірми, коли це необхідно, але інновації не є стратегічною діяльністю;

— технологічні модифікатори — організації, які вдосконалюють свої товари не через інноваційну діяльність;

— технологічні послідовники — фірми, які вводять нововведення, які розроблені іншими організаціями.

Оцінку експертами їх поширеності в Україні наведено у табл. 2[1].

Таблиця 2

ОЦІНКА РІВНЯ ПОШИРЕНOSTІ В УКРАЇНІ ІННОВАЦІЙНИХ КОМПАНІЙ, %

Типи інноваційних компаній	Дуже поширені	Поширені	В середньому є	Майже немає	Немає
Стратегічні інноватори	—	7,3	20,4	56,2	9,5
Періодичні інноватори	—	14,6	56,2	22,6	0,7
Технологічні модифікатори	2,9	32,8	50,4	8,8	0,7
Технологічні послідовники	18,2	46	24,8	2,9	0,7

Опитування фахівців показало, що в Україні найбільш поширені такі види інноваційних компаній, як технологічні модифікатори (35,7 %) і технічні послідовники (65,2 %). Більше половини експертів вважають, що серед українських інноваційних компаній, які можна віднести до періодичних інноваторів або технологічних модифікаторів, поширені в середньому. Значна частка експертів (56,2 %) зазначили майже повну відсутність в Україні стратегічних інноваторів, а 9,5 % підкреслили, що таких фірм взагалі немає. Тому така ситуація у реальному секторі не відповідає вимогам формування моделі конкурентної України.

Питома вага інноваційної діяльності на підприємствах геологорозвідувальної галузі в Україні складає менше 7 %. Якщо на початок 2000 року на 50 таких підприємств реєструвалось 36 %

нововведень (продукція, техніка, методи, принципи), то сьогодні — усього близько 3 %. Причиною цього може бути висока ціна за патентування винаходів, у результаті чого не кожне підприємство здатне оплачувати такі процеси.

Ще одним суттєвим чинником, який стримуватиме у найближчій перспективі збільшення інноваційної активності є відсутність платоспроможного попиту на інноваційну діяльність. Причиною цього виступає як недостатні темпи становлення сучасного ринку інноваційної діяльності в Україні, так і неспроможність більшості підприємств виступати в якості рівноправних партнерів на світовому ринку інноваційної діяльності.

Очевидно, що геологорозвідувальні підприємства не можуть вкладати ресурси у розробку та впровадження інновацій поки не вирішать власних інвестиційних проблем. Інвестиційні ресурси Україні виснажені і не підлягають ефективному розширеному відтворенню. Зношеність основних фондів у геологорозвідувальній галузі сягає 50 %, підприємства користуються застарілою матеріально-технічною базою, більшість обігових коштів витрачаються на ремонт обладнання, а не на оновлення. Більшість підприємств цієї галузі у найближчі роки не зможуть займатися високопродуктивною інноваційною діяльністю.

Унаслідок того, що інвестиційні ресурси юридичних осіб сформовані за рахунок амортизаційних відрахувань, держава до питання розробки амортизаційної політики ставиться дуже уважно. Однак державна амортизаційна політика не відповідає вимогам сьогодення і є недосконалою. Значна частина амортизаційних відрахувань витрачається не за своїм призначенням. Фінансові ресурси витрачаються не на відтворення основного капіталу, а на споживання. Норми прискореної амортизації, що нав'язуються підприємствам є вигідними для великих прибуткових підприємств, а інтереси збиткових підприємств ніхто не враховую.

Вагомим показником нестійкості інноваційної діяльності на підприємствах геологорозвідувальної галузі являється ще й рентабельність підприємства, яка в свою чергу залежить від величини капітальних вкладень. Якщо раніше рентабельність великих підприємств даної галузі становила 10 % із терміном окупності в 12 років, то зараз цей показник становить лише 6 % із терміном окупності 25 років. До початку економічної кризи підприємства геологорозвідувальної галузі з капітальними вкла-

деннями в один мільйон вважалися збитковими, а зараз тільки такі підприємства й тримаються на плаву нестабільного економічного становища.

Таким чином, для забезпечення економічного зростання промислового комплексу країни, досягнення конкурентоспроможності на світовому ринку домінуючим повинен стати шлях розвитку, який базується на формуванні стратегії технологічного прориву, нарощування інноваційного потенціалу підприємств, тому що ефективність та конкурентоспроможність національної економіки формується в першу чергу на мікрорівні.

Оцінка втрат від зовнішніх та внутрішніх ризиків кожної інновації є важливою складовою при обґрунтуванні вибору масштабів і шляхів здійснення інвестиційних програм. Важливою оцінкою інноваційного розвитку є здатність підприємства пристосовуватися до внутрішніх змін та впливу зовнішнього середовища.

Література

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін. / НАН України. Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2007. — 328 с.

2. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізми розробки та комерціалізації: Монографія. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.

3. Герасимов А. Е., Гугелев А. В. Роль инновационной деятельности в увеличении прибыли предприятий // Вестник машиностроения. — 2002. — № 4.

4. Любич А. А., Харазшивили Ю. М., Бойко А. Н. Оценка эффективности социально-экономического развития основных видов экономической деятельности и инновационной экономики // Инновации. — 2007. — № 8. — С. 76—77.

5. Міщенко В. С. Економічні пріоритети розвитку й освоєння мінерально-сировинної бази України: Проект «Наукова книга». — К.: Наукова думка, 2007.

6. Слепокуров А. С. Инновационное развитие региона: проблемы и перспективы // Инновации. — 2007. — № 8. — С. 103—111.

Стаття надійшла до редакції 15.04. 2010 р.

УДК 657.1.011.56

В. О. Осмятченко,

канд. екон. наук, докторант кафедри обліку
в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДИКА ВВЕДЕННЯ ПОЧАТКОВИХ ЗАЛИШКІВ У АВТОМАТИЗОВАНУ СИСТЕМУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

В статье рассмотрена методика введения начальных остатков в автоматизированную систему бухгалтерского учета. Практически внедрена названная методика с помощью соответствующего программного обеспечения.

Ключевые слова: *автоматизированная система бухгалтерского учета, бухгалтерский учет, внедрение, предприятие.*

In the article the considered methods of introduction of initial bits and pieces are in CAS of record-keeping. The adopted methods are practically inculcated by means of corresponding software.

Keywords: *CAS of record-keeping, record-keeping, introduction, enterprise.*

У статті розглянуто методику введення початкових залишків у автоматизовану систему бухгалтерського обліку. Практично впроваджено названу методику за допомогою відповідного програмного забезпечення.

Ключові слова: *автоматизована система бухгалтерського обліку, бухгалтерський облік, впровадження, підприємство.*

Однією з основних проблем, з якими зіштовхуються бухгалтера при переході від ручного до автоматизованого бухгалтерського обліку, є проблема введення залишків по рахунках. Перед тим як ввести залишок по рахунку за допомогою ручної операції, бухгалтер повинний скласти спеціальну аналітичну таблицю, що враховує суму по рахунку для кожного об'єкта аналітичного обліку [3, с. 37]. Таким чином, процес переходу від ручного ведення бухгалтерського обліку до автоматичного виявляється не таким вже легким і безболісним. Він вимагає додаткового часу і чималих трудових витрат. Мале підприємство справиться з проблемою введення залишків протягом місяця. Але для великої багатопрофільної організації процес введення залишків може затягтися на багато місяців, протягом яких бухгалтера будуть зобов'язані вести бухгалтерський облік паралельно і в ручному, і в автоматичному режимі. Таким чином, бухгалтерський відділ організації разом із програмним забезпеченням здобуває додатково неоплачуване робоче навантаження, розтягнуте на кілька місяців, а можливо, і на цілий рік.

При проведенні дослідження були використані діалектичний та емпіричний підхід, а також методи узагальнення, групування, аналізу та синтезу.

Метою цієї статті є практичне дослідження авторського підходу щодо впровадження початкових залишків у автоматизовану систему бухгалтерського обліку.

Методику введення початкових залишків було розглянуто в [1—7]. Метод БЕЛМ (бухгалтерська економіко-логічна модель), запропонований А. М. Турило і В. О. Осмятченко [8], дозволяє ввести залишки по всіх рахунках організації протягом кількох годин. Таким чином, уже наступного дня після придбання програмного забезпечення підприємство зможе успішно почати автоматичне ведення бухгалтерського обліку. Відповідно до цього методу, введення залишків по рахунках виконується без даних аналітичного обліку. Отже, відпадає необхідність створення аналітичних таблиць. При цьому досить скористатися оборотно-сальдовою відомістю, складеною до дати введення залишків.

Для введення залишків по рахунках методом БЕЛМ знадобляться два діалогових документи: один для введення залишків по дебету рахунка, інший — по кредиту рахунка. Створюємо ці документи в програмі 1С: Бухгалтерія 7.7., виконавши наступні дії.

Відкриваємо робоче вікно «Конфігуратора». У меню «Конструктор» виберемо команду «Новий Документ», або клацнемо кнопку на панелі інструментів. Відкриється вікно метаданих «Конфігурації», а потім — форма конструктора документа, показана на рис. 1. Так само, як і форма «Конструктора Довідника», форма «Конструктора Документа» — це покрокове діалогове вікно. Для переходу до наступного кроку варто натиснути кнопку «Далі», для повернення до попереднього — кнопку «Назад».

Заповнимо поля діалогового вікна «Конструктора Документа», керуючись другим стовпчиком табл. 1. На наступному кроці форма «Конструктора Документа» буде виглядати так, як показано на рис. 2. Виберіть у цьому вікні кнопку «Додати». Відкриється вікно запитів, показане на рис. 3. Залишки по активному балансовому рахунку вводяться на його дебет і на кредит допоміжного рахунка 00. Тому у вікні, зображеному на рис. 3, виконаємо такі дії: натиснемо кнопку з трьома крапками, розташовану праворуч від слова «Дебет». Відкриється вікно вибору рахунка проводки, показане на рис. 4; у верхній частині цього вікна мається перемикач.

Рис. 1. Початкова форма конструктора створення документа

Таблица 1

ДАНІ ДЛЯ ЗАПОВНЕННЯ ПОЛІВ ФОРМИ «КОНСТРУКТОРА ДОКУМЕНТА»

Назва поля	Створення документа по введенню залишків	
	по дебету рах.	по кредиту рах.
Ідентифікатор	Залишки по дебету	Залишки по кредиту
Синонім	Залишки по дебету	Залишки по кредиту
Коментар	Введення залишків по дебету рахунка	Введення залишків по кредиту рахунка
Використати конструктори для створення нових об'єктів	V	V
Документ буде проводитися	V	V
Під час запису документ повинен перепроводитись	V	V
Розробити структуру документа «від проводки»	V	V

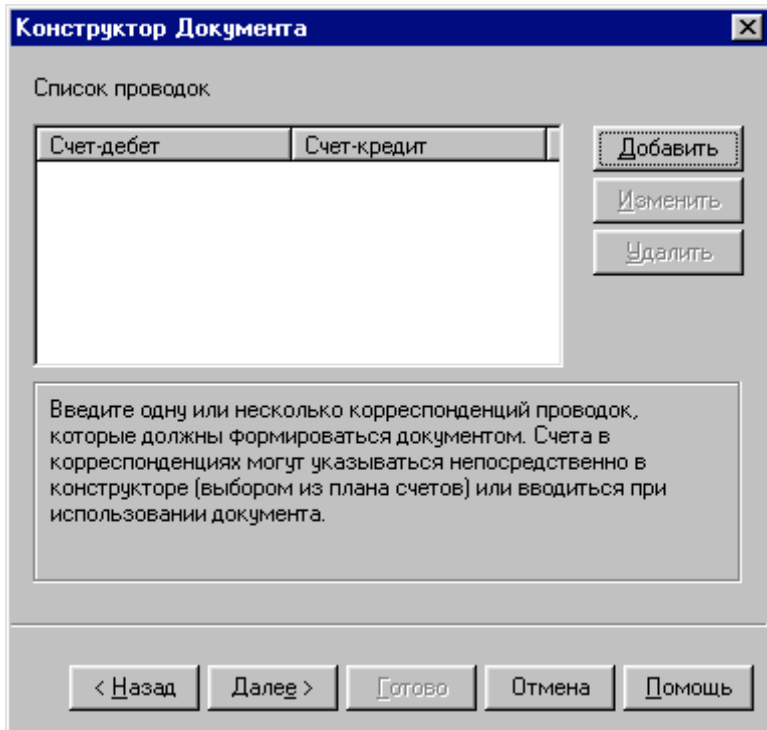

Рис. 2. Форма конструктора створення документа

Рис. 3. Вікно формування проводок документа

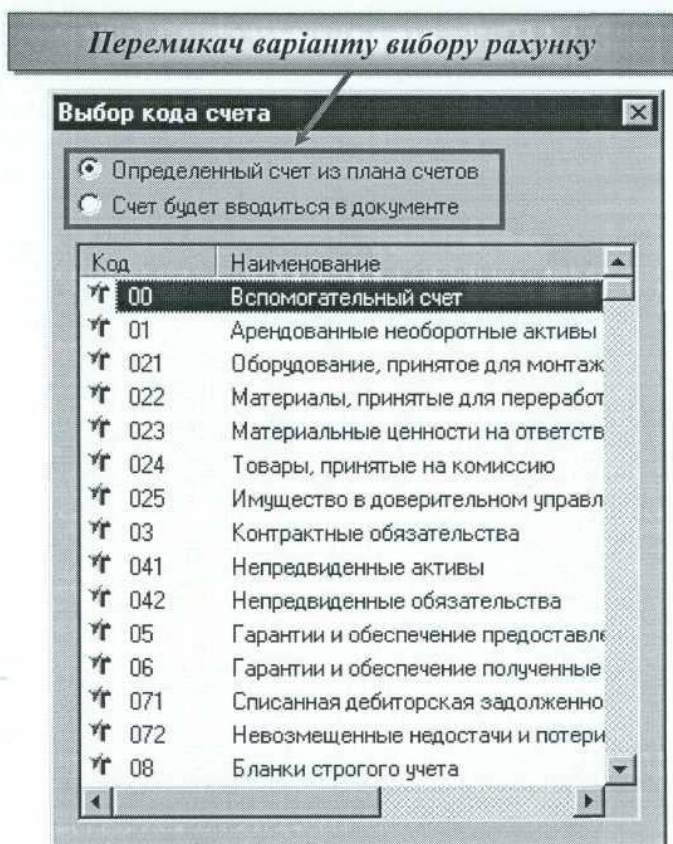

Рис. 4. Вікно запитів вибору коду рахунка

Встановимо його на варіант: «Рахунок буде вводиться в документі»; таблична частина вікна вибору рахунка зміниться. Замість списку рахунків з'явиться ідентифікатор перемінної «Сч1». При роботі з документом перемінна може бути прирівняна до будь-якого номера рахунка з основного плану рахунків. Двічі клацнемо цей ідентифікатор. Його зображення з'явиться в полі «Дебет» вікна формування проводки документа; аналогічно натискаємо кнопку з трьома крапками праворуч від слова «Кредит»; у цьому випадку також буде відкрите вікно вибору коду рахунка (рис. 4). Залишимо перемикач вікна на варіанті «Визна-

чений рахунок із плану рахунків» і двічі клацнемо у таблиці рахунків «Допоміжний рахунок 00». У поле «Кредит» вікна формування проводки з'явиться номер рахунка 00; натисніть у вікні вибору проводки кнопку «ОК»; повертаємось у вікно «Конструктора Документа». Завдяки виконаним діям, у цьому вікні повинні відбутися зміни. У таблиці проводок з'явиться формула проводки для введення залишків по дебету балансового рахунка, яка матиме такий вигляд, як показано на початку цього абзацу. Щоб перейти до наступного кроку створення документа, натисніть у цьому вікні «Далі». Перейдемо до вікна вибору реквізитів створюваного документа, показаному на рис. 5. У цьому вікні належить відмовитися від усіх «субконто» рахунка. Щоб відмовитися від «Субконто1», клацніть квадратик з галочкою, розташований праворуч від рядка з назвою цього «субконто». Галочка повинна зникнути. Аналогічно відключіть інші два «субконто». Відключіть також реквізит «ВалСума». Залишіть тільки такі реквізити, як «Сч1», «Валюта», «Кількість і Сума». У результаті одержуємо таблицю, зовнішній вигляд якої буде збігатися з рис. 5.

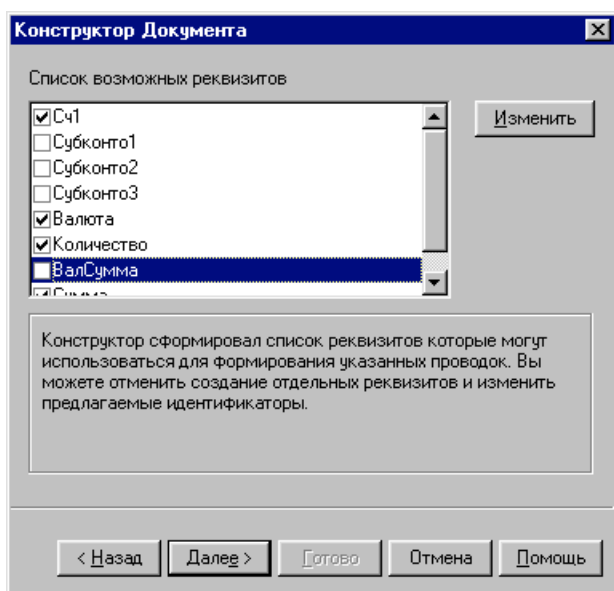

Рис. 5. Вікно вибору реквізитів створюваного документа

Виділимо в списку реквізитів рядок зі словом «Сч1» і натиснемо кнопку «Змінити». Відкриється вікно редагування назви реквізиту, показане на рис. 6. Замість слова «Сч1» введемо у поле «Ідентифікатор» слово «Рахунок» і натиснемо кнопку «ОК». Назву реквізиту рахунка в списку реквізитів буде змінено. Щоб перейти до наступного кроку вікна «Конструктора Документа», натиснемо кнопку «Далі». Перейдемо до вікна формування «Шапки» і «Таблиці» форми нового документа, показаному на рис. 7. Так як створюваний документ не має повторюваних реквізитів, які необхідно було б помістити в табличну частину форми, то, не змінюючи полів цього вікна, натиснемо кнопку «Далі». Відкриється вікно атрибутів журналу, в який буде поміщено новий документ, показаний на рис. 7. У конфігурації вже є журнал «Введення залишків», у якому збираються документи «Залишки ТМЦ» і «Залишки взаєморозрахунків».

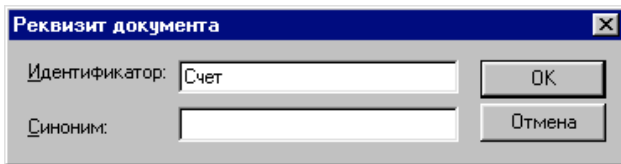

Рис. 6. Вікно зміни назви реквізиту

Щоб помістити створюваний документ у цей журнал, виконаємо такі дії: ввімкнемо прапорець «Документ буде належати журналу», клацнувши квадратик прапорця й помістивши всередину квадрата галочку; залишаємо перемикач на варіанті «Вибрати існуючий журнал» і виберемо назву журналу зі списку. Щоб відкрити список, клацніть кнопку зі стрілкою вниз. У списку, що відкрився, виберіть журнал «Введення Залишків». Натиснувши кнопку «Далі». Відкриваємо вікно формування команди, що відкриває форму нового документа в користувальницькому меню вікна «1С: Підприємство». Ввімкнемо в цьому вікні прапорець «Вставити команду в користувальницьке меню» й прапорець «Основної». У цьому випадку в меню «Документи» робочого вікна «1С: Підприємство» буде додана команда, названа «Залишки по дебету», вибір якої відкриє форму нового документа. Натискаємо кнопку «Готово». Відкриється вікно редагування документа й вікно модуля документа. Закрийте два вікна, клацнувши кнопку із хрестиком у правому верхньому куті кожного з них.

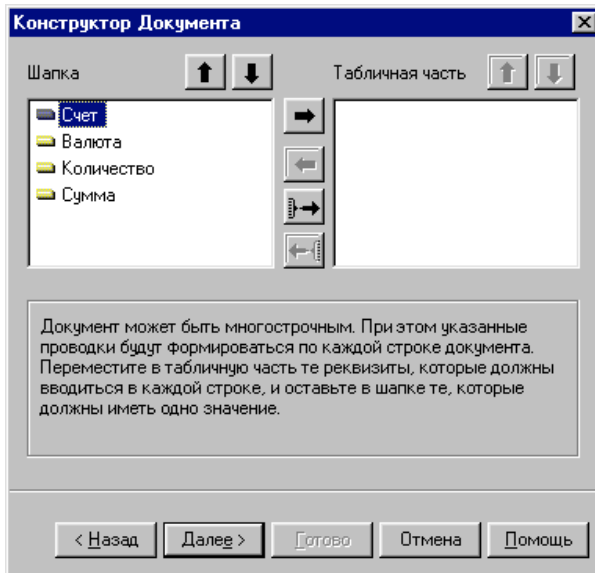

Рис. 7. Вікно формування шапки
й таблиці форми створюваного документа

Отже, створено документ, що дозволяє вводити залишки по дебету будь-якого активного, або активно-пасивного балансового рахунка. Однак є один невеликий недолік у створеному документі. Команда виклику документа поміщена в загальний список команд у меню «Документи». У цьому меню вже є команда, що називається. «Введення залишків», яка відкриває підменю із двома командами: «Залишки ТМЦ» і «Залишки взаєморозрахунків». Бажано було б вставити команду «Залишки по дебету» в цю групу команд.

Література

1. 1С:Бухгалтерія 7.7. Початковий курс для користувачів конфігурації «Бухгалтерський облік для України». — Донецьк.: Константа. Авторизований навчальний центр, 2002. — 150 с.
2. Сальників Н. В. 1С:Підприємство 7.7. Конфігурація «Бухгалтерський облік для України». Редакція-2 / Н. В. Сальників, І. Р. Федорец // Посібник з ведення обліку (опис конфігурації). — М.: 1С, 2002. — 307 с.
3. Давидова Т. М. Практичне використання 1С:Бухгалтерії для України / Т. М. Давидова // — К.: 1С, 2003. — 208 с.

4. Карлберг К. Бізнес-аналіз за допомогою Excel 2000 / К. Карлберг // Навчальний посібник. — М. : Видавничий будинок «Вільямс», 2000. — 480 с.

5. Фігурнов В. Є. IBM PC для користувача / В. Є. Фігурнов // Вид. 7-е перероб. і доп. — М.: Инфра, 1997. — 640 с.

6. Хорошева І. В. 1С: Бухгалтерія 7.7. Практичний курс для починаючого користувача / І. В. Хорошева, Н. В. Вилегжаніна. — М.: ЦІНО Суспільства «ЗНАННЯ», 2001. — 129 с.

7. Чистов Д. В. Господарські операції в комп'ютерній Бухгалтерії 7.7. для України / Д. В. Чистов, А. В. Таранів, О. А. Заремба // Навчальний посібник. — М.: 1С, 2002. — 523 с.

8. Турило А. М. Деякі аспекти впровадження інформаційних систем у бухгалтерський облік / А. М. Турило, В. О. Осмятченко // Економіка: Проблеми теорії та практики. — Збірник наукових праць. Вип. 166. — Дніпропетровськ.: ДПУ, 2002. — С. 149—156.

Стаття надійшла до редакції 15.05. 2010 р.

УДК 357

А. М. Поплюйко,

канд. екон. наук, доцент

кафедри обліку підприємницької діяльності,

В. О. Лесняк,

асистент кафедри аудиту,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ ABC ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ

В статье рассмотрены направления усовершенствования методики калькуляции себестоимости и распределения непрямых расходов с использованием системы ABC для целей управления расходами.

Ключевые слова: ABC-метод, калькуляция, непрямые расходы, распределение расходов.

The article considers ways of improving methods of costing and allocation of indirect costs with the use of ABC for cost management.

Keywords: ABC method, calculation, indirect costs, distribution costs.

У статті розглянуто напрямки удосконалення методики калькуляції собівартості і розподілу непрямих витрат з використання системи ABC для цілей управління витратами.

Ключові слова: ABC-метод, калькуляція, непрямі витрати, розподіл витрат

Розвиток техніки, впровадження гнучких технологій на основі використання комп'ютерів зумовили зміни структури витрат, скорочення процесу виробництва продукції та її життєвого циклу, а посилення конкуренції на ринку обмежило можливості зростання прибутку за рахунок підвищення цін.

В умовах автоматизації виробництва значно зросла частка загальновиробничих витрат і зменшилася питома вага заробітної плати основних робітників. На ряді підприємств США у сорокових роках минулого сторіччя відношення загальновиробничих витрат до прямої заробітної плати складало 20 %, а у вісімдесятих роках — 1500 % і більше. Тому на підприємствах стали більш уважними до накладних витрат.

У кінці 1980-х років у США опубліковано книгу професорів Джонсона і Р. Каплана «Втрата актуальності — злет і падіння управлінського обліку», в якій вони піддали критиці облік за повною собівартістю, при якому накладні витрати розподіляються пропорційно прямим трудовим витратам або прямій оплаті праці, тоді як з розвитком техніки та технології частка останньої у собівартості продукції зменшується, а частка накладних витрат — зростає. У зв'язку з цим коефіцієнти розподілу накладних витрат стають дуже високими, а їх вплив на собівартість стає вирішальним. Тому така методика розподілу накладних витрат перекирчує рівень собівартості.

Професор Р. Купер (США) першим запропонував назву «поопераційний облік» (activity-based costing, ABC), мета якого якомога точніше розподіляти накладні витрати. Поопераційний облік витрат став основою калькулювання собівартості за видами діяльності.

Методика обліку витрат з використанням системи ABC досліджувалася у працях багатьох учених та практиків, зокрема, П. Й. Атамаса, С. Ф. Голова, Ч. Хорнгрена, Д. Фостера та ін.

ABC-метод — це результат удосконалення традиційного методу калькулювання повних витрат, при якому накладні витрати розподіляються спочатку між основними підрозділами, а потім відносяться на об'єкти калькуляції пропорційно одній попередньо обраній базі (як правило, прямим витратам праці). У 18—19 ст. це було правильно, тому що в основі виробництва знаходилася жива праця, а механізми відігравали допоміжну роль. Тому частка накладних витрат була порівняно невисокою, а конкуренція — незначною. У нових умовах, при значному зростанні рівня на-

кладних витрат, виникла проблема більш конкретного управління останніми, об'єктивного визначення собівартості окремих видів продукції з метою більш правильного формування ціни та визначення прибутковості виробництва. ABC-метод націлено на вирішення саме цих проблем шляхом точнішого розподілу накладних витрат, визначення факторів, що впливають на їх рівень.

Застосування методу ABC являє собою технологію, що виходить за рамки просто обліку витрат і перетворюється в ефективну технологію управління витратами [4].

При цьому методі підприємство розглядається як сума робочих операцій, що визначають його специфіку. Згідно з ABC-методом робоча операція повинна мати індекс-вимірник вихідного результату — кост-драйвер (фактор-витрат). Наприклад, витрати на утримання складу можна віднести на ті матеріали, які там зберігаються, пропорційно зайнятій ними площі (обсягу або масі) та тривалості періоду зберігання.

Метод калькулювання на основі діяльності орієнтований на скорочення тривалості процесу виробництва. При цьому виходять не з положення, що «продукція споживає ресурси», а з положення, що продукція споживає процеси (операції), а вже останні «споживають» певні ресурси. Цей підхід обумовлено тим, що технологічний час становить не більше 15 % часу виробництва, а решта — це операції транспортування, зберігання, контролю і т. ін., які зумовлюють збільшення витрат, але нічого не додають до споживної вартості виробу.

Калькулювання на основі діяльності передбачає спочатку групування накладних витрат за основними видами діяльності (операціями), а потім розподіл їх між видами продукції, виходячи з того, які види діяльності і в яких розмірах необхідні для виготовлення кожного виду продукції. З цією метою всі операції з виготовлення продукції поділяють на чотири групи і для кожної операції визначають кост-драйвер (фактор витрат):

1) діяльність на рівні одиниці продукції (окремого виробу) — обробка сировини, розкрій матеріалів, зварювання, свердління тощо. Факторами витрат тут можуть бути: людино-години, машино-години, маса сировини і т. ін.;

2) діяльність на рівні партії виробів — наладка устаткування, зберігання сировини, транспортування готової продукції тощо. Факторами витрат тут можуть бути: кількість наладок устаткування, маса матеріалів, готової продукції і т. ін.;

3) діяльність на рівні виду продукції — проектування виробництва, збереження умов виробництва, контроль якості тощо. Факторами витрат на цьому рівні можуть бути: час проектування, кількість перевірок якості і т. ін.;

4) діяльність на рівні підприємства — утримання офісу, охорона, освітлення, навчання персоналу і т. ін.

Накладні витрати, що мають спільний фактор, об'єднуються в однорідні групи, а потім розподіляються між виробами пропорційно обсягу використаного фактора витрат для виготовлення того або іншого виробу.

Необхідно зазначити, що принципова відмінність традиційної системи калькулювання і системи калькулювання на основі діяльності полягає у підході до розподілу накладних витрат. Такі розрахунки (за АВС-методом) дають більш точну характеристику прибутковості окремих видів продукції з урахуванням повних витрат, адже при цьому методи постійні витрати розглядаються як довгострокові змінні.

Методику калькулювання на основі діяльності розглянемо на прикладі. Розрахуємо ставки витрат на одиницю фактора (табл. 1).

Таблиця 1

РОЗРАХУНОК СТАВКИ ВИТРАТ НА ОДИНИЦЮ ФАКТОРА

1	2	3	4	5
Витрати		Фактор витрат		Рівень витрат на одиницю фактора, грн
Найменування	Сума, грн	Найменування	Кількість	
Поточні змінні витрати: — матеріали — зарплата — обробка	43000 95000 120000	Кількість виробів Кількість виробів Машино-години	60000	2
Довгострокові змінні витрати: — налагодження устаткування — пакування продукції — витрати на збут — адміністративні витрати	36000 24000 36000 64000	Кількість партій Кількість замовлень Кількість замовників Кількість замовлень	72 80 60 80	500 300 600 800

Наступним кроком проведемо розподіл витрат на основі діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

1	2	3	4	5
Показник	Вид продукції			Разом
	А	Б	В	
1. Кількість виготовленої і реалізованої продукції	10000	6000	1000	X
2. Ціна одиниці продукції, грн	30	40	50	X
3. Дохід від реалізації, грн	300000	240000	50000	590000
4. Поточні змінні витрати:				
— матеріали: на одиницю продукції	2	3	5	X
всього	20000	18000	5000	43000
— зарплата: на одиницю продукції	5	6	9	X
всього	50000	36000	9000	95000
— обробка: маш.-год. на одиницю продукції	3	4	6	X
маш.-год. всього	30000	24000	6000	60000
витрати на обробку, грн	60000	48000	12000	120000
Разом поточних змінних витрат	130000	102000	26000	258000
Довгострокові змінні витрати				
— налагодження устаткування:				
кількість партій	20	20	32	72
сума витрат	10000	10000	16000	36000
— пакування продукції:				
кількість замовлень	20	30	30	80
сума витрат	6000	9000	9000	24000
— витрати на збут:				
кількість замовників	4	24	32	60
сума витрат	2400	14400	19200	36000
— адміністративні витрати:				
кількість замовлень	20	30	30	80
сума витрат	16000	24000	24000	64000
Разом довгострокових змінних витрат	34400	57400	68200	160000
Усього витрат на продукцію	164400	159400	94200	418000
Прибуток (збиток), грн	135600	80600	(44200)	172000

Таким чином, для прийняття рішень менеджери обирають рівні деталізації системи калькулювання продукції, порівнюючи витрати по цій системі з результатами/вигодою, які можна отримати при її використанні. Існує кілька ознак, при наявності яких можна припустити, що застосування ABC забезпечить отримання більшої вигоди. Наведемо їх:

1) значні суми загальновиробничих витрат розподіляються при використанні тільки однієї або двох груп витрат;

2) усі загальновиробничі витрати або більша їх частина визначені як витрати на кількість одиниць випуску (тобто менша частина витрат розглядається як витрати на партію, витрати на підтримку продукту і витрати на управління і утримання підприємства);

3) різні продукти споживають різну кількість ресурсів через різницю в обсягах, стадіях процесу виробництва, розмірі партії або складності;

4) продукція, яка підходить підприємству для виробництва і продажу, не приносить більшого прибутку, а максимальний прибуток отримується від продукції, яка меншим чином підходить для виробництва і продажу даного підприємства;

5) складна для виробництва продукція є прибутковою, а проста — ні;

6) співробітники відділу виробництва не згодні із співробітниками бухгалтерії по питаннях про виробничі і комерційні витрати.

Коди підприємство вирішує застосовувати ABC-систему, воно повинно передбачувати рівень деталізації. Чи необхідно їй вибрати доволі великий перелік операцій, драйверів витрат і груп витрат або достатньо буде обмежитися невеликою кількістю? Роблячи такий вибір менеджери розглядають витрати і обмеження удосконалення системи калькулювання.

Основні витрати і обмеження, пов'язані із впровадженням ABC, — це розрахунки, необхідні для введення системи. Необхідно розподілити витрати по групах витрат; визначити і виміряти драйвери витрат по цим групам, які стануть базами розподілу витрат. Навіть використання тільки основ ABC-системи вимагає велику кількість підрахунків для визначення витрат по продуктам або послугам. На ці підрахунки також використовуються гроші. Дуже деталізована ABC-система дорога у застосуванні та складна у розумінні.

Іноді компаніям приходить замінювати бази розподілу, які виглядають більш привабливими, іншими, тому що дані для них більш достовірні. Наприклад, компаніям приходить використувати в якості бази розподілу кількість перевезених вантажів замість складності перевезень та відстані, на яку вантажі перевозяться, тому що перші легше виміряти і відобразити в обліку. Якщо помилки розрахунків доволі великі, інформація про витрати по операціям може підвести менеджерів. Так, якщо витрати на одиницю вантажів знизилась, підприємство може вирішити, що це відбулося за рахунок здійснення більш ефективних операцій з постачання сировини. Фактично це зниження витрат на одиницю вантажів може відбутися в результаті перевезень більш легких вантажів на більш короткі відстані.

Удосконалення в інформаційних технологіях, проблеми в технологіях обліку загальнопромислових витрат дозволили ABC-системі знайти практичне застосування у багатьох організаціях. Дана тенденція носить стійкий характер, і у майбутньому ABC-система буде здатна пройти тест «витрати—вигода» на відмінно.

Даний метод сприяє як контролю за рівнем витрат підприємства, так і більш ефективному керуванню його прибутком.

Цей метод на відмінну від більш класичних директ-костингу і стандарт-косту дає змогу інакше поглянути як на затрати підприємства, так і на управління ними. Адже метод ABC являє собою технологію, що виходить за рамки просто обліку витрат і перетворюється в ефективну технологію управління витратами.

Література

1. Атамас П. Й. Управлінський облік. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 440 с.
2. Гудима О. В. Системи обліку витрат на виробництво та їх характеристика // Держава та регіони. — № 2. — 2008. — С. 47—49.
3. Пилипенко О. О. Управління витратами на сучасних підприємствах // Формування ринкових відносин в Україні. — №12. — 2008. — С. 8—9.
4. Хорнгрен Ч., Фостер Дж., Датар Ш. Управленческий учет. — СПб.: Питер, 2007. — 1008 с.

Стаття надійшла до редакції 15.05. 2010 р.

УДК 657

С. В. Свірко,

д-р екон. наук, професор кафедри обліку
в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПОРЯДОК РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ЗВ'ЯЗАНИХ СТОРІН У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ВІДПОВІДНО ДО МСБОДС

В статье рассмотрены положения Международного стандарта бухгалтерского учета в государственном секторе 20 «Раскрытие информации о связанных сторонах».

Ключевые слова: *государственный сектор, международные стандарты бухгалтерского учета в государственном секторе, финансовая отчетность, связанные стороны.*

In article positions of the International Public Sector Accounting Standard 20 «Related Party Disclosures» are considered.

Key words: *the public sector, international accounting standards in the public sector, financial statements, related parties.*

У статті розглянуто положення Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку у державному секторі 20 «Розкриття інформації про пов'язані сторони».

Ключові слова: *державний сектор, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку в державному секторі, фінансова звітність, зв'язані сторони.*

У міжнародній практиці побудови фінансово-економічних відносин суб'єктів державного сектору кваліфікується поняття «зв'язаних сторін» [1]. Воно формує певний напрям їх операцій та процесів, які виступають об'єктом фінансового обліку. Згідно з МСБОДС 20 «Розкриття інформації щодо зв'язаних сторін» сторони вважаються зв'язаними, якщо одна сторона має можливість контролювати іншу або здійснювати суттєвий вплив на прийняття іншою стороною фінансових та операційних рішень, або якщо суб'єкт господарювання зв'язаної сторони та інший суб'єкт перебувають під спільним контролем. Зв'язані сторони включають [1]:

- суб'єкти господарювання, які прямо або непрямо через одного чи більше посередників контролюють суб'єкт господарювання або перебувають під його контролем;

- асоційовані компанії;
- осіб, які прямо або непрямо володіють часткою суб'єкта господарювання, що звітує, яка забезпечує їм суттєвий вплив на цей суб'єкт господарювання, а також близьких членів родини будь-якої з таких осіб;

- провідний управлінський персонал та членів родини провідного управлінського персоналу;

- суб'єктів господарювання, у яких суттєва частка власності належить прямо або непрямо особі, зазначеній у двох попередніх пунктах, або тих, на які така особа здатна здійснювати суттєвий вплив.

Для усвідомлення всіх аспектів даного визначення, доцільно навести такі пояснювальні терміни [2]:

- близькі члени родини фізичної особи — близькі члени родини такої особи або її найближчі родичі, які можуть мати вплив на цю особу або бути під її впливом, коли це стосується їхніх справ у суб'єкті господарювання (до їх складу відносяться чоловік (дружина), партнер по спільному домогосподарству, дитина на утриманні або родич, який проживає у спільному домогосподарстві; дідусь (бабуся), батьки, діти, які не перебувають на утриманні, онуки, брат чи сестра; чоловік (дружина) або партнер по спільному домогосподарству дитини, батьки чоловіка або дружини, зять або невістка);

- винагорода праці провідного управлінського персоналу — будь-яка компенсація або виплата, що її прямо або непрямо отримує провідний управлінський персонал від суб'єкта господарювання, що звітує, за послуги, надані ними як членами органу управління цього суб'єкта господарювання або ж як його працівниками;

- нагляд — нагляд за діяльністю суб'єкта господарювання з повноваженнями та відповідальністю здійснювати контроль або суттєвий вплив на суб'єкт господарювання, на його фінансові та операційні рішення;

- операція між зв'язаними сторонами — обмін ресурсами або зобов'язаннями між зв'язаними сторонами незалежно від того, чи призначається ціна. До операцій зі зв'язаними сторонами не належать операції з будь-яким іншим суб'єктом господарювання, який є зв'язаною стороною виключно через свою економічну залежність від суб'єкта господарювання, що звітує, або від державного органу, до складу якого він належить;

■ провідний управлінський персонал — це:

— усі директори або члени органу управління суб'єкта господарювання;

— інші особи, які мають повноваження та є відповідальними за планування, керівництво та контроль діяльності суб'єкта господарювання, що звітує. До провідного управлінського персоналу також належать: ті члени органів управління загальнодержавних суб'єктів господарювання, які мають повноваження та є відповідальними за планування, керівництво та контроль діяльності суб'єкта господарювання, що звітує; усі провідні радники такого члена органу управління; члени групи вищого управління суб'єкта господарювання, що звітує, у тому числі головний виконавчий або постійний директор суб'єкта господарювання, що звітує;

• суттєвий вплив (у цьому Стандарті) — повноваження брати участь у прийнятті рішень щодо фінансової та операційної політики суб'єкта господарювання, але не контроль за цією політикою; суттєвий вплив може здійснюватися різними шляхами, як правило, через представництво в раді директорів або в еквівалентному органі управління, але також, наприклад, і шляхом участі у процесі розробки політики, в суттєвих операціях усередині суб'єкта господарювання, взаємобміні управлінським персоналом або через залежність від технічної інформації; суттєвий вплив можна отримати через володіння певною часткою власності через статут або угоду.

Не розглядаються як зв'язані сторони особи, що надають фінансування в процесі здійснення свого бізнесу; профспілки в процесі їхніх звичайних стосунків із суб'єктом господарювання виключно через факт наявності таких стосунків (хоча вони можуть обмежувати свободу дії суб'єкта господарювання або брати участь у процесі прийняття рішень); суб'єкт господарювання, стосунки з яким є виключно стосунками з агентством.

Підставою для виникнення стосунків зв'язаних сторін як явища у фінансово-господарській діяльності суб'єктів ДС виступають власне умови їх функціонування, зокрема такі [2]:

• адміністративні одиниці є суб'єктами загального керівництва державних органів виконавчої влади, а в кінцевому результаті — керівництва з боку Парламенту або подібного органу обраних або призначених офіційних осіб; узяті разом, вони функціонують для реалізації політики уряду;

• державні управління та агентства часто здійснюють діяльність, спрямовану на виконання складових їхніх обов'язків і до-

сягнення різних цілей, через залучення різних контрольованих ними суб'єктів господарювання, а також через ті суб'єкти господарювання, на які вони мають суттєвий вплив;

- міністри та інші обрані або призначені члени уряду та групи вищого управління можуть здійснювати суттєвий вплив на діяльність певного управління або агентства.

Слід зауважити, що стосунки зв'язаних сторін можуть впливати на форму відносин та співпраці з іншими суб'єктам господарювання з метою досягнення індивідуальних та колективних цілей. Наслідком стосунків зв'язаних сторін можуть бути ризики або нові можливості у відповідних сферах діяльності. Наявність стосунків «зв'язаних сторін» забезпечує розширення поля відносин між суб'єктами в цілому та спектру здійснюваних операцій зокрема. Ці принципові моменти, безумовно, впливають і на інформаційне поле фінансового обліку суб'єктів ДС, а тому зазначені операції та процеси потребують розкриття інформації щодо стосунків та певних видів операцій зв'язаних сторін. Формування та подання таких облікових даних дозволяє користувачам краще зрозуміти фінансові звіти суб'єкта господарювання, що звітує, а також дає змогу користувачам оцінити наслідки впливу таких операцій на фінансовий стан та на результати фінансової діяльності суб'єкта господарювання і його здатність надавати послуги згідно з домовленостями. Крім того, розкриття вищевказаної інформації забезпечує прозорість суб'єкта господарювання щодо його стосунків зі зв'язаними сторонами.

Відповідно до положень МСБОДС 20 відносини зв'язаних сторін, за якими існує контроль, слід розкривати незалежно від наявності або відсутності операції між зв'язаними сторонами. Розкриття інформації щодо операцій між зв'язаними сторонами (за винятком операцій, що відбуваються в процесі звичайних відносин між постачальником або клієнтом / одержувачем на стандартних умовах) здійснюють за такими напрямками [2]:

- характер стосунків зі зв'язаними сторонами;
- види здійснених операцій;
- елементи операцій, які необхідні, щоб з'ясувати суттєвість цих операцій для його діяльності й достатні для відображення у фінансових звітах належної та достовірної інформації для прийняття рішень і підзвітності.

(Події та факти господарської діяльності зв'язаних сторін, які призводять до операцій між ними, внаслідок здійснення яких виникає потреба у розкритті інформації в фінансових звітах: надання та отримання послуг; придбання або передача / продаж товарів (готових або напівфабрикатів); придбання або передача / продаж нерухомості та інших активів; агентські угоди; лізингові угоди; передача досліджень та розробок; ліцензійні угоди;) фінансування (зокрема, позики та внески власного капіталу, гранти готівковими коштами або в натуральній формі) та інша фінансова підтримка (у тому числі угоди щодо спільного покриття витрат); гарантії та застава.)

Інформація щодо характеру відносин зі зв'язаними сторонами, яку слід розкривати для відповідності загальним цілям фінансової звітності, звичайно включає таке [1; 2]:

- опис характеру відносин між зв'язаними сторонами, що беруть участь у цих операціях (наприклад, чи є ці відносини стосунками з контролюючим або контрольованим суб'єктом господарювання, з суб'єктом господарювання, що перебуває під спільним контролем, або з провідним управлінським персоналом);

- опис операцій зі зв'язаними сторонами всередині кожного широкого класу операцій у вигляді конкретної суми або частки цього класу операцій та / або залишків за ними;

- стислий виклад загальних умов операцій зі зв'язаними сторонами, у тому числі розкриття інформації щодо відмінностей цих умов від умов, які звичайно існують для подібних операцій з незв'язаними сторонами;

- суми чи належні частки непогашених статей.

Відносно провідного управлінського персоналу, який є елементом зв'язаних сторін, суб'єкт господарювання має розкривати таку інформацію:

- сукупну суму винагороди праці провідного управлінського персоналу і кількість осіб, визначену на основі еквівалента повної зайнятості, які отримують винагороду в цій категорії, з окремим розкриттям основних класів провідного управлінського персоналу і описом кожного з них;

- загальну суму всіх інших видів винагороди праці і компенсації (виплат) провідному управлінському персоналу, здійснених суб'єктом господарювання, що звітує, протягом звітного періоду, з окремим розкриттям сукупних сум, наданих таким категоріям:

провідному управлінському персоналові; близьким членам родини провідного управлінського персоналу;

■ щодо позик, які не є широко доступними особам, що не належать до провідного управлінського персоналу, і позик, існування яких невідоме широкому загалу, наданих кожному окремому члену провідного управлінського персоналу і кожному близькому члену родини провідного управлінського персоналу: суму й умови позик, наданих протягом звітного періоду; суму позик, погашених протягом звітного періоду; суму залишку на кінець звітного періоду за всіма позиками і дебіторською заборгованістю; зв'язок особи з директором або членом органу управління чи групи вищого управління, якщо ця особа сама не є директором або членом зазначених органів.

Наприкінці необхідно вказати, що суб'єкти господарювання державного сектору щоденно здійснюють великий обсяг операцій між собою, які можуть відбуватися на безоплатній основі або за вартістю, нижчою за собівартість. Однак розкриття такі операції не потребують, якщо такі операції відповідають звичайним операційним відносинам між певними суб'єктами господарювання і за цих обставин здійснюються на звичайних умовах. Вилучення таких операцій між зв'язаними сторонами з вимог до розкриття, відображає той факт, що суб'єкти господарювання державного сектору управління діють спільно для досягнення загальної мети, і визнає можливість застосування різних механізмів для надання послуг суб'єктами господарювання державного сектору в різних юрисдикціях.

Література

1. Міжнародні стандарти з бухгалтерського обліку для державного сектору [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/document/81042/B2.pdf>
2. Бухгалтерський облік та внутрішній аудит в держному секторі: У 3 ч. / За заг. ред. М. В. Кужельного. — К.: УАСБА, 2009.
3. Фінансовий облік у державному секторі: міжнародний підхід / Л. Г. Ловінська, С. В. Свірко, Т. І. Єфименко, О. О. Канцуров. — 2009. — 479 с.

Стаття надійшла до редакції 15.04. 2010 р.

УДК 657.62: 336.717

Ю. К. Семениченко,

канд. екон. наук, доц.,
докторант кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ БАНКІВ І СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ОКРЕМИХ ОБЛАСТЕЙ

В статті розроблена методика економічного аналізу обоюдного впливу діяльності основних суб'єктів фінансової системи: банків і підприємств. Данна методика являється новим елементом системи аналізу стійкості фінансової системи, який проводить Національний банк України.

Ключевые слова: *анализ, методика, банки, субъекты хозяйствования, индикаторы.*

The method of economic analysis of mutual influence of activity of basic subjects of the financial system is developed in the article: banks and enterprises. This methodic is the new element of the analysis system of stability of the financial system, which conducts National bank of Ukraine.

Keywords: *analysis, methodic, banks, management subjects, indicators.*

У статті розроблено методіку економічного аналізу взаємовпливу діяльності основних суб'єктів фінансової системи: банків і підприємств. Дана методика є новим елементом системи аналізу стійкості фінансової системи, який проводить Національний банк України.

Ключові слова: *аналіз, методика, банки, суб'єкти господарювання, індикатори.*

Подібно до багатьох країн, економіка України пережила фінансову кризу. Особливо відчутні наслідки кризи на банківському секторі, який у свою чергу недофінансував, залишив без інвестицій значну частину суб'єктів реального сектору економіки. Фінансово-кредитна система є самим чутливим та вразливим елементом соціально-економічної системи будь-якої країни. Тому побудова системи аналізу стійкості фінансової системи та її інтеграція у систему загальнодержавного управління за думкою науковців Центру наукових досліджень НБУ [1] є надзвичайно важливим та актуальним завданням для України. Мета такої системи — дослідження економічних процесів, завчасна діагностика ризиків та вироблення системи заходів попередження їх негативних наслідків. Звідси формулюється основне завдання функціонування системи оцінки фінансової стійкості та запобігання фінансовим кризам — це дослідження стійкості фінансово-кре-

дитної системи України за допомогою удосконалення і розроблення нових аналітичних підходів та вироблення рекомендацій щодо коригування державної політики та політики банківського сектору з метою запобігання фінансовим кризам.

Методології і методиці аналізу банківської діяльності присвячено багато праць українських та зарубіжних вчених, таких як О. В. Васюренка, А. М. Герасимовича, А. В. Головача, О. І. Кіреєва, В. М. Кочеткова, Ю. С. Масленченкова, В. І. Міщенко, О. М. Петрук, І. М. Парасій-Вергуненко, Л. О. Примостки, К. Є. Раєвсько-го, Т. М. Раєвської. Деякі із досліджень авторів зв'язані із аналізом фінансової стійкості банку, факторним аналізом прибутку банку, аналізом впливу факторів на інші не менш важливі показники банку: кредитного портфеля, ресурсів, доходів, витрат. У працях науковців однак обмежено використано звернення до оцінки взаємовпливу результатів діяльності банківської системи на економіку країни та навпаки — аналіз впливу ресурсів суб'єктів господарювання на прибутковість банків. У нашому дослідженні використаємо новий аналітичний підхід: розробимо методику економічного аналізу взаємовпливу діяльності суб'єктів фінансової системи України. Вона буде спиратися на практичну діяльність банків та суб'єктів господарювання різних секторів економіки України, що значно розширить можливості економічного аналізу як науки та підкреслить можливості методологічного інструментарію при оцінці фінансової стійкості цих суб'єктів.

Згідно документу «Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік» Національним банком України [2] значна увага у 2010 році буде приділена участі у розбудові системи макропруденційного нагляду за фінансовим ринком, що є системою відстеження та аналізу ризиків стабільності фінансового сектору як у цілому, так і за окремими сегментами.

Метою даного дослідження є розбудова для банківської системи України механізмів оперативного виявлення загрозливих тенденцій у розвитку економіки, що можуть бути викликані як дією зовнішніх негативних чинників, так і наявністю небезпечних структурних диспропорцій. Розроблені в роботі методичні підходи до аналізу може бути використано при розбудові в Національному банку України системи оцінки стійкості фінансової системи та прийнятті управлінських рішень щодо забезпечення стійкості банківської системи та запобігання фінансовим кризам подібно до Організаційно-методичних підходів НБУ [1].

Треба зазначити, що комплексність є важливим принципом економічного аналізу [3]. Необхідність комплексного, багатобічного відображення всіх значимих властивостей об'єкта відмічається багатьма економістами. Комплексна оцінка фінансово-економічної діяльності банку представляє собою підсумок комплексного дослідження — цілеспрямованого, одночасного та узгодженого вивчення сукупності показників, що відображають усі напрями діяльності банків, і яка містить узагальнюючі висновки про результати діяльності, що відображають якісні та кількісні відмінності досягнень установи за визначений період часу від бази порівняння. Комплексна оцінка повинна охоплювати багато умов і результати фінансової діяльності банку, всі часткові фактори підвищення рентабельності. Дослідження спрямоване не тільки на вивчення факторів зміни прибутковості банків, але й обопільного впливу діяльності банків області на суб'єктів господарювання даної області, а також впливу вкладень коштів суб'єктами області (регіону) на діяльність банків.

Отже, будемо починати моделювати систему оцінки фінансової стійкості виходячи із таких елементів як суб'єкти системи. Головними суб'єктами системи виступатимуть підрозділи Національного банку України, а конкретно, Дирекція з банківського регулювання та нагляду і її два департаменти: Департамент нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду і Департамент безвиїзного банківського нагляду. Але система створюється не тільки для використання підрозділами НБУ. Вона створюється і для користування іншими суб'єктами: банками другого рівня в Департаментах економічного аналізу і управління ризиками та в Департаментах статистики та звітності; суб'єктами господарювання у відділах економічного аналізу підприємства; потенційними інвесторами українських підприємств та банків; кредиторами; аналітиками рейтингових агентств, фінансових інституцій; звичайних науковців-економістів, у яких існує жвавий інтерес до дослідження процесів у фінансово-кредитній системі України та в реальному секторі економіки. Як зазначається вище, візьмемо два, на наш погляд, основні суб'єкти економіки України, на які буде направлена функціонування системи — це банки та суб'єкти господарювання, які обслуговуються ними.

Отже, об'єктом дослідження є фінансово-економічна діяльність цих господарюючих суб'єктів. Предметом дослідження є

методичні підходи до економічного аналізу взаємозв'язку стійкості банків і суб'єктів господарювання. Назвемо цей підхід методикою економічного аналізу взаємовпливу діяльності суб'єктів фінансової системи України.

На основі інформаційної бази формується система індикаторів фінансової стійкості, показників впливу одних суб'єктів на інші, яка дає можливість оцінити якісний стан фінансово-кредитної системи та окремих її складових, чутливість фінансової системи до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників. А також показується залежність розвитку банківських установ від активності суб'єктів реального сектору та навпаки — розвитку підприємств від наявності, наприклад, кредитних ресурсів. У нашому дослідженні будуть використані статистико-економічні індикатори перших двох напрямів — макроекономічні та показники фінансової річної та проміжної звітності вищевказаних суб'єктів.

З метою забезпечення даними для нагляду за діяльністю банків та їх філій Національному банку України надається звітно-статистична інформація банків. Звітність банків надається банками територіальному управлінню НБУ за місцем розташування. Територіальне управління НБУ надає цю звітність у головний офіс НБУ через Центральну розрахункову палату. Також, територіальне управління НБУ використовує отримані звіти для аналізу діяльності банківських установ у своєму регіоні (областями — адміністративно-територіальними одиницями).

При формуванні системи індикаторів необхідно враховувати, що для розуміння процесів, які відбуваються у фінансовій системі, аналітики мають здійснювати постійний моніторинг та аналіз процесів у кожному з її елементів. З цією метою, для розрахунку індикаторів фінансової стійкості та індикаторів взаємовпливу суб'єктів за кожною окремою однорідною групою інституцій (суб'єктів) фінансової системи повинні бути побудовані агреговані фінансові звіти про прибутки та збитки, а також баланси, що відображають запас активів і пасивів.

Основною групою інституційних суб'єктів фінансової системи України є банки. Аналітичний баланс і фінансовий звіт про прибутки та збитки банківської системи будуть основою інформаційної бази для побудови запропонованої системи індикаторів взаємовпливу діяльності суб'єктів фінансової системи.

У територіальному управлінні НБУ ведеться аналітична робота щодо діяльності банків. При наданні банками зведеної інформації, наприклад, по кредитах, у територіальному управлінні інформація

групується в єдиний показник. Потім на основі згрупованих даних будуються аналітичні таблиці. Для кращого спостереження за різними показниками, їх можуть наводити у порівнянні з іншими показниками. Після закінчення певного періоду, разом із наведеними банківськими показниками, у таблиці проставляються показники діяльності суб'єктів господарювання по Україні, а також відображаються відповідні розрахункові показники. По Україні дані беруться з уніфікованого звіту та статистичного збірника, наприклад, статистичний збірник «Регіони України» 2009 Частина II [4].

Аналітична форма агрегованого фінансового звіту про прибутки і збитки та балансового звіту повинна використовуватися і для даних нефінансового сектору економіки. Моніторинг взаємозв'язку розвитку банківського сектору та сектору нефінансових корпорацій (як і інших структурних елементів фінансової системи) доцільно будувати за строковістю: щомісячний, квартальний і річний (табл. 1).

Якщо розглянути вплив кредитування банківськими установами інших суб'єктів господарювання, то вважаємо за необхідне зупинитися на промисловому секторі нефінансових корпорацій. Причиною є те, що у 2009 році продовжувалось погіршення динаміки фінансових результатів діяльності промислових підприємств. Падіння обсягів промислового виробництва у 2009 році становило 21,9 %. А промисловість є найважливішою галуззю економіки, яка характеризує ріст ВВП країни (займає у 2009 році 26,6 % в обсязі ВВП).

Отже, треба зробити висновки по застосуванню даного аналітичного підходу. Вплив динаміки показників у територіальному управлінні НБУ розглядається через співвідношення банківських кредитів до середньомісячного обсягу реалізованої продукції. Для кращого спостереження та розуміння впливу банківської діяльності на економіку регіону поряд із банківськими кредитами в департаментах управлінь НБУ та Головному офісі НБУ береться капітал банківських установ і зобов'язання банківських установ. Запропонована в табл. 1 методика показників деталізує систему індикаторів фінансової стійкості та індикаторів взаємовпливу діяльності суб'єктів. Зокрема відображаються окремих сектор, який обслуговують банки, наприклад, промисловість. Потім дані показники деталізуються за регіоном. Також використовуються різні бази порівняння: обсяг реалізованої продукції нефінансових промислових корпорацій та фінансовий результат від звичайної діяльності цих корпорацій. Від цього змінюється економічний зміст коефіцієнтів, відображаючи взаємовплив результатів діяльності одного суб'єкта на результати діяльності іншого господарюючого суб'єкта.

МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ВЗАЄМОВПЛИВУ
ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

№ з/п	Назва індикатора	Розрахунок	Розшифровка показників	Характеристика
1	2	3	4	5
Щомісячний моніторинг				
1.	Загальний коефіцієнт основної участі банків в діяльності промислових підприємств (K_{pg})	$K_{pg} = \frac{Kr_{b, ind}}{V_{ind, pr}}$	Де $Kr_{b, ind}$ — кредити депоз. корп., що надані в промисловість, залишки; $V_{ind, pr}$ — обсяг реалізованої промислової продукції нефінансових корп. за місяць	K_{pg} показує як впливають кредити банків на випуск продукції промислових підприємств. Та якою мірою нефінансові установи функціонують за рахунок кредитних ресурсів
2.	Частковий коефіцієнт основної участі банків в діяльності промислових підприємств, за регіоном ($K_{p, reg}$)	$K_{p, reg} = \frac{Kr_{b, reg, ind}}{V_{ind, pr, reg}}$	Де $Kr_{b, reg, ind}$ — кредити деп. корп. області (регіону), що надані в промисловість області, залишки; $V_{ind, pr, reg}$ — обсяг реалізованої промислової продукції нефінансових корп. області за місяць	$K_{p, reg}$ показує як впливають кредити банків відповідної області на випуск продукції промислових підприємств цієї області. Та якою мірою нефінансові установи області функціонують за рахунок кредитних ресурсів
3.	Загальний коефіцієнт участі банків в результатах діяльності промислових підприємств ($K_{pg, prof}$)	$K_{pg, prof} = \frac{Kr_{b, ind}}{Pr_{ind}}$	Де $Kr_{b, ind}$ — кредити деп. корп., що надані в промисловість, залишки; Pr_{ind} — фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування нефінансових промислових корп. за місяць	$K_{pg, prof}$ показує як впливають кредити банків на фінансовий результат промислових підприємств до оподаткування. Вказує на залежність валового прибутку підприємств від позичених ресурсів

4.	Частковий коефіцієнт участі банків в результатах діяльності промислових підприємств, за регіоном ($K_{p \text{ prof reg}}$)	$K_{p \text{ prof reg}} = \frac{Kr_{b \text{ reg ind}}}{Pr_{ind \text{ reg}}}$	Де $Kr_{b \text{ reg ind}}$ — кредити депоз. корп. області, що надані в промисловість області, залишки; $Pr_{ind \text{ reg}}$ — фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування нефінансових промислових корп. області за місяць	Де $Kr_{b \text{ reg ind}}$ — кредити депоз. корп. області, що надані в промисловість області, залишки; $Pr_{ind \text{ reg}}$ — фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування нефінансових промислових корп. області за місяць	$K_{p \text{ prof reg}}$ показує як впливають кредити банків відповідної області на фінансовий результат промислових підприємств цієї ж області до оподаткування. Вказує на залежність валового прибутку підприємств області від позичених ресурсів
5.	Загальний коефіцієнт участі депозитної діяльності банків на діяльність промислових підприємств ($K_{pg \text{ dep}}$)	$K_{pg \text{ dep}} = \frac{Dep_{b \text{ ind}}}{V_{ind \text{ pr}}}$	Де $Dep_{b \text{ ind}}$ — депозити нефінансових промислових корпорацій, залучені депозитними корпораціями, залишки; $V_{ind \text{ pr}}$ — обсяг реалізованої промислової продукції нефінансових корпорацій за місяць	$K_{pg \text{ dep}}$ показує вплив коштів промислових підприємств, які вони вийняли із власного обороту і розмістили на рахунках у банках на обсяги реалізованої продукції цих суб'єктів. Можна брати для розрахунку всі кошти на рахунках (це кошти на поточних рахунках і строкові депозити) або тільки строкові депозити. Від цього змінюється зміст запропонованого показника	$K_{pg \text{ dep}}$ показує вплив коштів промислових підприємств області, які вони вийняли із власного обороту і розмістили на рахунках у банках області на обсяги реалізованої продукції цих суб'єктів
6.	Частковий коефіцієнт участі депозитної діяльності банків на діяльність промислових підприємств, за регіоном ($K_{p \text{ dep reg}}$)	$K_{p \text{ dep reg}} = \frac{Dep_{b \text{ reg ind}}}{V_{ind \text{ pr reg}}}$	Де $Dep_{b \text{ reg ind}}$ — депозити нефінансових промислових корп., залучені депоз. корп. області (регіону), залишки	Де $Dep_{b \text{ reg ind}}$ — депозити нефінансових промислових корп., залучені депоз. корп. області (регіону), залишки	$K_{p \text{ dep reg}}$ показує вплив коштів промислових підприємств області, які вони вийняли із власного обороту і розмістили на рахунках у банках області на обсяги реалізованої продукції цих суб'єктів

Література

1. Організаційно-методичні підходи до запровадження в НБУ системи оцінки стійкості фінансової системи [Текст]: Інформаційно-аналітичні матеріали / За редакцією д.е.н., проф. В. І. Міщенко, к.е.н., доц. О. І. Кіреєва і к.е.н. М. М. Шаповалової. — К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2005. — 97 с.
2. Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік: Схвалено Радою Національного банку України (рішення від 10 вересня 2009 р. № 10). [Електрон. ресурс]. — К.: НБУ, 2009. — 7 с. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
3. Згуровский М. З. Системный анализ. Проблемы, методология, приложения [Текст]: Проект «Наукова книга» / М. З. Згуровский, Н. Д. Панкратова. Национальная академия наук Украины. — К.: Наукова думка, 2005. — 743 с.
4. Статистичний збірник «Регіони України» 2009. Частина II [Текст]: статистичний щорічник / Державний комітет статистики України / За ред. Осауленко О. Г. — К.: ДКСУ, 2009. — 758 с.

Стаття надійшла до редакції 18.04. 2010 р.

УДК 657

Н. М. Старченко,
завідувач навчально-консультаційного
пункту кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОПОДАТКОВУВАНИЙ ПРИБУТОК В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І ЗВІТНОСТІ

В статье обоснованы основные направления усовершенствования методики учета облагаемой налогом прибыли в системе бухгалтерского учета и отчетности. Проанализированы методы накопления данных в налоговых расчетах.

Ключевые слова: налоговые расчеты, облагаемая налогом прибыль, бухгалтерский учет, валовые доходы, валовые расходы; методы накопления

In the article basic directions of improvement of methodology of reflection of the imposed a tax income are reasonable in the system of record-keeping and accounting. The methods of accumulation of data are analysed in tax calculations.

Key words: tax calculations, imposed a tax income, record-keeping, gross receipts, gross charges; methods of accumulation

У статті обґрунтовано основні напрямки удосконалення методики обліку оподатковуваного прибутку в системі бухгалтерського обліку і звітності. Проаналізовано методи накопичення даних у податкових розрахунках.

Ключові слова: податкові розрахунки, оподатковуваний прибуток, бухгалтерський облік, валові доходи, валові витрати; методи накопичення

У процесі реформування бухгалтерського обліку підприємств України значна увага науковців і практиків приділялася питанням визначення та відображення оподатковуваного прибутку в системі бухгалтерського обліку і звітності. Зокрема, дана проблематика знайшла висвітлення на сторінках наукових фахових видань у працях вітчизняних учених Ф. Бутинця, Т. Войтенка, В. Іванова, Я. Кавторєвої, М. Кужельного, В. Лінника, А. Ринді, Л. Солошенко, П. Хомина, Г. Ямборко. Дослідження спрямовано на удосконалення методики визначення оподатковуваного прибутку в системі бухгалтерського обліку і звітності. Втім, окремі питання даного облікового напрямку залишилися невирішеними. Зокрема, удосконалення потребує взаємоузгодження показників фінансової та податкової звітності, достовірність визначення фінансового результату та оподатковуваного прибутку.

Поділяючи думку щодо важливості опрацювання порядку розрахунку оподатковуваного прибутку і податкових зобов'язань з податку на прибуток за даними бухгалтерського обліку, слід акцентувати, що визначення прибутку до оподаткування повинно відбуватися шляхом коригування фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування на суми доходів і витрат, які визнаються у податковому обліку та не визнаються у бухгалтерському, та відповідно на суми доходів і витрат, що визнаються у бухгалтерському обліку та не визнаються у податковому [7, с. 26].

На практиці існує два альтернативні напрямки вирішення зазначеної проблеми. Можливо змінити поняття об'єкту оподаткування податком на прибуток і вважати таким фінансовий результат діяльності підприємства до оподаткування відповідно до Звіту про фінансові результати, скоригованого на постійні і тимчасові різниці. Реалізація цього напрямку передбачає необхідність запровадження нової форми декларації з податку на прибуток підприємств. Її вихідним показником має бути прибуток (збиток) до оподаткування за даними фінансової звітності підприємства. Другий напрямок удосконалення пов'язаний із суттє-

вим переглядом змісту Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» із метою наближення податкового обліку до бухгалтерського [1, с. 16].

З метою підвищення ефективності процесу здійснення податкових розрахунків у підсистемі бухгалтерського обліку удосконалення потребує його первинна організація, технологія облікового процесу, організація роботи облікового підрозділу. Для цього необхідно:

- визначити обсяг та склад облікової інформації для визначення податкового зобов'язання, що залежить від державних нормативних актів, особливостей галузі та розміру підприємства;

- оновити структуру облікового апарату та провести розподіл обов'язків між окремими виконавцями з акцентом на податкові розрахунки;

- розробити систему документування і документообіг, які так само регламентуються з боку держави в частині облікового та податкового документування;

- забезпечити підприємству можливість самостійно обирати форми обліку, залежно від структури підприємства і облікового апарату;

- затвердити графік податкової звітності, чітко регламентований податковим законодавством [4, с. 302].

Практикою опрацьовано такі методи накопичення даних щодо валових доходів та валових витрат у підсистемі податкових розрахунків:

- поза системою фінансового обліку;

- на балансових рахунках фінансового обліку;

- на позабалансових рахунках.

У практичній діяльності суб'єктів господарської діяльності України найпоширенішим методом накопичення інформації щодо валових доходів і витрат у підсистемі податкових розрахунків для визначення бази оподаткування податком на прибуток є облікові реєстри, що ведуться поза системою фінансового обліку. При цьому, застосовують такі підходи:

- 1) реєстрація оподатковуваних доходів і витрат в оборотних відомостях, при здійсненні господарських операцій;

- 2) реєстрація загальної накопиченої інформації щодо бази оподаткування.

Перший підхід передбачає застосування шахової оборотної відомості, форма якої запроваджена Державною податковою

службою. У цих відомостях передбачено окрему реєстрацію доходів і витрат за податковий період. Утім, зазначена форма накопичення облікової інформації має низку незручностей, що ускладнює її застосування: не врахування доходів, які нефіксовані повністю або частково і як результат не мають проведення; громіздкість при використанні на великих підприємствах.

З метою реєстрації загальної накопиченої інформації щодо бази оподаткування застосовується податкова відомість, у якій реєструються доходи підприємства за звітний період у розрізі рядків Декларації про прибуток підприємства.

Утім, недоліком цієї методики реєстрації облікової інформації є обмежене її застосування при автоматизованому веденні бухгалтерського обліку.

Одним із методів накопичення даних на балансових рахунках фінансового обліку є облік на транзитних рахунках. У такий спосіб доходи і витрати накопичуються на транзитних рахунках, що забезпечує: взаємозв'язок проведених операцій у підсистемі податкових розрахунків із фінансовим обліком за спорідненими операціями; точність, достовірність; збереження подвійного запису та можливість самоконтролю. При цьому, застосування рахунків 371 «Розрахунки за виданими авансами» та 681 «Розрахунки за авансами одержаними» дозволяє бухгалтеру не слідкувати за першою і другою подіями [6].

Перевагами цього методу є можливість автоматизації, деталізація субрахунків у розрізі рядків декларації, що спрощує процедуру подальшого її складання. Втім, доречно відзначити і низку недоліків даного методу: для транзитних рахунків не затверджені регістри обліку; за окремими операціями досить трудомістким є складання проведення (наприклад, повернення відвантажених, але не оплачених товарів, сума котрих повинна виключатися із оподатковуваних доходів); громіздкість бухгалтерських записів щодо бартеру; відсутність економічного змісту деяких проведення [5, с. 93].

Іншим методом накопичення інформації щодо доходів і витрат на балансових рахунках є розподіл операцій, що впливають та не впливають на оподатковуваний прибуток на субрахунках другого порядку. Сутність цього методу полягає в обліку доходів і витрат, що відносяться до валових, на субрахунках другого порядку з кодом 1, а тих, що не відносяться до валових, — на субрахунках другого порядку з кодом 2. Загальна сума витрат або доходів накопичується на субрахунку першого порядку.

Поділ на субрахунки доцільний для рахунків і субрахунків класів витрат (класи 8 і 9) і доходів (клас 7). Так, рахунок 701 «Доходи від реалізації готової продукції» матиме такі субрахунки:

7011 «Валові доход від реалізації продукції»,

7012 «Доходи від реалізації продукції, що не вважаються валовими».

Витрати діяльності, наприклад, адміністративні витрати, що формуються на рахунку 92, також розподілятимуться за такими субрахунками:

921 «Адміністративні витрати, що є валовими»,

922 «Адміністративні витрати, що не є валовими».

Щодо методики відображення амортизаційних відрахувань доцільно проводити окремо, розрахунок амортизації бухгалтерської і податкової, враховуючи різні концептуальні та методологічні підходи, відмінності у правилах та методах розрахунку. Відображення на рахунках здійснюється за залишковим принципом: один із рахунків відображає податкову амортизацію, інший — різницю між бухгалтерською і податковою [3]. Тому цей метод ведення податкових розрахунків тісно пов'язаний із фінансовим обліком.

Водночас із перевагами, метод накопичення інформації щодо доходів і витрат на балансових рахунках має такі недоліки: окремі суми не реєструються в обліку, що призводить до викривлення інформації щодо податкового зобов'язання з податку на прибуток підприємства.

Окремим методом є облік валових доходів і витрат на позабалансових рахунках із паралельним узагальненням інформації у діючих регістрах. Як податкові забалансові рахунки виділяємо рахунки 010 «Валові витрати» і 011 «Валові доходи», на які не поширюється принцип подвійного запису. Такий лінійний облік оцінюється як перевага, оскільки на них можна, не порушуючи положень бухгалтерського обліку, накопичувати інформацію про валові доходи і валові витрати. Дана особливість рахунків дійсно актуальна, адже чинна методика формування податкового зобов'язання з податку на прибуток не відповідає положенням бухгалтерського обліку [5].

Заслужовує на увагу методика відображення необхідної інформації для формування прибутку до оподаткування на базі Плану рахунків податкового обліку, запровадженого у новій типовій конфігурації програмного продукту 1С : Бухгалтерія 8. Кожний

субрахунок цього Плану рахунків відповідає рядку Декларації з податку на прибуток підприємств, що дозволяє формувати інформацію про оподатковувані доходи і валові витрати, суми амортизаційних відрахувань без записів у системі реєстрів та рахунків бухгалтерського обліку, із застосуванням запропонованих рахунків та реєстрів податкового обліку [2] Це забезпечує незалежне відображення оборотів податкових розрахунків та зручну схему перевірки їх правильності.

Дана методика найудаліша, оскільки у цьому випадку забезпечується відокремлене визначення фінансових результатів у фінансовому обліку і підсистемі податкових розрахунків, що дозволяє не змішувати їх методики, забезпечує можливість застосування автоматизованого обліку господарських операцій, спрощує процес складання податкової звітності. Проте ця методика не базується на методі подвійного запису.

Із врахуванням переваг і недоліків проаналізованих вище методів організації податкових розрахунків, доцільно застосовувати метод накопичення інформації щодо податкового зобов'язання з податку на прибуток підприємств на рахунках бухгалтерського обліку, що зберігають подвійний запис. У зв'язку з цим слід відкривати рахунки: ОД «Оподатковувані доходи», ПВ «Продуктивні витрати», ПО «Прибуток до оподаткування».

Методику формування бухгалтерського і податкового прибутку (збитку) за запропонованою схемою представлено в табл. 1.

Таблиця 1

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО І ПОДАТКОВОГО ПРИБУТКУ**

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік			Податкові розрахунки		
		Д ^т	К ^т	Сума, грн	Д ^т	К ^т	Сума, грн
1	Отримано сировину та матеріали від постачальника	20	631	29519837,32	—	—	—
2	Відображено суму податкового кредиту з ПДВ	641	631	4919972,89	—	—	—
3	Сформовані продуктивні витрати	—	—	—	ПВ 01	ПО	24599864,43

Закінчення табл. 1

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік			Податкові розрахунки		
		Д ^т	К ^т	Сума, грн	Д ^т	К ^т	Сума, грн
4	Віднесені продуктивні витрати на зменшення оподатковуваних доходів	—	—	—	ОД 09	ПВ 01	24599864,43
5	Отримано попередню оплату за готову продукцію	311	681	63981525,45	—	—	—
6	Нараховані податкові зобов'язання щодо ПДВ	643	641	10663587,58	—	—	—
7	Сформовано оподатковуваний дохід	—	—	—	ПО	ОД 01	53317937,87

Дана методика не суперечить Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, відповідно до якої «нові синтетичні рахунки можуть вводитися до Плану рахунків Міністерством фінансів України».

Запропоновані податкові рахунки вводяться як альтернатива податковим регістрам фіксування валових доходів і валових витрат поза системою фінансового обліку. До переваг запропонованого методу слід віднести: збереження подвійного запису; паралельне формування прибутку до оподаткування не впливає на формування фінансового результату у фінансовому обліку; особливе значення спосіб має при автоматизації обліку, що забезпечує точність і достовірність інформації; зручність при заповнюванні Декларації з податку на прибуток підприємства.

Література

1. *Бутинець Ф. Ф.* Бухгалтерський облік: роздуми вченого. — Житомир: ПП «Рута», 2006. — 100 с.
2. *Войтенко Т., Кавторєва Я., Риндя А., Солошенко Л.* Сучасний облік: «Два в одному». — ВБ «Фактор», 2004. — 176 с.
3. *Іванов В.* Як перевірити податок на прибуток за даними бухгалтерського обліку // Бухгалтерія. — 2001. — № 29/1 (444). — С. 35—41.

4. Кужельний М. В., Лінник В. Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. — К.: КНЕУ, 2001. — 334 с.
5. Малышкин О. И. Налоговый учёт: ситуации и решения: Пособие. — К.: Лібра, 1999. — 224 с.
6. Хомин П. Облік валових витрат і доходів та ПДВ за новими рахунками // Баланс. — 2000. — № 17. — С. 29—32.
7. Ямборко Г. А. Вплив облікової політики на фінансовий результат і оподатковуваний прибуток // Бухгалтерський облік і аудит. — 2001. — № 6. — С. 23—29.

Стаття надійшла до редакції 12.05. 2010 р.

УДК 330.322

І. В. Ткач,
асистент кафедри
обліку, аналізу та аудиту в АПК,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СКЛАД І СТРУКТУРА КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ В УКРАЇНІ

Динамика и структура капитальных вложений в Украине рассмотрена. Источники финансирования капитальных вложений в Украине исследованы. Изменение структуры капитальных вложений по регионам Украины выяснено.

Ключевые слова: капитальные инвестиции, инвестиции в основной капитал, капитальные вложения.

Dynamics and structure of capital investments in Ukraine is considered. Sources of financing of capital investments in Ukraine were studied. Changing the structure of capital investments in regions of Ukraine is explained.

Key words: capital investment, fixed capital investment, capital investments

Динаміка і структура капітальних вкладень в Україні розглянута. Джерела фінансування капітальних вкладень в Україні досліджені. З'ясовано зміну структури капітальних вкладень по регіонах України.

Ключові слова: капітальні інвестиції, інвестиції в основний капітал, капітальні вкладення.

На сучасному етапі розвитку економіка України потребує першочергового вирішення принаймні таких завдань: зниження енергоємності продукції; перехід від сировинного експорту до виробництва високотехнологічної продукції з великою часткою доданої вартості; створення внутрішнього попиту на українські

товари; підвищення конкурентоздатності продукції національного товаровиробника.

Вирішення цих завдань можливе тільки з допомогою системного залучення інвестицій та ефективного здійснення капітальних вкладень. Для реалізації ефективної державної політики управління капітальними вкладеннями необхідно володіти інформацією щодо структури і динаміки капітальних вкладень в Україні, а також джерел їх фінансування за останні роки.

Тому метою цього дослідження є з'ясування структури та динаміки капітальних вкладень в Україні та джерел їх фінансування.

Для досягнення поставленої мети необхідно:

- розглянути динаміку капітальних вкладень в Україні та їх місце в структурі капітальних інвестицій;
- з'ясувати структуру капітальних вкладень в Україні;
- дослідити джерела фінансування капітальних вкладень в Україні;
- з'ясувати структуру капітальних вкладень за регіонами України.

Дослідженню капітальних вкладень у тій чи тій мірі присвячені наукові дослідження багатьох науковців, серед яких Ю. А. Бабаєв, Ф. Ф. Бутинець, З. Задорожній, Я. Д. Крупка, М. Ф. Огійчук, Г. П. Подшиваленко, Л. К. Сук та ін.

У процесі розгляду статистичних даних буде дотримано термінології, яка використовується Держкомстатом України у своїх статистичних спостереженнях, зокрема «капітальні інвестиції» та «інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення)».

Держкомстат України до складу капітальних інвестицій відносить:

- інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення);
- витрати на інші необоротні матеріальні активи;
- витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта (капітальний ремонт);
- інвестиції в нематеріальні активи;
- витрати на формування основного стада.

До інвестицій в основний капітал згідно Інструкції щодо складання форм державних статистичних спостережень № 2-інвестиції «Звіт про капітальні інвестиції» та № 1 «Звіт про інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення)» відносяться обсяги інвестицій в основний капітал за видами створених (збудованих), придбаних основних засобів: будівлі (включаючи житлові) і спо-

руди; машини, обладнання, інструмент, інвентар (без транспортних засобів); транспортні засоби; інші основні засоби. [1]

Структуру здійснених в Україні капітальних інвестицій за об'єктами інвестування у фактичних цінах за 2002—2008 рр. подано в табл. 1.

Таблиця 1

**СТРУКТУРА КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ
ЗА ОБ'ЄКТАМИ ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ за 2002—2008 рр.**

Роки	Інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення)	Витрати на інші необоротні матеріальні активи	Витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта (капітальний ремонт)	Інвестиції в нематеріальні активи	Витрати на формування основного стада	Всього
у фактичних цінах, млн грн						
2002	37178	704	4065	4223	393	46563
2003	51011	971	6006	1424	487	59899
2004	75714	1786	9221	2146	447	89314
2005	93096	2928	11533	3040	577	111174
2006	125254	2523	15966	4584	645	148972
2007	188486	3454	23645	6389	705	222679
2008	233081	4421	27491	6367	714	272074

* За даними Держкомстату України [2].

На підставі даних, наведених у табл. 1, можна дійти висновку про зростання обсягів здійснених капітальних інвестицій за період з 2002 по 2008 рр. Так, за цей період обсяги капітальних інвестицій зросли на 225511 млн грн, або в 5,8 разу, при цьому капітальні вкладення виросли в 6,3 разу, витрати на інші необоротні матеріальні активи — у 6,2 разу, витрати пов'язані з поліпшенням об'єкта (капітальний ремонт) — у 6,8 разу, тоді як інвестиції у нематеріальні активи лише в 1,5 разу, витрати на формування основного стада в 1,8 разу.

Інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення) можуть здійснюватися за рахунок таких джерел фінансування:

- за рахунок коштів державного бюджету;
- за рахунок коштів місцевих бюджетів;
- за рахунок власних коштів підприємств та організацій;
- за рахунок коштів іноземних інвесторів;
- за рахунок коштів населення на індивідуальне житлове будівництво;
- за рахунок кредитів банків та інших позик;
- за рахунок інших джерел фінансування.

Структуру джерел фінансування інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень) в Україні за 2000—2008 рр. подано на рис. 1.

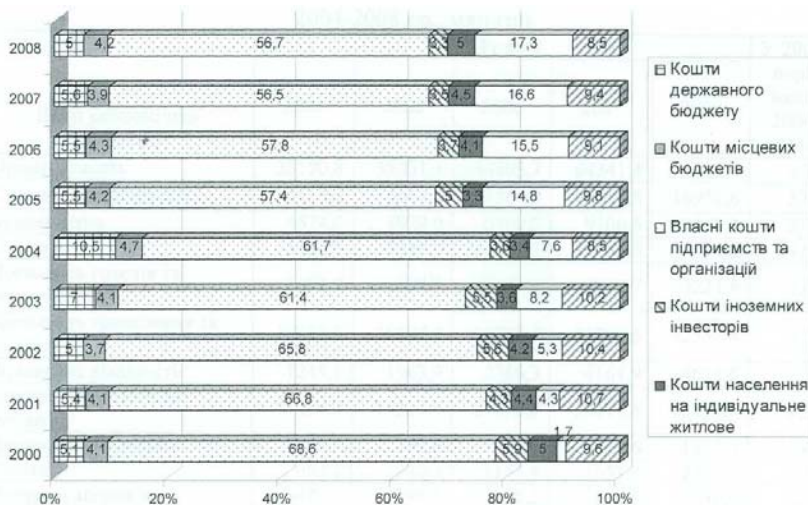

Рис. 1. Структура джерел фінансування інвестицій в основний капітал в Україні за 2000—2008 рр.

* За даними Держкомстату України [2].

Інформація, подана на рис. 1, свідчить про те, що найбільшу частку серед джерел капітальних вкладень займають власні кошти підприємств та організацій (56,7—68,6 %), чітко прослідковується зростання обсягів кредитів банків та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних вкладень, так за період з 2000 по 2008 роки їх частка зросла від 1,7 % до 17,3 %. Частка

коштів державного бюджету була найбільшою у 2003 та 2004 рр. і відповідно становила 7 % та 10,5 %, тоді як у період з 2005 по 2008 роки частка коштів державного та місцевого бюджетів разом не перевищувала 10 %. Також протягом 2005—2008 років прослідковується чітка тенденція до зменшення частки коштів іноземних інвесторів з 5 % до 3,3 %.

Структуру капітальних вкладень у фактичних цінах за видами економічної діяльності в Україні за 2004—2008 рр. подано в табл. 2.

Таблиця 2

**СТРУКТУРА КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ ЗА ВИДАМИ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ за 2004—2008 рр., млн грн**

Види економічної діяльності	Роки					У 2008 р. порівняно з 2004 р., разів
	2004	2005	2006	2007	2008	
Промисловість	28190,8	35031,1	44803,7	64341,4	76617,7	2,7
Сільське господарство	3419,2	5042,6	7364,2	9554,8	16951,6	5,0
Будівництво	4674,6	4929,0	6300,2	9106,6	12469,1	2,7
Торгівля	5322,5	7614,0	11654,7	17778,5	24694,5	4,6
Діяльність готелів та ресторанів	1073,9	1508,2	1483,4	2613,7	3221,9	3,0
Діяльність транспорту та зв'язку	15015,3	16887,5	20328,5	31709,5	32558,4	2,2
Фінансова діяльність	1245,1	1963,9	2386,3	4164,9	4636,0	3,7
Операції з нерухомим майном	11238,2	15334,0	24026,0	39414,5	48839,6	4,3
Державне управління	1155,7	792,6	1053,6	1571,6	1819,4	1,6
Освіта	953,1	870,2	1163,4	1651,3	2321,7	2,4
Охорона здоров'я	1472,2	1296,5	1835,2	2518,1	3530,6	2,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг	1953,8	1826,3	2854,2	4061,2	5420,5	2,8
Всього	75714,4	93096,1	125253,4	188486,1	233081	3,1

* За даними Держкомстату України [2].

На підставі даних, наведених у табл. 2, можна дійти висновку про зростання обсягів здійснених капітальних вкладень за період з 2004 по 2008 рр. у 3,1 разу. Так, за цей період капітальні вкладення в сільське господарство виросли у 5 раз, у торгівлю — 4,6 разу, операції з нерухомим майном — 4,3 разу, у фінансову діяльність — у 3,7 разу, діяльність готелів та ресторанів — 3 рази, надання комунальних та індивідуальних послуг — 2,8 разу, промисловість та сільське господарство — 2,7 разу, освіту та охорону здоров'я — 2,4 разу, діяльність транспорту та зв'язку — 2,2 разу, державне управління — 1,6 разу.

Структуру капітальних вкладень у відсотках за видами економічної діяльності в Україні за 2008 р. подано на рис. 2.

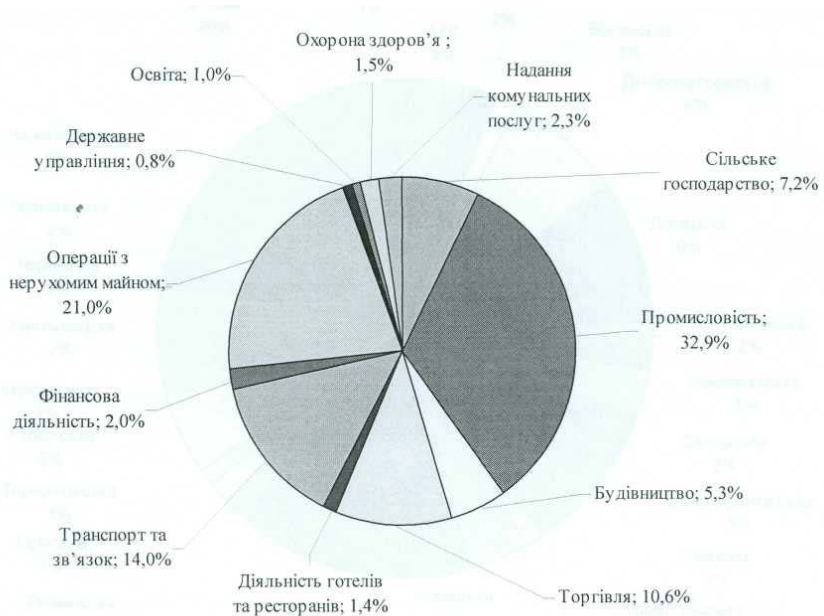

Рис. 2. Структура капітальних вкладень за видами економічної діяльності в Україні за 2008 р.

* За даними Держкомстату України [2].

За даними рис. 2 найбільшу частку займають капітальні вкладення в промисловість — 32,9 %, друге місце займають капітальні вкладення в операції з нерухомим майном (оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям) — 21 %, на третьому — транспорт та зв'язок — 14 %, на четвертому — торгівля — 10,6 %, на п'ятому — сільське господарство — 7,2 %. Слід звернути увагу на низьку частку капітальних вкладень у житлово-комунальну сферу — 2,3 %, охорону здоров'я — 1,5 % та освіту — 1 %.

На рис. 3 наведено графічну ілюстрацію структури капітальних вкладень за регіонами України у 2008 р.

За даними рис. 3, у 2008 році найбільшу частку займають капітальні вкладення у м. Київ (20 %), на другому місці Донецька обл. (9 %), на третьому Дніпропетровська обл. (8 %), четверте місце займає Київська обл. (7 %), Львівська, Одеська і Харківська обл. мають 5 % у структурі капітальних вкладень, а всі інші територіальні одиниці — менше 5 %.

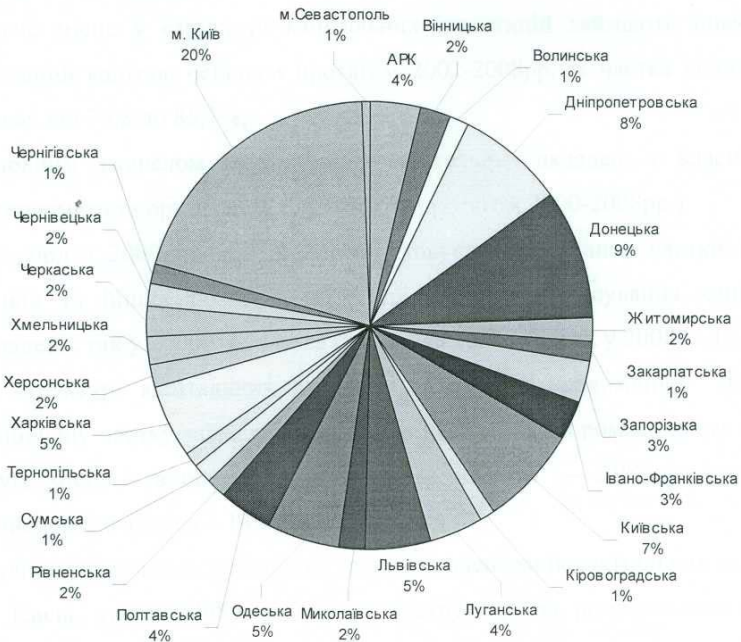

Рис. 3. Структура капітальних вкладень за регіонами України за 2008 р.

Слід відзначити значне зростання частки капітальних вкладень у м. Київ у структурі капітальних вкладень з 8 % у 1996 р. до 20 % у 2008 р. Поряд з цим спостерігається зменшення частки капітальних вкладень у Донецьку, Дніпропетровську та Запорізьку обл. відповідно з 13 %, 11 % та 6 % у 1996 р. до 9 %, 8 % та 3 % у 2008 р. Також варто зазначити зростання частки капітальних вкладень в Автономну республіку Крим, частка якої разом з м. Севастополь у 2008 р. становить 5 %, тоді як у 1996 р. становила 3 %.

Дослідивши склад та структуру капітальних вкладень в Україні, можна зробити наступні висновки:

- обсяги капітальних вкладень у фактичних цінах 2008 р. зросли у 18,6 разу порівняно з 1996 р.;

- чільне місце у структурі капітальних інвестицій займають інвестиції в основний капітал, оскільки протягом 2002—2008 рр. їх частка коливалася у межах від 79,8 до 85,7 %;

- основним джерелом фінансування капітальних вкладень є власні кошти підприємств та організацій (56,7—68,6 % протягом 2000—2008 рр.);

- у період з 2000 по 2008 рр. прослідковується зростання частки кредитів банків та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних вкладень; так у 2000 р. їх частка становила 1,7 %, тоді як у 2008 р. — 17,3 %;

- у структурі капітальних вкладень за видами економічної діяльності найбільшу частку займають капітальні вкладення у промисловість — 32,9 %, друге місце — в операції з нерухомим майном — 21 %, на третьому — транспорт та зв'язок — 14 %;

- останнім часом спостерігається значна концентрація капітальних вкладень у м. Києві, так у 2008 р. їх частка в структурі за регіональною ознакою становила 20 %, тоді як у 1996 р. — 8 %. У фактичних цінах обсяг капітальних вкладень у м. Київ у 2008 р. зріс у 44,4 разу порівняно з 1996 р.

Література

1. Інструкція щодо складання форм державних статистичних спостережень № 2-інвестиції «Звіт про капітальні інвестиції» та № 1 «Звіт про інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення)» № 476 від 9 жовтня 2006 р.

2. Державний комітет статистики України — <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 15.05. 2010 р.

УДК 336.228.3

Н. М. Троц,
аспірант відділу фінансового
і бюджетного прогнозування.
Інститут економіки і прогнозування НАНУ

ПДВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Отражены основные вопросы функционирования НДС в Украине. Изложен новый подход к изменению налоговой базы в соответствии с потребностями хозяйствования.

Ключевые слова: *налогообложение, налоговая база, себестоимость, затраты.*

The main questions of VAT functioning in Ukraine were highlighted. The new aspect on appropriate development of the taxation base was represented.

Key words: *taxation, taxation base, production cost, costs.*

Висвітлено основні питання функціонування ПДВ в Україні. Викладено новий підхід щодо зміни податкової бази відповідно до потреб господарювання.

Ключові слова: *оподаткування, податкова база, собівартість, витрати.*

В Україні досить гостро стоїть проблема ефективного самофінансування підприємствами власних виробничих інвестицій, тому що більше половини інвестиційних ресурсів підприємств формується із внутрішніх фінансових джерел, а кредитні ресурси мають дуже високу ціну. Одним із шляхів створення умов для подолання диспропорцій у фінансовому забезпеченні повинно бути реформування податкової системи через механізми більш рівномірного податкового навантаження на доходи підприємств з метою стимулювання інвестицій у розвиток господарства.

Питання впливу податкової політики на господарську діяльність підприємств є об'єктом дослідження сучасних учених-економістів: І. О. Луніної, І. О. Лютого, А. М. Соколовської, В. П. Вишневецького, А. І. Даниленка, А. І. Крисоватого, О. В. Короткевич, В. В. Баліцької, Л. Лях та ін. Проте недостатньо дослідженим в Україні залишається аспект впливу непрямих податків, та зокрема бюджетоутворюючого податку на додану вартість (ПДВ), на внутрішні інвестиційні ресурси підприємств, тому дослідження

глибинних механізмів дії податку є актуальним і являє собою важливу науково-практичну проблему. Тому ми ставимо перед собою завдання — запропонувати можливі податкові стимули виробничої капіталізації на прикладі системи оподаткування доданої вартості.

Особливістю системи оподаткування будь-якої країни є її переважне орієнтування на прямі чи непрямі податки. В умовах дії вільних цін відбувається перенесення тяжкості податкового тягара та джерел формування бюджету на непрямі податки. Так, у Стратегії реформування податкової системи України на 2010—2018 рр. акцентується увага на перенесенні податкового навантаження з праці та капіталу на споживання, ресурсні й екологічні платежі. Це доводить необхідність всебічного дослідження податку на додану вартість як одного із найважливіших інструментів державного регулювання економіки: за 1996—2007 рр. цей податок забезпечив наповнення зведеного бюджету України у розмірі 4,7—9,3 % від загального обсягу ВВП або в середньому 31,2 % загальних податкових надходжень до держбюджету за 2000—2007 рр. та 20 % загальної суми податкових та обов'язкових платежів у 1996—1999 рр. (що відповідає показникам інших країн з перехідною економікою), і це — цифри, що є співмірними з обсягами коштів, які направляються на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист громадян. ПДВ — податок, динаміка ставки якого має прямий вплив на розмір податкового навантаження для суб'єктів господарювання, тому параметри оподаткування доданої вартості є визначальними при формуванні державної фінансової політики. Нерівномірності розподілу податкового навантаження з ПДВ в Україні сприяє застосування нульової ставки ПДВ в експортних та окремих внутрішніх операціях, а також існування не досить прозорої процедури бюджетного відшкодування ПДВ, при чому практично відшкодовується лише частка заявленого до відшкодування податку. Так, якщо за результатами 2001 р. невідшкодованими залишилися 6 млрд грн, то на початок 2010 р. за оцінками Українського союзу промисловців і підприємців ця сума дорівнює близько 23 млрд грн. Згідно пояснювальних записок до проектів держбюджетів на відповідний рік загалом із бюджету у 2005 р. було відшкодовано 56 % ПДВ із вироблених в Україні товарів, у 2006 р. відповідно — 49 %, 2007 р. — 51,6 %, 2008 р. — 76,4 %, за результатами 2009 р. очікують показники відшкодування ПДВ на рівні 80,2 % (табл. 1).

Таблиця 1

ДИНАМІКА НАДХОДЖЕНЬ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ
ДО ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ, млн грн

	2005 факт	2006 факт	2007 факт	2008 факт	2009* очікувані	2010 прогноз
ПДВ з вироблених в Україні товарів (збір)	23779	30641	36548,7	45016,0	45516,0	55879,0
Бюджетне відшкодування ПДВ	13306	15041	18868,9	34408,5	36518,5	20856,0
ПДВ з вироблених в Україні товарів (сальдо)	10473	15599	17679,8	10607,5	8997,5	35023,0
ПДВ з імпортних товарів	23027	31898	41685,5	79426,0	60396,6	81668,6
ВСЬОГО ПДВ (із врахуванням бюджетного відшкодування)	33500	47497	59365,3	90033,5	69394,1	116691,6

* З урахуванням змін у законодавчій базі.

Джерело: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/Пояснювальна_записка_до_проекту_Закону_України_«Про_Державний_бюджет_України_на_2010_рік».

Наведені дані підкреслюють, що недопустимо залишати поза увагою факт уразливості системи ПДВ до корупції та затримки відшкодування податку підприємствам з одного боку, та з іншого — існування прогалин у законодавстві, які уможливають незаконне відшкодування ПДВ. Отже, необхідно враховувати, що існує певний розрив між рухом ПДВ у господарському обороті підприємств та законодавчим інститутом оподаткування, який провокує появу неформальних правил і норм оподаткування, сприяє формуванню тіньової економіки. Тенденції, які складаються у відшкодуванні податку, ставлять питання поглибленого дослідження схем його розрахунку та механізмів сплати до бюджету. Необхідно підкреслити, що реформування податкової системи не має сенсу без вивчення теоретичних аспектів та дослідження глибинних економічних зв'язків між властивостями податку та виробничими рішеннями підприємства. Теоретично схема сплати ПДВ базується на урівноваженні сум вхідного та сплаченого податку, тобто застосовується, як і у більшості країн, у яких діє цей податок, так званий заліковий метод. Саме тому одним із найуживаніших аргументів на користь даного виду по-

датку є його нейтральність для суб'єкта підприємництва. Ми вважаємо, що податковий (заліковий) метод сплати податку справляє значний вплив на швидкість обороту грошових коштів в економіці та на тривалість операційного циклу окремого підприємства, оскільки нарахування доходів і витрат відбувається за подією, що сталась раніше: або відвантаження/отримання продукції, або списання/зарахування коштів на рахунок у банку. Отже, підприємство нараховує та сплачує ПДВ, не залежно від надходження грошей на рахунок; таким чином, практично сплата ПДВ відбувається за рахунок вилучення у підприємств частини оборотних коштів. Касовий метод розрахунку податкових зобов'язань існує як альтернатива заліковому і полягає у сплаті податку лише по факту надходження грошових коштів від здійснення операції, але його використання на практиці обмежується законодавчо встановленим лімітом річних поставок (не більше 300 тис. грн за рік) і тому характерний лише для суб'єктів малого підприємництва, які працюють на спрощеній системі оподаткування.

Витрати на проміжне споживання та інвестиції для підприємства зростають ще й через те, що ПДВ з придбаних цінностей відшкодовується з бюджету (якщо не переноситься на майбутні податкові періоди) не відразу, а в кінці звітного періоду, тоді як витрати на виробничі ресурси підприємства здійснюються на початку періоду, залучаючи при цьому додаткове фінансування і компенсуючи тим самим державі неповернуті суми ПДВ, тобто практично відбувається кредитування держави підприємствами, причому витрати по кредитуванню несуть останні. Таким чином, на практиці ПДВ може бути відносно нейтральним податком тільки якщо виконуються наступні умови: по-перше, всі виробники та імпортери підпадають під однакові вимоги щодо сплати цього податку і сплачують його повністю, по-друге, не існує часового інтервалу між виникненням податкового кредиту та поверненням його державою. Отже, утримання ПДВ приводить до виникнення у підприємств — платників податку потреби у додатковому оборотному капіталі, що збільшує їх витрати та знижує конкурентоспроможність українських підприємств, особливо за умови, що вітчизняна система кредитного забезпечення підприємств оборотними засобами має дуже високу ціну. Рішення підприємств щодо обсягів випуску продукції і цін за сукупністю зовнішніх факторів формуються на основі реакції на властивості як податків, так і урівноваження попиту і пропозиції. Зрозуміло, що за умов існу-

вання на ринку нееластичного попиту тягар податку на додану вартість повністю переноситься на споживача; у такому випадку ПДВ є нейтральним податком з точки зору підприємства, оскільки його сплата повністю компенсується виробникові відповідним підвищенням цін. Аналогічно нейтральним для виробника є ПДВ, якщо існує надлишковий попит, а ціни є регульованими. В умовах української транзитивної економіки, коли ціна формується на ринку, а попит є обмеженим, ПДВ перестає бути нейтральним, а підприємства страждають від дефіциту оборотних коштів («заморожених» у готовій, але не реалізованій продукції), необхідних для ведення господарської діяльності. Зауважимо, що в умовах ринкової рівноваги ПДВ як споживчий податок компенсується відповідним підвищенням номінальної заробітної плати, що також вимагає наявності додаткових оборотних засобів в економіці.

На практиці формування податкової бази ПДВ відбувається, виходячи із того, що додана вартість характеризується показником, який відображає формування та приріст вартості товару на всіх стадіях його виробництва та реалізації; є різницею між виручкою від реалізації продукції (у фактичних цінах реалізації) та сумою матеріальних витрат підприємства на виробництво та реалізацію:

$$VA = R - MC,$$

де VA — додана вартість, R — виручка від реалізації, MC — матеріальні витрати.

$$R = CV + I; CV = MC + OC + t; OC = d \times K + P,$$

звідки

$$VA = MC + d \times K + P + t + I - MC,$$

де CV — собівартість продукції, I — чистий прибуток, OC — операційні витрати, t — податки, що відносяться до собівартості продукції, d — середня норма амортизації основного капіталу, K — вартість основного капіталу, P — витрати на оплату праці (включно з витратами на соціальні нарахування).

Таким чином, для кожного суб'єкта підприємницької діяльності — платника ПДВ податковою базою даного податку є:

$$VAT = \sum_{i=1}^n (d \times K_i + P_i + I_i + t_i) \times r, r = 0,2, \quad (1)$$

де VAT — податок на додану вартість, i — номер податкового кварталу, n — кількість кварталів, r — ставка податку.

Розглянемо ситуацію, за якої підприємство — платник ПДВ придбало виробниче устаткування, сума податкового кредиту при здійсненні операції придбання була включена до складу податкового кредиту наступних податкових періодів, вартість основних фондів підприємства підлягає амортизації:

$$d \times K = \sum_{i=1}^n (d_i \times K, \dots, d_n \times K). \quad (2)$$

Вказана вище формула (1) описує базу оподаткування ПДВ за умови, що підприємство не здійснює валових інвестицій; якщо підприємство здійснює інвестиції у розмірі амортизаційного ресурсу (2), то відповідно база оподаткування повинна зменшитися на суму капіталовкладень:

$$VAT_{i=1}^n = (P_i + I_i + t_i) \times r, r = 0,2. \quad (3)$$

Це дасть можливість підприємствам створити фінансовий запас оновлення виробничих фондів за рахунок амортизаційного ресурсу. Ми наголошуємо, що для виконання зазначеного вище необхідно дотримання певних умов: ціна/тариф вироблених товарів (робіт, послуг) залишається на рівні ринкової; попит на продукцію формується на ринку та є незмінним для (1) та (3). Якщо амортизацію «вивести» зі складу бази оподаткування ПДВ, то сума амортизаційного ресурсу зросте (на $d_i \times K \times r$), що матиме ряд позитивних наслідків як для підприємства-виробника, так і споживачів, податковий тиск на доходи яких зменшиться. За нашими підрахунками частка амортизації в структурі бази оподаткування ПДВ для підприємств промисловості за останнє десятиліття становить 6—7 %, а відповідна економія оборотних коштів може скласти близько 1 % від отриманої підприємствами виручки. Отриману податкову економію слід розглядати як потенційне джерело зростання інвестицій в основний капітал, розширення виробництва, зростання споживання, що має особливо важливе значення в умовах «стримування» платоспроможного попиту. Наслідком стримуючої політики, як відомо, є підвищення цін (як правило, посередниками), внаслідок чого вітчизняна продукція стає неконкурентною у порівнянні з імпортними аналогами; при чому у підприємств немає можливості знизити ціну, оскільки витрати

виробництва зростають, і чим більшим є часовий лаг між моментом виробництва та споживання, тим швидше будуть зростати витрати відносно прибутку. Отже, отриману економію (від вилучення частини витрат з бази оподаткування) можна розглядати також як джерело зниження цін та підтримання конкурентоспроможності.

Розробка стратегії формування ефективної податкової системи та раціональної бюджетної політики вимагає також вивчення та здійснення критичного аналізу досвіду промислово-розвинутих країн у сфері оподаткування. Наприклад, у Німеччині створення сприятливих умов для економічного розвитку ряду земель передбачає, зокрема, розширення пільгового механізму ПДВ — підвищена межа стягнення податку: для старих земель до 250 тис. євро, для нових — від 500 тис. євро. У Великій Британії, якщо обсяг доходу підприємств не перевищує 47,5 тис. фунтів стерлінгів на рік, то воно не сплачує ПДВ, ставка якого дорівнює 17,5 %. У Франції підприємства, обсяг доходу яких за попередній рік становив лише 70 тис. франків, звільнені від сплати цього податку також [1, с. 363—388]. Згідно Стратегії реформування податкової системи на 2010—2018 рр., в Україні планується скорочення деяких видів податкових пільг, що на нашу думку не справить значного впливу на показник податкового навантаження на економіку (розрахований за загальноприйнятою методикою — відношенню податку до ВВП), але при цьому створить передумови для переходу частини виробників «у тінь» та відповідно приведе до спотворення картини податкового навантаження на бізнес.

Наявність ряду відкритих питань у практиці функціонування ПДВ дає поштовх для розвитку ідей щодо альтернативного споживчого оподаткування. Альтернативою ПДВ, прийнятою у ряді країн, є податок з продажу споживчих товарів і послуг. Теоретично з допомогою ПДВ можна направити до бюджету таку саму суму, як і з допомогою податку з продажів кінцевих товарів і послуг, що реалізуються і споживаються домогосподарствами та державним сектором. На даний момент перехід до альтернативного виду споживчого оподаткування із законодавчої точки зору є малоімовірним, тому пропозиції щодо удосконалення схеми оподаткування доданої вартості, серед яких — дослідження змінного характеру реальної податкової бази ПДВ на підприємстві, є актуальними та заслуговують на належну увагу з боку органів управління.

Таким чином, основною проблемою у сфері оподаткування доданої вартості залишається вилучення у суб'єктів господарю-

вання частини амортизаційного ресурсу, при цьому уникнути падіння конкурентоспроможності продукції та виробництва не можливо. При здійсненні господарської діяльності підприємству необхідні додаткові кошти не лише для компенсації росту витрат на проміжне споживання, але й для покриття додаткового податкового тиску у вигляді оподаткування інвестиційних ресурсів. На нашу думку, реалізація державою вказаного механізму економії на оподаткуванні витрат у сукупності з іншими позитивними тенденціями, що намітились у сфері господарських розрахунків промислових підприємств, має потенціал з точки зору зниження цін, збільшення рівня прибутків вітчизняних виробників та зниження вартості кредитування для бізнесу.

Література

1. Становлення середнього класу: домінанта національної стратегії України / Ін-т демографічних та соціальних досліджень НАНУ, Ін-т економіки і прогнозування НАНУ. — К.: Четверта хвиля, 2009. — 605 с.
2. Закон України Про Державний бюджет України на 2010 рік від 27.04.2010 № 2154-VI.

Стаття надійшла до редакції 12.05. 2010 р.

УДК 657.471.1.011.27

В. В. Ходзицька,

канд. екон. наук, доц., доцент кафедри обліку
підприємницької діяльності,
«ДВНЗ» КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Статья рассматривает систему учета затрат на основании идеальных норм. Отличительная особенность этой системы — ориентация на рыночные условия и запросы потребителей, а также своевременное влияние на величину затрат.

Ключевые слова: идеальные затраты, калькуляция, принятие решений, система учета расходов.

The subject of this article is the system of the cost value calculation based on the perfect rates. The distinctive feature of this system is its market conditions and customer needs orientation as well as the opportune influence on the cost value.

Key words: *common costs, calculation, decision making, cost accounting system.*

Розглянуто систему обліку витрат на підставі ідеальних норм. Відмінна особливість цієї системи — орієнтація на ринкові умови і запити споживачів, а також своєчасний вплив на величину витрат.

Ключові слова: *ідеальні витрати, калькулювання, прийняття рішень, система обліку витрат.*

Під впливом конкуренції та фінансової кризи виробничі підприємства все більше відчують потребу в отриманні різноманітної внутрішньогосподарської інформації про господарські процеси. Цим пояснюється збільшення потреби в отриманні управлінських даних та контролінгу. Джерелом інформації для них слугують показники, отримані у процесі обліку витрат та доходу від реалізації продукції на підприємстві.

Побудова системи обліку витрат та доходу залежить від необхідної інформації для прийняття рішень та особливостей виробничого процесу.

Основними задачами обліку витрат для ефективного управління підприємством є:

- інформаційне забезпечення процесу прийняття рішень;
- калькулювання для цілей ціноутворення;
- контроль економічної ефективності діяльності підприємства;
- вибір даних для підрахунку фінансового результату діяльності.

Для вибору оптимального з точки зору ефективності або забезпечення прибутку рішення необхідно мати інформацію про витрати, пов'язані з кожним альтернативним варіантом рішення.

Основне завдання виробничого обліку — це отримання інформації про витрати, які забезпечують поточне управління підприємством при оптимальній потужності.

Для вирішення основного завдання необхідні наступні основні управлінські кроки:

- визначення необхідних обсягів закупівель матеріальних ресурсів;
- встановлення максимальної граничної ціни на сировину та матеріали;
- прийняття рішення про закупівлю сировини чи її самостійне виробництво;
- прийняття інвестиційного рішення про оренду основних засобів чи їх придбання;

- визначення оптимального асортименту та кількості виробів виробництва;

- прийняття рішення про використання вільних потужностей;

- вибір ефективних каналів збуту;

- розрахунок точки беззбитковості.

- система виробничого обліку поділяє облік витрат за наступними напрямками:

- облік витрат за видами;

- облік витрат за місцями їх виникнення;

- облік витрат за носіями.

Для поточної оцінки результатів діяльності підприємства складають періодичний (щомісячний) розрахунок рентабельності на кожну одиницю продукції.

Під місцями виникнення витрат розуміють ділянки виробництва або виробничі цехи, які можливо виділити в самостійні об'єкти обліку. Облік за місцями виникнення дозволяє класифікувати та відображати витрати, що виникають у підрозділах підприємства та забезпечити:

- дієвий та всебічний контроль ефективності роботи підприємства;

- найдосконаліше розподілення непрямих витрат на одиницю продукції яке вкрай важливе для правильної калькуляції собівартості.

Місця виникнення витрат необхідно виділяти таким чином, щоб максимально спростити розподілення різних видів витрат за відповідними місцями їх виникнення.

На концентрованих місцях виникнення витрат простіше підрахувати відповідні види витрат та вести їх облік. Облік витрат за детальною класифікацією місць їх виникнення завжди потребує більших витрат часу та коштів, ніж при їх концентрації.

Проблеми, пов'язані з розподіленням непрямих витрат, можна вирішити відокремивши місця їх виникнення у кількох підрозділах одної структурної одиниці.

Місця виникнення витрат можливо класифікувати залежно від облікових процедур або від функцій, які виконуються.

Україн важливим є відокремлення місць виникнення витрат для вчасного обліку та прийняття управлінських рішень. С точки зору ефективності внутрішньогосподарського обліку головним є поділ витрат на два напрями:

- кінцеві місця виникнення витрат;

— попередні місця виникнення витрат.

В основних місцях виникнення витрати безпосередньо відносять на одиницю продукції у відповідності з розподілом.

Попередні місця виникнення витрат напряду не впливають на процес виробництва. Їх основне завдання забезпечити процес виробництва основних ділянок. Ці витрати неможливо віднести безпосередньо на одиницю продукції. Спочатку їх розподіляють за основними місцями виникнення, а потім тільки на одиницю виробу чи замовлення. Виробничі підприємства можуть поділяти кінцеві та попередні місця виникнення витрат залежно від функцій, які вони виконують. Особливості такої класифікації визначаються специфікою підприємства та необхідною інформацією для прийняття рішень.

В умовах світової кризи нового важливого значення набуває облік витрат на основі заздалегідь визначених витрат. Прогнозування витрат здійснюється за наступними етапами:

- аналіз ринку продукції;
- прогнозування можливих цін та обсягів реалізації з урахуванням можливостей конкурентів;
- визначення рентабельності по кожному продукту;
- визначення оптимально можливих витрат;
- визначення ідеальних витрат, погоджених з керівництвом.

Підприємство повинно проводити низку заходів по економії витрат. Ідеальні витрати на продукцію повинні співпадати з оптимально можливими. Ідеальні витрати розраховують на основі повного калькулювання. При цьому необхідно оцінювати характер та співвідношення мінімізації витрат для двох складових:

- ідеальні витрати на одиницю виробу;
- повні витрати.

Особливу увагу кожне підприємство повинно приділяти невикористаним резервам зниження витрат. Ідеальні витрати на продукцію повинні співпадати з фактичними. В цьому випадку необхідно оцінити характер та співвідношення зниження витрат у розрізі їх видів: ідеальні витрати, які розраховуються на одиницю виробу та непрямі — у загальному обсязі.

Класифікація ідеальних витрат повинна забезпечувати співвідношення, яке відповідає бажанням покупців за даним виробом з вигодою від його використання. За допомогою графічного методу ідеальні витрати за кожним їх видом порівнюють з економічним ефектом від їх використання. Якщо витрати більше величини

отриманого ефекту, необхідно терміново проводити низку заходів по їх мінімізації.

На кожній стадії управління за ідеальними нормами необхідно проводити попередній контроль витрат. У рамках цього контролю всі заходи, які впливають на розмір витрат виробництва, попередньо перевіряють з точки зору можливості використання ідеальних норм. Для попереднього контролю бажано складати таблиці контролю витрат. У них має міститися найвагоміша інформація про фактори впливу на величину витрат, а також їх зміни залежно від використання інших видів сировини та матеріалів, обладнання. Ці таблиці мають особливе значення для їх деталізації по кожному виробу.

Обов'язковий процес поточного управління та контролю витрат здійснюється і після затвердження ідеальних норм витрат:

- порівняння фактичних та нормативних, перерахованих на фактичний обсяг витрат окремо за кожним центром витрат;

- оцінка розподілення витрат за різними частинами життєвого циклу виробу для з'ясування резервів мінімізації витрат та для контролю ефективності заходів по раціоналізації виробництва;

Основні проблеми, які виникають при використанні системи обліку витрат на основі ідеальних норм, пов'язані з високим ступенем невизначеності, пов'язаної з довгостроковим прогнозуванням. На жаль, з моменту розробки виробу до його постачання на споживача (або зняття з виробництва) проходять роки. Тому, методика, що використовується для розрахунку ідеальних витрат, супроводжується значним ризиком похибки. Але цей момент не можна віднести до недоліку цих розрахунків. Аналогічні потреби виникають при використанні будь-яких інструментів стратегічного управлінського обліку.

Література

1. Управлінський і виробничий облік / Аткинсон Е.А., Банкер Р.Д., Каплан Р.С., Янг М.С.; (Пер. з англ. А.Д. Рахубовського; Д.А. Рахубовської; Под ред. А.Д. Рахубовського). — 3-тє вид. — М.; СПб.; К.; Вид. дім «Вільямс», 2005. — 878 с.

2. Управлінський і виробничий облік: навчальний комплекс для студентів вузів / Колін Друри: пер. з англ. В.Н. Єгорова. — 6-тє вид. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 1423 с.

3. Управлінський облік / Дон Р.Хенсен, Меріен М. Моувен, Небіл С. Еліас, Девід У. Сєнков. Пер. з англ. 5-го канад. вид. О. Григораша, О. Рахубовського, Н. Краснік та ін.; Наук. ред. Н.М. Краснік. — К.: Міленіум, 2002. — 974 с.
4. Сопун Т. Управлінський облік / Пер. з англ. під керів. Н.Д. Еріашвілі. — М.: Аудит, Юніті, 1997. — 179 с.
5. Управлінський облік: Підручник. — 4-те вид. / Голов С.Ф. — К.: Лібра, 2008. — 704 с.

Стаття надійшла до редакції 12.05. 2010 р.

Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць / [Відп. ред. А. М. Мороз].
— К. : КНЕУ, 2010. Вип. 16. 1—336 с.

Для нотаток

Для нотаток